

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

FAZEKAS FERENC: *A katonai törzs evolúciója és fejlődési perspektívái*

JOBBÁGY ZOLTÁN – BAKOS CSABA ATTILA – MOLNÁR ÁDÁM: *A felkelések és a rákkutatás interdiszciplináris megközelítésben*

FEHÉR ANDRÁS TIBOR – NÉGYESI IMRE: *A gépi érzelmek a fegyveres erőknél és az autonóm rendszerekben*

14. évf. (2021)
3. szám

ISSN 2676-9816 (nyomtatott)
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos folyóirata

ISSN 2676-9816 (nyomtatott)

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő

Dr. Szelei Ildikó alezredes

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Pohl Árpád dandártábornok

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Forgács Balázs őrnagy

Dr. Csengeri János főhadnagy

Dr. Hausner Gábor alezredes

Dr. Hettyey András

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes

Dr. Molnár Anna

Dr. Négyesi Imre ezredes

Dr. Ujházy László alezredes

Dr. Ujházi Lóránd

Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)

Dr. Pavel Bučka (Szlovákia)

Dr. Pavel Nečas ezredes (Szlovákia)

A szerkesztőbizottság titkára

Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Hadtudományi Szemle

1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Koltay András rektor

Olvasószerkesztők: Gergely Zsuzsánna, Resofszki Ágnes, Zsávolya Zoltán

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉSZEZET

- József Lajos Németh – Gábor Boldizsár: The Importance
of Statebuilding: Additional Contributions from a Military Perspective 5
- Harka Ödön: A gyorsfegyvernem hivatalos létrejötte Magyarországon 17
- Lesták Tamás: A koalíciós haderők által alkalmazott fegyverrendszerek
a jemeni konfliktusban – avagy erőltetett beszerzések, kétséges eredmények? 25

BIZTONSÁGPOLITIKA

- Bihaly Barbara: A kibervédelem szerepe az Európai Unió közös biztonsági
és védelmi politikájában 43
- Goran Boroš: Building NATO Collective Defence Capabilities in Northeastern Europe I. 55
- János Gyula Kocsi – Ferenc Vukics: Internal Security Challenges in China 67

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

- Boda Mihály: A katonai erények változása a 19. században Nyugat-Európában
és Magyarországon 87
- Fazekas Ferenc: A katonai törzs evolúciója és fejlődési perspektívái 103
- Molnár Zoltán: Karitatív tevékenység a Nagy Háború idején Magyarországon,
valamint Nagy-Britanniában és Franciaországban 117
- Szilágyi-Kiss Hajnalka: Az Iszlám Állam visszatérésének veszélye az iraki kisebbségekre nézve 129

ÁLTALÁNOS

- Jobbágy Zoltán – Bakos Csaba Attila – Molnár Ádám: A felkelések
és a rákkutatás interdiszciplináris megközelítésben. 145
- Fehér András Tibor – Négyesi Imre: A gépi érzelmek a fegyveres erőknél
és az autonóm rendszerekben 161

József Lajos Németh¹ – Gábor Boldizsár²

The Importance of Statebuilding: Additional Contributions from a Military Perspective

Abstract

Since the early beginning, stability, prosperity and security have been core values for the members of the transatlantic community. Efforts have been made for reconciliation over human lives lost in war, to understand and to solve dramatic changes in societies, to rebuild economies after heavy losses in goods, and to repair and maintain destroyed basic infrastructure; these are still ongoing concerns that present periodical challenges for all participating states. Statebuilding approaches can be described in many theoretical ways, but in practice – based on historical experience – they can be either peaceful or very bloody. In order to realise unknown and extreme factors and to give them adequate answers there is an urgent need for a stable, reliable and effective system.

The Hungarian Defence Forces has a long history in peace operations, however, the latest missions conducted, especially in the Balkans and in Afghanistan, provided lots of useful experience related to different statebuilding efforts.

In this paper the authors explain the basic general relations between state and the military, in normal – or ideal – circumstances, illustrated – as a comparison – with different elements and factors in statebuilding efforts in case of extreme conditions such as war, failing states or even a hypocritical emergence of state-like entities.

Keywords: *statebuilding, military, Hungary*

¹ University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor, e-mail: nemeth.jozsef@uni-nke.hu

² University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor, e-mail: boldizsar.gabor@uni-nke.hu

1. Introduction

The Atlantic Charter – as one of the core documents of the transatlantic relations – contains some state(re)building-related measures by focusing on different governmental, economic and territorial expectations to be achieved after the 'final destruction of the Nazi tyranny'.³

However, the term 'statebuilding' was used by Charles Tilly first in the 1970s, who explained that warfighting and the creation of states go hand in hand. According to him, centralised control, administration and security related bargains are the key elements of formulating modern European states.⁴

In the Cold War there were different types and waves of statebuilding (or failing) procedures, which were diverse in terms of geographic locations (for example in Asia) or in terms of methods (such as decolonisation, or collapse of artificial federal systems, such as the USSR).

After the end of (the latest) Cold War period we expected a 'never-seen-before peace' and prosperity all around the world, however, we soon had to face the painful fact of local wars spreading in the Balkans and other regions, too. Different peace-building measures were introduced by the United Nations in the early 1990s (see Boutros-Ghali's initiatives) based on the experience of related previous missions and with the goal to involve the international community until the given system becomes self-sufficient and as a result there is no need for any additional peace support.

By the eve of the 9/11 attacks we had realised that global efforts conducted against terrorism did not mean only military campaigns but also included vital needs in order to update earlier methods of statebuilding, especially in the cases of Afghanistan (2011) and Iraq (2003). More than a decade of trying to establish effectively working state systems made the international and especially the transatlantic community realise that the terms 'nationbuilding' and 'peacebuilding' had different contents among local warlords and for tribal and ethnic groups in the above mentioned countries and regions. By the mid-2000s, expressions like 'failed or fragile states' had become well-known and widely used by experts, media and political actors as well, when setting up related lists each year to redescribe malfunctions (or even missing functions) in social, economic, political and other dimensions of state-provided institutions.

Nowadays the events in the Ukrainian crisis and the rise of Islamic State are strengthening the essential need for different, mainly military means, such as organisation, tools, capabilities, planning and effective mission achievements.

The players of transatlantic relations, regardless of being states or international organisations, were (and still are) participating in different state (nation) building missions and realised that achieving victory in a regular war had become progressively less costly, while their success in the post-combat phase had become progressively more problematic.⁵

³ Atlantic Charter, 14 August 1941.

⁴ Verena Fritz and Alina Rocha Menocal, *Understanding State-Building from a Political Economy Perspective. An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement*. Overseas Development Institute, 2007.

⁵ James Dobbins, 'NATO's role in nation-building', *NATO Review*, 01 January 2005.

2. Facing the security domain

In the above section a short overview of statebuilding was given via a quick historical snapshot. However, it needs to be emphasised that statebuilding as a complex process has got many crucial elements, which can be described by different domains and actors.

First of all it is important to set up the premise that a functioning state needs a generally accepted core element, usually a group or elites with a wide legitimacy of leading capability. This (generally political) group is the first target element of the support arriving from international actors wishing not just to have them as decision-makers, but also to approach them as reliable partners, who can provide guarantees and take responsibility. The most important tools and key dimensions through which the first and basic state-running steps can be achieved are: security, public administration and the rule of law. These components are covered by other dimensions, such as social, economic and other factors, whose main characteristic feature is interdependency.

In order to solve the related issues of security, it is very important to define and understand the local in-depth meaning of security. Without this, it is almost impossible to create and maintain effective statebuilding measures, on the contrary, they could be heavily harmed.⁶

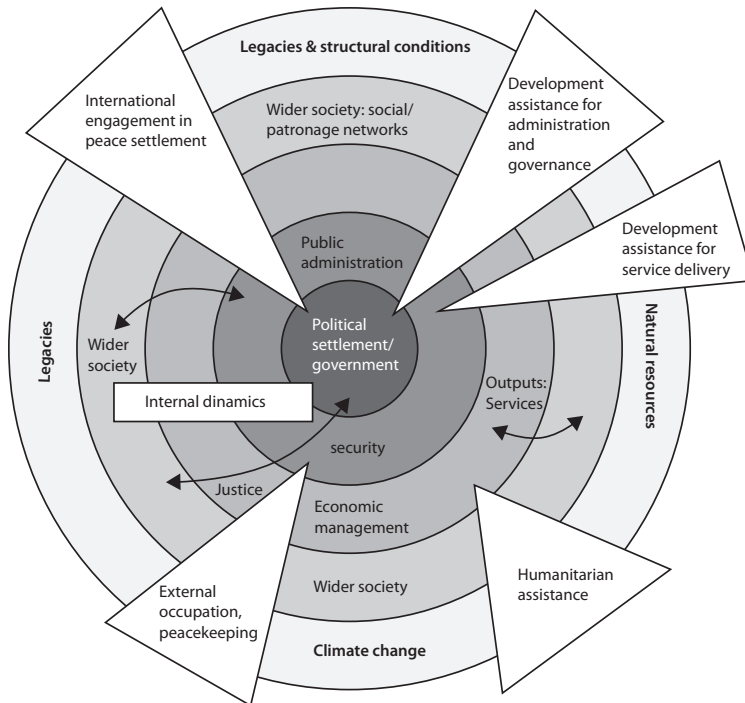

Figure 1: Domains and actors in the statebuilding process

Source: Fritz and Menocal, *Understanding State-Building*.

⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Conflict and Fragility. Do No Harm. International Support for Statebuilding*, 2010.

As it can be seen, in statebuilding efforts and activities security plays a central role, which is not surprising, if the basic approach is accepted: missing or eroded state service branches are unable to provide an adequate level of security. In the above figure, it is clearly indicated that security could be provided by external players through occupation or peacekeeping missions. At this point, it needs to be added that starting, continuing and closing efforts are dependent on the initiated position when the exact statebuilding procedure has started. Governmental and statebuilding processes are similar; however, their content and practice are different especially in a holistic manner. (In cases of nationbuilding, belief in a common faith plays the most important role.)

The terms used above, such as 'occupation and peacekeeping' are generally military ones, covering a wide range of usage of military means. As experienced through many centuries, armed forces were used to destroy, demolish or harm enemy forces and obstacles, but in the past few decades the military – as a tool of bringing peace and stability – plays a reverse role. It is a bit controversial, but in statebuilding efforts the military system is the only one which has got almost all of the key elements needed for effective governance: leadership, control, power, operational ability, different services, and so on. At this stage, external players have monopoly over the internal means of violence using their related – usually – military capabilities. In these cases, military (or police or law enforcement agencies) fill up the security gaps, which cannot be provided and effectively guaranteed at strategic level by the state.

Stability, capability of self-defence, cooperation and reliability are the most important expectations as basic needs for an existing (or evolving) state; however, the achievement of these needs is a very complex, hard and long-term procedure even in a very peaceful environment. At this point, a basic fact should be added, namely that the military system is built for missions and tasks to be executed in extreme conditions. In such conditions, the military has to operate continuously and it is crucial to provide direct or indirect involvement in achieving different objectives by military means, which at strategic level are set up by the state (government). The military is created, trained and prepared for unexpected events and procedures. Nowadays, battlefield (or theatre of operations) success cannot be measured only by numbers, by taken objects or just by military mind: there are many other elements, factors and players which also need to be taken into consideration when the depth of success (or failure) is evaluated.

Providing security by military tools in statebuilding missions usually means: creating the basics of a secure and safe environment for the (re)start of daily life, providing training, doctrinal solutions and equipment for the domestic (local) forces. It should be emphasised that beyond military tools, there are economic, diplomatic and other possible solutions, too. The best combination of their use depends on the exact situation which consists of – at minimum level – characteristics of state leadership, will and ability of donor states, geopolitical and geographical location and related expectations.

Over the past 25 years, the security environment of Hungary has significantly changed. Besides the old challenges new ones have appeared near and far in our neighbourhood. For local, regional and global peace and security much more must

be done both at national and Alliance levels. The new challenges have appeared in a complex way. According to the Copenhagen security theory, security requires efforts in the entire security dimension:

- Political (administrative)
- Military (homeland security)
- Economic
- Social (social, humanitarian)
- Environmental
- Other (scientific, technical)

Complex challenges require complex answers. Each challenge must be responded to, they must be treated to provide stable, predictable and self-sustaining peace. The complex answers have many players. For the success, it is essential to coordinate the efforts of those actors.

Among the Copenhagen security dimensions, the top three are essential for establishing stability. Of these, the creation of military (homeland security), also known as physical security, is the foundation of everything. Where there is no physical security, there is no free will, choice or decision for small and large communities, or the state.

3. The military and the state

The military is an essential pre-condition and part of community life. The armed forces guarantee physical security, free will and free decision-making for a nation's society. Throughout history, communities formed armed groups to ensure their physical security, on the basis of the division of labour among its members and groups. The armed forces are the result of such a historical development process.

The military force is the basis of statehood, and the state has a monopoly over the armed forces. This monopoly includes the military preparation, development and deployment. Where such monopoly is not realised, that state is weak and prone to fail. Therefore, one of the four criteria in the failed state index is the issue of the state monopoly of violence. The basic functions of a government (regulation, collecting, distribution, defence, sanctioning) should be closely aligned. But the most important and the oldest of all is defence. This idea is not only displayed at state level but also in towns and communities, moreover, at individual level. On the basis of the Maslow hierarchy of needs, it can be stated that the basis of existence is comprised by security created at the first two levels (physiological needs and physical security).

The armed forces, as a state actor creating physical security and guaranteeing sovereignty, are characterised by many special features:

- Continuous maintaining of the existing state and protecting life
- Readiness for the worst-case scenario
- Carrying out unpredictable and unexpected responsibilities and duties
- High-risk missions for the individual and for the armed forces (life and death)

- High risks also for the state – if the military fails, there is no other physical force for the defence of the interests and values, which would be capable to guarantee the independent existence
- The military force is used in dangerous or even lethal environment

The armed forces (may) carry out their missions in extreme environments:

- Extreme terrain
- Extreme climate
- Extreme security environment
- Extreme human terrain

The deployment of military forces involves conducting missions under various conditions:

- Hostile environment
- Foreign cultural environment
- Significantly different from normal circumstances
- Destroyed infrastructure (there is no production, supplies, public services and utilities, public administration)

The deployed military forces have to be prepared for the worst-case scenario. They are to operate in destroyed infrastructure, destroyed environment, where the living and working conditions do not exist.

Therefore, the armed forces must be able to create the conditions for their own operations. Besides their own units, the military forces must often be able to provide support to others (for example, the local population). It is the structure of the armed forces, the establishment of their functional components, maintenance, development and coordination of these activities (command and control) which enable their operation. The forces are self-sustaining, capable of regeneration, planning, organising, command and control, and execute high-risk or even lethal military operations.

Today, the new tasks of the armed forces have also come to the fore. The military, besides guaranteeing security for the state, is involved in building other states. These require new missions, organisation, challenges and procedures, too.

Due to the changes in the security environment, the military operational environment has also changed. The complex tasks, many actors and continuous coordination comprise important features of a complex operational environment, and conflicts have also changed considerably in recent years.

The characteristics of the tasks carried out by, and the expected future mission of the Hungarian Defence Forces can be connected to changes in the conflicts.

In the Cold War era basically:

- Armed conflicts took place under the control of governments and in the framework of military command and control systems
- Armed conflicts were carried out by military organisations
- Damage was mainly military
- The fundamental goal was to seize and hold a given area or territory
- Military tasks were carried out by combined arms units, at joint force level and with the use of complex weapons systems

Post-Cold War civil war conflicts are different in every aspect:

- The conflicts take place within the state on the basis of historical, religious, ethnic, or economic diversity
- The warring parties are armed groups and militias – in accordance with international law, these militants often cannot be considered 'warriors' or warring parties
- The victims of clashes are mostly civilians
- The objective of the use of force is to strengthen the identities of a grouping and to deprive of power others with different historical, religious and ethnic backgrounds, often with the use of the scarce resources
- Simple small arms are used which determines the location of warfare

Combat takes place without joint or combined arms units, without sophisticated weapons systems. Fighting is conducted almost exclusively with small arms, in urban space or in the vicinity of settlements. Without aerial vehicles, artillery, combat vehicles and communication systems large areas cannot be controlled. But the population of cities and villages can be controlled. Conflicts based on traditions, religion, ethnic groups and diversity of human behaviour in residential areas can only be defused in the place of their origin, with the tools in use, and with a focus on the real causes. The underlying traditions, religion or ethnicity are based on the diversity of human behaviour; therefore, conflicts can only be unlocked with devices and measures in which these factors are incurred, present as they comprise the real reasons.⁷

Second-generation peace operations have the following characteristics:⁸

- Changes in conflicts
- Complexity (security actors, other organisations)
- Civil war (power)
- Mass murder/genocide/ethnic cleansing
- Individual and group identity consciousness
- Refugees and civilian casualties
- Simple, inexpensive weapons
- Peacekeeping forces targeted
- The use of violence by peacekeeping forces, enforcement
- Simultaneous military actions
- Preparedness, equipment
- Control of scarce resources
- Handover/takeover of tasks among organisations

Additional features include:

- Increased importance of regional security

⁷ Gábor Boldizsár, 'Kultúranropológia és a jövő tisztképzése' [Cultural Anthropology and Officer Training in the Future], *Hadtudományi Szemle* 6, no 1 (2013), 101–102.

⁸ Gábor Boldizsár, *A békeműveletekben való részvétel hatása a Magyar Honvédségre*, doktori disszertáció [The Effects of Participation in Peace Operations on the Hungarian Defence Forces, PhD thesis] (Budapest: Zrínyi Miklós National Defence University, 2008), 33.

- Prevention (UNPREDEP)
- The application of sanctions
- The reassessment of the concept of neutrality, impartiality
- The reassessment of the concept of self-defence
- Conducting non-traditional military functions (police, humanitarian, election security, and so on)
- Peace operations have become an important task of the armed forces, the necessary regulations have been constructed (concept, doctrine, procedures, and so on), practical experience and training have been processed and integrated into training

4. Operational environment: Impacts and future expectations

The transformed conflicts and their management have affected the operational environment, which have the following basic characteristics:

- In conflict management, strengthening peace and security, a growing number of international organisations are involved. Each organisation strives to make its activity legitimate, based on a UN Security Council resolution.
- Military operations are executed at a high level of political and media attention. Because of the political effect and publicity, the execution of tasks by small units and individuals is highly valued.
- Due to the complexity of conflicts, a complex and coordinated response is needed in the execution of international operations in all dimensions (political/administrative, military/homeland security, economic, humanitarian, environmental, and so on) of security and with its actors.
- A military force conducts complex task systems in the military/homeland security, political/administrative and economic security dimensions.
- All security dimensions have their peculiarities, so the involved organisations and participants also show diversity. The management of complex conflicts has many players with whom continuous cooperation and coordination of efforts must be designed and maintained.
- The areas of operations are basically large geographical areas, while the strength of available military forces is limited. Thus, in such large areas small units have to carry out their mission.
- An international military intervention is planned, organised and carried out by multinational efforts, so the multinational nature is also crucial.
- It requires the execution of missions at small-unit levels in the framework of cooperation of various services (land forces, air force and navy) that is a combined and joint execution of tasks.
- The capability to execute such tasks must be permanently maintained, far away from homeland bases. The tasks are to be carried out with a high degree of autonomy, in a restrictive legal environment, and with scarce resources, on

the basis of the superior commander's instructions. The supply, supplement and resupply for the operation is to be provided from home territory.

- The use of military force is characterised by asymmetric warfare.
- In many cases it is not only traditional military tasks that are to be executed in a fundamentally different culture amidst demolished, dilapidated infrastructure, under extreme physical (geographic, man-made) and climatic conditions.
- For the forces operating in the area of operations as a 'third party', the acceptance willingness of the local authorities and the general public, formal and informal opinion-makers' behaviour, are essential in relation to the military force, the international efforts and in relation to the goals and ultimate objectives. This behaviour may be supportive, neutral or negative.
- It is the attitude of the locals, that is the human terrain conditions and events, which primarily affects the execution of tasks (acceptance) and poses a threat to military forces (different values and responses). The actions and reactions of individuals and of the large and small traditional communities vary due to different historical, cultural, religious and empirical reasons. Unawareness of different standards is a serious threat to a military force and international players in action.⁹

The basic pre-condition for complex operations with changing intensity is that objectives designated by the policy (government) are to be achieved by the armed forces. The policy-makers (government) should define and provide three essential elements:

- Clear, achievable end state
- An appropriate legal background for the implementation
- Guaranteeing the proper quantity and quality of resources (human and material) required for the execution

In case of the existence and harmony of these three conditions, a mission can be accomplished. The lack, overestimation or under-providing of any of the three factors generate dysfunction or failure in the execution of military missions.

Today we can see that the conflicts from previous decades have not been resolved and new ones have already appeared. The Balkans, Iraq, Afghanistan or Cyprus are all unresolved issues. New challenges, such as the Islamic State, the crisis in Ukraine or mass migration have developed. The states and alliances must be able to manage both the old and the new challenges.

It is an important task in the present and future statebuilding. This should be carried out in locations far from Hungary but often increasingly closer. For security reasons, it is essential to have predictable, stable, self-sustaining and capable states that are willing to cooperate in our immediate and wider environment.

Therefore, a state must be built. In statebuilding, the armed forces have both responsibility and experience. The Security Sector Reform, the military, the law

⁹ Gábor Boldizsár, 'A magyar PRT, mint a legkomplexebb külföldi válságkezelés műveleti környezete' [The Hungarian PRT as the Most Complex Crisis Management Operation Abroad, and Its Operational Environment], *Társadalom és Honvédelem* 1–2 (2013), 27–48.

enforcement, the secret services' transformation and several other statebuilding tasks have been performed by the military, and will have to be carried out in the future:

- All types of peace operations are complex and multi-player missions. Basically, they are aimed at the creation of physical security.
- Providing security:
 - The establishment and monitoring of a ceasefire, ending the conflicts
 - The separation of opposing parties
 - Ensuring the monitoring presence
- Security shaping:
 - Disarmament of former combatants
 - Developing a security system
 - Training, mentoring and monitoring security actors
 - Execution of security operations
- Transfer of responsibilities:
 - Preparation and execution of national and local elections – the prerequisites for this are an established government and the Security Sector Reform
 - Transfer of authority – after free elections, the local bodies take over governing and the control of the security agencies from the interim international management
- Cooperation:
 - Complex management of complex crises has many actors. A close-coordinated and concerted cooperation is needed between all dimensions of the active security agents. The cooperation of military, policy-makers, business and public administration, professionals, judges, doctors, teachers and engineers is necessary.
 - The military has the necessary elements for cooperation and harmonisation, experience, expertise, organisations and experts (CIMIC, PSYOPS, Information Operations, Human Terrain Analysis Team).
- Construction:
 - There is a need for ongoing networking and information sharing with the cooperating actors and for coordination and a unity of efforts.
 - In the last 25 years, the statebuilding tasks in the Balkans, Iraq and Afghanistan were performed by soldiers. Within the framework of ISAF's PRT (Provincial Reconstruction Team) in Afghanistan, the HDF contributed to the existence of the state and was active in three important areas:
 - Support for public administration
 - Economic development
 - Physical security

5. Summary

The transatlantic community gained deep and wide experience in the past decades in which statebuilding efforts became central components.

The basic function of a country's armed forces is to protect the nation's interests and values, and to guarantee national independence. Today, however, the military is involved in statebuilding in other countries, not only in establishing physical security but also in other, non-traditional efforts.

The forces both at home and abroad are willing to accomplish missions in extreme and life-threatening environment, facing unknown and high risks to perform tasks for maintaining the given country's existence and freedom of actions.

As a result of the operational changes and changes in conflict environment the forces, including the Hungarian Defence Forces (HDF), also changed considerably. Besides country defence and disaster relief missions, the HDF is capable of carrying out international missions, too. These tasks are conducted far away from Hungary, in a different environment and multinational units, in varying intensity conflicts. Doctrine, training, education, equipment and the conversion of cooperation accomplished over the past 25 years allow for these activities.

References

- Atlantic Charter, 14 August 1941. Online: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>
- Boldizsár, Gábor, *A békeműveletekben való részvétel hatása a Magyar Honvédségre*, doktori disszertáció [The Effects of Participation in Peace Operations on the Hungarian Defence Forces, PhD thesis]. Budapest: Zrínyi Miklós National Defence University, 2008.
- Boldizsár, Gábor, 'A magyar PRT, mint a legkomplexebb külföldi válságkezelés műveleti környezete' [The Hungarian PRT as the Most Complex Crisis Management Operation Abroad and Its Operational Environment]. *Társadalom és Honvédelem* 1–2 (2013), 27–48.
- Boldizsár, Gábor, 'Kultúranropológia és a jövő tisztképzése' [Cultural Anthropology and Officer Training in the Future]. *Hadtudományi Szemle* 6, no 1 (2013), 101–106.
- Dobbins, James, 'NATO's role in nation-building'. *NATO Review*, 01 January 2005. Online: www.nato.int/docu/review/articles/2005/01/01/natos-role-in-nation-building/index.html
- Fritz, Verena and Alina Rocha Menocal, *Understanding State-Building from a Political Economy Perspective. An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement*. Overseas Development Institute, 2007. Online: <https://cdn.odi.org/media/documents/1979.pdf>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Conflict and Fragility. Do No Harm. International Support for Statebuilding*, 2010. Online: www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/do%20no%20harm.pdf

Harka Ödön¹

A gyorsfegyvernem hivatalos létrejötte Magyarországon

The Official Setup of the Rapid Deployment Forces in Hungary

Absztrakt

Csaknem két évvel Gorondy-Novák Elemér tábornok jelentésének² megszületése után Horthy Miklós kormányzó döntést hozott a kerékpáros és gépkocsizó gyalogság, a lovasság és a páncélos csapatok egy fegyvernembe történő összevonásáról. A gyorsfegyvernem megszervezéséről szóló rendelkezés³ azonnali hatállyal elrendelte valamennyi kerékpáros és gépkocsizó gyalogos alakulat, a lovasság és a páncélos csapatok egy fegyvernembe történő összevonását. Az új fegyvernemhez tartozó katonák egyenruha-hajtókája egységes színt (kék) kapott, az egyes csapatnemeket megkülönböztető jelvényekkel látták el. A rendelkezés szerint a fegyvernem tisztjelöltjeinek akadémiai kiképzése összevontan, de csapatnemenként differenciáltan valósult meg, a tisztek együttműködési készségét közös gyakorlatokkal, illetve a csapatnemek közötti átvezénylésekkel célozták meg fejleszteni.

Kulcsszavak: gyorsfegyvernem, összevonás, gépesített hadviselés, együttműködés, Gorondy-Novák Elemér

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: odon.harka@eulerhermes.com

² A gyors csapatok szemléltői pozíciójába kinevezett Gorondy-Novák Elemér tábornok 1938 augusztusában és szeptemberében viszonyossági harcgyakorlatokon vett részt megfigyelőként, amely tevékenységének tapasztalatait az 1938. november 1-jén kelt jelentésében foglalta össze a katonai vezetés számára. Gyors csapatok szemléltőjének javaslatai. HMHL Vkf. 3688/eln. – 1938.

³ Gyorsfegyvernem megszervezése. HM HL Vkf. 4970/eln. – 1940.

Abstract

Nearly two years after the publication of General Elemér Gorondy-Novák's report, Hungarian Governor Miklós Horthy decided to assemble in one branch the cyclist and mechanised troops, cavalry and armoured units. The measure on the organisation of rapid deployment forces ordered with immediate effect the concentration of all kinds of rapid deployment troops, that is, cyclists, mechanised troops, cavalry and tank units. The uniform tabs of the soldiers that belonged to the new kind of rapid deployment unit became unified (blue), each type of troops had a different emblem. According to the measure, the training program of the officer cadets took place concentrated; however, it was differentiated by the type of troops. The joint exercises and transfers between the different types of troops ensured the cooperation of the officers.

Keywords: *rapid deployment unit, concentration of troops, mechanised warfare, cooperation, Elemér Gorondy-Novák*

1. Bevezetés

A Honvédelmi Minisztérium 1941. július 6-i rendelkezése⁴ értelmében a gyorsfegyvernemen belül a motorkerékpáros alakulatokat a gépkocsizó gyalogság csapatneméhez helyezték át, és ugyanezen csapatnem részévé váltak a forgalomszabályozó egyégek is. A gyorsfegyvernem különböző csapatneimeibe tartozó alegységekből szervezett egység (például felderítőzászlóalj) parancsnoka és törzse továbbra is az eredeti csapatneméhez tartozott. A rendelet szerint a fegyvernem kötelékébe tartoztak azok a hivatásos tisztek, akiket a *Magyar Királyi Honvédség és Csendőrség tisztjeinek 1941. évi rangsorolása* nevű rendelkezés a gyorsfegyvernem kötelékébe sorol, illetve ide a jövőben átvezényelnek. Szintén a gyorsfegyvernem kötelékébe tartoztak a ténylegesen ott szolgáló tartalékos csapattisztek, tartalékos lovassági tisztek, illetve bármelyik gyorsfegyvernemi csapatnemtől csapaton kívüli beosztásba került tartalékos tisztek is. A legénység köréből a gyorsfegyvernemhez tartozónak minősült a ténylegesen ott szolgálatot teljesítő legénységi állomány, a csapaton kívüli beosztásban lévő lovassági legénység, valamint a gyorsfegyvernemtől csapaton kívüli szervekhez áthelyezett legénység is.

2. A páncélosadosztály elvi szervezete és feladatai

Vitéz Horváth Sándor tábornok⁵ az 1940. szeptember 30-án kelt és a Vezérkari Főnökség részére megküldött véleményező munkájában a franciaországi német szervezési

⁴ *Gyorsfegyvernem szervezésével kapcsolatban felmerült kérések.* HM HL Vkf. 5892/el. – 1941.

⁵ Vitéz Horváth Sándor (Nyíregyháza, 1890. április 4. – n. a.) lovassági tábornok, vezérőrnagy. 1910-ben avatták hadnaggyá, 1940. július 1-jétől tábornok. 1919-ig a 2. huszárezred kötelékében szolgált. A két világháború között különböző alakulatoknál (6. vegyesdandár, 1. lovashadosztály) lát el vezérkari feladatokat. 1939. január 15-e és 1940. március 1-je között a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka, 1940 decemberében a Győrshadtestnél teljesít szolgálatot. 1941 áprilisában a Magyar Királyi Honvédség kiképzési csoportfőnöke. 1942 tavaszán rövid ideig betöltötte a VII. hadtest parancsnoki tisztét, 1942. november 1-jével nyugállományba vonult. Vö. Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938 – 1945.* Budapest, Ister, 2001. 147.

és technikai sikereket alapul véve elemezte a páncélososztályok szervezetét, alkalmazási módját, és jelölte ki a magyar páncélosfegyvernem számára követendő utat.⁶

A tábornok a páncélososztályok alapvető feladataként a gyors döntés kieroőszakolását, illetve ennek meggátolását határozta meg, alkalmazásuk hatékony módjaként pedig a tömeges bevetést jelölte meg. Harcászati szempontból 3-4 páncélososztály (-hadtest) egyidejű bevetését tartotta célszerűnek annak érdekében, hogy 12-16 kilométer szélességben áttörhető legyen az ellenséges védelmi rendszer. A siker eléréséhez nélkülözhetetlennek vélte az egyes járművek megfelelő tüzérvél (erős harckocsilöveg) és hatékony páncélzattal való felszerelését, és nem mellesleg a terepsebességük kellő megnövelését. A technika korabeli állapotára tekintettel a tábornok tényként kezelte: 40 mm vastagságú páncélzat 1000 méter távolságon belüli átütése a 40 mm-es légvédelmi gépágyúval megvalósítható, azonban az 50 mm vastag páncélzat ugyanilyen messzeségben történő áttörése nem megoldott.

Horváth tábornok kívánatosnak tartotta, hogy az elemzése elkészítésének időpontjában még csak éppen létrejövő magyar páncéloserő technikájának kialakítása során előre meg kell vizsgálni a technikai fejlesztések trendjeit, a nehézharcokosik páncélvastagságát pedig minimum 50 mm-ben szükséges megszabni, azok súlyhatára így 40 tonna körül alakulhat majd. A tábornok a harckocsiharcászat terén magáévá tette a kornak megfelelő taktikai elképzeléseket (mint amilyen a lépcsőzetes bevetés), álláspontja szerint a páncélosdandárok harckocsi-állományának mintegy 26%-a nehézpáncélos kell legyen, s ezek feladata az első támadó lépcsőben az ellenséges védővonal és a (páncéltörő) tüzérség legázolása, majd a gyülekező tartályok szétszórása, biztosítva ezáltal a mögöttes lépcsőkbe szervezett harckocsi egységek előretörését.⁷

A harckocsikkal történő tömeges támadás második lépcsőjének első feladatául a tábornok a megmaradt páncéltörő eszközök megsemmisítését határozta meg, aminek végrehajtását követően a második lépcső erői felzárkóznak az első lépcső egységeihez annak érdekében, hogy a várható ellenséges harckocsi-ellenlökés eredményesen legyen elhárítható. A második lépcsőbe – a várható gyengébb ellenállásra figyelemmel – közepes harckocsik kerülhetnek, amelyek össztömege 16 tonna körül alakul, a páncélzatuk vastagsága pedig nem haladja meg a 35 mm-t. A dandár teljes állományából mintegy 34%-ot kellene kitennie a közepes harckocsiknak (T-21 Skoda).

A harmadik lépcső könnyűpáncélosai – szakaszonként egy-egy közepes harckocsival – kísérő harcjárműként a gyalogos egységek felvonulását támogatják: a megmaradó gyalogsági ellenállást leküzdik, harcfelderítési és biztosítási feladatokat teljesítenek, majd csatlakoznak a dandár zöméhez. A harmadik lépcső könnyű harckocsijainak (Toldi) tömege nem haladja meg a 8 tonnát, maximális páncélvastagságuk nem éri el a 20 mm-t. Utóbbiak aránya a dandár járműveinek 40%-a körül alakul.⁸

A harckocsik védekezési képessége (páncélzat) mellett nagyon fontos követelmény ezen járművek megfelelő támadási képessége, azaz bennük olyan hatékony ágyú alkalmazása, amely képes az ellenséges harckocsik páncélzatának átütésére. A megfelelő súlyképzés és erőfölbély megteremtése érdekében a páncélosdandáron belül a harckocsik 60%-ának (nehéz- és közepes harckocsik) rendelkeznie kell nagy

⁶ *Páncélos seregtestek és páncélosok elhárítása.* HM HL Vkf. 4997/el. – 1940.

⁷ HM HL Vkf. 4997/el. – 1940. 3–4.

⁸ HM HL Vkf. 4997/el. – 1940. 4–6.

hatékonyságú ágyúval, amely így már megadja a taktikai szabadságot a dandárparancsnokságnak, és lehetővé teszi azt, hogy a könnyebb súlyú járművek gyors megkerülő, oldalazó manőverekkel az ellenséges járműveket a leggyengébb pontokon támadják. Az előzőek szerinti célok megvalósítása érdekében Horváth tábornok az alábbi technikai paramétereket vázolta fel a nehéz-és közepes harckocsik fő fegyverzetét illetően:

- a nehézharckocsik lövegének úrmérete 75–105 mm között kell legyen, és már 1000 méter távolságból meg kell tudnia semmisíteni az ellenséges harckocsikat;
- a nehézharckocsik lövegének képesnek kell lennie arra is, hogy közvetlen irányzással 2-3000 méter távolságból ki tudja iktatni az ellenséges tüzérségi eszközöket;
- áttörés közben, illetve ezt követően képesnek kell lennie nagyobb, tömör célpontok (például tartalékok) nagy távolságból történő tűz alá vételére;
- támadás közben képesnek kell lennie arra, hogy bizonyos célokat (oldalazva elhelyezkedő páncéltörő ágyúk) köddel borítson be.

A tábornok jelentésében foglalkozott a harckocsivadász járműtípus (Nimród) jövőbeni harcászati szerepével is, olyan légvédelmi és harctámogató fegyverként meghatározva azt, amelynek fő feladata a saját páncélos erők légitámadások elleni oltalmazása és harcainak támogatása az ellenséges harckocsikkal való küzdelem során. A feladat-szabás során a tábornok az addigi háborús tapasztalatokat vette alapul, mindemellett tisztában volt azzal is, hogy sem a T-21 mintájú közepes harckocsi, sem pedig a Nimród lövege nem képes 50 mm vastagságú páncél 1000 méteren belüli átütésére.⁹

A páncélosok terepsebességére, valamint fordulási és árokáthidalási képességére szintén nagy hangsúlyt fektetett tanulmányában a szerző. A tábornok a nehézharckocsik esetén, jó terepviszonyokat feltételezve legalább 40 km/h sebességet, országúton pedig 50 km/h sebességet tartott kívánatosnak. A fordulékonyág gyakorlati jelentősége szerinte abban áll, hogy a harckocsi országúton előre-hátra mozgás nélkül képes legyen megfordulni. A T-21-es modell képes volt már erre, azonban a Toldi könnyűharckocsik legfeljebb 8 méter sugarú körben tudták ezt a manővert végrehajtani, így a szerző szerint a magyar könnyűharckocsik ilyen vonatkozásban történő áttervezése vált szükségessé.¹⁰

3. A páncéloshadosztály gépkocsizó gyalogsága és harctámogató egységei

Horváth Sándor a harckocsik szerepe mellett kitért a páncéloshadosztály másik seregtestjére, a gépkocsizó lövészdandár feladatmeghatározására, harcászati szerepére is. Álláspontja szerint áttörésnél a motorizált lövészegységek követik a páncélosdandárt, és kiaknázzák az áttörés eredményét, mozgóharcban pedig ők vezetik a harcot, erősebb ellenállás esetén a harckocsik súlypontot képezve erőszakolják ki a győzelmet. Meglátása szerint a gépesített gyalogság szállító járműveinek képesnek kell lenniük ellenállni az acélmagvas lövedékeknek, továbbá arra is, hogy a közutakat elhagyva

⁹ HM HL Vkf. 4997/eln. – 1940. 6–8.

¹⁰ HM HL Vkf. 4997/eln. – 1940. 9–10.

nehezebb terepszakaszokon mozogjanak. Erre a feladatra a könnyű páncéllal felszerelt, félhernyótalpas járműveket vélte megfelelőnek.

A korabeli német modellt követve a tábornok további előírásokat fogalmazott meg. Útmutatása szerint a motorizált gyalogsági zászlóaljoknak harcfelderítési, harcbevezetési feladatok végrehajtása érdekében szükségük van motorkerékpáros alegységekre is, emellett fel kell szerelni legkevesebb 54 darab golyósóróval, 14 darab géppuskával, 6 darab aknavetővel, 9 darab gránátvetővel, 3 darab nehézpuskával és 8 darab, legalább 50 mm űrméretű páncéltörő ágyúval is. A páncéltörő képesség növelése érdekében a gépkocsizó lövészdandárokra rendelkezniük kell zászlóaljanként egy-egy harckocsivadász-századdal annak érdekében, hogy esetlegesen nagy kiterjedésben vívott halogató harcok során is lehetséges legyen számukra az ellenséges páncélos tömegtámadás megállítására. A lövészdandárok szervezetében helyet kell kapnia a három századból (törzs-, könnyű- és közepesharckocsi század) álló „csapatpáncélos” zászlóaljnak is, amelyek feladata a harcfelderítés és közelségi biztosítás mellett a lövéseket szállító járművek kísérete is.

A páncélosadosztály kötelékébe tartozik – annak hadosztályközvetlen egységként – a páncélosfelderítő-zászlóalj is, amely egység gondoskodik a gyors harcászati és hadműveleti felderítésről. Horváth az akkor már meglévő Csaba páncélgépkocsikat a feladat végrehajtására alkalmasnak találta.¹¹

Szerinte a páncélosadosztály tűzérének három, egyenként három üteggel rendelkező tűzérosztályból kell felépülnie. A három osztályból egy motorizált, lánctalpakra szerelt, páncélozott, önjáró tűzérosztály, amelynek feladata a páncélosdandár harckocsijainak tűztámogatása. A másik két osztály gépvontatású ütegeinek feladata a gépkocsizó lövészdandár támogatása.

Szintén hadosztályközvetlen egységként tartoznak a páncélosadosztályhoz a légelhárító alakulatok, az egységek a hadosztály tűzéréjét, a seregvonatot és az utánszállítást védik, a harckocsik és a lövések légiveszély elleni védelméről a harckocsivadász ütegek gondoskodnak.

A páncélos utászászlóalj a páncélosadosztály különlegesen szervezett és felszerelt alakulata, amely rendelkezik nagy teherbírású, gyorsan kiépíthető pontonhidakkal, valamint speciális feladatokra kialakított (úszó, hídvető, lángszórós) harckocsikkal is. A hadosztály seregvonatanak technikai jellemzői kapcsán fontos annak leszögezése, hogy a vonathoz összerék-meghajtású tehérgépkocsik beosztására lenne szükség a magasabbegység mozgóképességének fenntartása érdekében. Ezen utóbbi célt lenne hivatott szolgálni a légi utánszállítás is, amely területet Horváth tábornok a német hadsereg gyakorlata alapján gondolt megszervezni.¹²

A Vezérkari Főnökség 1941-ben a gyorsfegyvernem csapatai (gépkocsizó lövész-, illetve gépkocsizó páncélos lövészegységek) számára kiképzési segédletet¹³ adott ki, a kiadmány a gépkocsizó lövészegységek alkalmazása kapcsán az alábbi, részletes iránymutatást rögzítette:

- fő feladatuk a csaták gyors eldöntése az ellenséges egységek hátában vagy oldalában támadva, valamint a siker kiaknázásának felgyorsítása. Emellett

¹¹ HM HL Vkf. 4997/eln. – 1940. 10–12.

¹² HM HL Vkf. 4997/eln. – 1940. 12–14.

¹³ *Kiképzési segédlet a gyorsfegyvernem csapatai számára.* HM HL Vkf. 6301/eln. – 1941.

- képesnek kell lenniük meglepetésszerű helyi erőfölény (súlypont) kialakítására, harckocsiáttörés esetén az áttörés kimélyítésére, az ellenség gyors üldözésére, a saját vonalak mögött bevetett ellenséges ejtőernyős alakulatok megsemmisítésére, az ellenséges átkaroló műveletek ellenében a saját szárnyak biztosítására;
- feladatuk továbbá az erőszakos felderítés, az ellenséges mozgósítás akadályozása, saját légideszantcsapatok feladatvégrehajtásának támogatása, gázlók, átkelési pontok gyors elfoglalása és tartása;
 - védelmi harcokban gyors tartalékként vagy szárnybiztosításra, de csak kivételes jelleggel alkalmazhatók, a feladataikat védelemben is támadólag oldják meg, kiválóan alkalmasak a lassabban mozgó egységek visszavonulásának fedezésére;
 - halogatóharcban fő feladatuk az ellenség késleltetése az arcvonal előtti tereprészek meglepetésszerű elfoglalása által.

A gépkocsizó lövészalakulatok alkalmazása az egyéb gyorscsapatokkal együttesen valósul meg, azonban kivételes esetekben önállóan is bevetethők (maximum 2-3 nap időintervallumban). E seregtestek vezetése előrelátást, gyors ítélő- és döntésképességet, flexibilitást és határozottságot igényel, mindehhez szükséges a parancsnoki állomány magas fokú képzettsége, példamutató, bátor helyállása, a tökéletes fizikai alkalmasság, valamint az együttműködő csapatnemek szervezetének, alkalmazási elveinek, képességeinek és harcászatának alapos ismerete.¹⁴

Mivel „puha” célpontnak minősülnek és az ellenséges tüzérségi tűzre érzékenyek, a gépkocsizó lövészcsapatok számára a biztonságos mozgás érdekében elengedhetetlen az alapos felderítés. A gépkocsizó lövészek nagy akciórádiusza miatt a felderítésnek nagy mélységben és a megfelelő irányokban kell megvalósulnia (súlyképzés), ebből következően e seregtestek számára a felderítő munkát elsősorban a légierőnek kell elvégeznie.

A felvonulás során a gépkocsizó egységeknek teljes mértékben ki kell használniuk az úthálózat adta lehetőségeket, több, a forgalomszabályozó egységeknek rövidebb oszlopokban szükséges szerveznie a meneteket. Az oszlopok biztosítását a motorkerékpáros lövészek látják el, páncéltörő eszközöknek az oszlopok elején, végén és a menetoszlopok köztes részein is lenniük kell, a csapatlégvédelem gépágyúit és a páncélvadászokat is hasonló módon szükséges elhelyezni. A napközben végrehajtott meneteket a levegőből, vadászgépek igénybevitelével is szükséges biztosítani, légi fedezet hiányában a meneteket éjszaka ajánlott végrehajtani.

Az ellenséges vonalakhoz közeledve a páncélvédelmet nélkülöző gépkocsizó lövészcsapatoknak lehetőség szerint minél tovább fent kell maradniuk a szállítójárműveken, a leszállításnak és harchoz történő felfejlődésnek rejtetten kell történnie.

A segédlet a gépkocsizó lövészek mellett külön kategóriaként határozta meg a gépkocsizó páncélos lövészeket, akik a páncélos harccsoport közvetlen csapataiként a páncélos erők harcának közvetlen támogatására és annak közös megvívására hivatottak. A kiképzési előírás a gépkocsizó páncélos lövészeket a páncélosegységek kötelékében harcoló, páncélozott, félhernyótalpas, félraj befogadóképességű járművekkel közlekedő alakulatként határozta meg. A gépjárműveik nem csupán szállítóeszközök,

¹⁴ HM HL Vkf. 6301/eln. – 1941.

hanem egyben harceszközök is, harceljárásukra tekintettel terepjáró gyorscsapatnak és nem gépkocsin szállított gyalogosegységnek minősülnek.

Harci alkalmazásukat tekintve a gépkocsizó páncélos lövészek a harcaikat a páncélos csapatokkal együttesen vívják, a lövészek a páncélosok előtt mozogva megteremtik a lehetőséget a páncélos erők támadásához. Feladataik közé tartozik továbbá az is, hogy biztosítsák a páncélos csapatok készenléti és megindulási pozícióit és védjék azokat a meglepetésszerű támadásokkal szemben. A páncélos lövészek az ellenséges vonalak felé közeledve a harcfelderítő járőrök mögött fokozatosan szétbontakoznak és a járműveiken maradván folytatják az előrenyomulást. A támadáshoz a járművekről leszállnak, azonban szoros összeköttetésben maradnak azokkal. A páncélosoknak követniük kell a páncélos lövészeket, a harckocsivadások biztosítják a légvédelmet és a páncélelhárítást. A lövészeket kísérő „csapatpáncélos erők” a lövészek alárendeltségében segítséget nyújtanak a súlyképzésben, a kísérő páncélosok előrenyomulását a lövészkötelékek a nehézfegyvereikkel támogatják. Az ellenséges erők zömével történő harcérintkezés során szükséges eldöntenie a gyorscsapatok parancsnokságának azt, hogy lehetséges-e a páncélos erők azonnali alkalmazása vagy ehhez további előkészítésre van szükség. Utóbbi esetben a páncélos lövészeknek el kell foglalniuk a harckocsik támadását lehetővé tevő terepszakaszt, illetve beássák magukat az ellenséges állások előtt, és támogatják a harckocsitámadás útjában álló természetes, illetve mesterséges akadályok elhárítását végző műszaki egységeket.

A páncélosok első lépcsőjének támadása alatt a rendelkezésükre álló tüzérségi eszközökkel szükséges lefogniuk az ellenséges páncéltörő ágyúkat, majd az első lépcső áttörését követően felzárkóznak a páncélosok mögé és lerohanják a maradék ellenálási göcöket és biztosítják az elfoglalt terepszakaszokat az ellenlökésekkel szemben.

4. Összegzés

A korabeli magyar katonai szakértők véleménye szerint a II. világháború gépesített és páncélosegységekre támaszkodó hadjáratai bebizonyították, hogy a katonai döntés a legkorszerűbb védelemmel szemben is kivívható viszonylag rövid idő alatt, ennek feltétele a vezetési fölény és a harcoló alakulatok megfelelő harckészsége mellett a hadifelszerelés magas szintje, a szervezés és a csapatok magas szintű kiképzése volt. A páncélosegységekkel végrehajtott műveletek során kiemelten fontos volt a légi támogatás kérdése, ebből pedig egyenesen következett az, hogy a hatékony (önálló) páncélos-hadviselés előfeltétele az adott hadműveleti térség vonatkozásában a légi uralom, illetve legalább a légi fölény megléte.

A földrajzi ismeretek a gyorscsapatok alkalmazása során kiemelt fontosságúak, hiszen az adott terep járhatósági viszonyai korlátozhatják a gépesített egységek mozgásának szabadságát. A terepviszonyok leküzdését, átjárhatóságának biztosítását a műszaki (utász-) egységek garantálhatták, amelyek képesek utakat építeni, kijavítani, aknákat, illetve a műszaki védelmi berendezéseket semlegesíteni.

Az idézett szakértők hangsúlyozták, hogy mind az önállóan alkalmazott páncélos seregtettek harci hatékonyságát, mind pedig az egyéb egységek bevetetőségét alapvetően befolyásolta az utánpótlás mennyisége és minősége, amelynek

tervezhetősége – bizonyos állandó fogyasztó elemeket (élelem, ivóvíz) leszámítva – nehézségeket okozhat az időjárás és a terepviszonyok változása miatt.

Felhasznált irodalom

A Magyar Királyi Honvédség hadrendje 1941. április elején. Online: www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/a-delvideki-hadmuvelet-1941-aprilis-874/a-magyar-kiralyi-honvedseg-hadrendje-1941-aprilis-elejen-991/

Gyorscsapatok szemléltetőjének javaslatai. HM HL Vkf. 3688/el. – 1938.

Gyorsfegyvernem megszervezése. HM HL Vkf. 4970/el. – 1940.

Gyorsfegyvernem szervezésével kapcsolatban felmerült kérések. HM HL Vkf. 5892/el. – 1941.

Kiképzési segédlet a gyorsfegyvernem csapatai számára. HM HL Vkf. 6301/el. – 1941.

Páncélos seregtestek és páncélosok elhárítása. HM HL Vkf. 4997/el. – 1940.

Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*. Budapest, Ister, 2001.

Lesták Tamás¹

A koalíciós haderők által alkalmazott fegyverrendszerek a jemeni konfliktusban – avagy erőltetett beszerzések, kétséges eredmények?

Employed Weapon Systems by the Coalition Forces in Yemen – Forced Procurements, Doubtful Results?

Absztrakt

A rendkívül sokszereplős jemeni konfliktus több olyan elemet is hordoz magában, amely elemzésre érdemes. A 2015-ben kezdődött – több térségbeli arab államot is magában foglaló – koalíciós katonai intervenció sok szempontból érdekes tapasztalatokat hozott. A koalíció két legerősebb és műveleti szempontból legaktívabb tagja Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok. Mindkét állam hadereje szinte teljes spektrumát felvonultatta, valamennyi haderőnemük kivette részét a műveletekből. A szaúdiak és az Emírátságok részvételében közös pont a nagy mennyiségű és igen fejlett – elsősorban amerikai és európai – haditechnika alkalmazása. A konvencionális fegyverek nagyarányú bevetésének azonban nem egységes a mérlege; a hatékonyság, a pontosság és az eredményesség terén egyaránt komoly kritikák fogalmazódtak meg. A tanulmány a két ország által bevetett haditechnikai eszközöket, valamint azok alkalmazásának tapasztalatait vizsgálja.

Kulcsszavak: Jemen, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírátságok, légi csapás, közeli légi támogatás, blokád, járulékos veszteség

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD student, e-mail: lestak.tamas@oif.gov.hu

Abstract

The multi-stakeholder Yemen conflict has a lot of elements which are worth analysing. The coalition form military intervention, which occurred in 2015 and consisted of more Arabic states from the region, had interesting experiences in many ways. From military aspects, the two strongest and most active members of the coalition are Saudi Arabia and the United Arab Emirates. Both of them have deployed almost their entire army, all of the different service branches have been used during the operations. A common characteristic in both forces is the extensive use of state of the art military equipment, mainly from U.S. and European sources. However, the result of their conventional equipment's deployment is not so obvious: we will see significant criticism regarding the efficiency, accuracy and success. This document will examine the deployed military equipment and the experiences of their use.

Keywords: Yemen, Saudi Arabia, United Arab Emirates, air strike, close air support, blockade, collateral damage

1. Bevezetés

Jemen hét éve színtere egy rendkívül bonyolult szövetségi politikákkal terhelt, súlyos harcokat és komoly civil áldozatokat eredményező fegyveres konfliktusnak. A konfliktus polgárháborúként vette kezdetét még 2014-ben a kormányerők és az évtizedes felkelő múlttal rendelkező hűti erők fegyveres alakulatai között. A Hadi-kormány sikeres elűzését és több kulcsfontosságú város felkelők általi elfoglalását követően egy Szaúd-Arábia vezette, több nemzet részvételével létrejött koalíció katonai intervenciót hajtott végre az országban az előzőleg hivatalban lévő kormány hatalmának visszaállítása érdekében. Ezzel párhuzamosan Irán egyre jelentősebb pénzügyi, katonai és technikai támogatásban részesítette a hűti felkelőket, a szakértők szerint klasszikus „helyettesítő” háborút kirobbantva.² Ezen egyértelmű törésvonal mellett számos helyi milícia, felkelőcsoport, illetve több terrorszervezet is aktív az országban, támadásokat végrehajtva mindkét polgárháborús fél ellen. Az Egyesült Államok a kezdetektől katonai hírszerzési és logisztikai eszközökkel támogatja a szaúdi koalíciót, míg több európai ország fegyverekkel segítette a különböző harcoló feleket. A hosszú távon is fenntartható megoldással nem kecsegtető konfliktus jellemzője a kirívóan magas civil halálozási ráta.³

A Jemenben jelenleg is zajló fegyveres konfliktus⁴ tehát az elmúlt évtizedekben – még az egyébként fegyveres cselekményekkel meglehetősen „gazdagon ellátott” közel-keleti régióban is – kiemelkedő volumenű és intenzitású harcokat, a fegyveres

² Jonathan Saul: Exclusive: Iran Revolutionary Guards find new route to arm Yemen. *Reuters*, 2017. augusztus 1.

³ Nadwa Al-Dawsari: Running around in circles: How Saudi Arabia is losing its war in Yemen to Iran. *Middle East Institute*, 2020. március 3.

⁴ A 2015-ben kirobbant konfliktus kezdetben polgárháborús jellemzőket mutatott, majd külső hatalmak beavatkozását lehetővé nyújtóan egészen napjainkig, a továbbiakban összefoglalóan „konfliktusként” hivatkozom az eseményekre.

erők széles körű bevetését, valamint rendkívül nagy mennyiségű és vegyes összetételű fegyverzet alkalmazását eredményezte. A koalíció⁵ katonai műveleteiben túlsúlyal rendelkező Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok (Emírátságok) nagyszámú fejlett (elsősorban nyugati-európai vagy amerikai eredetű) haditechnikai eszközt is felvonultatott a műveletekben, ezen eszközök bevetési tapasztalatai azonban még a visszafogott kritikák szerint sem egységesen pozitívak.⁶ Számos térségbeli és nemzetközi kritika érte a feleket, mindenekelőtt a jelentős számú civil áldozat, továbbá a nem jól szervezett műveletek és a fejlett haditechnikai eszközök „rossz kezekbe” kerülése okán. Felmerül a kérdés, hogy a – koalíció legnagyobb tagjai esetében – kiemelkedő védelmi költségvetéssel, látszólag korlátlan technikai lehetőségekkel rendelkező haderőknek miért nem sikerült látványosabb és tartósabb eredményeket elérniük, illetve ezen eszközök alkalmazása milyen okokból járt magas járulékos veszteségekkel?

Jelen tanulmányban a jemeni konfliktust a bevetett haditechnikai eszközök szempontjából, illetve műveleti oldalról kívánom megvizsgálni. Arra keresem a választ, hogy a jemeni kormánycsapatokat támogató erők pontosan milyen haditechnikai eszközöket alkalmaztak, ezeket milyen forrásból szerezték be és milyen fő problémák jelentkeztek az alkalmazás során? E problémák alapvetően technikai jellegűek vagy az alkalmazott harcéljárásból fakadtak? A fegyverek bevetésének milyen közvetlen és közvetett következményei voltak? A beszerzett fegyverek egyéb szereplők általi használatának korlátozására történtek-e lépések, ezek mennyiben tekinthetők hatékonyak?

2. Szaúd-Arábia és az Emírátságok jemeni részvétele

A jemeni konfliktus azon szakaszától kezdve, ahonnan egyértelműen megfigyelhető külső felek beavatkozása a harcokba, Szaúd-Arábia és szorosabb térségbeli szövetségesei jelentős számú és komoly harcértékkel bíró egységeket vetettek be. Mint a jemeni kormányerőket támogató koalíciós erők vezetője, Szaúd-Arábia haderejének valamennyi haderőnemével részt vesz (vagy részt vett korábban) a hadműveletekben. A szaúdi haderő fegyverbeszerzéseit, a különböző képességek kialakítását szinte teljes egészében az Iráni Iszlám Köztársasággal (Irán) való szembenállás határozza meg. Ez azt jelenti, hogy a haderőnemek elvárt képességeit egy esetleges Irán elleni fegyveres konfliktus leendő követelményeihez igazítják,⁷ ez a meghatározottság jelöli ki

⁵ „Koalíció” alatt a 2015 márciusában Szaúd-Arábia által vezetett államok (Szaúd-Arábia és további nyolc arab állam – Egyesült Arab Emírátságok, Egyiptom, Marokkó, Jordánia, Szudán, Kuvait, Katar és Bahrein – továbbá logisztikai támogatás formájában az Egyesült Államok) által megvalósított katonai intervencióban részt vevő országokat értem a tanulmány további részében.

⁶ Peter D. Wezemann: Saudi Arabia, armaments and conflict in the Middle East. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2018. december 14.

⁷ Király István Mihály: Szaúd-Arábia és Irán katonai képességeinek, védelmi iparának és védelmi költségvetésének összehasonlító elemzése. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 1. 108–112.

az egyes fegyverbeszerzések irányát és kereteit.⁸ Ennek megfelelően a szaúdi haderő⁹ sokkal inkább egy nagyméretű, konvencionális háborúra van felkészítve, mint egy aszimmetrikus – jellegében proxyháborúra emlékeztető – konfliktus megvívására.¹⁰ A királyság fegyvervásárlásai európai szemmel szinte felfoghatatlan méretekben zajlanak, tulajdonképpen az elmúlt tíz évben folyamatosan a világ első tíz állama között volt e tekintetben.¹¹ A beszerzett eszközök és fegyverrendszerek az esetek döntő részében nem pusztán mennyiségükben, de minőségükben is kimagaslóak, ezt jól jelzi a fegyverek származási hely szerinti csoportosítása is¹² (többségük az USA, illetve néhány más hagyományos fegyverexportőr államból származik).¹³

Az Emirátusok szintén a legnagyobb ütemben fegyverkező közel-keleti államok közé tartozik, mind az általános gazdasági teljesítményéhez, mind az egy főre eső GDP-hez viszonyított arányt tekintve. Fegyverbeszerzések terén az államalakulat egyértelműen a legfejlettebb, technikai, műszaki szempontból élvonalbeli eszközöket preferálja. Elsősorban az Egyesült Államokból, illetve a legnagyobb európai fegyvergyártóktól (francia, német, olasz) szerzi be eszközeit.¹⁴ Szaúd-Arábiához hasonlóan elmondható, hogy nagy számban és – sok esetben – adott feladatra egyszerre több, párhuzamosan alkalmazható fegyverrendszert is beszerz (ennek persze logisztikai szempontból sokszor inkább hátrányai vannak, mint előnyei). Összességében egy technikailag rendkívül fejlett, lakosságához képest jelentős számú, sokféle feladatra bevethető haderővel rendelkezik, amely az ország méretéhez képest jóval nagyobb katonai erőt képvisel.¹⁵

3. Koalíciós fegyverrendszerek, haderőnemenként

Az alábbiakban következő áttekintő elemzés mindenekelőtt a térség legnagyobb országai között szereplő, egyben a legnagyobb katonai potenciállal rendelkező koalíciós résztvevők, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emirátusok fegyverrendszereire koncentrál, mégpedig haderőnemenként elkülöníthető megoszlás szerint.

⁸ Király (2018): i. m.

⁹ A szaúdi haderő önkéntes, professzionális szerveződésű, bár időről időre felmerül az országban a sorkötelezettség bevezetésének ötlete.

¹⁰ Ben Brimelow: Saudi Arabia has the best military equipment money can buy – but it's still not a threat to Iran. *Business Insider*, 2017. december 16.

¹¹ A Stockholmi Békekutató Intézet (SIPRI) adatai szerint Szaúd-Arábia 2014–2018. között a világ legnagyobb hagyományos fegyvervásárlója volt. Az IHS Jane's szakmai kiadványai szerint pedig fegyverimport tekintetében is folyamatosan az első három állam között volt az elmúlt évtizedben.

¹² USA and France dramatically increase major arms exports; Saudi Arabia is largest arms importer, says SIPRI. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2020. március 9.

¹³ Helen Davidson – Christopher Knaus: Australian weapons shipped to Saudi and UAE as war rages in Yemen. *The Guardian*, 2019. július 25.

¹⁴ Dan Sabbagh: Don't let Saudi arms ship dock in UK, say campaigners. *The Guardian*, 2020. február 5.

¹⁵ Pieter D. Wezeman et al.: Trends in International Arms Transfers, 2018. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2019. 11–12.

3.1. Szaúd-Arábia

Szaúd-Arábia saját védelmi ipar létrehozására irányuló határozott törekvései ellenére fegyverei jelentős részét, a korábbi ilyen típusú gyakorlatát továbbra is követve, mind a mai napig külföldi forrásból szerzi be. Hadi importja az Egyesült Államok és Franciaország mellett többek között Latin-Amerikából is érkezik (Brazília).

3.1.1. Szárazföldi haderőnem

A szárazföldi haderőnem legfontosabb fegyverrendszerei, amelyeket a jemeni hadszíntéren vagy a szaúdi–jemeni határon alkalmazott a sivatagi királyság:

- *M1A2 Abrams harckocsi*: Az amerikai szárazföldi erők fő harckocsijának számító fegyver nagy számban áll rendelkezésre a szaúdi hadseregben, ez képezi a páncélos alakulatok gerincét.¹⁶ A típus már viszonylag régi alapfejlesztés eredménye, de még mindig kifejezetten modern és ütőképessé eszköznek számít kategóriájában.¹⁷ Viszonylagos költségessége miatt jellemzően csak a komoly pénzügyi háttérrel rendelkező, nagy haderők engedhetik meg maguknak a beszerzését. Az Abrams harckocsik Jemenben megtörtént bevetéséről ellentmondásos információk lelhetők fel, bizonyos források megerősítették ennek tényét, és kétes eredményekről számolnak be.¹⁸ Amit a szaúdi források is megerősítenek, az a harckocsi-alakulatoknak a szaúdi–jemeni határra történő felvonultatása, illetve tartósan a térségben állomásoztatása¹⁹ a jemeni ellenzéki erők esetleges határ menti támadásainak elhárítása céljából.²⁰
- *AMX 30 harckocsi*: A francia AMX vállalat által gyártott harckocsi néhány generációval korábbi konstrukció, és jelentős mennyiséggel rendelkezik belőle a szaúdi haderő (továbbá a koalíció másik fontos hatalma, az Egyesült Arab Emírátsuk is). A hadműveletek kezdetén ez a modell nem lépte át a szaúdi–jemeni határt, határvédelmi feladatokra vetették be, a későbbi időszakban azonban több olyan kép is napvilágot látott, amelyek tanúsága szerint jemeni területen látnak el feladatokat, szintén védelmi jelleggel.²¹
- *M60A3 Patton harckocsi*: Szintén korábbi időszakból, még az 1960-as évekből származó amerikai harckocsifajta, amely nagy számban áll hadrendben a királyságban. Utóbbi két típus képviseli a szárazföldi páncélos erők régebbi generációs, másodvonalbeli tömegét, míg a fejlett technikát egyértelműen

¹⁶ A páncélos erők több, mint 40%-át alkotja a típus.

¹⁷ Defence Security Cooperation Agency: *Kingdom of Saudi Arabia – M1A2S Saudi Abrams Main Battle Tanks and M88A1/A2 Heavy Equipment Recovery Combat Utility Lift Evacuation System (HERCULES) Armored Recovery Vehicles (ARV)* (2016. augusztus 9.).

¹⁸ Elsősorban jemeni ellenzéki források hoztak nyilvánosságra olyan videófelvételeket, amelyeken páncéltörő eszközöket sikerrel vetnek be a harckocsi ellen.

¹⁹ Direction de Renseignement Militaire: *Yémen – Situation sécuritaire*. Paris, (2018. szeptember 25.).

²⁰ Marcus Weisgerber: Saudi losses in Yemen war exposed by US tank deal. *Defense One*, 2016. augusztus 9.

²¹ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 8.

az Abrams tank jelenti. A fenti típusokhoz hasonlóan a szaúdi–jemeni határon állomásozott, területvédelmi jelleggel.²²

- *Nexter Aravis*: A francia páncélozott szállító járművet bevetették a Jemenben harcoló erők kötelékében.²³
- *M113 páncélozott csapatszállító jármű*: Az amerikai járművet szintén bevetették Jemenben, elsősorban az ország északi, határ menti részein folyó műveletek során.²⁴
- *M109 Paladin önjáró tüzérségi eszköz*: Az amerikai eszközt Jemenben nem, de a szaúdi–jemeni határon már a konfliktus kezdetétől bevetették, egyrészt határvédelmi feladatokra, másrészt a határról kiinduló, jemeni területen lévő célpontok ellen irányuló műveletek tüzérségi támogatása során.²⁵ Felhasználásával számos alkalommal került sor szaúdi tüzérségi csapásra jemeni célpontok ellen, amelyek között több meglehetősen kétes eredményű eset is akadt,²⁶ jelentős járulékos veszteséggel.²⁷
- *Caesar hordozható 155 mm-es löveg*: A francia gyártó típusát kerek platformon telepítették, elsősorban a szaúdi–jemeni határvidéken, illetve egyes jelentések szerint Jemen északi területein is bevetették.²⁸
- *Astros II sorozatvető*: A brazil Avibras vállalat rakétás tüzérségi járművét a fentiekhez hasonlóan szintén a két ország határán vetették be, a határon átnyúló rakétacsapásokat hajtottak végre vele jemeni célpontok ellen.²⁹

3.1.2. Légierő

Szaúd-Arábia légi haderőnemének legjelentősebb eszközei, amelyek különböző módon érintettek voltak a jemeni műveletekben:

- *F-15S/SA*: A szaúdi légierő fő csapásmérő erejét képező amerikai Boeing F-15-ös vadászbombázó beszerzése két szakaszban történt, a legutóbbi „csomagban” a jelenleg elérhető legfejlettebb konfigurációban.³⁰ A repülőgép a műveletek kezdetétől aktívan részt vett a harcok cselekményeiben, elsősorban a szárazföldi alakulatok közeli légi támogatásában (*close air support*),³¹ valamint bombázó

²² Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 8.

²³ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 8.

²⁴ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 8.

²⁵ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 8.

²⁶ 2019. december 24-én egy nagy publicitást kapott tüzérségi támadásban 17 civil lakos vesztette életét egy jemeni településen, Saada kormányzóságban, a szaúdi–jemeni határhoz közel.

²⁷ Saudi-led coalition's artillery shelling kills 17 in Yemen. *People's Dispatch*, (2019. december 27.).

²⁸ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 8.

²⁹ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 9.

³⁰ A legutóbbi új gépek beszerzésével párhuzamosan a korábbi F-15-ös vadászbombázók új típusúval (F-15SA) megegyező szintre történő fejlesztéséről is megrendelés született.

³¹ Az ún. *close air support*, vagy közeli légi támogatás lényege, hogy a szárazföldi alakulatok harcát – sok esetben – a saját erők közvetlen közelében lévő ellenséges erők ellen rendkívül pontosan végrehajtott légi csapásokkal támogassák. Alkalmazása komoly technikai felkészültséget, gyakorlottságot, valamint a szárazföldi és légi egységek közötti összehangolt együttműködést, kommunikációt követel meg. A nyugati haderők utóbbi két évtizedben rendkívül magas szintre fejlesztették a képességet, elsősorban a különböző aszimmetrikus jellegű konfliktusok során.

feladatkörben.³² Bevetésüket heves kritika érte, a fentebb említett magas járulékos veszteségek sokszor e típus alkalmazásához kapcsolódtak. A jelenség különösen azért váltott ki kritikát a szakértők körében is, mert e géptípus más országok légierijének alkalmazásában, más konfliktusokban éppen arról vált híressé, hogy a korábbi időszakhoz képest sokkal pontosabb csapásmérésre alkalmas, minimalizálva vagy elkerülve ezzel a civil áldozatokat.³³ A fegyver eladásával az amerikai fél nem pusztán magát az eszközt, hanem széles körű kiképzési programot is kínált, amerikai légi bázisokon oldva meg a leendő szaúdi pilóták felkészítését és a modern légitámadások módszertanának átadását.³⁴

Mindezek ellenére rendkívül nagy volt a civil áldozatok száma a repülőgépek által végrehajtott bevetések során,³⁵ mégpedig utólagos értékelések szerint elsősorban a bevetések tervezésének és végrehajtásának hiányosságai okán.³⁶

- *EF-2000 (Eurofighter) Typhoon*: Az európai Airbus konzorcium által gyártott 4. generációs vadászbombázó szintén nagy mennyiségben áll rendelkezésre a sivatagi királyság légierije számára. A gépeket a jelentések szerint szigorúan szaúdi bázisokról üzemeltetve intenzíven használták is valamennyi olyan jemeni hadszíntéren, ahol légitámadásokra került sor: részben bombavető feladatkört láttak el, részben pedig a légtérben tevékenykedő egyéb koalíciós repülőgépek vadászfedezeteként szolgáltak.³⁷
- *Tornado IDS*: Az európai légierőkből lassan kivonásra kerülő, közös európai fejlesztésű, 3. generációs vadászbombázó- és felderítő típust szintén gyakran alkalmazták a konfliktus során, mindenekelőtt bombázó funkcióban.³⁸ A repülőgépek – életkora ellenére – alkalmas precíziós csapásmérésre és pontos felderítésre, akár 4. és 4+ generációs vadászgépekkel együttműködésben is (erre jó példát szolgáltatottak a Brit Királyi Légierő azonos típussal végrehajtott 2011-es líbiai, majd 2014-től szíriai bevetései). Ennek fényében szintén meglepőek a nagy járulékos veszteségekkel járó szaúdi bevetési eredmények Jemenben.
- *Damoclès lézeres célmegjelölő konténer*: A fenti repülőgéptípusokhoz szervesen kapcsolódó, kiegészítő eszközről van szó, amely a precíziós csapásmérésben segíti a pilótákat. Az eszköz korábbi, 3. generációs fejlesztésnek számít ezen a téren, mégis nagymértékben elősegíti a pontosabb csapásmérést és a járulékos veszteségek elkerülését.³⁹ A konténer jemeni alkalmazását több forrás is

³² Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

³³ Jó példát jelent erre az amerikai és szövetséges nyugat-európai légierők által Szíriában és Irakban 2014-től kezdve végrehajtott precíziós csapásmérő bevetések tömege, amelyeket viszonylag alacsony járulékos veszteségek mellett hajtottak végre.

³⁴ Pl. az arizonai Luke Légibázison települő kiképzőszázad kötelékében.

³⁵ Pl. 2015. októberében Haidan településen az Orvosok Határok Nélkül (MSF) szervezet által üzemeltett kórházat érte súlyos légitámadás; 2016-ban a Hajjah kormányzóságban található piacot ért bombatámadás több mint 100 halálos áldozatot követelve; 2020. február 15-én pedig az Al-Jawf kormányzóságban ölt meg 31 civilt a koalíció légitámadása.

³⁶ Mark Townsend: British target training os Saudi air force 'did not stop Yemen atrocities'. *The Guardian*, 2019. június 23.

³⁷ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

³⁸ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

³⁹ Az eszköz kifejlesztésére eredetileg megbízást adó és azt műveleti környezetben is alkalmazó Francia Légierő számos hadszíntéren vetette be a konténeret. Tény ugyanakkor, hogy az eszköz hiányosságait kiküszöbölendő, már tesztelés és rendszeresítés alatt áll az utód típus, a Thalios konténer.

megerősítette, amely tény ismételten felveti az elvárt csapásmérési pontosság hiányának kérdését.⁴⁰

- *AH-64E Apache Guardian*: A szaúdi haderő egyik legújabb típusa, az amerikai Boeing vállalatától nemrégiben beszerezett Apache Guardian,⁴¹ a rendkívül sikeres harci helikopterfajta legújabb verziója. A típust viszonylagosan magas ára miatt egyelőre még kevés haderő kezdte el rendszeresíteni, ám az a jelenleg elérhető támadó helikopterek vitathatatlanul legfejlettebb képviselője. Elsődlegesen szaúdi légibázisokról, illetve jemeni előretolt bázisokról kiindulva vetették be a jemeni lázadó erők ellen.⁴²
- *UH-60M Black Hawk szállítóhelikopter*: A szintén amerikai, és a közepes méretű szállító helikopter típusához tartozó eszköz kulcsfontosságú szerepet játszott a szaúdi és a koalíciós katonák hadszíntéren történő szállításában. Több szaúdi és – egyes jelentések szerint – jemeni bázisról is üzemelt a típus.⁴³ Esetében szintén történt gépvesztés, köszönhetően annak, hogy a lázadó erők bőségesen rendelkeztek úgynevezett *manpads*⁴⁴ kategóriájú légvédelmi eszközökkel. Utóbbiak különösen veszélyesek a csapatszállító légi eszközökre, elsősorban közepes vagy alacsony magasságon. Ilyen profilú bevetésre pedig a harcok legelőbből adódóan sok esetben került sor a jemeni hadszíntéren, a viszonylag kis létszámú csapatok gyors mozgatását és támogatását kívánó műveletek során.
- *AS-532 Cougar szállítóhelikopter*: A francia fejlesztésű helikopter a fentebb leírt amerikai UH-60M típushoz teljesen hasonló szerepkörben vett részt a hadműveletekben. A típust kizárólag szaúdi bázisokról kiindulva vetették be,⁴⁵ több esetben a szaúdi és koalíciós különleges alakulatok tagjait szállították vele egy-egy kiemelt jelentőségű célponthoz.⁴⁶
- *Saab 2000 Erieye*: A nemzetközi piacon elérhető úgynevezett korai előrejelző és légtérellenőrző, speciális rendeltetésű repülőgépek közül a Szaúdi Légierő a svéd fejlesztést választotta, amely jelentős részt vállalt a jemeni hadműveletekben.⁴⁷ Mint napjaink szinte valamennyi légi manőverében, ez esetben is kulcsfontosságú a légtérellenőrzés, a repülőeszközök megfelelő pontosságú célravezetése, a légi helyzetkép folyamatos nyomon követése. A jemeni légtér meglehetősen „sűrű”, a nagyszámú koalíciós repülőgép megfelelő irányítása, a lehetséges földi célpontok azonosítása és a csapásmérések vezetése kulcsfontosságú. A légi hadműveletek irányítása és különösen a csapásmérések

⁴⁰ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

⁴¹ A jemeni huti lázadók és különböző paramilitáris erők több féle páncélozott szállító és harcjárművel rendelkeznek, melyek ellen többször is bevetést hajtottak végre a szaúdi Apache helikopterek. Érdekeség, hogy az óriási technikai különbségek ellenére gépvesztéseket is elszenvedett a királyság hadereje, bizonyos esetekben több haderőnem bevonását érintő mentőakciókra kényszerítve őket a lelőtt gépek pilótáinak kimentése érdekében, illetve a technika ellenséges kézre kerülésének megakadályozására.

⁴² Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

⁴³ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

⁴⁴ Man-portable air-defense system, vagyis ember által hordozható, vállról indítható légvédelmi rakéta.

⁴⁵ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

⁴⁶ Sajtóhírek szerint a műveletek kezdeti szakaszában, 2015-ben több alkalommal is szokatlan, területvédelmi célokra vetették be a szaúdi különleges alakulatok katonáit, nevezetesen a szaúdi-jemeni határ kiemelt pontjait kellett védeniük, esetlegesen jemeni ellentámadásra készülve vagy ellenséges rakétatámadás kiinduló pontjainak lokalizálása céljából.

⁴⁷ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 7.

pontossága okán sok kritika érte a szaúdi légierő ezen komponensét is, egyes vélemények szerint a bevetett légtérelenőrző repülőgépek száma egyszerűen elégtelen volt, és a szükséges harcjeljárások terén sem rendelkezett elegendő tapasztalattal az üzemeltető.⁴⁸

3.1.3. Haditengerészet

A koalíciós erők haditengerészeti jelenléte is igen aktív volt a konfliktus során. A vízi haderőnem elsősorban a jemeni lázadók fegyverrel és felszereléssel történő ellátását megakadályozni hivatott tengeri blokádk kialakításában és fenntartásában vett részt.⁴⁹ A műveletet Szaúd-Arábia kezdeményezte és indította el, de méretéhez képest az Emírátságok is komoly részt vállalt annak megvalósításából.⁵⁰ A blokádk azonban eredeti célját nem érte el teljes mértékben, lévén a jemeni lázadó erők egyik fő támogatójának számító Irán képes volt más útvonalakon biztosítani a fegyverutánpótlást.⁵¹ Az ennek során bevetett eszközök:

Al-Madinah osztályú fregatt: A francia hajógyárakban (CNIM) készült fregattokból Szaúd-Arábia az 1980-as években szerzett be négyet. A fedélzeti helikopterekkel is rendelkező hajóosztály darabjait elsősorban a blokádk fenntartására használták a jemeni partok mentén.⁵²

Mekka osztályú fregatt: A szintén francia gyártású hajóosztályból három darab készült a szaúdi haditengerészeti erők részére a 2000-es évek első felében. Az átadásukkor kifejezetten fejlett, modern technikai megoldásokkal rendelkező hajókat a királyság hadvezetése a fentiekben bemutatott eszközökhöz hasonlóan a tengeri blokádk fenntartására, valamint a jemeni partok mentén, sekély, part menti vizeken végrehajtott műveletekben használta.⁵³ Kialakítása erre tökéletesen alkalmassá tette, több hadmozdulat során is a koalíciós különleges alakulatokat támogatta, illetve a tengerről biztosította a szárazföldi csapatok mozgását.

Al-Siddiq osztályú rakétás járőrhajó: Az amerikai építésű⁵⁴ vízi harceszközök jelentős fegyverzettel rendelkeznek, aktívan ki is vették részüket a Jemen elleni tengeri blokádk fenntartásából.⁵⁵

⁴⁸ Megjegyzendő, hogy – talán nem függetlenül a kritikáktól és a jemeni hadszíntéren mutatkozó hiányosságoktól – a szaúdi vezetés már megkezdte egy újabb, nagyobb teljesítményű és őrzőparatörési idejű váltótípus vagy kiegészítő típus kiválasztásának és beszerzésének előkészítését.

⁴⁹ A jemeni lázadó erők elszigetelését és fegyverutánpótlásának megakadályozását célzó művelet 2015-ben vette kezdetét, szaúdi hadihajók bevonásával; 2016-ban az USA is csatlakozott, míg 2017-től még szigorúbb keretek között folytatta a blokádk fenntartását a koalíció.

⁵⁰ James Ross: Yemen: Coalition blockade imperils civilians. UN should sanction senior Saudi leaders. *Human Rights Watch*, 2017. december 7.

⁵¹ Jonathan Saul: Exclusive: Iran Revolutionary Guards find new route to arm Yemen. *Reuters*, 2017. augusztus 1.

⁵² Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 9.

⁵³ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 9.

⁵⁴ A Peterson Builders hajógyár.

⁵⁵ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 9.

3.2. Egyesült Arab Emírátsok

A koalíció második legkomolyabb katonai erőt felvonultató tagja az Egyesült Arab Emírátsok. Szaúd-Arábiához hasonlóan ennek az országnak valamennyi haderőnemét érintették a hadműveletek, bár különböző mértékben. Az állam kis méretéhez képest jelentős hadsereggel rendelkezik és – nagy szomszédjához hasonlóan – jellemző módon a legfejlettebb nyugati haditechnikát alkalmazza. A jemeni hadműveletekből védelmi képességéhez és gazdasági erőforrásaihoz képest rendkívül nagy arányban vette ki részét. Az Emírátsok haderőnemeinek jemeni szerepvállalását a részvételük mértéke szerinti sorrendben tárgyaljuk az alábbiakban.

3.2.1. Légierő

Az Emírátsok saját nagyságához képest viszonylag jelentős számú, de a térség többi államához viszonyítva nem kiemelkedő mennyiségű katonai repülőgéppel rendelkezik, a légierő géppálmánya azonban jó technikai felszereltségű, és magas szinten kiképzett személyzet működteti. Ennek a korszerű, ütőképes haderőnemnek jóformán minden egysége részt vett a harcokban legalább valamilyen szinten, komolyan hozzájárulva ezzel a koalíciós hadműveletek céljainak eléréséhez.

- *Mirage 2000-9*: A francia Dassault cég által gyártott többcélú vadászbombázót – amely az alaptípus modernizált változata – az Emírátsok légieroje rendszeresen indította Jemenben előre meghatározott, kiemelt célpontok ellen,⁵⁶ valamint több esetben közeli légi támogatási feladatok elvégzésére is.⁵⁷ Az Emírátsok légierójának gerincét alkotó típus nagymértékben kivette részét a jemeni bevetésekből, szinte minden szóba jöhető feladatfajtát megoldottak a géppel, mégpedig – a koalíciót támogató nyugati légierők képviselőinek megítélése szerint – sokkal magasabb fokú hatékonysággal, mint a jóval nagyobb szaúdi légierő.⁵⁸
- *F-16 C/D*: A rendkívül elterjedt amerikai vadászbombázó Block 60-as verzióját szintén széles körben vetette be a légierő, mind vadászbombázó szerepkörben, mind pedig vadász kísérő szerepben olyan alkalmakkor, amikor más gépeket (például Mirage 2000-9-est vagy éppen szaúdi Tornado IDS-t) támogattak. E típust is alapvetően hazai vagy szaúdi előretolt légi bázisokon állomásoztatták, de volt példa Jemenben létesített átmeneti légi bázisok használatára is.⁵⁹
- *Damoclès lézeres célmegjelölő konténer*: A szaúdi légierőhöz hasonlóan az Emírátsok vadászpilótái is használták az eszközt, mindenekelőtt Mirage 2000-9-es típusú gépeiken.⁶⁰ Érdekes tapasztalat, hogy a szaúdi gépekkel ellentétben az Emírátsok gépei jóval nagyobb mértékű pontosságot értek el az eszköz használatakor a légcsapások során. A sokkal nagyobb gyakorlati

⁵⁶ Például a lázadó erők olyan közép- vagy felső szintű harctéri parancsnokai elleni célzott bevetések során, akik hollétéről előzetesen sikerült hiteles információkat szerezniük.

⁵⁷ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁵⁸ Michael Knights: Lessons from the UAE war in Yemen. *Lawfare*, 2019. augusztus 18.

⁵⁹ Knights (2019): i. m.

⁶⁰ Knights (2019): i. m.

jártasságot igénylő közeli légi támogatási feladatokat is legtöbbször e típus (*Mirage*) és a célzó konténer (*Damoclès*) kombinációjával hajtották végre. Ennélfogva ezek a bevetések kisebb járulékos veszteségeket is eredményeztek.

- *AT-802*: Az eredetileg mezőgazdasági célokra használt amerikai gép könnyű-fegyverzettel felszerelt támadó változatáról van szó,⁶¹ amelyet csekélyebb intenzitású, aszimmetrikus jellegű légi hadműveletekhez fejlesztettek ki. A gépet a szárazföldi alakulatok ellen kis magasságból végrehajtott támadásokhoz használták, jemeni területen létesített előretolt bázisokról, nagy sikerrel.⁶² A típus hatékonyabban és olcsóbban üzemeltethető ilyen célpontok ellen, mint nagyobb, sugárhajtású társai.
- *AH-64E Apache Guardian*: A rendkívül fejlett támadó helikoptert – hasonlóan a szaúdi légierőben alkalmazott típusársához – rendszeresen bevetették, jemeni repülőterekre és bázisokra települve.⁶³
- *UH-60M Black Hawk*: A szintén amerikai szállítóhelikopter elsősorban szárazföldi különleges alakulatokat szállított jemeni célpontokhoz, az azonos szaúdi típusalattal megegyező bevetési profillal.⁶⁴
- *CH-47F Chinook*: Az amerikai fejlesztésű,⁶⁵ közepes szállítóhelikopter a típus legfejlettebb verziója, amely világszerte több légierőben is megtalálható. Számos bevetésen vett részt, a fentiekhez hasonlóan előretolt jemeni, illetve szaúdi bázisokról kiindulva.⁶⁶ A típus rendkívül sikeres az összes olyan hadszíntéren, ahol bevetették, így Jemenben is igen nagy hasznát látták a koalíció katonái.
- *A330 MRTT*: Az Airbus konzorcium által gyártott fejlett légi utántöltő repülőgép kulcsfontosságú bevetéseket teljesített mind Jemen felett, mind a környező országok légterében. Elsősorban a bevetésre induló vagy onnan visszaérkező vadászbombázók és vadászrepülőgépek légi utántöltésében segített.⁶⁷ Ez a képesség – mint minden napjainkban zajló légi művelet esetében – elengedhetetlen előfeltétele a bevetett repülőgépek zavartalan ténykedésének és a műveletek sikerének. Hasonlóan más légi műveletekhez (mint amilyenek az Iszlám Állam elleni műveletek is voltak Szíriában és Irakban 2014-től kezdődően), a légi utántöltő gépek hiánypótló eszközök, és általában kevés áll rendelkezésre belőlük, emiatt az Emirátusok ezen hozzájárulása véleményem szerint az állam pusztaságai alapján elvárhatónál sokkal nagyobb mértékben segítette a koalíció céljainak elérését.
- *Patriot PAC 3 légvédelmi rakétarendszer*: A jelenleg elérhető egyik legfejlettebb, amerikai gyártású, közepes hatótávolságú légvédelmi rakétát nagy számban telepítették a legfontosabb szaúd-arábiai és jemeni előretolt bázisokra és repülőterekre csakúgy, mint vezetési harcálláspontokra.⁶⁸ A Patriot-ütegek nagy részét – bár azokkal Szaúd-Arábia is rendelkezik – az Emirátusok bocsátotta

⁶¹ Gyártója az Air Tractor Inc. vállalat.

⁶² Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁶³ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁶⁴ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁶⁵ Gyártója a Boeing vállalat.

⁶⁶ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁶⁷ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁶⁸ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

a hadművelet rendelkezésére (nagy valószínűséggel ezzel tehermentesítve a szaúdi ütegeket, lehetővé téve azok hazai objektumok védelmében történő hatékonyabb részvételét).⁶⁹

- *Pantsír S-1*:⁷⁰ Az orosz fejlesztésű önjáró légvédelmi harcjárművet szintén bevetették a Jemenben harcoló koalíciós alakulatok védelmében.⁷¹ Az eszköz a koalíciós hatalmak által használt kevés nem nyugati eredetű fegyver közé tartozik. Ugyanakkor a tapasztalatok szerint hatékonyan képes ellátni feladatát hadműveleti területen is.⁷²

3.2.2. Szárazföldi haderőnem

A jemeni konfliktusban katonai erejéhez és erőforrásaihoz képest nagy erővel részt vevő Emirátusok szárazföldi haderőneme az ország méretéből és a követett katonai doktrínából adódóan nem nagy volumenű, ennél fogva Jemenben is csupán viszonylag kis létszámú alakulattal és technikai eszközzel képviseltette magát:

Leclerc harckocsi: A francia gyártású,⁷³ fejlett technikát képviselő harckocsi a jemeni harcokban jelentések szerint közvetlenül nem vettek részt, elsősorban a határ mentén állomásoztatták őket, segítséget nyújtva a szaúdi erők számára.⁷⁴ Szükség esetén kis mélységben hatoltak be Jemen területére.⁷⁵

3.2.3. Haditengerészet

Legfőképpen a tengeri blokád fenntartásában, járőrfeladatok végrehajtásában, esetenként különleges alakulatok szállításában és bevetésében vettek részt:

- *Baynunah osztályú rakétás korvett*: A francia cég által előállított⁷⁶ korvettek az Emirátusok legújabb hajóegységei közé tartoznak, összesen 6 db-ot vett át a haditengerészet. A jemeni konfliktushoz kapcsolódóan valamennyit bevetették,⁷⁷ egyrészt a hagyományos feladatkörük közé tartozó járőrtevékenység, másrészt a jemeni part közeli hadműveletekben való részvétel formájában. (Itt különleges alakulatokat tettek partra, illetve helikopteres bevetéseket repültek.)

⁶⁹ Erre a hadműveletek előrehaladtával egyre nagyobb szükség is mutatkozott, figyelembe véve a megszorodó sikeres jemeni rakétatámadásokat több szaúdi katonai és civil, ipari célpont ellen.

⁷⁰ NATO kódja SA-22 Greyhound.

⁷¹ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁷² A fegyvert a jelentések szerint az orosz csapatok is bevetették a szíriai harcok során a szövetséges, szír szárazföldi alakulatok védelmére, 2015-től kezdődően.

⁷³ Gyártója a korábbi francia GIAT vállalat (napjainkban már Nexter).

⁷⁴ Érdekesség, hogy az Emirátusok nem a Franciaországban eredetileg rendszeresített löszert alkalmazza, hanem elsősorban különböző kínai löszertípusokat integrált a típushoz.

⁷⁵ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁷⁶ Gyártója a Constructions Mécaniques de Normandie vállalat (illetve a későbbi példányok esetében már az Abu Dhabi Ship Building Company).

⁷⁷ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 11.

- *Muray-jib osztályú korvett*: A német gyártású⁷⁸ hajóegységeket még az 1990-es években szerezte be az Emírátságok. Tekintettel a típus helikopterhordozó képességére, e hajóosztály tagjai is aktívan kivették részüket a blokádnak fenntartásából,⁷⁹ illetve többször is part menti hadműveleteket hajtottak végre.
- *Ghannatha osztály*: A svéd gyártó által készített⁸⁰ és a közelmúltban (2015-ben) átadott rakétás hajók elsősorban a koalíció kiinduló kikötői és Jemen keleti partvidéke közötti logisztikai feladatok biztosításában vettek részt.⁸¹
- *Murjan osztályú aknamentesítő hajó*: Az eredetileg a német haditengerészet kötelékébe tartozó hajókat 2006-ban adták át az Emírátságok tengeri haderőnéme számára. 2017 júliusában visszavonták az éles bevetésekről,⁸² a hajóosztály egy tagja ellen elkövetett sikeres – robbanóanyaggal felszerelt – motorcsónakos támadást követően.
- *Al-Quwaisat osztályú partraszálló hajó*:⁸³ Több jemeni, part menti műveletben részt vett,⁸⁴ elsősorban az Emírátságok szárazföldi alakulatainak partra szállításában vetették be.
- *Al-Shareeah osztály és Al-Jinahan osztály*: A logisztikai támogató hajók egy közel-keleti hajóépítő konglomerátum műhelyeiben készültek,⁸⁵ ezzel a ritka „hazai” katonai eszközök közé tartoznak a térségben. Intenzíven használták őket a műveletek során,⁸⁶ természetesen elsősorban különböző szállító, logisztikai műveletekben.
- *S100 Camcopter*:⁸⁷ A z osztrák gyártmányú, pilóta nélküli felderítő helikopter haditengerészeti felderítést végzett többféle jemeni műveletben is,⁸⁸ a fentiekben részletezett al-Quwaisat osztály hajóin többször is felhasználták, elsősorban part menti, sekély vízi műveletekben.

4. A fegyverek és alkalmazásuk

A fentiekben röviden vázolt, Szaúd-Arábia és az Emírátságok által Jemenben alkalmazott fegyverrendszerek döntően nyugati – európai és amerikai – forrásokból származnak, elsősorban NATO-tagállamok fegyvergyártó vállalatainak termékei. Ez a nyilvánvaló nyugati exportsikerek formájában jelentkező szakmai, politikai befolyáson túl azt is jelenti, hogy e fegyverekhez használt lőszer, munió mind a NATO-ban rendszeresített szabványokat kell, hogy kövesse. Tehát egyfajta utánpótlási kötelezettséget és kényszerpályát is képvisel, vagyis például egy potenciális jövőbeni fegyverembargó

⁷⁸ Gyártója a Lürssen vállalat.

⁷⁹ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁸⁰ Gyártója a Swede Ship Marine vállalat.

⁸¹ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁸² Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁸³ Gyártója a maláj Piasau Slipways vállalat.

⁸⁴ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁸⁵ A dubai illetékességű Focus Marine vállalat.

⁸⁶ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

⁸⁷ Gyártója a Schiebel vállalat.

⁸⁸ Direction de Renseignement Militaire (2018): i. m. 10.

esetén sokkal nehezebb lenne alternatív beszállítók (például Kína, Oroszország) segítségével kiváltani ezen forrásokat.⁸⁹

A harcoló alakulatok gerincét adó Szaúd-Arábia – a fenti tételes összefoglalóból is látható módon – erősen támaszkodott a különböző nyugati fegyverfajtákra. A légi műveletekben teljes egészében amerikai és európai típusokat alkalmazott (a csapásmérő bevetések esetén az F15-ös és a Tornado-gépeket), míg a határvédelmi és szárazföldi műveleteket amerikai és francia eredetű páncélos erőkkel hajtották végre. A nyugati technikai háttér a haditengerészeti műveletek során szintén szembeötlő volt. Ugyanakkor e technikai eszközök és fegyverek alkalmazását illetően nagyon komoly kritikák érték a koalíció tagjait: elsősorban a pontosság terén (csapásmérések esetén), valamint a hatékonyság tekintetében: a határok hatékony lezárása a legpozitívabb értékelések szerint sem volt teljes, számos fegyverszállítmány és egyéb utánpótlás eljutott a lázadó erőkhez, nem beszélve a több sikeres rakéta-⁹⁰ vagy egyéb típusú támadásról⁹¹ szaúdi célpontok ellen.⁹² Ráadásul ezen eszközöket nem teljesen önállóan, egyedül kellett alkalmaznia a szaúdi és az emirátusi haderőnek, ugyanis közvetett bizonyítékok láttak napvilágot arra vonatkozóan is, hogy az amerikai légierő pilóta nélküli felderítő repülőgépekkel segítette a szaúdi légierő egységeit, mindenekelőtt a közvetlen légi támogatáshoz elengedhetetlenül szükséges pontos célazonosítás és -megjelölés területén.⁹³ A technikai segítségnyújtáson túl ez a szükséges harcjelzés elsajátítását is jelentette, amely kiképzéssel és gyakorlati oktatással érhető el, ugyanakkor napjaink légi hadviselésének egyik legkomplexebb, sok gyakorlást igénylő műveletéről van szó. Az amerikai légierő ezzel szemben tagadta, hogy ilyen jellegű segítséget nyújtott volna a szaúdiaknak. Ahogy az amerikai középő parancsnokság (CENTCOM) szóvivője fogalmazott: „Az amerikai haderő nem nyújt ilyen jellegű támogatást a szaúdi vezetésű koalíciónak [...], a mi szerepünk a koalíció kapcsán pusztán tanácsadó jellegű. Felderítési szolgáltatásokat és a bevált gyakorlatok megosztását nyújtjuk levegő-föld csapásmérés terén és a fegyveres konfliktusok joga kapcsán.”⁹⁴

Az átadott fegyverek alkalmazásának hatékonysága és azok esetleges civil célpontok elleni bevetése nem pusztán az USA-ban vetett fel kérdéseket. A francia védelmi miniszter, Florence Parly egy 2018. januári rádióinterjúban tulajdonképpen kizárta annak lehetőségét, hogy a harcoló feleknek eladott francia fegyvereket civilek ellen vethették be. Ahogy fogalmazott: „a közelmúltban nem történt olyan fegyvereladás, amely fegyvereket a jemeni hadszíntéren vethették volna be”.⁹⁵ Ugyanakkor a korábbiakban felsoroltakból is kiolvasható, hogy mind a szaúdi, mind az emirátusi haderő nagy számban

⁸⁹ Giovanna Maletta: Legal challenges to EU member states's arms exports to Saudi Arabia: Current status and potential implications. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2019. június 28.

⁹⁰ Noah Browning: Houthi missile arsenal holds a key to future Yemen peace. *Reuters*, 2016. november 22.

⁹¹ Houthis launch air attacks on Saudi capital, *The Guardian*, (2020. március 30.).

⁹² Ezek közül legnagyobb nyilvánosságot a 2019. szeptember 14-i, a szaúdi állami olajvállalat (Saudi Aramco) olajfinomító létesítményei ellen Abqaiq-ban drónokkal végrehajtott támadás kapott; valamint a 2020. március 28-i ballisztikus rakétával végrehajtott támadás a szaúdi főváros, Rijád ellen.

⁹³ A jemeni lázadók által ellenőrzött területen lelőtt amerikai MQ-9 Reaper drón lelővése azt jelzi, hogy esetlegesen lézeres célmegjelölésben, tehát közvetlenül a csapásméréshez szükséges tevékenységben is segítségére volt az amerikai légierő a szaúdi egységeknek.

⁹⁴ Alex Emmons: Secret report reveals saudi incompetence and widespread use of U.S. weapons in Yemen. *The Intercept*, 2019. április 15.

⁹⁵ Emmons (2019): i. m.

alkalmaz francia fegyvereket, közöttük igen modern és nemrégiben leszállított is akad (akár a határvédelemben és jemeni célpontok ellen bevetett harcokocsiról, akár például a vadászbombázókon alkalmazott lézeres célmegjelölő konténerekről beszélünk). Újabb reakció a francia fegyverek használatára a harcoló felek által, miszerint „tudomásunk szerint a koalíció tagjai számára elérhető francia fegyvereket főképp védelmi szerepkörben, jemeni területen kívül [...], nem a frontvonalakon vetik be, és nem tudunk olyan civil veszteségről, amelyet bizonyítottan francia fegyverek bevetése okozott volna”.⁹⁶ Egy francia titkosszolgálati jelentés⁹⁷ azonban pontosan meghatározta, hogy a szaúdi–jemeni határon a konfliktus több szakaszában is állomásoztatott tüzérségi eszközök hatósugarában legalább 430 ezer fős nagyságrendű jemeni lakosság élt.

Bár a legtöbb információ a nyugati eszközökről szól, akadtak kivételek. A két ország légierije által alkalmazott fegyverek között kínai gyártású Wing Loong pilóta nélküli repülőeszközök is megtalálhatók, amelyek szintén csapásmérő feladatokban vettek részt. Legalább egy konkrét eset szerepelt a sajtóban, amikor egy ilyen drónnal hajtottak végre célzott légitámadást a híti erők egyik vezetője, Saleh al-Samad ellen.⁹⁸

5. Következtetések

A koalíció jemeni hadműveleteit értékelő források legtöbbször elsődlegesen a szaúdi és az emirátusi haderővel foglalkozik, ezen belül is legfőképpen Szaúd-Arábia kapcsán fogalmaz meg kritikát. Elsősorban a csapásmérések során mutatott pontatlanság jelentkezik mint súlyos hiányosság. Mind a közeli légi támogatás, mind az előre tervezett célok elleni csapásmérés esetén elégtelen a szaúdi pilóták eljárása, és ez a jelentések szerint alapvetően hozzájárul a nagymértékű járulékos veszteséghez. Mindez az egyértelmű technológiai fölény (korszerű vadászbombázók, lézeres célmegjelölő konténerek, célfelderítő drónok stb.) megléte ellenére tapasztalható. Ezenkívül a tengeri műveletekben – közelebről a tengeri blokádnak fenntartásakor – is kevésbé hatékonyan vettek részt a szaúdi alakulatok, mint a jóval kisebb erőkkel rendelkező Emirátusok katonái. A harmadik, szárazföldi haderőnem terén is felemás eredményeket tud felmutatni a szaúdi haderő. A hadsereg (és rendkívül nagy erőkkel a Nemzeti Gárda is) komoly létszámban és nagy mennyiségű haditechnikai eszközzel hozott létre egy védelmi vonalat a szaúdi–jemeni szárazföldi határon.⁹⁹ Ezek a csapatösszevonások azonban az eredeti, határvédelmi céloknak sem tudtak maradéktalanul eleget tenni, mivel a gyakorlatban rendkívül porózus maradt a szaúdi–jemeni határ, és több, szaúdi területen végrehajtott támadás is megtörténhetett, a megerősített határvédelmi intézkedések ellenére is.¹⁰⁰

⁹⁶ Emmons (2019): i. m.

⁹⁷ A Francia Katonai Hírszerzés (DRM) 2018-ban készített egy átfogó, belső jelentést a Jemenben harcoló felek harcászatairól, az általuk alkalmazott fegyverekről. A belső jelentés kizivárgott és ezzel szokatlan betekintést nyújtott a jemeni folyamatokba.

⁹⁸ Chen Chuanren – Chris Pocock: Saudi Arabia buying and building Chinese armed drones, *Aviaton International News*, 2017. április 12.

⁹⁹ Több mint 300 harcokocsival és jelentős mennyiségű tüzérségi eszközzel vonultak fel a határon, elsősorban védelmi jelleggel, de ezen eszközök – különösen a nagy távolságú csapásokra képes tüzérségi eszközök – egyúttal a jemeni területen, mélységben végrehajtott csapásokat is szolgálták.

¹⁰⁰ Max Fisher et al.: Did American missile defence fail in Saudi Arabia? *The New York Times*, 2017. december 4.

A koalíciót kívülről, korlátozottan támogató nyugati haderők (például USA) megítélése szerint az Emirátusok összességében is magasabb színvonalú teljesítményt nyújtott mind a közvetlen légi támogatás,¹⁰¹ mind a haditengerészeti műveletek terén.¹⁰²

Összességében tehát megállapítható, hogy a koalíciós haderőket ért kritikák nem elsősorban a szóban forgó harceszközök, fegyverek hiányosságainak tudhatók be, sokkal inkább azok alkalmazásában, a bevetett harcjeljárásokban rejlenek az okok. E problémák gyökere megítélésem szerint egyrészt a gyakorlat és tapasztalat hiányában (például lézeres célmegjelölő eszközök alkalmazása, a közeli légi támogatás kihívásai), másrészt viszont a koalíciós hadvezetés eltérő céljaiban és az ezen célokhoz rendelt megoldásokban keresendők. A tapasztalatok tehát azt mutatják, hogy egy alapvetően modern fegyverekkel, erős haderővel rendelkező katonai hatalom nem automatikusan az általunk, európaiak számára az utóbbi években „megszokott” harcjeljárásokat és a precíziós, lehető legkevesebb civil áldozattal járó megoldásokat preferálja a hadműveleti célok elérése érdekében. Sokkal inkább a széles körű, általános katonai célok megvalósítása kap prioritást (adott esetben kevésbé kifinomult módszerekkel), bár ezek elérését is hátráltathatják a fentiekben vázolt különböző hatékonysági problémák.

Végezetül fontos megvizsgálni, hogy a Jemenben alkalmazott fegyverek és eszközök esetlegesen eljuthattak-e más térségbeli szereplőkhöz az eredeti alkalmazókon kívül? Ez a kérdés minden hasonló művelet esetében meglehetősen kényes, mind katonai, mind politikai szempontból. Érthető okokból az érintett szereplők nem sok információt osztanak meg e témakörben, de néhány esetről van tudomásunk. Egy 2018-as amerikai helyszíni riport arról számolt be, hogy páncélozott csapatszállító járművek, kézfegyverek és egyéb fejlett, amerikai és európai eredetű technikák jutottak a koalíció jemeni szövetségeseinek számító frakciók, félkatonai szervezetek kezére.¹⁰³ Már a konfliktus kezdetétől jellemző volt, hogy a koalíció két legerősebb tagja – Szaúd-Arábia és az Emirátusok – saját helyi szövetségesei részére rendszeresen adott át fegyvereket, ezzel (is) megvásárolva egy-egy fegyveres csoport hosszabb-rövidebb ideig tartó hűségét. Ez a gyakorlat azonban például olyan esetekhez is vezetett, mint amikor az AQAP¹⁰⁴ szervezethez kötődő Abu Abbasz Brigádok¹⁰⁵ úgynevezett Oshkosh¹⁰⁶ páncélozott járművekhez jutott.¹⁰⁷ Egy másik eset pedig arról számol be, hogy a súlyos harcok helyszínéül szolgáló Hodeidah városában több úgynevezett MRAP¹⁰⁸ jármű állt egy ultrakonzervatív, szalafista csoport, az Alwiyat al Amalqa (Óriások Brigádja) telephelyén. A járműveken még az eredeti szállítójelzés is látható

¹⁰¹ Az amerikai légierő szerint az emirátus pilótái magas, közel NATO-színvonalon voltak képesek közeli légi támogatást nyújtani a szárazföldi alakulatoknak a csapásmérő műveletek során.

¹⁰² Dacára annak, hogy az Emirátusok egy viszonylag szerény méretű haditengerészettel rendelkeznek, elsősorban part menti műveletekre szakosodott hajóegységekkel.

¹⁰³ Egyes al-Káida szervezethez köthető csoportoknál, szalafista félkatonai szervezeteknél és helyi, városi szinten szerveződött irreguláris csoportoknál is találtak elsősorban amerikai fegyvereket.

¹⁰⁴ Al-Káida az Arab-félszigeten.

¹⁰⁵ Az Abu Abbasz Brigádokat az USA is terrorszervezetnek nyilvánította már 2017-ben, azonban a szaúdi vezetésű koalíció azóta is támogatja és fegyverekkel látja el.

¹⁰⁶ Oshkosh L-ATV könnyű többcélú harci szállító jármű.

¹⁰⁷ Megjegyzendő, hogy ezeket a fejlett eszközöket szinte minden esetben viszonylag rövid időn belül elvesztette az adott szervezet (megsemmisültek vagy működésképtelenné váltak), elsősorban a technika kezeléséhez szükséges szaktudás hiányának következtében.

¹⁰⁸ Akna elleni védelemmel ellátott szállítójármű.

volt, amely az amerikai gyártó texasi telephelyéről az Abu Dhabiba történő transzfert jelezte.¹⁰⁹ A Pentagon szóvivője, John Michael szerint: „Az Egyesült Államok nem hatalmazta fel Szaúd-Arábiát vagy az Egyesült Arab Emírátságokat bármely felszerelés továbbadására bármely harmadik fél számára Jemenen belül.”¹¹⁰ A konkrét eset azért is vetett fel kérdéseket, mert az amerikai haderő katonái más hadszíntereken éppen az érintett Oshkosh és MRAP járművekkel vesznek részt a műveletekben, és a technológia esetleges ellenséges kézbe kerülése veszélyeztethetné az aknák és az úgynevezett IED-eszközök¹¹¹ elleni védelem hatékonyságát, ezáltal pedig az amerikai személyzet biztonságát. Mindenesetre nem látszik annak jele, hogy ezek az esetek és a nemzetközi kritikák bármilyen változást hoztak volna a koalíciós erők azon hozzáállásában, ami a fegyverek harmadik fél számára való átadásának korlátozását illeti.

Felhasznált irodalom

- Al-Dawsari, Nadwa: Running around in circles: How Saudi Arabia is losing its war in Yemen to Iran. *Middle East Institute*, 2020. március 3. Online: www.mei.edu/publications/running-around-circles-how-saudi-arabia-losing-its-war-yemen-iran
- Brimelow, Ben: Saudi Arabia has the best military equipment money can buy – but it’s still not a threat to Iran. *Business Insider*, 2017. december 16. Online: www.businessinsider.com/saudi-arabia-iran-yemen-military-proxy-war-2017-12
- Browning, Noah: Houthi missile arsenal holds a key to future Yemen peace. *Reuters*, 2016. november 22. Online: www.reuters.com/article/us-yemen-security-missiles-analysis/houthi-missile-arsenal-holds-a-key-to-future-yemen-peace-idUSKB-N13H1UU
- Chuanren, Chen – Chris Pocock: Saudi Arabia buying and building Chinese armed drones. *Aviation International News*, 2017. április 12. Online: www.ainonline.com/aviation-news/defense/2017-04-12/saudi-arabia-buying-and-building-chinese-armed-drones
- Davidson, Helen – Christopher Knaus: Australian weapons shipped to Saudi and UAE as war rages in Yemen. *The Guardian*, 2019. július 25. Online: www.theguardian.com/australia-news/2019/jul/25/australian-weapons-shipped-to-saudi-and-uae-as-war-rages-in-yemen
- Defence Security Cooperation Agency: Kingdom of Saudi Arabia – M1A2S Saudi Abrams Main Battle Tanks and M88A1/A2 Heavy Equipment Recovery Combat Utility Lift Evacuation System (HERCULES) Armored Recovery Vehicles (ARV). (2016. augusztus 9.). Online: www.dsca.mil/major-arms-sales/kingdom-saudi-arabia-m1a2s-saudi-abrams-main-battle-tanks-and-m88ala2-heavy
- Direction de Renseignement Militaire: Yémen – *Situation sécuritaire*. Paris, (2018. szeptember 25.). Online: www.documentcloud.org/documents/5838298-Yemen-Papers.html

¹⁰⁹ Nima Elbagir et al.: Sold to an ally, lost to an enemy. *CNN*, 2019. február.

¹¹⁰ Elbagir et al. (2019): i. m.

¹¹¹ Improvizált robbanóeszközök.

- Elbagir, Nima – Salma Abdelaziz – Mohamed Abo El Gheit – Laura Smith-Spark: Sold to an ally, lost to an enemy. *CNN*, 2019. február. Online: <https://edition.cnn.com/interactive/2019/02/middleeast/yemen-lost-us-arms/>
- Emmons, Alex: Secret report reveals Saudi incompetence and widespread use of U.S. weapons in Yemen. *The Intercept*, 2019. április 15. Online: <https://theintercept.com/2019/04/15/saudi-weapons-yemen-us-france/>
- Fisher, Max – Schmitt, Eric – Carlsen, Audrey – Browne, Malachy: Did American missile defence fail in Saudi Arabia? Online: www.nytimes.com/interactive/2017/12/04/world/middleeast/saudi-missile-defense.html?_r=0
- Houthis launch air attacks on Saudi capital. *The Guardian*, (2020. március 30.). Online: www.theguardian.com/world/2020/mar/30/yemen-houthis-launch-air-attacks-on-saudi-capital-riyadh
- Király István Mihály: Szaúd-Arábia és Irán katonai képességeinek, védelmi iparának és védelmi költségvetésének összehasonlító elemzése. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 1. 100–114. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2018.1.7>
- Knights, Michael: Lessons from the UAE war in Yemen. *Lawfare*, 2019. augusztus 18. Online: www.lawfareblog.com/lessons-uae-war-yemen
- Maletta, Giovanna: Legal challenges to EU member states's arms exports to Saudi Arabia: Current status and potential implications. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2019. június 28. Online: www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2019/legal-challenges-eu-member-states-arms-exports-saudi-arabia-current-status-and-potential
- Ross, James: Yemen: Coalition blockade imperils civilians. UN should sanction senior Saudi leaders. *Human Rights Watch*, 2017 december 7. Online: www.hrw.org/news/2017/12/07/yemen-coalition-blockade-imperils-civilians
- Sabbagh, Dan: Don't let Saudi arms ship dock in UK, say campaigners. *The Guardian*, 2020. február 5. Online: www.theguardian.com/uk-news/2020/feb/05/dont-let-saudi-arms-ship-dock-in-uk-campaigners-military-yemen-war
- Saudi-led coalition's artillery shelling kills 17 in Yemen. *People's Dispatch*, 2019. december 27. Online: <https://peoplesdispatch.org/2019/12/27/saudi-led-coalitions-artillery-shelling-kills-17-in-yemen/>
- Saul, Jonathan: Exclusive: Iran Revolutionary Guards find new route to arm Yemen rebels. *Reuters*, 2017. augusztus 1. Online: www.reuters.com/article/us-gulf-kuwait-iran-exclusive/exclusive-iran-revolutionary-guards-find-new-route-to-arm-yemen-rebels-idUSKBN1AH4I4
- Townsend, Mark: British target training as Saudi air force 'did not stop Yemen atrocities' *The Guardian*, 2019. június 23. Online: www.theguardian.com/world/2019/jun/23/british-training-saudi-air-force-atrocities-yemen
- USA and France dramatically increase major arms exports; Saudi Arabia is largest arms importer, says. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, (2020. március 9.). Online: www.sipri.org/media/press-release/2020/usa-and-france-dramatically-increase-major-arms-exports-saudi-arabia-largest-arms-importer-says
- Weisgerber, Marcus: Saudi losses in Yemen war exposed by US tank deal. *Defense One*, 2016. augusztus 9. Online: www.defenseone.com/business/2016/08/us-tank-deal-exposes-saudi-losses-yemen-war/130623/

Wezeman, Peter D.: Saudi Arabia, armaments and conflict in the Middle East. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2018. december 14. Online: www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2018/saudi-arabia-armaments-and-conflict-middle-east

Wezeman, Peter D. – Aude Fleurant – Alexandra Kuimova – Nan Tian – Siemon T. Wezeman: *Trends in international arms transfers*. *Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*, 2019.

Bihaly Barbara¹

A kibervédelem szerepe az Európai Unió közös biztonsági és védelmi politikájában

The Role of Cyber Defence in the European Union's Common Security and Defence Policy

Absztrakt

A műveleti térként megjelenő kibertér számos kérdést vet fel, ami a vele kapcsolatos stratégia és politika átalakítását követeli meg, így nemzeti és uniós szinten is szükséges áttekinteni az általa jelentett kihívásokat. A kibernetikai fenyegetések egyik jellegzetessége, hogy nemcsak technikai válaszokat igényelnek, hanem stratégiai megoldásokat is. A számítástechnikai-internetes támadók vagy bűnözők jelentkezhetnek geopolitikai, kulturális és gazdasági síkon egyaránt, ennek megfelelően az egyesült Európa biztonsági és védelmi erőfeszítéseinek valamennyi fent említett területre ki kell terjedniük, mert az ilyen típusú veszélyeztetés közvetlenül vagy közvetve hatással van a tagországok minden szintű tevékenységére. Az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikája példaszerű következetességgel, egységesen kezeli a kiberfenyegetéseket. Jelen írás arra keresi a választ, hogy az EU új kiberbiztonsági stratégiája milyen eszközökkel járul hozzá a kontinens átfogó biztonság- és védelempolitikájához.

Kulcsszavak: kiberbiztonság, védelmi politika, Európai Unió

Abstract

The emergence of cyberspace as a domain of operations raises several issues that require a transformation of strategies and policies, so these trends need to be followed at both national and EU level. One of the characteristics of cyber threats is that they require not only technical responses, but also strategic solutions. These

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service Doctoral School of Military Engineering Sciences, PhD student, e-mail: bihaly.barbara@hm.gov.hu

attacks directly or indirectly affect the activities of all member states at all levels. The Common Security and Defence Policy of the European Union is one of the best examples of the need to address cyber threats in a coherent way at a strategic level. This paper seeks to answer how the new EU cyber security strategy contributes to the Common Security and Defence Policy.

Keywords: *cyber security, defence policy, European Union*

1. Bevezetés

Az elmúlt években a kiberterület mint műveleti tér több kutatás és a viták középpontjába került. Ezek a kutatások ma már lényegesen túlmutatnak a technikai szint vizsgálatán, hiszen olyan fogalmak és kifejezések jelentek meg, mint a „hibrid műveletek”, az „aktív kibervédelem”, a „kiberbiztonsági vektorok” és a „fejlett tartós fenyegetések” (*advanced persistent threats*, APT). Ez a tudományos diskurzus a kibertér felhasználását vizsgálta a kompromittáló fél oldaláról. A kibertámadások az adott ország szuverenitását túl az emberi méltóságra, a demokráciára, a jogállamiságra, az egyenlőségre és az alapvető emberi jogokra is negatív hatással vannak, ennek megfelelően az ilyesmi kezelése központi kihívássá lesz. Mindennek megfelelően a kibervédelem és a fenti problémák politikai-stratégiai kérdéssé váltak.

A kiberteret a globális közösség egyre inkább új műveleti területként ismeri el a levegővel, a szárazfölddel, a tengerrel és az űrrel együtt. Az Európai Bizottság úttörő szerepet játszott ennek a megközelítésnek a megszilárdításában azzal, hogy 2013-ban elfogadta, miszerint „[u]gyanazok a törvények és normák, amelyek a mindennapi életünk más területein érvényesek, érvényesek a kibertérben is”.²

Az ezzel kapcsolatos későbbi fellépés – mint például a 2013/40 / EU irányelv és az EU-s kibervédelem cselekvési kerete – összehangolta az EU-tagországok politikáját ezzel az új biztonsági kihívással. A Közös Biztonság és Védelempolitika (Common Security and Defence Policy, CSDP) sem kivétel ez alól, az Európai Külügyi Szolgálat 2016 decemberében kiadta a „Kibervédelem katonai koncepcióját”.³

Jelen írás megvizsgálja a CSDP-t, illetve azt, hogy az Európai Unió (EU) új kiberbiztonsági stratégiája az ebben a dokumentumban lefektetett stratégiai célokhoz milyen eszközökkel és módszerekkel járul hozzá.

2. Az Európai Unió közös biztonsági és védelmi politikája

Az Európai Unió közös biztonsági és védelmi fellépése szerves részét alkotja e nemzetközösség együttes kül- és biztonságpolitikájának. Mindezt az Európai Unióról szóló szerződés (Treaty on European Union, TEU) szabályozza.

² Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: *Cybersecurity Strategy of the European Union. An Open, Safe and Secure Cyberspace*. JOIN (2013) 01 final.

³ EEAS: *EU Concept on Cyber Defence for EU-led Military Operations and Missions* (2016. november 23.).

A közös biztonság- és védelempolitika lehetővé teszi az EU számára, hogy vezető szerepet vállaljon a békefenntartó műveletekben, a konfliktusmegelőzésben és a nemzetközi biztonság megerősítésében. A CSDP polgári és katonai eszközökre támaszkodva az EU válságkezelést célzó átfogó megközelítésének szerves részét képezi.

Az európai védelmi integráció nem sokkal a hidegháború befejezése után kapott lendületet, részben annak eredményeként, hogy az Európai Közösség nem tudta megakadályozni a jugoszláv háborúkat. 1992-ben a Nyugat-európai Unió új feladatokat kapott, a következő évben a maastrichti szerződés megalapította az EU-t, és megalkotta a közös kül- és biztonságpolitika (Common Foreign and Security Policy, CFSP) pillérét. 1996-ban az EU NATO támogatással egy úgynevezett európai biztonsági és védelmi identitás (European Security and Defence Identity, ESDI) kidolgozását kezdte el.⁴

Az ESDI-ből alakult ki később a közös európai biztonság- és védelempolitika, majd az első missziók elindulásával az EU elfogadta az európai biztonsági stratégiát, amely meghatározta a közös fenyegetéseket és célokat.⁵

2009-ben a lisszaboni szerződés bevezette a jelenleg is használt fogalmat, azaz a CSDP-t, miközben létrehozta az Európai Külügyi Szolgálatot, a kölcsönös védelmi záradékot⁶ (Treaty on European Union Article 42), és lehetővé tette a tagállamok egy részének a védelmi integráció folytatását az állandó strukturált együttműködésen (Permanent Structured Cooperation, PESCO) belül.⁷

2016-ban az EU új biztonsági stratégiát fogadott el. Ebben fenyegetésként ítélték meg a Krím orosz annektálásával, a Nagy Britannia EU-ból való kilépésével (illetve annak előszelével) összefüggő kérdéseket, és kockázatnak nevezték meg Donald Trump amerikai elnökké választását.⁸

Az EU új biztonsági stratégiájában magát a CSDP fontosságát a következőképpen fogalmazzák meg: „[a] béke és a stabilitás azok a sarokkövek, amelyekre az Európai Unió épült. A közös biztonsági és védelmi politika iránti igény egyre nyilvánvalóbbá válik, amikor megtámadják ezt a két alapvető értéket. A CSDP a béke és a stabilitás elérésének előfeltétele, mivel egyetlen ország sem képes egyedül kezelni azt a hatalmas kihívást, amellyel ma szembesülünk.”⁹

⁴ Lásd: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/european_security_defence_identity.html

⁵ Jolyon Howorth: *Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014.

⁶ A kölcsönös védelmi záradékot az Európai Unióról szóló szerződés 42. cikk (7) bekezdése vezette be 2009-ben. Ez kimondja, hogy a tagállamok kötelesek segítséget nyújtani egy másik tagállamnak, ha annak területét fegyveres támadás éri. Fontos, hogy a tagországnak nyújtott támogatás összhangban legyen az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) keretein belül tett kötelezettségvállalásokkal. A hivatalos eljárás lépéseit nem határozták meg, a 42. cikk pedig nem mondja ki, hogy ez a segítség katonai kell, hogy legyen, így a semlegesség politikáját folytató országok, mint például Ausztria, Finnország, Írország vagy Svédország is bekapcsolódhatnak az együttműködésbe.

⁷ Howorth (2014): i. m.

⁸ EEAS: *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*. Brüsszel, 2016.

⁹ Frederica Mogherini: Foreword. In Jochen Rehl – Galia Glume (szerk.): *Handbook on CSDP missions and Operations. Austria, Federal Ministry of Defence and Sports*. Directorate for Security Policy, 2015. 6.

3. Az infokommunikációs technológiai rendszerek sérülékenysége és biztonsági kockázatai

Az Európai Unió biztonságához alapvetően hozzájárulnak az információs és kommunikációs technológiai (IKT) rendszerek és az azokon keresztül megvalósuló szolgáltatások. A hálózatba kötött IKT-eszközök használata egyre elterjedtebb az Európai Unióban és a tagállamok területén, ami természetesen érvényes a katonai missziókra is. A vezetési és irányítási rendszerek, az információcsera, a támogatás és a logisztika a kibertéren keresztül működő minősített és nem minősített informatikai infrastruktúrára támaszkodnak. Ezért ezek az infrastruktúrák elsődleges célpontjává váltak azoknak a rosszindulatú szereplőknek, akik kárt akarnak okozni ezekben a rendszerekben. A kibertéren keresztül kivitelezett támadás bizonyos módszerei olcsók, nehezen azonosíthatók és néha nagyon hatékony módszereket vetnek be céljaik elérésére. A hálózati eszközök sérülékeny pontjainak támadása mára kiegészült a kritikus (információs) infrastruktúrák elleni támadással, s ezen túl igen nagy számúak az adatszerzésre irányuló kísérletek. A többvektoros veszélyeztetésekkel együtt a kibertámadások összetettsége szintén megnövekedett, sőt a hibrid hadviselés – a számítógépes és a hagyományos (had)műveletek keverékének alkalmazása – egyenesen előtérbe került a geopolitikai célok elérése érdekében.¹⁰

A kiberfenyegetések másik jellegzetessége, hogy azok végrehajtói nem csak a technikai kialakítottságot célozzák meg. A kiberfenyegetés a technikai elemektől kezdve egészen a CSDP politikai szintjéig terjed, koherens vagy nem koherens módon. A célok ezért lehetnek geopolitikai, gazdasági és kulturális jellegűek egyaránt.

A CSDP összefüggésében komoly aggodalomra ad okot minden olyan fenyegetés, amely közvetlenül vagy közvetetten érinti nemcsak az EU politikáját, hanem az EU határain túli katonai vagy polgári missziókban tevékenykedő uniós személyzetet is. Noha a katonai vagy polgári műveletek elleni kibertámadások részletei továbbra is titkosak, nyilvánvaló, hogy az adminisztráció minden rétegével szemben észlelhetők ilyen típusú fenyegetések.

Hasonló veszélyeztetési kampányok károsan befolyásolhatják a CSDP-missziókat. Ezekben az esetekben operatív és a politikai szintet megcélzó, közös számítógépes bűnözésről beszélünk. Ilyenkor a számítógépes bűnözők károsíthatják a misszió nyilvános profilját, kiszűrhetik a bizalmas információkat, netán hozzájárulhatnak a misszió céljainak szabotálásához. A motiváció lehet politikai vagy pénzügyi. Ezért elengedhetetlen, hogy a számítógépes bűnözéssel kapcsolatos megfontolásokat és az enyhítési eljárásokat figyelembe vegyék a CSDP-misszió tervezésében.

4. Az Európai Unió Kiberbiztonsági Stratégiájának fejlődése a CSDP tükrében

Az Európai Unió először az 1990-es évek elején foglalkozott a kiberbiztonsági kérdésekkel, amikor az Európai Bizottság részt vett az internet irányításáról szóló nemzetközi

¹⁰ Európai Parlament: *PESCO: a hatékonyabb védelmi együttműködésért az EU-ban* (2017. december 11.).

vitákban. Az évek során az EU kibővítette szakpolitikai alkalmazási körét a kiberbiztonság különböző vonatkozásaival kapcsolatban, mind külkapcsolatait, mind a nemzetközi szintéren való általános fellépését illetően.¹¹

Az EU 2013-ban kezdte meg első kiberbiztonsági stratégiájának kidolgozását, amit még abban az évben kiadtak, amelynek címe: *Az EU kiberbiztonsági stratégiája a digitális évtizedre*. Annak ellenére, hogy 2013 előtt az Európa Tanács szintjén fogalmazódtak meg következtetések, és számos más bizottsági dokumentum is készült a témáról, ez a Stratégia az Unió első átfogó dokumentuma a kiberbiztonság területén.

A 2013. évi kiberbiztonsági stratégia az Európai Bizottság és az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének közös munkája volt, amely elhatárolja egymástól a kiberbiztonság különböző területeit. Az egyik a kibervédelmi politika és a CSDP kereteihez kapcsolódó képességek fejlesztése volt. A stratégia említett szakasza külön hangsúlyozza, hogy „a tagállamok védelmi és nemzetbiztonsági érdekeit támogató kommunikációs és információs rendszerek rugalmasságának növelése érdekében a kibervédelmi képességek fejlesztésének a kifinomult kiberfenyegetések észlelésére, az azokra való reagálásra és az általuk okozott kár helyreállítására kell összpontosítania”.¹²

A 2013-as kiberbiztonsági stratégia jelentősége abban rejlik, hogy az EU-n belül több szinten kidolgozott kibervédelmet egyetlen ernyődokumentum alá vonta. A 2013-as stratégia megadta az első többszintű iránymutatásokat a kibervédelem további kezelésével kapcsolatban, és megfogalmazta az egyes ágazatok közötti kibervédelmi célkitűzéseket. Ez a stratégia összekapcsolta a belső biztonság kérdéseit (a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség) és a külső biztonság kihívásait (CFSP), vagyis az Unió biztonságvédelmének két szintjét, amelyek nem működhetnek, ha nincs közöttük átjárhatóság. Ezzel a stratégiával az EU célja az volt, hogy átfogóan összefogja korábbi kezdeményezéseit, és új jogszabályokkal támogassa meg azokat, amelyek tükrözik az EU azon törekvését, hogy globális szereplőként és résztvevőként lépjen fel az új globális szabályok kialakítása során.¹³

Kovács László *Kiberbiztonság és -stratégia* című könyvében átfogóan elemzi az Európai Unió 2013-ban kiadott kiberbiztonsági stratégiáját. Bár szerinte a cím önmagában ellentmondásos (a nyílt rendszerek sérülékenységére utalva), de igyekszik „holisztikus megközelítést” alkalmazni.¹⁴ Erre véleményem szerint már régóta szüksége volt az Európai Uniónak.

Számos szakértő úgy látja, a stratégia sok hibát tartalmaz, ennek ellenére az EU 2013-ban kiadott kiberbiztonsági stratégiája jó kiindulópont volt, számos további szabályozás és intézkedés született hatására. Ugyanakkor hamar kitűnt, hogy ez a stratégia felülvizsgálatra szorul, mivel a végrehajtása nem ment minden tagállamban zökkenőmentesen, részben bizonyos, akkor még nem létező kompetenciák miatt.

¹¹ Thomas Renard: EU Cyber Partnerships. Assessing the EU Strategic Partnerships with Third Countries in the Cyber Domain. *European Politics and Society*, 19. (2018), 3. 321–337.

¹² European Commission: Joint Communication to the European Parliament and the Council: *Resilience, Deterrence and Defence. Building Strong Cybersecurity for the EU*. JOINT (2017) final (2017. szeptember 13.).

¹³ Ramses A. Wessel: Towards EU Cybersecurity Law. Regulating a New Policy Field. In Nicholas Tsagourias – Russell Buchan (szerk.): *Research Handbook on International Law and Cyberspace*. H. n., Edward Elgar Publishing, 2015. 403–426.

¹⁴ Kovács László: *Kiberbiztonság és -stratégia*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Az Európai Tanács 2014-ben elfogadta az első uniós kibervédelmi politikai keretrendszert. Ez a keretrendszer kibervédelmi és nemzetközi kiberpolitikai célokat tűzött ki az EU számára, mint amilyenek a következők: támogatni a tagállamok CSDP-vel kapcsolatos kibervédelmi képességeinek fejlesztését; fokozni az uniós szervezetek által használt CSDP kommunikációs hálózatok védelmét; előmozdítani a polgári-katonai együttműködés és a szélesebb körű uniós kiberpolitikákkal, az érintett uniós intézményekkel és ügynökségekkel, valamint a magánszektornal való szinergiák érvényesülését; fokozni a továbbképzési, oktatási és testezési lehetőségeket; erősíteni az együttműködést az érintett nemzetközi partnerekkel, különösen a NATO-val.¹⁵

Az 2016. évi közös EU–NATO-nyilatkozat a CSDP céljaival összhangban álló, konkrét célkitűzéseket határozott meg a kiberbiztonság és a kibervédelem összehangolására, egybe a missziók és műveletek, a gyakorlatok, valamint az oktatás és képzés összefüggéseit is. Hangsúlyozni kell, hogy a NATO a kibertéren végbemenő támadásokat a hadviselés egyik formájának minősíti, amely kiválthatja az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke szerinti kölcsönös védelmi záradékot. Önvédelem vagy a NATO-n belüli kölcsönös védelem esetén mind védekező, mind támadó kiberképességek használhatók.¹⁶

Annak ellenére, hogy a 2013. évi kiberbiztonsági stratégiában meghatározott összes célt nem sikerült megvalósítani, a kiberbiztonság és más hibrid fenyegetések száma arra ösztönözte az uniós intézményeket, hogy a rugalmasságról, az elrettentésről és a védelemről szóló bizottsági közös közlemény útján fogadják el a 2017. évi kiberbiztonsági stratégiát.¹⁷

Ez az új stratégia elsősorban az EU kibervédelem iránti ellenálló képességének kiépítésére, a hatékony elrettentés kialakítására és a nemzetközi együttműködés megerősítésére összpontosít.

2016. július 19-én megjelent a hálózati és információs rendszerek biztonságáról szóló NIS-direktíva,¹⁸ amelynek célja megfogalmazni egy olyan első közösségi szabályozást az információbiztonság területén, amely kötelező érvényű és geopolitikai alapon határozza meg az együttműködést egyes intézmények számára, és kialakítsanak egy közös intézményt és eszköztárat a tagállamok számára. Ennek megfelelően az irányelv meghatároz nemzeti szintű és közösségi szintű feladatokat. Noha nem kapcsolódik közvetlenül a CSDP-hez, ennek ellenére ez az egész EU-ra kiterjedő, kötelező érvényű szabályozás, amely a kiberbiztonságra vonatkozó jogszabályok között az egyik első, amely a politikák és a kiberképességek kialakítása eszközének mind uniós, mind tagállami szinten alapot képez.

A CSDP területén a 2017. évi stratégia a kiberbiztonsági elrettentés kiépítésére összpontosít a tagállamok védelmi képességeinek felhasználásával. Tekintettel e kibontakozó képességekre, és figyelembe véve a kiberbiztonság és a kibervédelem közötti gyakran elmosott határt, valamint a tagállamok megközelítései közötti jelentős

¹⁵ Council Of the European Union: *EU Cyber Defence Policy Framework* (2014. november 18.).

¹⁶ Annegret Bendiek: *The EU as a Force for Peace in International Cyber Diplomacy. Stiftung Wissenschaft und Politik*, (2018), 3.

¹⁷ European Commission (2017): i. m.

¹⁸ Az Európai Parlament és Az Európa Tanács (EU) 2016/1148. számú irányelve (2016. július 6.) a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről.

különbségeket, az EU eltökélt szándéka lett a katonai és a polgári erőfeszítések közötti szinergiák előmozdítása.

2017-ben szintén elfogadták a rosszindulatú kiberaktivitásokra vonatkozó közös uniós diplomáciai válasz keretrendszerét – az úgynevezett EU Cyberdiplomacy Toolbox-ot, de nem kizárólagosan a korlátozó intézkedések a rosszindulatú kiberaktivitások megelőzése és az azokra történő reagálás érdekében.¹⁹

A keretrendszer szerint a kártékony kiberaktivitások ezen szereplőit felelősségre kell vonni tetteikért, és az EU tagállamait arra ösztönzik, hogy fejlesszék tovább a kártékony kiberaktivitásokra való reagálás képességét. Ezenfelül az ilyen tevékenységek áldozatává váló tagállam dönthet úgy, hogy gyakorolja az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikkében elismert egyéni vagy kollektív önvédelemhez való jogát, vagy választhatja az EUSZ 42. cikkét, hogy kérje a többi tagállamot, hogy nyújtsanak segítséget.²⁰

A PESCO 2017 végén indult.²¹ Az első PESCO-projektek abban az időben két kibervédelemmel kapcsolatos projektet tartalmaztak: kiber-gyorsreagálású csoportok és kölcsönös segítségnyújtási program a kiberbiztonságban és a kiberfenyegetésekben, valamint az incidenskezelésben alkalmazható információmegosztó platform.

A 2017. évi stratégia alapján az EU közös kiberbiztonsági tanúsítási keretrendszerét (Cyber Defence Policy Framework) 2018-ban frissítették. Ennek elsődleges célja a kiberképességek fejlesztése, a CSDP támogatása és az információs infrastruktúra védelme. Ezt a keretrendszer a következőképpen fogalmazza meg:

„A kibertér gyorsan fejlődő terület, és támogatni kell az új technológiai fejlesztéseket, mind a polgári, mind a katonai területeken. A polgári-katonai együttműködés a kibertér területen kulcsfontosságú a kiberfenyegetésekre adott következetes válasz biztosításához. Végül, de nem utolsósorban, a nemzetközi partnerekkel folytatott együttműködés fokozása hozzájárulhat a kiberbiztonság növeléséhez az EU-n belül és azon kívül, valamint az uniós elvek és értékek előmozdításához.”²²

A fentiek alapján arra lehet következtetni, hogy az EU intézményi szereplői elsősorban a kiberbiztonság megteremtésére összpontosítanak. Ugyanakkor, amely az egyes dokumentumokban előremutató, az az ágazatok közötti együttműködés szorgalmazása, amely kiterjed a polgári és katonai védelem vonatkozásainak együttműködéséhez, különlegesen a számítógépes támadásokat a műveleti tér negyedik dimenziójának tekintve.

Fontos kijelenteni, hogy a CSDP kibervédelmének katonai koncepciója a tagállamok képességein és együttműködésén alapul.

¹⁹ Erica Moret – Patryk Pawlak: *The EU Cyber Diplomacy Toolbox. Towards a cyber sanctions regime?* European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2017.

²⁰ Treaty on European Union, Article 42. 2016.

²¹ Európai Parlament (2017): i. m.

²² „Cyberspace is a rapidly developing domain and new technological developments need to be supported, both in the civilian and military domains. Civil-military cooperation in cyber field is key to ensure a coherent response to cyber threats. Last, but not least, enhancing cooperation with international partners could help enhance cybersecurity within the EU and beyond, and to promote EU principles and values.” Council Of the European Union: *EU Cyber Defence Policy Framework (2018 update)* (2018. november 19.).

A CFSP feletti politikai ellenőrzés a nemzeti kormányok kezében van. A tagállamok szigorúan nemzeti érdekeket támasztanak a biztonság és a védelem terén.²³ Ez azonban a tagállamok biztonságról megalkotott elképzelésének harmonizációját is jelenti.

Az Európai Unió Katonai Állománya (Military Staff of the European Union, EUMS) nem biztosít vagy telepít operatív kibertechnikai képességeket, mert nincs önálló kiberképessége. Ennek megfelelően az EU kiberképességei a tagállamok műveleti képességeire épülnek. A frissített keretrendszer előírja, hogy az EUMS tovább fejleszti és integrálja a stratégiai szintű tervezésbe a CSDP katonai missziós és az operatív kibervédelmi koncepcióját, és az operatív központokkal együttműködve kidolgoz egy általános műveleti szintű standard eljárást. Hangsúlyozni kell, hogy nem minden uniós tagállam működik együtt a kibervédelem terén, ami akadályozza a hatékonyságot, valamint a megértést és a kohéziót.²⁴

Az új évezred új típusú biztonsági kihívásai feltárták az EU biztonságpolitikájának megosztottságát. Ebben a kontextusban az EU-tagországok nemzetbiztonsági érdekei nem tekinthetők elkülöníthetőnek a biztonsági együttműködés szükségességétől a gyorsan változó világban. Ezenkívül kritikus a kibervédelem koherens megközelítésének szempontjából az EU-tagországok eltérő felkészültségi szintje.

2020 év végén megjelent az EU legújabb kiberbiztonsági stratégiája *Az EU kiberbiztonsági stratégiája a digitális évtizedre* címmel,²⁵ amely kimondja, hogy az EU-nak és a tagállamoknak növelniük kell a kiberfenyegetések megelőzésére és azokra való reagálás képességét, összhangban az EU 2016. évi globális stratégiájából származó ambíciók szintjével.

Ebből a célból az unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője a Bizottsággal együttműködve bemutatja a kibervédelmi politikai keret (CDPF) felülvizsgálatát az uniós szereplők, valamint a tagállamok közötti további koordináció és együttműködés fokozása érdekében, beleértve a CSDP misszióit és műveleteit. A CDPF-nek biztosítani kell a kiberbiztonság és a kibervédelem további integrálását a szélesebb körű biztonsági és védelmi menetrendbe.

2016-ban a NATO Varsói Csúcstalálkozó a kibertér műveleti területként határozta meg.²⁶ Ezért az EU Katonai Bizottságának következő dokumentumában jobban meg kell határozni, hogy a kibertér mint műveleti terület hogyan teszi lehetővé az EU CSDP katonai misszióit és műveleteit.

A 2020-as EU új kiberbiztonsági stratégia értelmében a CSDP számára a főbb stratégiai pontok a következők:

- a CSDP katonai missziói és műveletei számára az EU katonai elképzelésének és stratégiájának kidolgozása a kibertérben, mint a műveletek területén;
- az EU-nak tovább kell folytatnia a vonatkozó CSDP-struktúrák csatlakozását a NATO szövetségi missziói hálózatához, lehetővé téve a hálózat interoperabilitását a NATO-val és a partnerekkel, ha szükséges;

²³ O. Moskalenko – V. Streltsov: Shaping a 'hybrid' CFSP to face 'hybrid' security challenges. *European Foreign Affairs Review* 22. (2017), 4. 513–532.

²⁴ Council of the European Union (2018): i. m.

²⁵ European Commission: *The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade* (2020. december 16.).

²⁶ NATO: *Warsaw Summit Communiqué* (2016. július 9.).

- végül a polgári CSDP-paktum²⁷ keretében a polgári CSDP-missziók hozzájárulhatnak az EU szélesebb körű munkájához a kiberbiztonsági kihívások leküzdésében, nevezetesen azáltal, hogy megerősítik a jogállamiságot, valamint a bűnüldözési és a polgári közigazgatás képességeit a partnerországok.

5. Az ENISA

Az Európai Unió létrehozta az ENISA-t,²⁸ amely az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökség nevet viseli 2013 óta. Feladatai közé tartozik az uniós kiberbiztonsági stratégiák végrehajtása is.

Az ENISA, az EU ügynöksége, amelynek feladata a magas szintű kiberbiztonság elérése Európa-szerte. A 2004-ben létrehozott és az EU kiberbiztonsági törvényével megerősített Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynöksége hozzájárul az EU kiberpolitikájához, növeli az IKT-termékek, -szolgáltatások és -folyamatok megbízhatóságát a kiberbiztonsági tanúsítási rendszerekkel, együttműködik a tagállamokkal és az EU szerveivel, és segít Európának felkészülni a holnap kiberbiztonsági kihívásaira. A tudásmegosztás, a kapacitásépítés és a figyelemfelkeltés révén az Ügynökség együttműködik a legfontosabb érdekelt felekkel az összekapcsolt gazdaság iránti bizalom erősítése, az uniós infrastruktúra rugalmasságának fokozása, és végső soron az európai társadalom és polgárok digitális biztonságának megőrzése érdekében.²⁹

A hiperkapcsolttá vált világban a kiberbűnözők jelentős veszélyt jelentenek az Európai Unió belső biztonságára és polgárainak online biztonságára. A Covid-19-járvány rávilágított a nagyobb biztonság szükségességére a digitális világban. Az emberek fokozták online jelenlétüket a személyes és szakmai kapcsolatok fenntartása érdekében, míg a kiberbűnözők kihasználták ezt a helyzetet, különösen az e-kereskedelmet és az e-fizetési vállalkozásokat, valamint az egészségügyi rendszert célozták meg. Az ENISA tükrözi az új elképzeléseket a modern digitális világról, amely a tágabb közosséggel együttműködve egy megbízható és kiberbiztonságos Európa felé törekszik.³⁰

6. Összefoglalás és következtetések

Jelen írás megvizsgálta az európai uniós kiberbiztonsági stratégiák és további kapcsolódó szabályozók evolúcióját és megjelenését a közös biztonság- és védelempolitikában. Ezekből a vizsgálatokból levonható következtetés, hogy mivel nincs egységes nemzetközi szabályozás a kiberbiztonság terén, hiányosak a definíciók, a feladatleosztások és egyéb szabályozási keretek nélkül nem működtethetők megfelelően a védelmi szervek szakágazatai, nem építhetők ki hatékonyan a gyakorlati keretek, ami végső soron éles helyzetben komoly hátrányokat okozhat. Ezt a problematikát felismerte az Európai Unió is.

²⁷ Council of the European Union: *Council Conclusions on Civilian CSDP Compact* (2020. december 7.).

²⁸ Az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség néven jött létre 2004-ben.

²⁹ ENISA: *The European Union Agency for Cybersecurity* (é. n.).

³⁰ ENISA (é. n.): i. m.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a jelenlegi uniós intézményi felépítés az egyik oka az EU gyenge teljesítményének a nemzetközi szinten, valamint a kiberbiztonsági kérdésekben. Megállapítható, hogy az EU nem működőképes, ha kibervédelmi stratégiákról van szó: az eddigi eredmények stratégiai szinten ragadtak, amelyek kevésbé ültetődtek át a gyakorlatba. Ez a közelítés a kibervédelem felé nem meglepő, mivel az első átfogó stratégiát csak 2013-ban fogadták el. A kiberbiztonsági stratégia kiemelt területei ma különböző fejlettségi szinteken tartanak. Bár a stratégiákat koherens megközelítéssel hozták létre, amelyen belül a külső és a belső biztonsági szereplők együttműködtek, nyilvánvaló, hogy még sok tennivaló van a folyamatban részt vevő valamennyi nemzeti és uniós intézmény, hálózat és ügynökség közötti koherencia elérése érdekében.

Az új évezred hibrid kihívásainak szinergiája rávilágított az EU külpolitikájának megosztottságára. Ebben az összefüggésben a tagországok nemzetbiztonsági érdekei nem vizsgálhatók elszigetelten a biztonsági együttműködés imperatívumával szemben a gyorsan változó világban. Ezenkívül a kiberbiztonság katonai kérdése továbbra is következetlen és inkohérens, ami annak a ténynek köszönhető, hogy a CSDP a tagállamok joghatósága alá tartozik.

Véleményem szerint, a kiberbiztonság katonai kérdéseiben az EU számára javasolható lehet, hogy az összes szereplő közötti formálisabb és informálisabb fegyverkezésre kell összpontosítani a koherensebb megközelítés elérése, valamint az információk és legfőképpen az ismeretek cseréje érdekében.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1148 irányelve (2016. július 6.) a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről.
- Bendiek, Annegret: *The EU as a Force for Peace in International Cyber Diplomacy. Stiftung Wissenschaft und Politik*, (2018), 3. 1–8. Online: www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2018C19_bdk.pdf
- Council of the European Union: *Council Conclusions on Civilian CSDP Compact* (2020. december 7.). Online: www.consilium.europa.eu/media/47185/st13571-en20.pdf
- Council of the European Union: *EU Cyber Defence Policy Framework* (2014. november 18.) Online: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede160315eucyberdefencepolicyframework_/sede160315eucyberdefence-policyframework_en.pdf
- Council of the European Union: *EU Cyber Defence Policy Framework* (2018 update) (2018. november 19.). Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14413-2018-INIT/en/pdf>
- EEAS: *EU Concept on Cyber Defence for EU-led Military Operations and Missions* (2016. november 23.).
- EEAS: *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*. 2016. Online: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu_.pdf

- ENISA: *The European Union Agency for Cybersecurity* (é. n.). Online: www.enisa.europa.eu/about-enisa
- Európai Parlament: *PESCO: a hatékonyabb védelmi együttműködésért az EU-ban* (2017. december 11.). Online: www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/security/20171208STO89939/pesco-a-hatekonyabb-vedelmi-egyuttmukodesert-az-eu-ban
- European Commission: *The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade* (2020. december 16.). Online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eus-cybersecurity-strategy-digital-decade>
- Frederica Mogherini: Foreword. In Jochen Rehr – Galia Glume (szerk.): *Handbook on CSDP missions and Operations. Austria, Federal Ministry of Defence and Sports. Directorate for Security Policy*, 2015. 6.
- Howorth, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014.
- Joint Communication to the European Parliament and the Council: *Resilience, Deterrence and Defence. Building Strong Cybersecurity for the EU* JOIN (2017) final (2017. szeptember 13.). Online: www.consilium.europa.eu/media/21479/resilience_deterrence_defence_cyber-security_ec.pdf
- Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: *Cybersecurity Strategy of the European Union. An Open, Safe and Secure Cyberspace*. JOIN (2013) 01 final.
- Kovács, László. *Kiberbiztonság és -stratégia*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Moret, Erica – Patryk Pawlak: *The EU Cyber Diplomacy Toolbox: towards a cyber sanctions regime?* European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2017. július. 2017. Online: www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2024%20Cyber%20sanctions.pdf
- Moskalenko, O. – V. Streltsov: *Shaping a 'hybrid' CFSP to face 'hybrid' security challenges. European Foreign Affairs Review*, 22. (2017), 4. 513–532.
- NATO: *Warsaw Summit Communiqué* (2016. július 9.). Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
- Renard, Thomas: „EU cyber partnerships: assessing the EU strategic partnerships with third countries in the cyber domain.” *European Politics and Society*, 19. (2018), 3. 321–337. Online: <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1430720>
- Treaty on European Union Article 42. 2016.
- Wessel, Ramses A.: Towards EU cybersecurity law: Regulating a new policy field. In Nicjolas Tsagourias – Russell Buchan: *Research Handbook on International Law and Cyberspace*. Edward Elgar Publishing, 2015. 403–426. Online: <https://doi.org/10.4337/9781782547396.00032>

Goran Boroš¹

Building NATO Collective Defence Capabilities in Northeastern Europe I

Abstract

The basis of NATO's existence is the collective defence of Allies, its population and borders. Assurance and deterrence measures and activities implemented in Northeast Europe aim to build NATO's common defence potential and deter potential aggression against NATO members. Assurance activities began in 2014, defined at the NATO Summit in Wales. They respond to the changed security situation on NATO's eastern borders with Russian activities, the illegal annexation of Crimea, destabilisation activities and military involvement in eastern Ukraine. Increasing military activities and concentration of Russian military forces near NATO's eastern borders, accompanied by hybrid warfare activities against the Northeastern European NATO members, followed. After the NATO Summits in Warsaw (2016) and Brussels (2018), NATO assurance and deterrence measures have been launched as a response to perceived threat. They aim to strengthen the Eastern Allies' defence and deter and prevent any potential aggression while building Allied collective defence capabilities.

Keywords: NATO, collective defence, assurance, deterrence, joint exercises, Northeastern Europe

1. Introduction

The primary purpose of NATO is to ensure its members' security and freedom by all available political and military means, as defined in the North Atlantic Treaty, when founding the Alliance in 1949.

The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right

¹ University of Public Service, PhD student, e-mail: goranboros@gmail.com

of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area. Any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall be immediately reported to the Security Council. Such measures shall be terminated when the Security Council has taken the measures necessary to restore and maintain international peace and security.²

Article 5 of the North Atlantic Treaty is a key part that laid the foundation for the existence of the Alliance itself, the collective defence of members in the event of an attack within NATO borders, calling for the right to defence defined in Article 51 of the United Nations Charter.

The European area, important in geostrategic and geopolitical terms, has already suffered the horrors of two world wars in the 20th century; therefore, NATO's mission defined was securing the area of its European members and preventing potential new regional and global wars from erupting at the continent. In addition, at the time of its founding and during the Cold War, member states of the Alliance recognised a potential threat to their security in the Soviet Union. Therefore, the Alliance's focus was on strengthening collective defence and security capabilities within NATO borders to be able to protect and defend from this perceived threat.³

Even though collective defence is constant throughout NATO's existence, the focus from it decreased after the Cold War era, when the greatest potential threat to date, the Soviet Union, disappeared and the Alliance began to respond to emerging potential threats and changing security situation outside its borders. The focus on strengthening and maintaining a collective defence capability becomes shared with a conduct of stabilisation and security activities worldwide. After the terrorist attacks on the United States on 11 September 2001 and the accompanying terrorist attacks in Europe, NATO focused on extensive, counter-terrorist and counter-insurgency operations, along with peace support operations outside NATO borders.⁴

The focus returned to building collective defence capabilities in 2014, following Russia's military activities in Crimea and eastern Ukraine. These activities were accompanied by an increase in the concentration of Russian military forces and exercises near the borders of the Eastern European members of NATO, with the added constant implementation of hybrid warfare activities. Defining these activities as a potential threat to NATO, the Alliance responds by implementing measures and activities to strengthen individual and collective defence capabilities. NATO's assurance and deterrence measures are implemented throughout NATO members' territories in Europe bordering Russia, Belarus and Ukraine. They consist of the joint activities of land, air, naval and special forces.

² NATO, 'The North Atlantic Treaty', 04 April 1949.

³ Patrick T Warren, 'Alliance History and the Future NATO. What the Last 500 Years of Alliance Behavior Tells Us about NATO's Path Forward', 21st Century Defense Initiative Policy Paper, 30 June 2010.

⁴ Sten Rynning, *NATO Renewed. The Power and Purpose of Transatlantic Cooperation* (New York: Palgrave Macmillan, 2005).

This paper focuses on describing and analysing the implementation of these Alliance measures in the Northeast European area. Its core message is that these measures effectively demonstrate commitment to collective defence and strengthen capabilities.

The methods used in processing the paper are analysis and comparisons of the literature and a brief historical overview.

The first part provides an overview of the history of NATO, as well as its strategic focus over time. It gives an insight into the current situation and the environment that has led to ongoing NATO activities in building defence capabilities. Part two describes and elaborates activities and measures implemented to build and strengthen collective defence capabilities against the existing potential threat. The third part analyses possible factors and scenarios that could potentially hinder and affect the effectiveness of collective defence. The fourth part presents the effects of implementing these military activities on NATO defence capabilities. The conclusion summarises the results of an analysis of the effects of assurance and deterrence measures on NATO's collective defence potential, as well as an assessment of the future situation and the further execution of these activities.

2. History of the role and strategic orientation of NATO

In order to understand the current reorientation and the need to implement activities to ensure and strengthen NATO's collective defence capabilities in Northeast Europe, this chapter will present the impact of historical, geopolitical and military factors on the strategic focus and address NATO's development and political-military activities since its foundation.

2.1. NATO from its foundation until the end of the Cold War (1949–1989)

In the time after World War II, the key elements for the establishment of NATO for the countries of Western Europe and the United States were the desire to avoid a possible future war in Europe and the prevention of a potential threat from the Soviet Union to Western European democracies.

The Soviet Union's geostrategic positioning in Europe, the establishment of hegemony over Eastern European countries, and the deployment of significant military forces in the area were recognised as a potential danger for European democratic countries. The perceived threat led to strained relations between former allies in World War II, the United States and Western European countries on the one hand and the Soviet Union on the other. The political and military presence of the United States of America on European soil was seen by the countries of Western Europe as a necessity. At the same time, it was the geostrategic interest of the United States of America. Thus, with the signing of the North Atlantic Treaty in Washington in 1949, the NATO Alliance was established with 12 member countries: Belgium, Canada,

Denmark, France, Iceland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Norway, Portugal, Great Britain and the United States. Lord Ismay's statement 'to keep the Soviet Union out, the Americans in, and the Germans down'⁵ vividly described the political environment in Europe and the reason for the forming of NATO.⁶

The primary purpose of NATO defined in the North Atlantic Treaty is to ensure its members' security and freedom by all available political and military means based on collective defence and security policy. The orientation of NATO was on building defence capabilities and capacities for defence action within NATO's borders.

After the founding of NATO, the Cold War era began, and the Warsaw Pact (the Soviet Union in lead, with Eastern European communist countries) as a counterweight to NATO was established in 1955. The division into 'Western' (NATO) and 'Eastern' (Warsaw Pact) blocs lasted until 1989 when the fall of the Berlin Wall occurred. This was followed by the withdrawal of the Soviet Union from Eastern Europe, the reunion of Germany, and the formal dissolution of the Warsaw Pact and the Soviet Union in 1991. The period of the Cold War was characterised by an arms race between two blocks, including the development of nuclear capabilities, the deployment of large numbers of conventional military forces on both sides in Europe, the imposition of mutual economic sanctions, and the constant clash of communist ideology and democratic values on the political and diplomatic level.⁷

Through this period, the only and greatest potential threat to NATO was the Soviet Union. NATO's development of collective defence capabilities and defence plans, joint military exercises, concentration and deployment of forces aimed at deterrence and defence from potential conventional and nuclear attack by the Soviet Union.

Political relations between the two sides remained, more or less disturbed over time, but were used as a tool to calm tensions. Therefore, starting in the 1960s, NATO developed initiatives for political dialogues with the Eastern bloc to reduce tensions and eliminate the danger of armed conflict. Agreements addressing the issues of arms race and arms control were gradually implemented in the 1970s. The most remarkable results and agreements in this area were realised in the 1980s.⁸

2.2. NATO after the Cold War (1989–2001)

Following an agreement between the United States and the Soviet Union with leaders such as Bush and Gorbachev in Malta in 1989, the Soviet Union gradually returned sovereignty to Eastern European countries. This process led to the end of the Warsaw Pact and the collapse of the Soviet Union in 1991. The threat and strategic rival of NATO disappeared. As there was no longer a direct danger to its territory, NATO was turning to military transformation, reducing military forces in Europe, and started an

⁵ Lord Hastings Lionel Ismay, first Secretary General of NATO.

⁶ James Sperling, 'NATO and the transatlantic community, 1949–2019', in *Contemporary European Security*, ed. by David J Galbreath, Jocelyn Mawdsley and Laura Chappell (New York: Routledge, 2019), 48–67.

⁷ Tomaš Čížik and Peter Novák, 'North Atlantic Treaty Organization', 25 January 2018.

⁸ Stanley R Sloan, *Defense of the West: NATO, the European Union and the Transatlantic Bargain* (Manchester: Manchester University Press, 2016).

accession processes with the admission of former Warsaw Pact members to NATO. Security threats with potential wider consequences were identified in emerging inter and intrastate conflicts worldwide, including terrorism, international crime, and the proliferation and distribution of weapons of mass destruction. Additionally to the defence of its territories and populations and the security of its member states, NATO focused on operations to respond to these crises.⁹

NATO Strategic Concepts from 1991 and 1999 depict the response to such crises as one of the Alliance's key tasks.¹⁰ Doctrines, tactics, techniques and procedures were developed for crisis response operations, including peace support operations. The result was more involvement of NATO members in peace support operations in Africa and Europe, for example in Bosnia and Herzegovina, and a military intervention against Serbia in 1999 to end the conflict in Kosovo.

2.3. NATO after 11 September 2001

Article 5 of the North Atlantic Treaty, a call for collective defence, has been activated so far only once in the history of NATO, after the terrorist attack on the United States of America on 11 September 2001. Terrorism was defined as a major security risk, and NATO orientated towards coalition counter-terrorism and counter-insurgency fighting outside its territory and developed related doctrines, tactics and procedures.¹¹

NATO launched and continued counter-terrorism operation in Afghanistan, followed by the NATO-led ISAF mission, a peace support operation established and approved by the United Nations Security Council.¹²

The Alliance also continued with active participation in crisis response operations and humanitarian operations outside its territory (for example, in Northern Macedonia, Kosovo, Iraq, Sudan, Libya).

The admission of new members continued, as well. At the NATO summit in Bucharest in 2008, where at the initiative of the United States and following the expressed political ambitions of Ukraine and Georgia, NATO discussed the invitation of these countries to the Membership Action Plan for possible future membership. Shortly afterwards, Russian military intervention supported the secession of the Georgian regions of South Ossetia and Abkhazia and Russia unilaterally recognised the independence of these regions. The Georgian defence capabilities were severely downsized by this intervention. Although NATO responded by establishing a NATO–Georgia commission and announcing a transition program for possible future accession of Georgia and Ukraine to NATO, a clear message from Russia has been received.¹³

⁹ Tamás Péter Baranyi, 'The evolution of NATO against a European Geopolitical Background', in *NATO in the 21st Century: A Central European Perspective*, ed. by Tamás Péter Baranyi and Péter Stepper (Budapest: Antall József Knowledge Centre, 2019), 13–26.

¹⁰ NATO, 'Strategic Concepts', s. a.

¹¹ Rynning, *NATO Renewed*.

¹² UN, 'United Nations Security Council Resolution 1386', 20 December 2001.

¹³ Ivan Dinev Ivanov, 'European Security at the Crossroads after Ukraine?', in *NATO's Return to Europe*, ed. by Rebecca R Moore and Damon Coletta (Washington: Georgetown University Press, 2017), 150–159.

Having NATO members and NATO influence in that part of Eurasia especially in Russia's "backyard", was not acceptable for Russia.

Russia's involvement in the conflict in Georgia was interpreted as a sign of Russia's more aggressive strategy and foreign policy to revive a regional and international leader's status. Moreover, Russia's attitude towards NATO and its foreign policy initiatives was becoming critical and antagonistic, clearly emphasising its political and military influence in the former Soviet Union region and the neighbourhood.¹⁴

By that time, after the collapse of the Soviet Union, Russia had considerably renewed and built its military capacities and capabilities, with less and less visible shortcomings in the professionalism of personnel and capabilities.

The 2010 NATO Strategic Concept recognised aspirations in the neighbourhood and emphasised collective defence, crisis response and cooperative security as crucial tasks. Collective defence and deterrence were underlined as central elements of NATO's future orientation. With this concept, NATO committed to maintaining and building its capabilities to conduct large joint operations and several smaller ones and maintained a pool of robust, mobile response forces, the NATO Response Force. More preparations and an increase in the number of joint Allied exercises were also planned to strengthen interoperability and collective defence capabilities.¹⁵

2.4. NATO since 2014

The change in the political climate in Ukraine in 2013 brought about a turn in Ukraine's foreign and economic policy and a turn to the West. The new situation threatened Russia's strategic and economic interests. The main features were the possible loss of political influence, control of the Russian Black Sea Fleet in Crimea, and the flow of Russian gas through Ukrainian territory, with the inevitable issue of protecting the status of Russian minority in Ukraine, which mostly inhabited the Eastern part of the country.¹⁶

It resulted with the illegal annexation of Crimea by Russia in 2014, its destabilising activities, incitement to conflict and military support to the Russian minority in the conflict in eastern Ukraine.¹⁷

It became evident that Russia possesses significant military power and is prepared to carry out hybrid warfare activities and operations, too.

Although Russia initially denied direct involvement in the conflict, the later excuse for 'limited' actions was to help the endangered Russian minority in Ukraine. This sent a worrying signal to Northeast Europe's countries that border Russia and have ethnic Russian minorities. An increase in Russian forces, military exercises, along with Belarus and the deployment of conventional weapons near NATO's Northeastern borders followed, and were accompanied by numerous activities featuring hybrid warfare (information operations, cyberattacks and propaganda) and airspace violations

¹⁴ Bettina Renz, *Russia's Military Revival* (Cambridge: Polity Press, 2018).

¹⁵ NATO, 'Strategic Concepts', s. a.

¹⁶ Hrvoje Barbarić, *Suvremeni oružani sukobi: 1945. – 2018* (Zagreb: Tiskara Zelina d.d., 2018).

¹⁷ Richard Youngs, *Europe's Eastern Crisis: The Geopolitics of Asymmetry* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

of NATO's Northeastern European members. An additional concern was the later published Russian military doctrine, which saw NATO as the adversary. More than enough for the significant concern of Northeastern European members of NATO, who by joining NATO, rely on assistance in the form of collective deterrence and defence in the event of such a threat.¹⁸

Demonstration of Russian military power, frequency of territorial violations (air-space) and aggression and propaganda in the information space of Eastern European members of the Alliance posed a danger and security threat. In response to the Ukraine crisis and the situation on NATO's borders, NATO decided on an additional package of measures to secure NATO areas that have already lasted to a lesser extent in Northeast Europe and the Baltic region. The presence of air and naval assets and equipment and naval and air space surveillance measures have been strengthened.

The NATO summit in Wales in 2014 brought additional, assurance measures to build collective defence capabilities in the form of the Readiness Action Plan. The NATO Response Force was enhanced and an additional Very High Readiness Joint Task Force was established. The number of air and naval forces and activities in the region increased. Decisions to further increase the number of military exercises with collective defence scenarios were adopted and implemented. Furthermore, NATO Force Integration Units in Estonia, Latvia, Lithuania and Poland, with tasks of coordinating efforts with host nations and facilitating the reception, deployment and integration of NATO joint forces, were established.¹⁹

The NATO Summit in Warsaw in 2016 further strengthened the measures to deter potential threats by ordering the NATO Multinational Corps Northeast in Poland to be highly prepared for conducting land and joint defensive operations, and by establishing an enhanced Forward Presence by deploying four multinational battle groups within the national brigades in Estonia, Latvia, Lithuania and Poland, the multinational division in Poland and the NATO Force Integration Units in Slovakia and Hungary.²⁰

NATO's response is orientated on engaging conventional military capabilities and countering and neutralising hybrid threats. The potential threat of nuclear capabilities is also considered. However, there is a general belief that both sides are deeply aware that the use of nuclear weapons means the end of the world as we know it. The impression is that it represents the capability only and certainly not a possibility of use.

The decisions were supplemented in 2018 with the establishment of an additional multinational division in Latvia, at the NATO Summit in Brussels.²¹

¹⁸ Lidija Čehulić Vukadinović et al., 'NATO in Europe: Between Weak European Allies and Strong Influence of Russian Federation', *Croatian International Relations Review* 23, no 80 (2017), 5–32.

¹⁹ NATO, 'Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales', 05 September 2014.

²⁰ NATO, 'Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016', 09 July 2016.

²¹ NATO, 'Brussels Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018', 11 July 2018.

The London Declaration from the North Atlantic Council meeting in 2019 reaffirmed the commitment to collective defence and perseverance in implementing measures to build these capabilities.²²

3. NATO activities in the building of collective defence potential in Northeastern Europe

The North Atlantic Treaty's fundamental commitments put implementation of assurance and deterrence measures in the current context.

Article 5 of the North Atlantic Treaty, a synonym for collective defence, is elaborated as a symbol and a cornerstone of NATO's existence. Article 3 of the North Atlantic Treaty directs and obliges members to individually and with mutual assistance develop and maintain their capabilities to respond to and defend against an (armed) attack. Article 4 of the North Atlantic Treaty recommends and states that when Alliance members' security and territorial integrity are threatened, collective counselling and support from Alliance members should ensure that appropriate deterrence measures are taken and the preparation and build-up of adequate defence capabilities.²³

Through these principles, all mechanisms of protection and defence against potential aggression are activated, which result in the implementation and conduct of assurance and deterrence measures. Just deployment of Alliance forces as a demonstration of military power in the area is not sufficient. It is amended with many continuous military activities, based on multinational rotations that demonstrate military capabilities, with the primary goal of enhancing NATO troops' collective defence capabilities.

Russian activities that NATO is countering in the area since 2014 cover several areas. On the one hand, there are cyberattacks on communications installations in the Baltic countries, unauthorised entries into airspace, and unauthorised entries into territorial waters, information operations and general propaganda. Furthermore, constant propaganda campaigns against NATO troops and individuals deployed, containing false crimes and misconduct, which seeks to convince the population of the harmful effects caused by Allied forces' activities and presence on society is also present. Cyberattacks are targeting military and civilian, but also private communications. More obvious Russian activities include additional deployment of forces, equipment and techniques in the framework of large scale military exercises near the borders of NATO countries, including joint exercises on the territory of Belarus, without notice and contrary to the Vienna Document of 1990. These activities were accompanied by deployment of ISKANDER (short-range missiles capable of carrying nuclear warheads) missiles in the isolated Russian region of Kaliningrad and deployment of medium-range missiles near the eastern borders of NATO member states.²⁴

²² NATO, 'London Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in London 3–4 December 2019', 04 December 2019.

²³ NATO, 'The North Atlantic Treaty', 04 April 1949.

²⁴ Michael E O'Hanlon, *Beyond NATO* (Washington: The Brookings Institution, 2017).

Through common consultations and consensus of all members, the NATO Summit in 2014 brought the activation and implementation of assurance measures. They were complemented by the activation and implementation of measures to deter potential aggression at the NATO Summit in 2016. By further collecting information and reviewing the situation on the ground, these frameworks for a collective response to potential threats to its members are under constant update.

3.1. NATO assurance and deterrence measures

Assurance measures aim to prevent various forms of infringement of territory without the physical entry of potential enemy military forces into the country. They contribute to a stable and secure environment for the population; the goal is to assure Allies and their population. NATO deterrence measures aim at a potential adversary or aggressor in preventing and deterring possible attacks on NATO members. Ongoing assurance and deterrence activities are as follows:

Baltic Air Policing. Protection of the Baltic states' airspace (over Estonia, Latvia, Lithuania and Poland). Assurance activities conducted through continuous airspace surveillance with combat aircraft conducting interception and escort of aircraft, which entered the national airspace without authorisation, out of the area.²⁵

Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance. Data collection, surveillance and reconnaissance by air, naval, land and cyber assets. Assurance measures aim to ensure the provision of timely information about potential adversary activities.²⁶

Standing Naval Forces. Assurance activities for securing the territorial waters of the Baltic States.²⁷

Airborne Warning and Control System (AWACS) patrols over Eastern Europe. Assurance measure of aerial radar systems providing air surveillance, battlespace management, communications and supporting air policing activities.²⁸

NATO Force Integration Units. Specialised units within assurance and deterrence measures. Their purpose is to prepare the conditions and facilitate the smooth transition of NATO troops into the host nations' area and their integration into exercise and defence activities.²⁹

NATO Response Force (NRF) and Very High Readiness Joint Task Force (VJTF). NRF is a deterrence force consisting of land, air, naval and special forces components. It is flexible, adaptable and mobile, capable of rapid deployment to address the crisis and conduct collective defence tasks. NATO Readiness Action Plan envisions a rapid generation of up to 40,000 troops for the purpose, with rapid reinforcement capabilities. VJTF is part of an NRF, being the initial response force to the potential threat capable of performing its tasks after one week's notice.³⁰

²⁵ NATO, 'Deterrence and Defense', s. a.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

NATO's enhanced Forward Presence (eFP). Multinational battle groups are part of national brigades that are part of multinational NATO divisions. They are contributing to national defence potential and collective defence capabilities while strengthening the deterrence potential. From 2016 to the present, four multinational battle groups (reinforced battalions) with Great Britain, Canada, Germany and the United States of America as lead nations, are deployed in Estonia, Latvia, Lithuania and Poland, within the national brigades. Establishing two multinational divisions in which these brigades are incorporated followed, and the command over these military structures is assigned to the NATO Multinational Corps Northeast in Poland, under the NATO Joint Force Command in Brunssum. The process of joining two more multinational divisions to the NATO Multinational Corps Northeast is underway.³¹

With the associated equipment and techniques involved in these activities, the forces are regularly exercising defence scenarios on joint (land, maritime, air and cyber domain) level. Assurance and deterrence measures are, in a way, a strategy of intimidating a potential adversary or aggressor through a display of military power, determination, and collective defence capacity. Their goal is to send a message about measures and consequences for a potential aggressor if it attacks Allied territory.³²

Communication with a potential perpetrator is vital for effective deterrent policy. It is ultimately about influencing the potential aggressor and, in this context, trying to make the potential attack less feasible.³³

Building and improving capabilities in all domains (land, sea, air, cyber) and their developed and effective synergistic, joint action, in this case, contributes to such communication and message transmission.

References

- Aust, Tobias, 'Modernized Deterrence and Revitalized Dialogue Adapting the Harmel Report to post-2014 Europe'. *NATO Defense College Research Paper* no 146, May 2018. Online: www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1182
- Baranyi, Tamás Péter, 'The evolution of NATO against a European Geopolitical Background', in *NATO in the 21st Century: A Central European Perspective*, ed. by Tamás Péter Baranyi and Péter Stepper. Budapest: Antall József Knowledge Centre, 2019, 13–26.
- Barberić, Hrvoje, *Suvremeni oružani sukobi: 1945. – 2018*. Zagreb: Tiskara Zelina d.d., 2018.
- Bernstein, Paul, 'Rethinking Deterrence and Assurance'. *NATO Defense College Conference Report* no 04/15, September 2015. Online: <https://inss.ndu.edu/Portals/82/Documents/conference-reports/Rethinking-Deterrence-and-Assurance.pdf>

³¹ NATO, 'Deterrence and Defense', s. a.

³² Christopher J King, 'NATO's Changing Its Posture Against Russia From Assurance to Deterrence: Does It Matter?', Research paper, U.S. Air War College, 06 April 2017.

³³ Frans-Paul van der Putten et al., 'Deterrence as a security concept against non-traditional threats', Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, June 2015.

- Binnendijk, Hans and Elizabeth Braw, 'For NATO, True Interoperability Is No Longer Optional'. *Defense One*, 18 December 2017. Online: www.defenseone.com/ideas/2017/12/nato-true-interoperability-no-longer-optional/144650/
- Clark, Wesley, Jüri Luik, Egon Ramms and Richard Shirreff, 'Closing NATO's Baltic Gap'. *International Centre for Defence and Security*, May 2016. Online: https://icds.ee/wp-content/uploads/2015/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf
- Čehulić Vukadinović, Lidija, Monika Begović and Luka Jušić, 'NATO in Europe: Between Weak European Allies and Strong Influence of Russian Federation'. *Croatian International Relations Review* 23, no 80 (2017), 5–32. Online: <https://doi.org/10.1515/cirr-2017-0019>
- Čížik, Tomáš and Peter Novák, 'North Atlantic Treaty Organization', 25 January 2018. Online: www.researchgate.net/publication/322695569_NORTH_ATLANTIC_TREATY_ORGANIZATION_NATO
- Day, Joseph A, 'Reinforcing NATO's Deterrence in the East, General Report'. *NATO Defence and Security Committee (DSC)*, 17 November 2018. Online: www.nato-pa.int/view-file?filename=/sites/default/files/2018-12/2018%20-%20DETERRENCE%20IN%20THE%20EAST%20-%20DAY%20REPORT%20-%20168%20DSC%2018%20E%20fin_0.pdf
- Dempsey, Judy, 'NATO's Eastern Flank and Its Future Relationship With Russia'. *Carnegie Europe*, 23 October 2017. Online: <https://carnegieeurope.eu/2017/10/23/nato-s-eastern-flank-and-its-future-relationship-with-russia-pub-73499>
- Fabian, Billy, Mark Gunzinger, Jan van Tol, Jacob Cohn and Gillian Evans, 'Strengthening the Defense of NATO's Eastern Frontier'. *Center for Strategic and Budgetary Assessments (CSBA)*, 13 March 2019. Online: <https://csbaonline.org/research/publications/strengthening-the-defense-of-natos-eastern-frontier/publication/1>
- Ivanov, Ivan Dinev, 'European Security at the Crossroads after Ukraine?', in *NATO's Return to Europe*, ed. by Rebecca R Moore and Damon Coletta. Washington: Georgetown University Press, 2017, 150–159.
- King, Christopher J, 'NATO's Changing Its Posture Against Russia From Assurance to Deterrence: Does It Matter?' Research paper, U.S. Air War College, 06 April 2017. Online: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1038148.pdf>
- NATO, 'Brussels Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018', 11 July 2018. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm
- NATO, 'Deterrence and Defense', s. a. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/6/pdf/200609-map-det-def-en.pdf
- NATO, 'London Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in London 3–4 December 2019', 04 December 2019. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm
- NATO, 'Strategic Concepts', s. a. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm
- NATO, 'The North Atlantic Treaty', 04 April 1949. Online: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm

- NATO, 'Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales', 05 September 2014. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- NATO, 'Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016', 09 July 2016. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
- O'Hanlon, Michael E, *Beyond NATO*. Washington: The Brookings Institution, 2017.
- Pomper, Miles A, Egle Murauskaite, Nikolai N Sokov and Jessica C Varnum, 'Ensuring Deterrence against Russia: The View from NATO's Front-Line States'. *James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS)*, 08 December 2015. Online: <https://non-proliferation.org/ensuring-deterrence-against-russia-the-view-from-nato-states/>
- Renz, Bettina, *Russia's Military Revival*. Cambridge: Polity Press, 2018.
- Rynning, Sten, *NATO Renewed: The Power and Purpose of Transatlantic Cooperation*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. Online: <https://doi.org/10.1057/9781403978431>
- Sloan, Stanley R, *Defense of the West: NATO, the European Union and the Transatlantic Bargain*. Manchester: Manchester University Press, 2016.
- Sperling, James, 'NATO and the transatlantic community, 1949–2019', in *Contemporary European Security*, ed. by David J Galbreath, Jocelyn Mawdsley and Laura Chappell. New York: Routledge, 2019, 48–67. Online: <https://doi.org/10.4324/9781351235624-4>
- UN, 'United Nations Security Council Resolution 1386', 20 December 2001. Online: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1386>
- Van der Putten, Frans-Paul, Minke Mejniders and Jan Rood, 'Deterrence as a security concept against non-traditional threats'. Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, June 2015. Online: www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/deterrence_as_a_security_concept_against_non_traditional_threats.pdf
- Warren, Patrick T, 'Alliance History and the Future NATO: What the Last 500 Years of Alliance Behavior Tells Us about NATO's Path Forward'. *21st Century Defense Initiative Policy Paper*, 30 June 2010. Online: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0630_nato_alliance_warren.pdf
- Wojciechowski, Slawomir, 'Military Security in Central and Eastern Europe – from overarching principles to current NATO perspectives'. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces* 51, no 3 (2019), 547–557. Online: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.5009>
- Youngs, Richard, *Europe's Eastern Crisis: The Geopolitics of Asymmetry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316344033>

János Gyula Kocsi¹ – Ferenc Vukics²

Internal Security Challenges in China

Current Situation in Xingjiang Province, Inner Mongolia and Tibet

Abstract

Our series of studies would like to draw attention to the fact that China, which has so far had considerable foreign policy experience, is also forging serious capital from dealing with its own internal conflicts. A diverse, high-spread country is testing the effectiveness of 'soft power' in its provinces. Without foreign policy adventures, these locations provided the Chinese Communist Party with adequate experience in resolving certain types of conflicts. Uyghur, Tibet, Inner Mongolia, Hong Kong, Macao embody archetypes of problems that pose a direct threat to the Chinese state. In addition to regional conflicts, we can also consider the problems of the Christian community of about one hundred million. Uyghur is an excellent example of how to achieve results along the fault lines of cultures and religions.

The first part of the series of studies shows how Uyghurs with significant separatist traditions have been persuaded to make 'modern life' the same as accepting the Chinese order. Through the Uyghurs, China is learning how to refine its methods concerning Muslim countries in Central Asia.

Keywords: *China's domestic policy challenges, responsible power, soft power, global governance, one China principle, Xinjiang province, the Uyghur situation*

1. Introduction

Anyone who travels a lot soon realises that he/she meets completely different people and customs a few hundred kilometres away. Due to globalisation, our world from Europe is unified. In the 'field', we quickly experience that as the all-encompassing Western culture reaches all countries, it acquires an entirely different meaning in Xinjiang.

¹ University of Public Service, Assistant Professor, e-mail: kocsi.janos.gyula@uni-nke.hu

² University of Public Service, Practical Instructor, e-mail: vukics.ferenc@uni-nke.hu

The countries of Asia are also modernising based on Western patterns. However, it can be said that if we want to understand the processes that take place there, we need to understand the process of synthesis that connects traditions and modernity in a new order of values. In case of China, all this is exponentially true. Anyone who has been to this continental country may have experienced that the 'otherness' is so striking that it causes a real cultural shock to the visitor for the first time.

It is paramount to the Western world to know and get to know this emerging new world power as soon as possible. However, to do so, it must understand that the Chinese follow different customs and procedures in our daily and official communication than we do. Here we get nothing by voicing cultural supremacy, threatening, educating. Because of its size and strength, we cannot even afford to ignore the Chinese people's culture and essential elements. We can only blame ourselves for our periodic failures and give up Western people's bad habits when they behave like elephants in a porcelain shop in an alien environment. The Chinese see themselves as representatives of wealthy and influential world power with a vast past and culture, not backward Indigenous people in the Third World. They are extremely sensitive to any manifestation of a sense of superiority.³

2. Diversity of Chinese culture

Prohibition of public touch, respect for the hierarchy above all else (in any system and at any age), preferably a low level of courtesy in everyday life, slow-building trust in cooperation, relegation to the Western essence, contempt for self-promotion, obligatory flattery, from everyone the characteristic modesty, the importance of gift-giving, the otherness of Chinese humour. The avoidance of honesty in the Western sense, and the phenomenon of 'face loss' can quickly destabilise the visitor. Neither praise nor humble statements should be given excessive importance. These are just forms of politeness.

The Chinese are thinking about processes. They accept that the world around them is always moving and constantly changing. They believe that there is no need to resist these forces that keep the world moving. Throughout our lives, we must strive to adapt our actions to this flow. If this succeeds, we can live in harmony, and our lives will become a process free of effort and violence.

They may seem cumbersome during discussions, but they are aware of the value of time. Time and accuracy here are more European than Asian units. A Chinese is not late, and even if he makes it difficult to present what he has to say, he often apologises if he takes someone's time.

The Chinese will not go, of course, until the transaction has been completed, but the point has been made. This is indeed a double standard. The Chinese penchant for humility demands that the other person's time be seen as precious; on the other hand, the Chinese expect a liberal amount of time to be allocated for repeated consideration of the details of a transaction and to the careful nurturing of personal relationships surrounding the deal.⁴

³ Richard D Lewis, *When Cultures Collide. Leading Across Cultures* (Boston: Nicholas Brealey International, 2006), 58–59.

⁴ Ibid.

Western culture is short-term, time-oriented: they believe in quick results, maximised profits, immediate rewards, and the importance of leisure time. The position held does not play a role in personal relationships. China is a long-time-oriented culture: it is here that they believe in the importance of continuity, perseverance, thrift, work, adaptability and relationships, which is ranked by status. It is not customary in Chinese culture to show weakness and vulnerability even in a fallen situation.

Keeping a 'face' with ourselves and our partner is very important in our dealings with the Chinese. The 'face' means dignity, respect, favourable judgment, and is one of the central values for the Chinese. To preserve them, they usually control their emotions; they do not show fierce anger, sorrow, and joy because the exaggerated expression of emotion means losing face. That is why the Chinese typically smile even in awkward situations – they mask their negative emotions and keep their faces.⁵

The Chinese consider it most important not to be ashamed of what happens daily. People fear that they will find out that they have not told the truth, violated a socially accepted rule, or a community expectation. In addition to their own 'face loss', they also take care to preserve the faces of others. No one will be openly warned to keep their promise; they will avoid prosecution and shouting. Only positive emotions can be detected towards people in high positions, and negative emotions can only be expressed towards people with low status. The expression of shame, sin and fear is limited; the seemingly constant smile in Asian cultures reassures superiors and 'smooth out' social relations problems. If they do not like something, they will not clearly say it but will bring it to the other's attention in flowery language. All of this is done to protect the authority of the other party and not out of ambiguity. This is one of the foundations of Chinese politeness.

We must never forget that the standard Chinese language, known in Western terminology as Mandarin Chinese (Putonghua/Guoyu) for just over fifty years, provides understanding among the people living there (previously only writing was expected), and the importance of non-verbal communication is still great.

China has a deep belief in hierarchy, and from this point of view. It does not matter what kind of political system prevails in the country: it already means some rank, who can settle in which city, and even more so if you graduate from a foreign university, preferably an American one. The Chinese elite is increasingly teaching its children abroad, who are then encouraged to return home with a Western degree and work from home – and this, as individualism is traditionally uncharacteristic, is abundantly done. The knowledge gained in this way will, of course, remain within the elite – but the country is now able to extract the creative middle and senior management strata that foreign experts were previously typically called upon to replace.

It has become clear that the Central and Eastern European region can act as an economic and cultural bridge between East and West in recent years. This is especially true for Hungarians, who for centuries have been considered by the Chinese to be the only European related people. Our culture carries Asian elements that were most

⁵ *Interkulturális kézikönyv* (Budapest: Európai Integrációs Alap, 2013), 60–61.

likely individualistic, even in the early periods. Our culture and historical experience can help us communicate based on mutual respect and help our Western peers better understand what is happening in China's domestic and foreign policy.

3. Reforms and problems

China's economic reform, which began with the announcement of Deng Xiaoping's reform and opening-up policy in 1978, has been going on for more than four decades. The Chinese Communist Party broke with the Soviet model of planned economy and gradually switched to a specifically interpreted socialist market economy. They try to modernise the state through capitalist modernisation. Commonly referred to in Chinese economic and political circles as socialism with Chinese characteristics. China is in the early stages of socialism to use capitalist methods according to the Chinese Communist Party's ideology.

'It is not interesting if the cat is black or white as long as he grabs the mouse.' This quote well illustrates the essence of the Chinese model. Without a change of political regime, the Chinese sought and sought the fastest paths to economic development. The coexistence of private and public companies with state governance and regulation is the engine of economic development. All banks are still state banks. The Chinese developing state model shows that a mixed economy can develop as well, and the liberal view that the state is a lousy farmer in all circumstances is not correct.

In addition to centrally managed large companies, there is real competition between small and medium-sized companies in China. The exceptionally high development of 8–10 per cent per year is partly explained by the fact that China started from a lower development level than the transition European countries. Outstanding results are created by market competition, which controls, organises and regulates competition ideologically, the Chinese developing state model.

The Chinese one-party system can work because politicians representing business, political, and military interest groups clash in real debates within the Chinese Communist Party. China's economic and social development proves that this form of representative democracy, which is not applicable in Europe and America, can be effectively operated under Chinese conditions. Moreover, the Chinese Communist Party's pragmatism can be deduced from the Chinese perception that nothing is black or white for the Chinese and even less eternal. According to the CCP, in the initial phase of building socialism, where China is today, it is indeed possible to promote economic and social development through a private-state mixed-market economy and capitalist means.⁶

The Chinese army is the most significant force in the world, with its 2.3 million soldiers. As a result of the force's modernisation, the troops' combat value will reach the U.S. defence capabilities in the coming years. According to the Chinese leaders, their country does not seek any hegemony in the present or the future. They have sought

⁶ Új Egyenlőség, 'A kínai modell sikerének titka', 22 March 2019.

to eliminate the sources of conflict as much as possible to deal with the problems multilaterally. Due to the successes achieved, regional power has begun to master the methods and roles that a global power must become more familiar with. In 2011, Xi Jinping broke with modest foreign policy goals based on 'avoiding attention and waiting for time' (taoguang yang hui) and at the meeting of the Central Committee of the Communist Party of China, his national goal was to become a 'socialist cultural superpower'. While the world economy countries are increasingly dependent on China's performance, China is gradually reducing its dependence on everyone else.

As China's influence as a great power has strengthened and increased, opinions have been divided among Western democracies about where this influence should develop further. Many are increasingly demanding that the country take a proportionate share of international affairs. In contrast, others want it to keep its distance from global problems because of the political system.

'Global governance.'⁷ At first (suspecting a trap) viewed with suspicion of countries demanding greater international involvement, China feared that after making it impossible for modern colonisation methods to be applied in its country, urging global involvement was just another way not to devote its resources own development. The majority of Chinese (like the early U.S.) focuses on solving local problems and do not see why it would be necessary to help deal with global problems. Let us not forget that, according to the Chinese, the current international (capitalist) system is unfair, and it can be predicted from all this that this country will not soon become a convincing ally of the powers that govern international affairs today.

In building global power, China realised the importance of the image of the country. There is currently no consensus on what elements should be used to design this. Many suggest the use of values rooted in traditional, ancient Chinese culture and at the same time universal: peace and harmony, morality, etiquette, benevolence. Some vote in favour of the capacity and legitimacy of the Chinese political system. The third trend would be to organise the building of cultural power around China's economic catching up. All three trends agree that they must also use Chinese methods of soft power specifically for this.

One year after his election as president, Xi Jinping introduced the term 'Chinese dream' in 2013, which has become a symbolic term for today's 'soft power' in China.

The country has set several important goals with the tools of soft power. The primary goal is to gain an 'image' within the international community by gaining respect from the great powers, responding to more tolerant external reactions, and gaining support and sympathy for the issues that matter to it. It also seeks to gain economic benefits indirectly, which is especially evident when new markets are opened up.⁸

The Chinese dream is also attracting people in Africa, Latin America, Eastern Europe and parts of Asia, where China's image may still have developed favourably. However, the general perception of the West is that Beijing is welcome in difficult financial times, but all bad news about China is immediately communicated. This attitude suppresses

⁷ Global governance, or in other words, world governance, is a movement towards political cooperation among transnational actors like nations and organisations, aimed at negotiating responses to problems that affect more than one state or region.

⁸ Trefor Moss, 'Soft Power? China Has Plenty', *The Diplomat*, 04 June 2013.

any soft message that Beijing may try to send. However, it also limits Western politicians' thinking. If it is suitable for any power that it is not enough to communicate news about it on an ideological basis, it is China. Leaders have still not given up on convincing Western public opinion and tying their country to positive things.

The Chinese government's development pace is also considered excessive because overheated growth causes severe equilibrium, environmental and other problems. Therefore, the Chinese economic leadership is making efforts to slow down economic recovery, with little success so far. Currently, the sustainability of the highly rapid economic development can be affected by four factors: problems of environmental damage, social and regional inequalities, undesirable levels of debt, and problems of population and ageing. There is a good chance that the developing Chinese state will find solutions to all issues because they have identified the problems and are working on solutions to them. The results of substantive solutions will only be visible and measurable in decades to come. Even though China does not see itself as a country in imminent danger and its opponents do not think it is on the verge of an internal explosion, it would be worth paying more attention to the similarities between domestic policy challenges and foreign policy goals.

There is a widespread view that because China is not a member of any federal system and does not have significant foreign bases (Djibouti, Afghanistan, South China Sea islands), its army can only conduct military operations in close areas of the country. According to these opinions, the soft power methods used in Asia, Africa and South America do not provide enough experience to become a world leader in the foreseeable future. A diverse, high-spread country is testing the effectiveness of 'soft power' in its provinces. Without foreign policy adventures, these venues provided the Chinese Communist Party with adequate experience in resolving inevitable conflicts (even those of a military nature).

East Turkestan, Tibet, Inner Mongolia, Hong Kong, Macao embody archetypes of problems that pose a direct threat to the Chinese state. Despite the provinces' location, the first three provinces touch on the problems of China's eastern (imperial) heritage. At the same time, the last three are the vestibules of the formation of the West. In addition to the regional conflicts, we can also consider the problems of the Christian community of about one hundred million.

Uyghur is an excellent example of how to achieve results along the fault lines of cultures and religions. The first part of the series of studies shows how Uyghurs with significant separatist traditions have been persuaded to make 'modern life' the same as accepting the Chinese dream and the Chinese order. Through the Uyghurs, China is learning how to refine its methods concerning Muslim countries in Central Asia and combat the legacy of emperors.

3.1. Lagging regions can be a source of domestic political threats

Any state with plans for great power must recognise that increased involvement puts an extra burden on its economic and political system. To this end, China must take action against the side effects of rapid development. The Chinese leadership has

identified these problems, and action plans have begun to be implemented. Chinese economists also read Jeffrey G Williamson's 1965 work entitled *Regional Inequality and the Process of National Development: A Description of Patterns*. According to the study, entering an era of the industrial revolution, a country is undergoing rapid economic expansion; however, most modern production is concentrated in a few industrial districts, so a sharpening of territorial inequalities accompanies growth. Following the Industrial Revolution's completion, with the economy's further growth, the levelling out of territorial inequalities will begin. According to Williamson, the state must actively address social tensions caused by income disparities. The example of the 'welfare states' of Western Europe shows that sustainable economic growth can be achieved in parallel with reducing territorial inequalities.

Reducing social and economic inequalities within the country was, of course, seen as an essential task by the young Chinese Communist leadership that came to power in 1949. However, this only caught the attention of Western economists and politicians as China began to emerge as an increasingly dominant factor in the world economy. China's current territorial differences have an impact on the situation of the whole country (e.g. its development, international competitiveness) and, through the latter, on world economic processes.⁹

However, according to the European model, these regions can be sources of trouble and problems and possible reserves for internal development. Involving hundreds of millions of people in modern production, spreading modern production processes, increasing production efficiency, and adopting consumer society's achievements and customs are frequently a substantial driving force for the Chinese economy. Recognising this, they focus on economic processes and apply soft power methods in these areas in a planned and organised manner. The 'One China principle' has foreign policy significance and a significant impact on domestic policy processes. The nationalities of China, with the image of a responsible, healthy, internationally recognised Chinese state, are trying to convince once and for all that whoever wants to live well, who wants to earn much money and live a thriving, modern life, is better off giving up separatist aspirations and uniting in a 'Chinese dream'.

An essential element of this plan is for the country's leadership to unite people living here in a new system. Thus, it seems much more beneficial for the inhabitants of lagging regions to be prosperous citizens of a country that is slowly becoming the world's number one leader than to become a region that is permanently lagging.

3.2. The unique role of Xinjiang Province

China is a large enough country to have a part of the so-called 'foreign country' within its borders. This is especially true of the provinces that China has only laid its hands on for a few decades. These territories did not previously belong organically to the

⁹ Ferenc Gyuris, 'A fejlettség regionális egyenlőtlenségei Kínában' [Regional Inequalities of Development in China], *Tér és Társadalom* 21, no 3 (2007), 143.

empire. Xinjiang, formerly known as East Turkestan, is about 1.5 million km², roughly the same as the provincial-level Chinese administrative unit called Xinjiang Uyghur Autonomous Region with unique characteristics. In China's case, there is usually a contrast between the developed East and the underdeveloped West. According to the Chinese state, this is mainly due to exogenous rather than endogenous sources.

Figure 1: Map Xinjiang Province

Source: www.chinasage.info/provinces/xinjiang.htm

Figure 2: Map Xinjiang Province

Source: www.chinasage.info/provinces/xinjiang.htm

According to Uyghur independence organisations, a particular form of endogenous economic development that builds primarily on an area's internal resources is possible without public investment in the province. The province's natural resources, raw materials, skilled workforce, know-how and innovation capacity are developed, specific local products (agriculture, forestry, handicrafts, local production) and factors attractive to tourism (weather conditions, natural and cultural heritage, attractive landscape and other comfort factors) would make the area suitable for self-sufficiency. In Xinjiang, we are talking more about a catching-up region, and its example is to reinterpret China's traditional East–West divide. It can still be said that developed provinces are in the East, but catching up has already begun in the West and North. The lagging areas are in the middle and south.

4. Historical milestones in Chinese resistance

Uyghurs have a long and meaningful history, and aspirations for independence have a long tradition. It was an initial highlight of their long history when they overcame their masters in 747 and took over the Turkish empire, solidified over the next 50 years under Mojencó's rule. Around 840, however, they were seriously attacked by Kyrgyzstan, and in addition to killing the Kagan, the capital was also set on fire. Then, after the disintegration of the empire, part of the Uyghurs settled in what was then East Turkestan and then formed two new kaganates. Initially, they were Buddhists and then converted to the Islamic faith. After that, the Mongol Empire ruled East Turkestan for approximately 600 years.

After the Mongol era, the inhabitants of East Turkestan established several independent Muslim principalities. From the 16th century onwards, the area came into conflict with Chinese, Russian and British spheres of interest and eventually came under loose Chinese rule. In 1759, the Chinese renamed the area from East Turkestan to Xinjiang.

The incorporation of the new province into the empire was very difficult. The Uyghurs' quest for independence is well illustrated by the fact that until 1862, an anti-China uprising broke out almost every year. The forty-two uprisings then brought the expected result. In 1864, East Turkestan declared its independence, also recognised by the Turkish Empire, Britain and Russia.

In 1876, the Chinese again invaded the young state and, after twelve years of desperate struggle, in 1884, they permanently annexed the area.

After the empire's fall in 1911, between 1933–1936 and 1944–1949, short, reasonably long-lived state formations existed in East Turkestan and the Second East Turkestan Republic, also supported by the Soviet Union. Then, on 27 August 1949, the Uyghur leaders' plane crashed under mysterious circumstances, after which Chinese troops reappeared in the province and finally occupied the area.

The independent East Turkestan Republic leaders eventually fled to Turkey via India, Pakistan, and partly Egypt.

5. Forced escape

Since the uprisings against Beijing that began in the 1950s have failed, many have chosen emigration. It is estimated that there are about 20,000 people of Eastern Turkestan descent in Turkey (Istanbul and Kayseri).

However, those starting a new life in Turkey, Europe and America have not been cut off from their homeland and culture, as they maintain many associations and organisations. Uyghur emigration of about two million people is scattered around the world. In order to strengthen their cohesion, the World Congress of Uyghurs (2004, Munich) was established, with its first president, Erkin Alptekin, who took his father's place to organise emigration work as a CIA adviser.

Between 1979–1989, a significant number of Uyghurs fought in the anti-Soviet war in Afghanistan. Some of these warriors returned home and brought with them more radical Islamic teachings. With the independence of the Soviet member republics of Central Asia, more and more national organisations emerged in the province. They all agreed on the need to prevent the violent transformation of the ethnic image of the area and guarantee human freedoms, but only the most radical groups aimed at secession.

In the spring of 1990, in the city of Baren, the Chinese authorities cracked down on a demonstration with particular cruelty, where protesters stood up for the Uyghur national survival. General riots throughout the Autonomous Province followed the atrocity of more than fifty deaths and hundreds of injuries. As the vast majority of China's nuclear tests were tied to the province, members of the emigration in 1992 organised an anti-nuclear conference to bring their cause to greater international attention.

In 1993, the Uyghur Liberation Front was formed, which carried out nearly a thousand assassinations in China. By 1995, Uyghur emigration had succeeded in opening representation centres in Washington and several European capitals.

After establishing the Shanghai Cooperation, the separatists no longer found supporters in the surrounding Islamic countries, so they looked for new supporters. The Islamic Movement of East Turkestan allied first with the Taliban and then with al-Qaeda, resulting in more than 600 Uyghur militants' training. The Chinese authorities classified all Uyghur organisations as terrorists and described the fight against them as part of international counter-terrorism operations.

An uprising broke out in Yining on 5 February 2003, after 30 Uyghur activists were executed. Some 70 Uyghurs were killed and hundreds wounded in street fighting.

In 2004, Amnesty International published a report criticising the execution of a significant proportion of Uyghur political prisoners.

The U.S. separates various organisations' activities and only registers the Islamic Movement in East Turkestan as a terrorist organisation. Rabiya Kadir, who will hold the presidency of the Uyghur World Congress until 2017, has also achieved significant results. Thanks to her work, Western diplomacy got to know the cause of the Uyghurs. The lady was previously an active economic and political player in China until she was arrested and imprisoned in 1999. After her release in 2005, she immediately fled to the United States, where she received a residence permit and citizenship. Washington welcomed Kadir with open arms, but the Turkish authorities never allowed her into

Turkey. Turks and Americans want to use independence groups for different purposes. In Syria, groups have emerged fighting under Uyghur and Turkish flags. With guns in their hands, these emigrants in Turkish military uniforms threatened the Chinese state in the Mandarin language.

Turkey has also successfully recruited mercenaries in Syria, Libya and, more recently, Azerbaijan. These include well-equipped Uyghur groups. Turkish recruiters will side with the Uyghur separatists with the promise of fighting for a new homeland on the Syrian (and Iraqi) fronts. In this area, they can settle down, establish a new state, and freely live their religion. About 20,000 Uyghurs have been settled in Ildib province so far. According to Turkish ideas, the Uyghurs, together with the Turks, will organise a collision state in northern Syria. Although both the United States and Turkey have classified an organisation called the Islamic Party of Turkestan as a terrorist organisation, its members have been favourably employed to pursue both NATO members' goals. The Turkestan Islamic Party carries out most of the assassinations against the Chinese authorities in the areas inhabited by Uyghurs.

Turkish newspapers close to the government published that the Chinese authorities hold about 3 million Uyghurs in various 're-education camps'. According to news reports referring to Chinese human rights foundations and the Uyghur World Congress in Munich with U.S. support, Beijing is also banning the practice of Muslim naming and is even signing official documents with Muslim citizens about their 'voluntary' refusal to fast. Moreover, this topic has appeared and continues to appear in the Turkish press and American newspapers.

Since 2017, China has been building an internment camp in Xinjiang, inhabited by Uyghurs. According to Chinese propaganda, nothing else happens to 're-educate' Uyghurs following the challenges of modern life. China is trying to set up the internment of minority groups as if it were just a simple professional development program. According to official wording, they would only provide an opportunity for members of the minority to take up a well-paying work.

For China, the fate of the Uyghur minority has become the most critical domestic and security policy issue of the century. Thanks to the success of the Uyghur emigration, this problem has gone far beyond China's borders, which, due to the economic and geostrategic importance of the area, affects the government more painfully than, for example, the question of Tibet. The autonomous province could quickly become a hot spot in China, so over the past decade, the communist government has realised that in order to achieve its plans, it must resolve this issue. The Chinese police and army are gaining significant operational experience in the fight against separatist organisations. Compared to UN missions, these conflicts are much more active, more hidden from the press and the operations are much more uniform. Experiences are continuously processed, and training, technical tools and leadership skills are continuously developed based on the conclusions drawn from the results.

Representatives of European Uyghur organisations are not optimistic. In their view, in addition to the many atrocities, the Chinese authorities are achieving increasing success by separating children from their parents, demolishing religious sites and banning the participation of young people under the age of 18 in religious events and using forced political indoctrination. Separating generations, voicing the old-fashionedness

of national self-consciousness, and proving the backward thinking of religious people find more and more understanding ears among young people. Soft power methods have so far convinced many more young people than hard-power methods. It is also of great help that the Western mainstream media reports similar news about nationalist dictators, populism, the abolition of white, Christian superiority. Moreover the Western part media regularly reports on the events of the ideology created by the Western far left in the Chinese press and sees justification for his ideology in the current events.

Due to the failure to weaken separatism, Chinese politics has recently taken an entirely novel approach to the problem. The essence of the new principle is that the state should more significantly support the province compared to the surrounding areas. Communist Party leaders hoped that if vigorous development began to make the province significantly more developed, separatism would be fatally wounded by the simple petty-bourgeois principle of materiality even in neighbouring Chinese territories. Few will want to sacrifice the rise in living standards in all areas of life to dream of creating a politically weightless, relatively isolated independent country. Since the opening of the oil and hydrocarbon fields, it is clear to local leaders that an independent Uyghur state without a coast would not deliver its resources to the world market, only through China or Russia. However, then the latter would reap the benefits. For example, the province's education index is among the highest in all of China (0.812, compared to the national average of 0.783), suggesting that above-average economic development is not the result of financial-statistical gimmicks. The combined effect of high-quality education and appropriate ideologies causes some of the Uyghur youth to want to stop the endless struggle and prefer to take advantage of the opportunities offered by the Chinese state. The German anthropologist and sinologist Adrian Zenz has done several studies on Uyghur re-education camps.

6. The American response to the situation

Although Europe has only been aware of them for a few years, Uyghur organisations have had excellent ties to the American Republican Party for decades. It is perhaps no coincidence that outgoing U.S. Secretary of State Mike Pompeo raised his voice in defence of this minority.

'After a thorough study of the facts at my disposal, I have established that the People's Republic of China, under the leadership of the Chinese Communist Party, is committing genocide in Xinjiang province against predominantly Muslim Uyghurs and other ethnic and religious minorities' Pompeo wrote in a statement. 'I see that the genocide is still going on. What we are witnessing is a systematic attempt by the Chinese party-state to destroy the Uyghurs', he added.¹⁰

The head of American diplomacy addressed allegations of forced labour, electroshock treatments, injections for unknown purposes, sterilisation, restrictions on religious

¹⁰ Mandiner, 'Amerikai külügyminiszter: Kína népirtást követ el az uigur kisebbség ellen', 19 January 2021.

freedom and the detention of more than one million civilians. The purpose of the statement, of course, was to increase further the already severe tensions between the United States and China. Experts say at least one million Uyghurs, Kazakhs, Huits and other minorities in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region have been imprisoned in political re-education camps for seemingly arbitrary reasons such as praying or travelling abroad. China regularly denies such violations in Xinjiang.

Earlier, the U.S. passed a sanctions bill against China over the situation of the Uyghur minority. The seriousness of the matter and the commitment of the Americans is indicated by the fact that the House of Representatives voted in favour of the legislation in a 413:1 ratio. The same proposal was unanimously approved by the Senate a week earlier.

The bill calls for punitive measures against Chinese leaders responsible for the mass internment of members of the Muslim Uyghur minority. Florida Senator Marco Rubio, who introduced the legislation, suggested that Chinese government officials responsible for violating the human rights of Uyghurs be deprived of the possibility of a possible U.S. entry visa and that the U.S. government study the possibility of additional sanctions.¹¹

Last October, the U.S. Government banned 28 Chinese companies and other organisations for taking advantage of state forced labour because they are involved in the repression of the Uyghur minority.

6.1. Another scientific approach to the situation

Li Xiaoxia, an exceptional researcher at the Xinjiang Development Research Center, said the government had treated the region as leniently as possible.

In his study refuting the claims of the German scientist, he writes that at the time of the first national census in 1953, the total population of Xinjiang was still only 4.8736 million. According to the sixth national census in 2010, 21.8158 million people were registered, representing a 3.3-fold increase in population over 57 years. According to the researcher, the total population of Xinjiang has been growing steadily in recent years. Chinese statistics show that between 2010 and 2018, the population of ethnic minorities and that of the Uyghurs in Xinjiang has grown strongly, while that of the Xinjiang Han ethnic group has grown only slightly. In terms of population size, the number of permanent residents of Xinjiang increased from 21.8158 million to 24.8676 million between 2010 and 2018, representing an increase of 3.0518 million new residents, or 13.99 per cent.

According to official data, the Uyghur population increased from 10.1715 million to 12.7184 million, increasing 25.04 per cent in their case. In parallel, the Han population in the province increased from 8.8299 million to only 9.0068 million, an increase of 176,900 people, or 2.0 per cent. According to the Chinese scholar, the Uyghur population's growth rate is higher not only in the region as a whole but also concerning other ethnic minorities. It is much higher than that of the Han population.

¹¹ HVG, 'Az ujjurok elnyomása miatt készül szankcionálni Kínát az Egyesült Államok', 28 May 2020.

According to Li Xiaoxia's study, since the founding of New China, a comparison of the total regional population and the population of ethnic minorities shows that the province's population growth has been sustained by the rapid growth of the Uyghur population.

6.2. Summarised reasons

The Chinese Government supports family planning policies among all ethnic groups through laws. To ensure the coordinated and sustainable development of ethnic minorities, it implements a relatively loose policy of restricting the births of individual couples to ethnic minorities, which is different from people belonging to the Han population. In 1975, Xinjiang Province also began implementing family planning policies in Urumqi and other cities where the Han population was relatively concentrated. With the publication of temporary provisions on family planning issues in 1981, the implementation of the family planning policy was fully realised among the Han people.

In 1992, family planning measures for the Xinjiang Uyghur Autonomous Region were issued, setting out a more lenient family planning policy for ethnic minorities. In the big cities, every Han couple was encouraged to have only one child, while every Han couple who lived in the countryside could raise two children. According to family planning measures, each ethnic minority couple could have two children in cities, raising three children in rural areas.

In 2017, with improved economic and social development and considering the childbearing aspirations of people from all ethnic groups, Xinjiang revised its regulation on population and family planning, requiring all ethnic groups to implement a unified family planning. According to this, couples living in urban areas can have two children, and those living in rural areas can have three children.

Based on research data, according to the 1988 National Fertility and Birth Control Sampling Survey, Uyghur women had an average of 6.13 children between 1970 and 1974 and 5.4 children between 1985 and 1987. Han women had 5.2 and 2.5 children in the same area in the two periods. In 1981, Tibetans (5.84) and Uyghurs (5.59) had the highest overall fertility rates in China among all ethnic populations.

Li Xiaoxia also highlights the mortality rate. In the early days of the founding of New China, the mortality rate in Xinjiang was 20 per cent. As medical conditions improved, the mortality rate fell below 10 per cent in the mid-1960s and later declined further. Accordingly, the natural growth rate and the birth rate changed basically in parallel.

Between 1949 and 1983, research was conducted in Yingjiasha County, a village inhabited by Uyghurs. The average age of the dead was 18.76. Of these, 127 infants died within a year, accounting for 54.74 per cent of all deaths. Research in 2016 found that only eight people died that year, and their average age was already 73.9 years. Between 2014 and 2015, 282 babies were born in the village, and only one baby died.

The quality of life of all ethnic groups in Xinjiang has improved significantly, especially the level of health care for women and children has steadily improved. The maternal mortality rate fell from 43.41 per cent in 2010 to 26.65 per cent by

2018; infant mortality fell from 26.58 per cent to 14.02 per cent, and the average life expectancy reached 74.82 years of age.

Family planning policy was not implemented too rigorously, resulting in the emergence of different large populations. Various factors have made it challenging to promote and implement the family planning policy in Kashgar, Hotan and other southern Xinjiang regions, leading to rapid population growth in these areas. Some residents opposed family planning policies because they insisted on their old concept of having children, which hindered restrictive policies.

In some areas, the family planning policy has not been fully implemented. In compiling the regulations, more emphasis was placed on rewarding current family policy followers than punishing offenders. The limited number of family planning officers has also seriously affected the implementation of the regulations.

Interestingly, a family planning officer had to serve an average of 15,000 residents in Kashgar Shache County (Yarkand), where the farthest couple sometimes lived 130 km from the office. In 2015, an impressive statistic was compiled on the implementation of the measures in force in one of the provinces of Kashgar Prefecture. It was reported that between 1989 and 2014, 359,000 people were born in the county; 10.5 per cent of births were unplanned births.

According to Li Xiaoxi, the birth rate and natural growth rate of Xinjiang's population fell from 15.88 per cent in 2017 and 11.40 per cent in 2017 to 10.69 per cent and 6.13 per cent in 2018. Compared to 2017, the number of newborn in 2018 decreased by about 120,000. The main reasons are as follows:

- Local authorities strictly enforce the current family planning policy. According to the 2017 amendment to the Population and Family Planning Decree of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, people of all ethnic groups in Xinjiang enjoy equal family planning rights. Specifically, each registered urban couple can have up to two children, and each registered rural couple can raise three children. Any violation of the regulation will result in appropriate penalties. Meanwhile, special funds to reward birth control and provide social security are earmarked in a definite way by governments at county and higher levels for those who adhere to the measures. Couples of ethnic minorities living in rural areas of Xinjiang who have only one or two children (including adopted children) are entitled to obtain a moral certificate during their lifetime. Compliant residents can also receive a 3,000 RMB yuan bonus from the local government.
- In recent years, the Xinjiang provincial leadership has made continuous efforts to improve the quality of health of its citizens and to promote scientific knowledge in the field of contraception and reproductive health.
- Safe, effective and appropriate contraceptive measures are available for couples of childbearing potential. There have been 9,788 distribution points in Xinjiang, where free condoms and other contraceptives have been released. Seventeen contraceptives are offered free of charge each year. Smartphone applications have also been developed that provide detailed information on contraceptive sites, meeting the individual needs of contraception and reproductive health.

The mindset about marriage and procreation has changed. During these years, young people in Xinjiang have already discarded backwards and outdated ideas about mate choice and procreation. More and more ethnic minority youth began to devote more time and energy to their personal development, thus postponing their first marriage.

Meanwhile, the perception of 'less and better' profoundly affected many married women belonging to rural minorities to find work to earn more money.

Thus, the continuity of the previous idea of 'marriage-motherhood management' was broken, and their status in the family greatly improved. Women are more likely than ever to decide whether to have a child with social development, and the generalisation of progressive ideas, absolute freedom to marry. The rate of divorce and remarriage was stable, with a slight decline. According to official data, the number of registered divorced couples was 74,979 in 2015, 51,223 in 2017 and 47,919 in 2018, with an annual decrease of 14 per cent; the number of remarriages in these years was 195,008, 150,628 and 115,831, an annual decrease of 16 per cent.

7. Effective curbing of religious extremism

Severe and complex counter-terrorism operations have been carried out in recent years. The measures responded to the complex challenges of fighting extremist groups. We have managed to reduce the number of violent and terrorist crimes. Security of life and property has been restored in the province. The Xinjiang Government has managed to free many people's minds from the shackles of religious extremism, both by addressing the symptoms and the root causes and by continuing the war against extremism. The idea of a civilised, modern life has won the support of the public and communities. Those infected in the past with religious extremism have been persuaded to appreciate their freedom to marry and to accept legally registered marriage and divorce. They ignore the idea of extremists that those involved in the birth control program are heretics.

They embraced the idea of 'fewer and better births create lifelong happiness' that raised awareness of marriage and obstetric procedures in all ethnic groups. In eradicating extremism, the minds of some women were liberated, gender equality and scientific awareness of reproductive health were promoted, which is why women were no longer reproduction machines. Women strived to be healthy, confident, independent, family-loving, patriotic and modern in the new era.

According to the Chinese scientist, the evolution of the world's population has suggested that the more developed the economy and society, the more critical people consider self-realisation and more conscious upbringing of children so that fertility and natural population growth rates decline accordingly. According to the canonical demographic transition theory, the human population changes from 'high mortality rate, high birth rate and low growth rate' to low 'mortality rate, low birth rate and low growth rate' as human society develops.

Since the mid-1960s, the birth rate in some European countries has been steadily declining, with a total fertility rate of 1.6 between 1980 and 1985. At the end of the 20th century, the birth rate in Europe was shallow. China's total fertility rate fell to

a relatively low level in the early 1990s and has been steadily declining. In 2015, the ratio was 1.5–1.6.

Xinjiang's demographic change is typically characterised by relative hysteresis and structural differences compared to the national level. With continuous economic and social development, the living conditions of people of all ethnic groups have shown fundamental changes, especially in travel, housing, education, health conditions and employment. The quality of life of the population is, therefore, significantly improving. In Xinjiang, the birth rate, mortality rate and natural population growth rate fell from 22.55 per cent in 1978, 7.69 per cent and 14.86 per cent in 2018 to 10.69 per cent, 4.56 per cent and 6.13 per cent, respectively.

Based on the four-stage hypothesis of demographic transition theory, the population of Xinjiang has entered the fourth stage, that is, the stage of low mortality, low birth rate and low growth rate. In 2018, in Xinjiang, both the fertility rate and the natural growth rate of the ethnic minority population (especially the Uyghur population) declined significantly. All this can be attributed to the strict implementation of family planning policy and the acceleration of the relatively hysterical transition of the population of ethnic minorities, which is the result of the rapid economic and social development of recent years.

According to a particular researcher at the Xinjiang Development Research Center, further promoting poverty alleviation will significantly improve the living conditions of poverty-stricken South Xinjiang. The process of urbanisation has accelerated in the region. Members of all ethnic groups are more educated and have more usable (educable) cultural qualities. The idea of late marriage and childbearing, 'less or better births', became more and more popular and became a new fashion in southern Xinjiang. The secular and modern way of life proclaimed in southern Xinjiang has already achieved remarkable results. The attraction to backward thoughts declined significantly, leaving more room for individuals to decide full autonomy in maternity control.

As the old concept of childbearing fades significantly, young women enjoy greater autonomy in having children. A safe conclusion can be drawn that the evolution of the Uyghur population is caused by their own decision and independence rather than by political ideas and external forces. The transition is not only a matter of population size but also a topic that includes an overall improvement in the quality of life of the population as a result of the voluntary choice of people belonging to all ethnic minorities.

8. Conclusion

China's opponents are interested in the protracted and regular escalation of the Uyghur conflict, and it is in China's interest to resolve it as soon as possible. The communist government realised that with soft power techniques applied within the border, it could achieve much better results in the autonomous province than when it pursued a firm hand. Western politics has been at a disadvantage, as in most cases, the traditional, economic or military means of international politics have entered the conflict using complex power methods. With China making significant progress in soft power

methods, influencing people's consciousness, and exerting its impact in education, culture, sports and science, it is progressively increasing its influence in problem areas.

The U.S. also needs to realise that a viable vision needs to be developed for the Uyghurs and that investing a few tens of thousands of dollars is not enough to lend this much-suffered community. You could help moderate organisations with soft power techniques specially developed for the province – in their present state, Western societies struggle with an identity crisis.

When Western consumer society steers man into a world of ever improving selfishness and, while proclaiming freedom above all else, significantly unifies, formalises, compresses, forces him/her to behave similarly, it will be difficult to convince the Chinese or Uyghurs that they are not the same. Processes take place in them as in the world.

On the other hand, society's long-term interests can be ensured by developing long-term planning, cooperating, pleasant, mature personalities. China does not need this as much as developed democracies, so it wants to unite the country in a consumer culture similar to the West.

The promotion of the purified, materialistic, modern way of life of spirituality has already achieved remarkable results in Xinjiang. While traditional values are described as backward, superstitious, non-fashionable throughout the world, it is no wonder that the communist leadership, which used these ideas to justify its actions, achieved a significant decline in nationalist, spiritual thought. They believe that their procedure has given more space to individuals, liberating women, young people.

At a time when the boomer-zoomer opposition is becoming more and more intense in the West, when in some states it is decided that parents can decide the child's life after birth, when it becomes common for anyone who gives birth to a child to commit 'climate murder', it will be difficult to demand that the old concept of childbearing be accepted among Chinese minorities. With the soft methods it used, the communist leadership achieved that the changes in the Uyghur population's dynamics were increasingly caused by their own decision and perceived independence rather than by external intervention in the traditional sense. Seeing the Uyghur events, we are almost shocked to see the all-pervading effects of globalisation processes.

References

- Fromm, E, *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: Penguin, (1973).
 Global Times, 'An Analysis Report on Population Change in Xinjiang', 07 January (2021). Online: www.globaltimes.cn/page/202101/1212073.shtml
 Golden, Peter B, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, (1992).
 Güldeş, Mehmet, *Doğu Türkistanlı Uygur Türklerinin Türkiye'de Kurdukları Dernekler ve Yayın Faaliyetleri*. Kırıkkale, (2008).

- Gyuris, Ferenc, 'A fejlettség regionális egyenlőtlenségei Kínában' [Regional Inequalities of Development in China]. *Tér és Társadalom* 21, no 3 (2007), 143–165. Online: <https://doi.org/10.17649/TET.21.3.1128>
- HVG, 'Az ujjurok elnyomása miatt készül szankcionálni Kínát az Egyesült Államok', 28 May 2020. Online: https://hvg.hu/vilag/20200528_szankciok_egyedul_allamok_ujjurok
- Interkulturális kézikönyv*. Budapest: Európai Integrációs Alap, (2013).
- Kakuk, Zsuzsa, *Örök kőbe vésve. A régi török népek irodalmának kistükre*. Budapest: Európa Könyvkiadó, (1985).
- Karpat, Kemal H, 'Yakub Bey's Relations with Ottoman Sultans: A Reinterpretation'. *Cahiers du Monde russe et soviétique* 32, no 1 (1991). Online: <https://doi.org/10.3406/cmr.1991.2259>
- Kasznár, Attila, *Az ujjur terrorizmus háttere*. Budapest: TEK, (2015). Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2018.3.5>
- Kocsi, János Gyula, 'A hibrid hadviselés elemeinek megjelenése Kína és Tajvan konfliktusában'. *Hadtudományi Szemle* 11, no 3 (2018), 86–94.
- Lewis, Richard D, *When Cultures Collide. Leading Across Cultures*. Boston: Nicholas Brealey International, (2006).
- Mandiner, 'Amerikai külügyminiszter: Kína népirtást követ el az ujjur kisebbség ellen', 19 January 2021. Online: https://mandiner.hu/cikk/20210119_amerikai_kulugyminiszter_kina_nepirtast_kovet_el_az_ujjur_kisebbség_ellen
- Moss, Trefor, 'Soft Power? China Has Plenty'. *The Diplomat*, 04 June 2013. Online: <https://thediplomat.com/2013/06/soft-power-china-has-plenty/>
- Roux, Jean-Paul, *Orta Asya. Tarih ve Uygarlık*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Új Egyenlőség, 'A kínai modell sikerének titka', 22 March 2019. Online: <https://ujegyenloseg.hu/a-kinai-modell-sikerenek-titka/>

Boda Mihály¹

A katonai erények változása a 19. században Nyugat-Európában és Magyarországon²

Change of Military Virtues in the 19th Century in Europe and Hungary

Absztrakt

A hadsereg tagjainak erényei, azaz a katonai erények a társadalmi és a politikai környezet függvényei. A 19. században Európa és benne Magyarország jelentős társadalmi és politikai változásokon ment keresztül, aminek következtében a bátorság, a becsület, a hűség, a vezetői erény és a fegyelmezettség a korábitól eltérő tartalommal töltődött meg. A nyugat-európai és a magyar fejlődés között voltak hasonlóságok, ám a különbségek szembetűnőbbek. Nyugat-Európában a hazaszereteten nyugvó bátorság, a nemzeti társadalomhoz kötődő becsület, hűség, vezetői erény és fegyelmezettség kapott nagyobb szerepet. Magyarországon viszont az istenfélelmen (és a vezetőktől való félelmen) nyugvó bátorság, illetve a katolikus uralkodó vezette társadalomhoz kötődő becsület, hűség, vezetői erény és fegyelmezettség.

Kulcsszavak: katonai erények, bátorság, becsület, hűség, vezetői erény (karizma), fegyelmezettség

Abstract

Virtues of members of army – the military virtues – depend on the social and political environment of the army. Europe and as its part Hungary underwent huge changes in

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens – University of Public Service, Faculty of Military Sciences and Officer Training Department of Military History, Philosophy, and Cultural History, Head of Department, Associate Professor, e-mail: boda.mihaly@uni-nke.hu

² A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5-NKE-25 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

the 19th century, which resulted in great changes in the content of the military virtues, like courage, honor, loyalty, charisma (virtue of military leadership), and discipline. There were similarities between the European and the Hungarian virtues, however the differences are more significant. 19th century European military virtues included courage based on love of the country, and honor, loyalty, charisma and discipline based on the values of national society. In contrary to this, Hungarian virtues contained courage based fear from God (and from military leaders), and honor, loyalty, charisma and discipline based on values of the society ruled by the Catholic king.

Keywords: *military virtues, courage, honor, loyalty, charisma, military leadership, discipline*

1. Bevezetés

A katonai erények a katonai feladat-végrehajtásban nyújtanak segítséget a katonák számára, ezért nélkülözhetetlen részét képezik a katonákkal szemben meghatározott elvárásoknak. A katonai erények bizonyos képességek gyakorlására irányuló erkölcsi elvárások, amelyek figyelembevételéhez a képesség előzetes elsajátítása szükséges.³

A fontosabb katonai erények, a bátorság, a becsület, a hűség, a vezetői erény (karizma) és a fegyelmezettség a történelem civilizált korszakaiban nagy jelentőséggel rendelkeztek a hadseregek és a katonák számára. A katonai erények tartalma azonban az emberi élet feltételeinek, ezen belül a társadalmi és a politikai környezetnek a változásaival együtt szintén átalakuláson ment keresztül. Ilyen jelentőséggel rendelkező elmozdulás zajlott le a jelen tanulmány témájának időszakában, a 19. század folyamán is. A bürokratikus állam zsoldos hadseregét ekkor felváltotta a nemzeti állam (vagy nemzeti birodalom) állandó tömeghadserege, és kialakult a szekuláris katonai hivatás(rend).⁴

A katonai erények változásának bemutatásához először röviden bemutatom a katonai erények kora újkori tartalmát, majd ezt követően részletesen elemzem az erények 19. századi formáit. A változás ismertetése során kitérek a katonai erények változásának nyugat-európai és magyar vonatkozásaira is.

2. A katonai erények a kora újkorban és az újkor elején

A 17–18. századi katonai erények a kora újkor során előtérbe kerülő bürokratikus állam zsoldos hadserege katonáinak erényei voltak Nyugat-Európában és Magyarországon is. A kora újkori Nyugat-Európa tekintetében Niccolò Machiavelli (1469–1527) munkáiból kaphatunk képet ezekről az erényekről, Magyarország tekintetében pedig többek

³ Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 1. rész. Az erények és a katonai erénylisták. *Hadtudomány*, 28. (2018), 1. 38–44.

⁴ Boda Mihály: A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28. (2018), 3–4. 139–140; Boda Mihály: Az akarattól a tettig. A parancsteljesítés erkölcsi indokai. *Hadtudomány*, 26. (2016), 3–4. 22.

között Magyar István (1565–1605) és Zrínyi Miklós (1620–1664) munkáiból, illetve a korszak katonai szabályzataiból.⁵

Machiavelli szerint a kiképzés során a szakmai tudás és a szigorú engedelmeség elsajátításából álló mesterséges bátorság a legfontosabb katonai erény, aminek gyakorlását a városállam felé mutatott hűség segíti. A parancsnoknak a katonák kiképzésében, illetve a városállam védelmében kifejtett vezetői tevékenységében szervezőképessége van segítségére. A városállam védelme akkor lehet sikeres, ha a katonák hűségesek ahhoz, illetve a parancsnok (a katonák) képességeit és nevét ellenségei és beosztottjai is félik. Ennyiben a parancsnok (minden katona) eszközjellegű erkölcsi becsülettel rendelkezik.

A katonai erények tartalma Magyar és Zrínyi munkáiban, illetve a korszak hadi szabályzataiban jelentős átfedést mutat. A mesterséges bátorság előtérbe állítása, a szigorú engedelmeség és a szervezőképességhez kötődő vezetői karizma („vigyázás”) hangsúlyozása mindkét forráscsoportra jellemző. Ami különbségként mutatható fel, az a hűség és a becsület szerepe. A hűség Zrínyinél a haza (területe) iránt mutatott hűség, ezzel szemben a hadi szabályzatokban megfogalmazott hűség általában a fejedelem és a király felé irányul. A becsület Zrínyinél főként eszközjelleggel szerepel, mint az ellenség és a saját katonák megfélemlítésének (tehát a saját haderő vezetésének) az eszköze; ezzel szemben a hadi szabályzatok szerint megbecsüléssel járó cselekedetek a hűség és a szigorú engedelmeség jegyében véghezvitt tettek, amelyek megbecsülést (nem csupán félelmet) eredményeznek, és meghatározzák a katona magában vett erkölcsi értékét (becsületét) a hadseregben.

A kora újkorban a nyugat-európai és a magyar fejlődés nagyon hasonlóan ment végbe a hadi etika területén. Az alábbiakban azt vizsgálom meg, miként zajlott le a katonai erények 19. századi paradigmaváltása.

3. A katonai erények a 19. században Nyugat-Európában és Magyarországon

A 19. század egész Európában a nemzeti politikai törekvések (forradalmak és egyesítési mozgalmak), illetve az ipari forradalmak kora volt, amikor a bürokratikus állam zsoldos hadseregét felváltotta a nemzeti állam állandó tömeghadserege. A politikai és a társadalmi változások⁶ magukkal hozták a katonai szervezetek átalakulását, és azzal együtt alakult át az azok tagjaitól és vezetőitől elvárt erények eszményeinek világa is. Változás figyelhető meg a bátorság, a becsület, a hűség, a karizma és a fegyelmezetttség erényének tartalmában egyaránt. A következőkben ezen erények változását mutatom be, szem előtt tartva, hogy az erények korábbi formái korántsem tűnnek el ez időben, hanem csak jelentőségük csökken az újonnan megjelenő erényformákkal szemben.

⁵ Boda Mihály: A katonai erények paradigmaváltása a késő középkor és a kora újkor között. *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021), 3. 613–637.

⁶ Kövér Tibor – Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris, 2006. 113–127.

A bátorság, a becsület és a hűség 19. századi magyar formáival már foglalkoztam egy korábbi írásomban,⁷ így ezekre most csak röviden térek ki.

3.1. A bátorság: hazaszeretet és istenfélelem

A katonai bátorság a háború és a csata előidézte veszélyes helyzet, illetve az azzal együtt járó kockázat és félelem kezelésének erénye, képessége.⁸ A kora újkorban a bátorság legfontosabb formája a mesterséges bátorság volt. A kiképzés és a gyakorlatozás során elsajátított mesterséges bátorság a veszélyes helyzet kezelésének feladatát azzal oldja meg, hogy általa a katonák megtanulják, mit kell tenniük a veszélyes helyzetben. A mesterséges bátorság így az azzal rendelkező katona számára megszünteti a helyzet veszélyességét.

Abban az esetben, amikor nincs idő a megfelelő kiképzésre és gyakorlatozásra, ám mégis szükség van a hadseregre, akkor valamilyen más módon szükséges kezelni a veszélyt. A hazaszereteten alapuló bátorság a veszélyes helyzet által a katonákban előidézett félelem érzését elnyomja egy másik, erősebb érzés, a hazaszeretet érzésének segítségével. Carl von Clausewitz (1780–1831) *A háborúról* című munkájában úgy vélekedik, hogy alapvetően kétféle bátorság van: a személyes bátorság, amely a veszéllyel egyénileg találkozó katona jellemzője, és a felelősségvállalás bátorsága, amely utóbbi a valaki felé való elszámolással áll kapcsolatban. A személyes bátorságnak ismét két típusa van: az egyik esetben a bátorság a közömbösség tartós állapotából ered, a másik esetben „pozitív tényezőkből: becsvágyból, hazaszeretetből vagy másfajta lelkesedésből fakad. Az ilyen bátorság nem tartós, inkább érzelmek hullámmása, érzelmi megnyilvánulás”.⁹ A hazaszereteten alapuló bátorság esetében így nem arról van szó, hogy a katona ne érzékelne a veszélyt. Érzékeli a veszélyt, azonban az nem tudatosul benne azon a szinten, hogy irányítsa is a viselkedését. Cselekvéseit ugyanis a hazaszeretet erősebb érzése szabja meg.¹⁰

Magyarországon nem kapott kiemelkedő figyelmet a hazaszereteten alapuló bátorság, bár nem volt ismeretlen. Kossa Béla *Az erkölcsi erélyről* című írásában úgy fogalmaz: „az oly sereg, melynek erkölcsi erélye [...] csak magasztos eszmék iránti lelkesedésen alapszik, az a sereg a nélkülözések és veszély közepette illúzióvesztetten csakhamar és könnyedén szétesik”.¹¹ Kossa megállapítását érthetjük úgy, hogy a magasztos eszmékre (például a haza és a hazaszeretet) alapozott bátorság is fontos, azonban önmagában nem elegendő, hanem szükség van másra is.

Ezt a másik dolgot Habrovsky Sándor *A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról* című munkája az istenfélelemben jelöli meg:

⁷ Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 5. rész. A magyar hadtudományos irodalom. *Hadtudomány*, 29. (2019), 3. 24–32.

⁸ Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 2. rész. A bátorság. *Hadtudomány*, 28. (2018a), 2. 18–20.

⁹ Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1961. 76–77.

¹⁰ Boda (2018a): i. m. 25.

¹¹ Kossa Béla: Az erkölcsi erélyről. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 26. (1899), 557.

„[...] az istenfélés a katona további erkölcsi nevelésére a legterjedelmesebb alapot képezi. [...] a mindenható istent ismeri és ájtatos alázattal és tiszteletteljes félelemmel hajol meg ama lény előtt, melyet fel nem foghat, de melynek – akaratától tudja hogy életsorsa függ. Ezen egy felsőbb, megfoghatatlan és láthatatlan akaratnak hódoló alárendeltség forrása a sereget éltető folyamnak, a katonai engedelmisségnek. A hit elvei az embert feladatainak teljesítésére ösztönzik, az élet viszontagságai között támogatják, bátorságát felélelnek, a veszélyben megnyugtadják [...]”¹²

Habrovsky természetesen nem szentháborús ideológiát propagál, hanem arra a legmagasabb értékre (Isten) hívja fel a figyelmet, amely megelőzi a haza és az uralkodó¹³ értékét is. Ennek az értéknek az érzelmi alapon álló tisztelete – az istenfélelem – az, ami a katonában elnyomhatja a veszélyes helyzet okozta félelem érzését.

3.2. A becsület és a hűség: nemzet és társadalom

A becsület egy közösség által nagyra tartott érték vagy cselekvésforma melletti kitartás erénye.¹⁴ A hűség a becsület jelentette kitartás egyetlen közösség felé való gyakorlása.¹⁵ A kora újkorban a becsületet a szigorú engedelmisséggel végrehajtott tettek eredményezték. Ezekben belül a becsületnek volt eszközértékkel rendelkező formája, amikor a becsület (hírnév) az ellenség és a saját katonák megfélemlítésének (és utóbbi esetben vezetésének) az eszköze. Volt azonban önértékkel rendelkező formája is, amikor a viselkedést a katonai közösség, azaz a többi katona és a katonai vezetők megbecsülték. A becsületnek ezt az utóbbi formáját erkölcsi becsületnek nevezzük. A hűség a kora újkorban az állam vagy a haza szervezete és területe felé mutatott állhatatos kitartást jelentette.

A 19. században a becsület és a hűség erényét tekintve – az olyan, jelentősebb nyugat-európai katonai szerzők, mint Clausewitz és Ardandt Du Picq (1821–1870) munkáiban – csak az erények korábbi formáira találunk direkt hivatkozást. Clausewitz szerint a sokat próbált és győzelemre törő hadseregnek van harci erénye, ami „a pusztító tűzben is megőrzi szokott rendjét [...] és amelyet e kötelességére és erényére egyetlen gondolat: fegyverének becsülete emlékezteti”¹⁶ Ez a becsület a szigorúan engedelmeskedő hadsereg erkölcsi becsülete. Du Picq pedig még visszább megy az időben. Becsületből való cselekvésnek ugyanis az azokhoz a tettekhez való ragaszkodást hívja, amelyek „az elégséges indok nélkül indított hadjáratok” következményeként állnak

¹² Habrovsky Sándor: A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 4. (1877), 144–150, 233–240. 146.

¹³ Vö. A Szent Szövetség okmánya 1815. szept. 26. In Horváth Jenő (szerk.): *Nemzetközi szerződéses. Második rész (Anglia és a Szent Szövetség 1815–1848)*. Budapest, Magyar Külügyi Társaság, 1921. 53–55.

¹⁴ Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 3. rész. A becsület. *Hadtudomány*, 28. (2018b), 3–4. 17–30. 17–21.

¹⁵ Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 4. rész. A hűség. *Hadtudomány*, 29. (2019a), 1–2. 35–48. 35–39.

¹⁶ Clausewitz (1961): i. m. 201.

elő: értelmetlenek, de „becsületből” mégis végre kell hajtani azokat. A becsületnek ezt a formáját mint idejétmúlt, „nevetséges és hangzatos frázist” Du Picq elveti.¹⁷

Ezeknek a szerzőknek a hadseregről alkotott képe alapján azonban körvonalazható a becsület és a hűség új típusa is. Clausewitz szerint a háború nem csupán az államokat irányító királyok ügye, hanem az állami politika folytatása más eszközökkel. A politikába azonban beletartozik a külpolitika és a belpolitika is. A belpolitika jelentőségének hangsúlyozását látjuk Clausewitz „csodás hármasságról” alkotott elképzelésében. Eszerint a háborúban nem csupán a (kül)politika irányítói (az „államvezetés”) és a katonák („a hadvezér és a haderő”) kapnak szerepet, hanem egy belpolitikai elem, „a hadat viselő nép” is: a „háborút kiváltó szenvedélyeknek már ott kell izzania a nép lelkében”.¹⁸ Du Picq szerint ahhoz, hogy erős legyen, a tömeghadseregnek racionálisan szervezettnek kell lennie és társadalmi intézménnyé kell válnia. A szervezettség biztosítja a katonák együttműködését és bajtársiasságát, azaz egymás felé mutatott hűségét. A társadalmi intézményként működő hadsereg fő szervező ereje a csapatszellem (*l'esprit de corps*), ennek alapja pedig a társadalomban is megtalálható nemzeti érzés.¹⁹

Clausewitz és Du Picq elképzeléseinek az az alapgondolata, hogy a háború az egész nemzeti társadalom ügye. A katonák tetteinek értéke és hűsége ez alapján az egész nemzeti társadalom vonatkozásában értelmezhető. A becsületet eredményező megbecsültség a nemzeti társadalomért harcoló katonának jár. Ugyanez a katona, ragaszkodva a megbecsültséghez és a nemzeti társadalomhoz, hűséget mutat nem csupán az állam és a haza (szervezete és területe) felé, hanem a nemzeti társadalom felé is. A becsületnek és a hűségnek ezek a formái a közösségi becsület és a közösséghez való hűség.²⁰

Magyarországon is találkozhatunk hasonló gondolatokkal. A szigorú engedelmség és a többi katona megbecsülésének tovább élő jelentősége mellett Magyarországon is fontossá vált a tágabb közösség megbecsülése, illetve a tágabb közösség felé mutatott hűség. Habrovsky a következőképpen vélekedik erről:

„Sohase feledjük, hogy mi tisztak az engedelmség zászlói vagyunk, és hogy az engedelmséggel becsületünket, nemkülönben a seregét és az államét emeljük.”²¹

„A fiatal katonának magaviselete annál nagyobb biztonságot nyer, minél jobban halad elő kiképzése, és némi serkentés mellett végre nyilvánuland nála az önbecsülés is [...]. [...] [F]olytatólagos iparkodás neki az előjárók részéről, tiszteletet, bajtársai részéről pedig tekintélyt szerzend és biztosítand, és hogy ebben becsületét kell keresnie; – hogy a katona, kinek minden perczen készen kell lennie arra, hogy vérét és életét királya és hazája jóllétéért feláldozza a nélkül, hogy ezért jutalmat vagy kitüntetést várna, az államban minden állás között az elsőt foglalja el, s hogy királya és hadura által, ki hasonlóképen egyenruhát visel, kitüntettetik s polgártársai által tiszteltetik. [...]

¹⁷ Ardant Du Picq: *Battle Studies*. New York, The Macmillan Company, 1921. 223–224.

¹⁸ Clausewitz (1961): i. m. 58.

¹⁹ Du Picq (1921): i. m. 224–225.

²⁰ Boda (2018b): i. m. 24–26; Boda (2019a): i. m. 43–44.

²¹ Habrovsky (1877): i. m. 235.

Ha az egyes katonában a becsület- és kötelességérzet felébredt, akkor azt a tiszt a közbecsületre, a »közzsellemlre« vigye át... A közzselleml által minden egyes a maga becsületét az egésznek becsületében leli."²²

„A közzselleml azon közös törekvésben áll, hogy az egésznek javát fenntartani és előmozdítani igyekezzünk, és a [...] közzselleml soha sem becsli túl magát és másoknak kitűnősége által serkentetik. [...]»

A kölcsönös tiszteletből, a közös egyenlő kötelességekéből és egyenlő törekvésből származik a sereg tagjainak ama fegyvertársi barátságos érzülete, melyet szűk körben bajtársiasságnak szoktunk nevezni."²³

„Azonban valamennyi a fenntebbi elemzésben említett katonai erénynek csak a királyunk és a hazánk iránti szeretet és hűség adja meg a szent pecsétet."²⁴

Habrovsky elképzelései részben megegyeznek a nyugati felfogással. Az ő számára is fontos maradt a szigorúan engedelmeskedve szerzett becsület, és mellette megjelent az egyes katonák közötti hűséget meghatározó bajtársiasság, illetve a hadsereghez való hűséget megalapozó közzselleml (csapatszelleml) is. A közzselleml szervezte hadsereg az állam (a „társadalom” értelmében) legfontosabb része, így a katonák nem csupán a hadsereg többi tagjának a megbecsülését érdemlik ki, hanem az állam („társadalom”) minden tagját is. Cserébe a katonáknak a hűség erénye által akár az életüket is kell áldozniuk a királyért és az államért („társadalomért”).

A hadsereg társadalmi beágyazottságát így Magyarországon is megtaláljuk. Ez azonban a dualista állam felépítésének köszönhetően, ahol nem volt egységes nemzet, nem járt együtt a nép szenvedélyes támogatásának vagy a nemzeti érzésnek a hangsúlyozásával. A beágyazottság csupán az uralkodó vezette dualista államba („társadalomba”) való intézményi beilleszkedést jelentette.

3.3. A katonai vezetői erény: gondoskodás

A karizma a döntéshozatalra való alkalmasság és a határozottság erénye az alárendelt katonák vezetése során, a katonai feladat-végrehajtásra jellemző kiszámíthatatlan körülmények között.²⁵ A kora újkori vezetési erény a szervezés erénye (szervezőképesség), ami által a katonai vezető éppúgy képes megszervezni a rá bízott katonák ellátását, menetét, mint a csatában és a hadjáratban megkívánt manővereiket. A vezető a szervezéssel képes csökkenteni a kiszámíthatatlanságot.²⁶

A 19. században, a hadsereg társadalmi integrációjával, a vezetési erény a gondoskodás erényévé vált. A korszak kiemelkedő hadtudósa, Helmuth von Moltke (1800–1891) szerint

²² Habrovsky (1877): i. m. 236.

²³ Habrovsky (1877): i. m. 237.

²⁴ Habrovsky (1877): i. m. 240.

²⁵ Boda Mihály: Bátorág és távolság. *Hadtudomány*, 26. (2016), Klsz. 53–54.

²⁶ Boda Mihály: *Katonai erények. Katonai etikai elmélet hadtörténelmi példákkal szemléltetve*. Budapest, Ludovika, 2021. 129–150.

„tisztjeink élete fáradtsággal, nélkülözéssel és önmegtagadással teli élet, amely fizetségét csak saját öntudatában találja meg. A katonához fűződő kapcsolatuk viszont olyan szép, hogy soha nem mondanának le róla az altiszti kar javára. A századparancsnok valóban atyja a legénységnek. Minden egyes embere helyzetét pontosan ismeri, ügyel erkölcsi fejlődésére, vezeti a katonai kiképzést, felügyel anyagi ellátására és minden módon gondoskodik róla”.²⁷

Ennek értelmében a hadsereg egy egység, olyan, mint egy nagy család,²⁸ ahol a katonai vezetők az „atyák”, a beosztott katonák pedig a „fiúk”. A katonai vezetői erény jelen típusa is erre a „családi” viszonyra épül, amelyben a katonai vezető a szó szorosabb értelmében vezeti a beosztottjait, nem csupán a csatában, hanem a békében is.

A kérdéses viszony alapja az összecsiszolódság a hosszabb együtt eltöltött idő során, a hadsereg és az egység közös értékrendjének égisze alatt, aminek az érvényre juttatásában a katonai vezetőnek nagyobb tapasztalata van, mint a beosztott katonáknak. A tisztnek ezért a békében ügyelnie kell a beosztott katona erkölcsi fejlődésére, vezetnie kell kiképzését, felügyelnie kell anyagi ellátását, és minden módon gondoskodnia kell róla. A tiszt gondoskodó vezetése a beosztott katonákban bizalmat ébreszt. A bizalom kialakulásával pedig a beosztott katonák csatlakoznak a tiszthez, és követik a vezetését. A vezetői gondoskodás a beosztott katona hadseregbeli és a potenciális háborúbeli tevékenységének elvárt keretei között értelmezendő. Nem a katona személyes igényeinek kielégítése vagy „hangulatjavítása” a fő cél, hanem az, hogy jó, a háborúban hatékonyan harcoló katonává váljon.

Moltke szerint azonban a gondoskodás nem jelent mindent ellenőrző felügyeletet is egyben. A kiszámíthatatlanság és a helyzet gyors változása miatt ugyanis sokszor nincs idő arra, hogy a beosztott és előretolt helyzetben lévő katona jelentést tegyen és megvárja a katonai vezető parancsát. „Ahol az alsó vezetők parancsokra várnak, sohasem fogják a kedvező körülményeket kihasználni. Csak ha valamennyi szintű parancsnokot önálló cselekvésre teszünk képessé, és erre szoktatunk, nyerjük el a lehetőségét annak, hogy nagy tömegeket adott esetben könnyedén mozgassunk.”²⁹ A békeidőben megvalósított gondoskodásnak így azt a célt is szolgálnia kell, hogy az alárendeltek képesek legyenek a felmerülő problémák önálló megoldására. Ebben az „alaptételek és általános szempontok” nyújtanak számukra alapot.

Magyarországon a 19. században az uralkodó vezetési stílus a gondoskodásra alapozott vezetés volt. A vezetési stílus egyik fontos propagálója Asbóth Lajos volt, aki *A hadvezér és a hadtudomány alapelvei az újabbkori hadjáratok történetével felvilágosítva* című munkájában fogalmazta meg idevonatkozó nézeteit.

Asbóth szerint a katonai célok kivitelezésének legfontosabb eszköze a hadsereg, amelynek anyagi és szellemi erejét is fejleszteni kell. Az anyagi erőknél (fegyvereknél) a szellemi erők fontosabbak. Ezek a hadsereget szabályozó fegyelem és a hadsereg

²⁷ Helmuth von Moltke: Hadtudományi írások. In Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest, Zrínyi, 1985. 365–366.

²⁸ Vö. Ted Wethusing: *A Beguiling Military Virtue*. *Journal of Military Ethics*, 2. (2003), 3. 206–207.

²⁹ Moltke (1985): i. m. 364.

egységét biztosító akarat.³⁰ Az egységet biztosító akarat a katonai vezető saját akarata, amelyet a hadsereget alkotó katonáknak önszántukból kell elfogadniuk azon az alapon, hogy elismerik a vezető „szellemi tehetségeit”. Ennek az elismerésnek a ténye jelzi, hogy a vezető kiérdemli a sereg „szeretetét, hű ragaszkodását s tiszteletét [...], hogy minden alárendeltje benne nem csak a szigorú parancsnokot, de a gondos atyát is tiszteli”.³¹ Az elismerés azt is jelzi, hogy a katonai vezető képes biztosítani a belé vetett bizalmat, amely a „számtalan és soknemű eshetőségek, váratlan körülmények s előre ki nem számítható tényezők mellett” is fennmarad.³²

Az 1870–1880-as években a *Ludovika Akadémia Közlönyének* oldalain a témában állást foglaló szerzők pontosították és kidolgozták Asbóth álláspontját. 1877-ben a már korábban is idézett Habrovsky úgy ír, hogy a „tiszt a katona irányában – kötelesség-szerű gondoskodás mellett – komoly, tetszést nem hajhászó részvétet nyilvánítson”.³³ 1878 második felében az „egy tiszt” néven író szerző négy részből álló tanulmány-sorozatát tett közzé *A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmékedések* (I–IV.) címmel. A szerző hangsúlyozza, hogy a hadsereg egységét biztosító tényező nem közvetlenül a katonai vezető akarata, hanem a közszellem és a bajtársiasság. A közszellem hordozója (a hadsereg „lelke”) a katonai vezető és a tisztikar, amelynek élén „a haza első harczosa”-iként az uralkodó család tagjai állnak. A közszellem által vezetett tisztek a természetes családi kapcsolatokhoz hasonló szellemi rokonságban, speciális családi kapcsolatban állnak egymással.³⁴

A közszellemet a tiszteknek az alárendeltekben ápolni kell, mégpedig a kimondott elvárásokon túl a magánéletben nyújtott példával is. A tiszt élete ugyanis, akár a nyilvános, akár a magánélete, példaként szolgál mások számára, a civil társadalom számára is, de főként a beosztott katonák számára.³⁵

Ezzel összhangban egy 1880-as anonim tanulmány szerzője szerint „[a] tiszt feladata a hadsorbba lépő honpolgárait jó indulattal fogadni és a közös dicső cél felé vezetni, őket valódi honvédökké nevelni, bennök a hazaszeretetet éleszteni és fenntartani, és oda igyekezni, miszerint ők képesek legyenek és akarják is kötelességüket a golyó-záporban és a veszélyek közepette is bátorsággal és áldozatkészséggel teljesíteni”.³⁶ A tiszteknek az ilyen, szakmailag hatékony, jószándékú és gondoskodó bánásmódja nem azonnal, ám egy idő elteltével biztosan kialakítja a beosztott katonákban a tiszttel szembeni bizalmat, amely által a katona optimista lehet a tiszt szakmai hozzáértése és jószándéka felől.³⁷

A közszellem tartalma a korszakra jellemző katonai erények és erkölcsi értékek voltak. Ezek az erények és értékek a bajtársiasság által mentek át a tisztek és a katonák

³⁰ Asbóth Lajos: *A hadvezér és a hadtudomány alapelvei az újabkori hadjáratok történetével felvilágosítva*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1863. 2.

³¹ Asbóth (1863): i. m. 9.

³² Asbóth (1863): i. m. 8.

³³ Habrovsky (1877): i. m. 235.

³⁴ Egy tiszt: A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmékedések II. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 6. (1878), 10. 713–717; Egy tiszt: A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmékedések IV. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 6. (1878), 12. 867–873.

³⁵ Egy tiszt: A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmékedések I. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 6. (1878), 9. 640; Egy tiszt II. (1878): i. m. 710.

³⁶ Sz. n.: A tiszt. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 8. (1880), 10. 480.

³⁷ Petzrik István: Parancsnok. *Magyar Katonai Közlöny*, 1. (1908), 1312–1313.

közötti viszonyba. „A tisztikart egy egységes erkölcsi testületté összefűző kötelék idézi elő ama szellemi rokonságot, mely a bajtársiasság fogalma által nyer valódi kifejezést és mely a tisztekre egymás között különös és viszonyos kötelességeket ró.”³⁸ A bajtársiasság így itt a korábban bemutatottal szemben nem egy alegység integrációját biztosító érték, hanem a hadsereg nagyobb egységeinek az integrációját megalapozó közszellem gyakorlati megvalósulása a tiszték és a katonák között.

A gondoskodás mellett az önállóság biztosítására is találunk példát a korszak magyar hadtudományi írásaiban. Kiss Károly (1793–1866) az 1830–1840-es évek fordulóján a *Hadi alapszabályok gyűjteménye* és a *Hadtudományi Aphorismák* című írásaiban foglalkozott a katonai vezetés önállóságának kérdésével. Kiss szerint a katonai vezető feladata az „egynehány kevés változatlan elveken”³⁹ nyugvó stratégiai és taktikai szabályok ismerete, mert csak ezeknek az alkalmazásával győzheti le az „ellenséges fegyver szerencséjét”.⁴⁰ Emellett azonban az is, hogy „semmi kedvező pillanatot hasznávetetlen nem hágy, az esetek »minden változását nyugodtan, és saját tehetségében meggyőződéséből eredő, a« legcélszerűsabbat mindig megválasztani tudó, és azt végrehajtani is értő bátorsággal, lelki nyugalommal bevárja”.⁴¹ Ez a kettős feladat Kiss elképzelésében a stratégia és a taktika közötti különbségen, illetve a kettő közötti összefüggésen alapul. Kiss szerint ugyanis minden hadi tevékenység két részre oszlik, a hadi tevékenység céljára, és a cél gyakorlati megvalósítására, azaz a stratégiára és a taktikára.⁴²

A kettős feladat ellátásához fontos, hogy a katonai vezető „személyében minél inkább egyesüljenek az akarati és végrehajtási elvek. Minél többet lát ő a saját szemével, tesz a saját erejével; minél inkább ura ő hadseregének, függetlenül jutalmaz, és büntet, annál magasabb fokon áll serege fölötti hatalma, annál nagyobb sikerű következményekre tarthat ő számot”.⁴³ Ennek természetesen az az egyik feltétele, hogy a katonai vezetőnek szabadnak és függetlennek kell lennie. A szabadságot és önállóságot Kiss kétféleképpen is értelmezte, az ellenségtől, és az ellenség parancsnokának a szándékaitól való szabadságként, illetve a hadszíntéren jelen nem lévő saját politikai és katonai vezetők parancsaitól való szabadságként.

Az ellenséggel szembeni szabadság a „stratégiai szabadság”, amelynek az elve abban áll, hogy „hevességtől el ne hagyjuk magunkat ragadtatni, és tegyük mindig az ellenkezőjét annak, mire bennünket az ellenség kényszeríteni látszik”.⁴⁴ Ez az elv a hadviselés egyszerű és „változtathatatlan” elvének tűnik,⁴⁵ azonban tagadása, és ellentétének elfogadása nem példa nélkül való. A 17. században Montecuccoli úgy vélekedett a kérdésben, hogy a hadviselés általános szabálya az, hogy „az ellenség harcrendje elleni legjobb ellenszer szándékosan azt tenni, amit az ellenség eltervezett.

³⁸ Egy tiszt II. (1878): i. m. 710.

³⁹ Kiss Károly: *Hadi alapszabályok gyűjteménye. Tudományos Gyűjtemény*, 23. (1839), 33–44; 80–91.

⁴⁰ Kiss (1839): i. m. 37.

⁴¹ Kiss (1839): i. m. 83–84.

⁴² Kiss (1839): i. m. 31.

⁴³ Kiss (1839): i. m. 87.

⁴⁴ Kiss (1839): i. m. 36.

⁴⁵ Vegetius például hasonló véleményen van: „Önmagunk ellenségévé válunk ugyanis, ha követjük őt abban, ami a saját érdekében tett...” (Vegetius: *A hadtudomány foglalatosa*. In Hahn István [szerk.]: *A hadtudomány ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1963. 836.)

Mivel bárki alkalmazkodik is a szükségeshez, szándékosan és így rendezetten alávétve magát, azt a saját előnyére, és az ellenség hátrányára teszi”.⁴⁶

A saját politikai vezetőkkel és katonai felettesekkel szembeni szabadság a katonai vezető függetlensége,⁴⁷ amelynek keretében a katonai vezető a háború természetét és a körülményeket ismerve,⁴⁸ a helyszínen szabadon eldöntheti, hogy milyen cselekvést tart hasznosnak az „egész javára”.

Alárendeltjei tekintetében a katonai vezetőnek főszabály szerint a számukra jelentőséggel rendelkező részleteket kell csak elárulnia a háború folytatásáról,⁴⁹ azonban kivételesen előfordulhat, hogy „az alsóbb hadvezér is magára hagyatva ideiglenesen függetlenné lesz”. Ezekben az esetekben a beosztott katonai vezetőkkel nem szabad „mint gépelyekkel bánni”, hanem célokat kell meghatározni számukra, és parancs helyett a katonai fővezéri szándékot kell tudomásukra hozni.⁵⁰

3.4. A fegyelmezettség: szocializáció

A fegyelmezettség a parancsoknak való engedelmesség erénye a katonai feladat-végrehajtásra jellemző, kiszámíthatatlan körülmények között.⁵¹ A fegyelmezettség kora újkori típusa a szigorú engedelmesség volt, ami a kapott parancs szigorú – szó szerinti – végrehajtásában áll.

A 19. században a fegyelmezettség egy új formája került előtérbe, a szocializáció alapuló fegyelmezettség. Moltke szerint a

„fegyelmet [...] nem lehet begyakoroltatni: élménnyé kell válnia. [...] Távolról sem a büntetés az egyetlen eszköz, amivel a fegyelmet fenntarthatjuk. Ehhez odatarozik a katona egész nevelése [...]. Az a nevelés, amit a katona az iskola elvégzése után kap, fontosabb, mint amit ott tanult, azaz a rendszeretet, pontosság, tisztaság, engedelmesség, hűség, röviden a fegyelemhez való szoktatás”.⁵²

A katonai szocializáció eredményeképpen fegyelmezetté váló katonák számára a fegyelmezettség sokkal magától értetődőbb viszonyulás a parancsokhoz és a szabályzathoz, mint a kizárólag esküvel fogadott szigorú engedelmesség esetén. Ennek az az oka, hogy a szocializáció során a katonákban olyan képességek és erények alakulnak ki, illetve a katonák olyan értékeket ismernek meg és tesznek magukévá, amelyek a szocializációval együtt járó belsővé válással (interiorizálódással) támogatják a fegyelmezettségüket. A döntő különbség a szocializációra támaszkodó és a szigorú engedelmességen alapuló fegyelmezettség között a belsővé válásban (interiorizációban), illetve annak hiányában keresendő.

⁴⁶ Raimondo Montecuccoli: Concerning Battle. In Thomas M. Barker (szerk.): *The Military Intellectual and Battle*. Albany, State University of New York Press, 1975. 123.

⁴⁷ Kiss (1839): i. m. 41.

⁴⁸ Kiss (1839): i. m. 82.

⁴⁹ Kiss (1839): i. m. 41.

⁵⁰ Kiss (1839): i. m. 89.

⁵¹ Boda (2021) 151–180.

⁵² Moltke (1985): i. m. 366–367.

A szocializáció jelen esetben fontos mozzanata abban áll, hogy annak során a katonák olyan értékeket sajátítanak el, amelyeket közösen tisztelnek közvetlen társaikkal, a nagyobb alakulatok tagjaival, és tisztjeikkel együtt. A közös értékek szoros közösséget hoznak létre a szocializációt megelőzően egymáshoz csak lazán kapcsolódó emberekből, és ezzel biztosítják közöttük a köteléket. A tisztekkel közös értékek elsajátítása azzal jár, hogy a beosztott katonák megbíznak a vezetőjükben, és ezért fegyelmezetten hajtják végre az utasításokat.⁵³ A fegyelmezettség ebben az esetben abban áll, hogy a katona bízik abban, hogy a katonai vezető megfelelő utasítást ad ki, azaz biztonságban érzi magát a katonai vezető irányítása alatt, vagy optimista – azaz pozitív érzelmi alapállása (attitűdje) van – azt illetően, hogy a katonai vezető utasítása a beosztott irányában jószándékon, a helyzetre vonatkozóan pedig hozzáértésen alapszik.⁵⁴

A 19. századi magyar hadtudományban megtaláljuk a szigorú engedelmisségen és a szocializáción alapuló fegyelmezettséget is. A két fegyelmezettségtípus hívei között a 19. század második felében még vita is kibontakozott.

Mészáros Lázár (1796–1858) 1823-ban a katonai kötelességekről szóló, kérdés-felelet formájában megfogalmazott könyvet állított össze százada altisztjei és közhuszárai számára. Ebben a következőképpen fogalmaz: „Miként tartozik fogadni az alattvaló főlebbvalójának parancsát? Az alattvaló szentnek tartson minden parancsot, attól semmi szín, kifogás alatt ne távozzék, s különösen legkisebb ellenmondást se merészeljen.”⁵⁵ A század végén, 1895-ben, Báró Wasmer Gusztáv a *Huszár kötelesség* című munkájában szintén kérdés-felelet formájában foglalta össze idevonatkozó elképzeléseit. A függelem, fegyelem és fegyelmezettség témakörhöz érve a következőképpen fogalmaz (K = kérdés; F = felelet): „K. Miben áll a függelem? F. Föltétlen engedelmisség melylyel minden katona előljárójának tartozik. K. Hogy érti ezt? F. Ha egy parancsot kapok úgy azt rögtön és lehető legjobban teljesítsem.”⁵⁶ Az idézetek azt mutatják, hogy a 19. században fegyelmezettségen értettek szigorú engedelmisséget is. A szigorú engedelmisség fontosságát jelzi a meghatározások tartalma, illetve az is, hogy maguk a megfogalmazások is a szigorú engedelmisséget megalapozó katonai szabályzatokba illeszkedtek bele.

Az 1870-es évektől azonban, az oktatás és nevelés társadalmi felértékelődésével párhuzamosan, megjelent a katonai szocializáció révén kialakított fegyelmezettség igénye is. Schnetzer Ferencz vezérkari százados a következőképpen vezeti le ezt az igényt a harc-eljárás megváltozásából:

„A csata okozta nyomasztó lelki állapotokat csupán a benső erő győzheti le [...]. Ezen erő a hadseregeket összeforrasztó fegyelem.

Ezen fegyelmet a régiebb időkben a merev formák közötti vak engedelmisségre alapították. [...]

⁵³ Vö. Moltke (1985): i. m. 365; Du Picq (1921): i. m. 115.

⁵⁴ Vö. Balázs Zoltán: *A politikai közösség*. Budapest, Osiris, 2003. 64–65; Lawrence C. Becker: Trust as Noncognitive Security and Motives. *Ethics*, 107. (1996), 1. 46.

⁵⁵ Mészáros Lázár: *Huszárok kézikönyve (részletek)*. In Dr. Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás a magyar hadügy írásából*. Budapest, Zrínyi, 1986. 461.

⁵⁶ Báró Wasmer Gusztáv: *Huszár kötelesség*. H. M. Vásárhely, „Hungária”-könyvnyomda, 1895. 10.

A vonal- és oszlopharcászat ezen időszakában a gyakorlóterei kiképzés egyértelmű volt a harcra végrehajtásával. A harcra képzés tehát igen egyszerű volt. [...]

A szigorú büntetésekkel egybekapcsolt idomítás biztosította a csapattesteken belül a tevékenység egyidejűségét és egyformaságát [...]. A testi cselekvéseknek általa követelt s meg is valósított egyöntetűsége révén kitörölte az egyes harcos lelkéből az egyéniség öntudatát, mert az egyeseknek amiként testükkel úgy lelkükkel is bele kellett olvadniuk s eltűnniök a zárt tömegben [...].

A modern gyalogsági harc vívőjévé a rajvonallá lett, melynek sajátosságai arra kényszerítették, hogy egész új jelenségeket vegyünk figyelembe [...].

[...] Ezen új általános eszköz a nevelés. A katona lelki tulajdonságainak felébresztése és fejlesztése által a nevelés megteremti azon benső fegyelmet, mely az egyes embert túlszolgáltatta a gyengeség azon pillanatain, melyekben a parancsnok akaratával reá közvetlen befolyást nem gyakorolhat.”⁵⁷

A szövegből leginkább a nevelés és az idomítás szembeállítását érdemes kiemelni.

A korszak más hadtudományi gondolkodói a katonai nevelést minden további nélkül azonosították az „idomítással”. Például Újhegyi Béla csendőr százados úgy fogalmaz, hogy „míg az ujonczok oktatása, a külön szabályok által irányított módszer alkalmazása mellett, a különféle szabályzatok elméleti és gyakorlati betanítása által eszközöltetik, a katonai nevelés [...] az illetők szellemi valójának kellő átidomításával foglalkozik [...]”.⁵⁸ Bár Újhegyi külön nem hangsúlyozza, feltételezhetjük, hogy az általa elképzelt katonai oktatási és nevelési rendszerben az idomítás, legalább részben, a szabályok elméleti és gyakorlati, büntetéssel szankcionált betanításában áll. Ezzel a katonai nevelésre vonatkozó elképzeléssel helyezkedett szembe Schnetzer, amikor felhívta a figyelmet a háború és a hadseregszervezés jellegének megváltozására, az egyéniséget háttérbe szorító idomítás helyett az egyéniséget előtérbe helyező, szó szerint értett nevelést szorgalmazta. Schnetzer a katonai nevelés fontos megkülönböztető jellegzetességéként tartotta számon – másokkal együtt – a katonák etikai pallérozását.⁵⁹ Az erkölcsi nevelés a katonák és a hadsereg szellemiségének kialakítását és fenntartását szolgálta.

A nevelés előtérbe kerülésével fontossá vált a katonai vezető és a beosztott katona közötti viszony tisztázása. Domaniczky István őrnagy szerint, amíg az idomítás a beosztottakból önálló akarattal nem rendelkező és gondolkodni nem képes gépeket, ember-automatákat hoz létre, addig a nevelés arra koncentrál, hogy a beosztott katonák bízzanak a katonai vezetőben, ugyanis ezáltal biztosítható az áldozatkészség a harctéren. Ez a bizalom Domaniczky szerint a beosztottnak a katonai vezető hozzáértését és jószándékát illető optimizmusára, illetve a katonai vezető által a beosztottjai felé tanúsított gondoskodásra épül.⁶⁰

Összességében a gyakorlati képzés szempontjából alkalmazandó fegyelmetzség-fogalom a korszakban megosztottnak tekinthető. Az ebben a kérdésben egymással szembenálló szerzők azonban egy dologban egyetértettek: mind úgy vélték, hogy

⁵⁷ Schnetzer Ferenc: Nevelés, iskolázás, szokatató gyakorlás és idomítás. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 32. (1904), 359–360.

⁵⁸ Újhegyi Béla: A fegyelem és a függelem. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 7. (1879), 5. 392.

⁵⁹ Schnetzer (1904): i. m. 361; Geiszner Károly: Katonai elmélekdedések és észrevételek. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 4. (1876), 4. 331.

⁶⁰ Domaniczky István: Idomítás vagy nevelés. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 11. (1883), 12. 973; 980.

a fegyelmezettséget a hadsereget átítató társadalmi kapcsolatokra kell alapozni. A fegyelmezettség szigorú, engedelmességformáját képviselő Újhegyi szerint a katonák esküvel fogadják a parancsoknak és a törvényeknek való engedelmeskedést. Mivel azonban a parancsok a legfőbb hadúrától, vagyis az uralkodótól, a törvények pedig részben az uralkodótól származnak, ezért a katonák végeredményben éppúgy az uralkodónak tartoznak szigorú engedelmisséggel, „mint bármilyen rendi állású állampolgár”.⁶¹ Végkövetkeztetését tekintve ezzel összhangban áll a katonai szocializációelmélet hívének, Geiszner Károlynak a véleménye is. Geiszner szerint az erkölcsi nevelés része, hogy a katonák a szolgálatot „magasztos és szép hivatásnak tekintsék, mely kötelességökké teszi a hazának szolgálni és magukat az uralkodó akarátának alávetni”.⁶² Ebben az értelmezésben a hazához való hűségnek az erkölcsi nevelés eredményeképpen felerősített eszményével összefüggésben lehet az uralkodóhoz fűződő társadalmi kapcsolatokra helyezni a fegyelmezettség hangsúlyát. Így akár a szoktatással kialakított szigorú engedelmisség (a parancsoknak és a törvényeknek), akár az erkölcsi nevelés és katonai szocializáció által felerősített hazához való hűség alapozza is meg a fegyelmezettséget, a 19. század végi Magyarországon az uralkodóhoz fűző közösségi/társadalmi kapcsolatokra történő hivatkozást nem lehetett elkerülni.

4. Összefoglalás

A tanulmány minden hadsereg nélkülözhetetlen katonai erényeinek (a bátorság, a becsület, a hűség, a fegyelmezettség és a katonai vezetői erény) 19. századi formájával foglalkozik. Ebben a korszakban a hadseregek a bürokratikus államok zsoldos hadseregeiből a nemzetállamok (vagy inkább nemzeti birodalmak) állandó tömeghadseregévé váltak. A változás legfontosabb jellemzője Nyugat-Európában a hadsereg társadalmi integrációja, illetve a hadsereg nemzetivé tétele volt. Magyarországra mint az Osztrák–Magyar Monarchia részére – lévén a Monarchia többnemzetiségű politikai entitás volt – ezzel szemben csak a társadalmi integráció volt a jellemző, jelentősebb nemzeti felhangok nélkül.

A hadsereg és a társadalom viszonyának megváltozásával együtt alakultak át a hadsereg katonáival szemben támasztott erkölcsi elvárások, erények is. Nyugat-Európában a kora újkorra jellemző mesterséges bátorságot, erkölcsi becsületet, államhoz és hazához való hűséget, szervezésre támaszkodó vezetést és a szigorú engedelmisséggel összekötött fegyelmezettséget a 19. században felváltotta a hazaszeretetre épülő bátorság, a tágabb közösségi becsület, a társadalom felé mutatott hűség, a gondoskodáson alapuló vezetés és a szocializáción nyugvó fegyelmezettség.

A hadsereg integrációjában jelentkező magyar sajátosságok az erények esetében is fennálltak. Így a nemzeti társadalomba való integráció helyett az Istent képviselő uralkodó (aki egyben a legfőbb katona is volt) által vezetett társadalomba történő betagozódás került előtérbe az erények tartalmának meghatározásakor. A bátorság tekintetében ezért a hazaszeretet nem kapott nagy hangsúlyt, hanem helyette inkább az istenfélelem és az előljáró (az uralkodó) tisztelete került a középpontba. A becsület esetében fontos

⁶¹ Újhegyi (1879): i. m. 381–383.

⁶² Geiszner (1876): i. m. 334.

megbecsülés a tágabb közösségből érkezett, amiként a katona hűséggel is a tágabb közösség felé tartozott. A tágabb közösség legfontosabb jellemzője azonban az uralkodó személye volt. A becsület így valójában az uralkodó általi megbecsülésből származhatott, a hűségnek pedig az uralkodó felé kellett irányulnia. Ebben azonban a katonák a társadalom elé állított mintát jelentettek. A vezetői erény és a fegyelmezettség esetében nagyobb egyezés mutatható ki a magyar és a nyugati szakírók véleménye között. Mindkét félnél a gondoskodás volt a vezetői erény (ami megengedi az önálló feladatvégrehajtást is), illetve a szocializációra épülő engedelmesség a fegyelmezettség új formája. Mivel azonban mind a gondoskodás, mind a szocializáció és az azzal kapcsolatban kialakított bizalom esetében központi szerepe volt a társadalmi értékrendszernek, így ezek az erények is inkább az uralkodót helyezték a középpontba. Összességében az mondható el, hogy a dualista periódus „Isten-király-haza” katonai szentháromsága (amely a társadalom felől nézve „szentnégyesség”, azaz „Isten-király-haza-hadsereg”-gé bővült) alapjaiban határozta meg a korszak katonai erényeinek tartalmát, és különböztette meg azokat a hasonló erények nyugat-európai értelmezésétől.

Felhasznált irodalom

- Asbóth Lajos: *A hadvezér és a hadtudomány alapelvei az újabbkori hadjáratok történetével felvilágosítva*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1863.
- A Szent Szövetség okmánya 1815. szept. 26. In Horváth Jenő (szerk.): *Nemzetközi szerződések. Második rész (Anglia és a Szent Szövetség 1815-1848)*. Budapest, Magyar Külügyi Társaság, 1921. 53–55.
- A tisz. In *Ludovika Akadémia Közlönye*, 8. (1880), 10.
- Balázs Zoltán: *A politikai közösség*. Budapest, Osiris, 2003.
- Báró Wasmer Gusztáv: *Huszár kötelesség*. H. M. Vásárhely, A „Hungária” könyvnyomda nyomása, 1895.
- Becker, Lawrence C.: Trust as Noncognitive Security and Motives. *Ethics*, 107. (1996), 1. 43–61. Online: <https://doi.org/10.1086/233696>
- Boda Mihály: Az akarattól a tettig. A parancsteljesítés erkölcsi indokai. *Hadtudomány*, 26. (2016), 3–4. 16–28. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2016.26.3-4.16>
- Boda Mihály: Bátorág és távolság. *Hadtudomány*, 26. (2016), Különszám. 44–58. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2016.26.K.44>
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 1. rész. Az erények és a katonai erénylisták. *Hadtudomány*, 28. (2018), 1. 38–47. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.1.38>
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 2. rész. A bátorság. *Hadtudomány*, 28. (2018), 2. 18–29. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.2.18>
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 3. rész. A becsület. *Hadtudomány*, 28. (2018), 3–4. 17–30. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.17>

- Boda Mihály: A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28. (2018), 3–4. 135–155. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135>
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 4. rész. A hűség. *Hadtudomány*, 29. (2019), 1–2. 35–48. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.35>
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban. 5. rész. A magyar hadtudományos irodalom. *Hadtudomány*, 29. (2019), 3. 24–32. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.24>
- Boda Mihály: *Katonai erények. Katonai etikai elmélet hadtörténelmi példákkal szemléltetve*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- Boda Mihály: A katonai erények paradigmaváltása a késő középkor és a kora újkor között. *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021), 3. 613–637.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. I. könyv. Budapest, Zrínyi, 1961.
- Domaniczky István: Idomítás vagy nevelés. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 11. (1883), 12. 963–985.
- Du Picq, Ardant: *Battle Studies*. New York, The Macmillan Company, 1921.
- Egy tiszt: A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmélkedések I. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 6. (1878), 9. 637–650.
- Egy tiszt: A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmélkedések II. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 6. (1878), 10. 709–717.
- Egy tiszt: A tiszt szolgálati és társadalmi állása feletti élettani elmélkedések IV. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 6. (1878), 12. 862–874.
- Geiszner Károly: Katonai elmélkedések és észrevételek. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 4. (1876), 4. 323–335.
- Kiss Károly: Hadi alapszabályok gyűjteménye. *Tudományos Gyűjtemény*, 23. (1839), 33–44, 80–91.
- Kövér Tibor – Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris, 2006.
- Mészáros Lázár: Huszárok kézikönyve (részletek). In Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás a magyar hadügy írásából*. Budapest, Zrínyi, 1986. 459–485.
- Moltke, Helmuth von: Hadtudományi írások (részletek). In Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest, Zrínyi, 1985. 331–384.
- Montecuccoli, Raimondo: Concerning Battle. In Thomas M. Barker (szerk.): *The Military Intellectual and Battle*. Albany, State University of New York Press, 1975. 73–173.
- Petzrik István: Parancsnok. *Magyar Katonai Közöny*, 1. (1908), 1309–1316.
- Schnetzer Ferencz: Nevelés, iskolázás, szoktató gyakorlás és idomítás. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 4. (1876), 4. 323–335.
- Újhegyi Béla: A fegyelem és a függelem. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 7. (1879), 5. 381–395.
- Vegetius: A hadtudomány foglalatja. In Hahn István (szerk.): *A hadtudomány ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1963. 751–866.
- Wethusing, Ted: A Beguiling Military Virtue. *Journal Of Military Ethics*, 2. (2003), 3. 195–212. Online: <https://doi.org/10.1080/15027570310004186>

Fazekas Ferenc¹

A katonai törzs evolúciója és fejlődési perspektívái

The Evolution of the Military Staff and its Future Prospects

Absztrakt

A katonai szervezetek életének manapság elválaszthatatlan része a törzs, a végrehajtó alegységek alsó szintjeitől a felsővezetésig elmenően. Jelen tanulmány egyrészt a NATO szövetségi rendszerében ma használt funkcionális törzs szervezeti formájának kialakulását, illetve az azt előidéző történelmi folyamatokat mutatja be, másrészt a kialakult struktúra által támasztott kihívásokat és e működési modell további fejlődésének lehetséges irányát jelöli ki.

Kulcsszavak: katonai törzs, törzsek kialakulása, funkcionális törzs, mesterséges intelligencia

Abstract

The military staff is an unseparable part of the military organisations' daily activities from the troop level up to the highest echelon. This study presents, on the one hand, the evolution of the functional military staff in use by NATO and its historical causes, while, on the other hand, provides an overview of the challenges posed by the current structure, and outlines potential future changes.

Keywords: military staff, evolution of staff, functional staff, artificial intelligence

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadászati Tanszék, egyetemi tanársegéd – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training Department of Military Strategy, University Instructor, e-mail: fazekas.ferenc@uni-nke.hu

1. Bevezetés

A hadseregek sikeréről vagy kudarcáról elsősorban a hadvezérek tevékenysége tehet, csak ez után következik a méretük és felszereltségük: ezt olvashatjuk/hallhatjuk a tanulmányaink során, ismeretterjesztő vagy épp tudományos könyvekben és cikkekben – tisztelet a kivételeknek. Ha egy hadvezér megnyeri a csatáit és ezzel a háborút, kiváló hadvezérré avanszál, míg egy olyan, aki csatát veszít, az utókor kritikáit, esetenként megvetését vívja ki magának. Nem megalapozott azonban az a felfogás, amely szerint minden esetben csak a hadvezér képességei határozzák meg a csaták sorsát. Egyértelmű, hogy a katonák felszerelése, kiképzettsége, utánpótlásának helyzete, illetve morális állapota mind-mind fontos tényezők, de a vezetés tekintetében sem feltétlenül az egyszemélyi parancsnok az, aki minden helyzetben bűnbakká tehető. Kiváló példa erre a híres „könnyűlovasság támadása” 1854-ből, amikor is egy nem megfelelően átadott – és értelmezett – parancs következtében egy brit lovasdandár öngyilkos támadásra indult az orosz tüzérség állásai ellen.² A hadvezérek mellett dolgozó mindenkori tanácsadók és segítők – jelen példa esetében a parancsot továbbító Nolan százados – képességeinek, felkészültségének, előítéleteinek és motivációinak is fontos szerepe volt a régmúlt küzdelmeiben. A régi idők hadvezérének lehetett bármilyen jó meglátása a csata hevében, ha a parancsa eljuttatásához nem állt rendelkezésére a megfelelő közvetítő.

A mai Magyar Honvédségben a katonai szervezeteket minden esetben azok parancsnoka vezeti, aki felelősséggel tartozik a szervezete tevékenységéért és felkészültségéért. A mindennapi élet számtalan különböző aspektusát részleteiben áttekinteni azonban semmilyen parancsnok nem lehet képes manapság sem egymagában, ezért a szakfeladatok tervezése, szervezése és végrehajtásának koordinálása érdekében egy különálló szerv tevékenykedik mellette, az úgynevezett törzs. A törzs fogalmát úgy határozhatjuk meg, mint ami „*a katonai szervezetek parancsnokainak döntés-előkészítő és döntést realizáló támogató szerve, amely javaslattevő, tanácsadói szerepkört is ellát*”.³

Ez, a törzs szerepéről és használatáról kialakult kép azonban hosszú fejlődés eredménye, és korántsem tekinthető végeredménynek. Az a történelem homályába vesző evolúciós folyamat, amely során a korai uralkodók és hadvezérek mellett tanácsadó szerepet betöltő személyekből egy képzett, professzionális döntés-előkészítő és döntéstámogató szerv lett, még nem zárult le. Ahogyan a különböző korok tudományos vívmányai utat találtak a hadseregekbe, legyen szó akár a felszerelés, akár a vezetés-irányítás területeiről, úgy a jelenkor és a jövő fejlesztései sem fognak távolságot tartani a katonai szervezetektől. A jelenkor trendjei alapján csak megjósolni lehet azt, hogy a közeljövő milyen változásokat hozhat a katonai törzsek tekintetében, hiszen a prognosztizált átalakulások megvalósulása nagyban fog múlni a technológiai fejlődés ütemén és irányain.

Munkámban a katonai törzsek megfelelő történelmi kontextusba helyezése érdekében röviden bemutatom azokat a meghatározó pontokat, amelyek a NATO – és így a Magyar Honvédség – által jelenleg használt törzssztruktúra kialakulásához vezettek,

² Saul David: Did Lords Lucan and Cardigan speak before the charge? *The RUSI Journal*, 143. (1998), 3. 65–69.

³ Krajnc Zoltán (szerk.): *Hadtudományi Lexikon (Új Kötet)*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 1100.

majd a jelenkor trendjei és problémái alapján kitekintést kívánok nyújtani a lehetséges fejlődési irányokra. Mielőtt azonban elkövetnénk azt a hibát, hogy a törzset történelmi távlatokban is a ma használatos funkciója és összetétele alapján értelmezzük, tisztázni kell azt, hogy míg a parancsnokok melletti segítő/tanácsadó személyekre a „törzs” szót alkalmazom, addig a régi korokban vagy nem használták azt, vagy nem azt értették alatta, amit ma jelent. Fontosnak tartom kiemelni azt is, hogy bár korunkban minden haderőnem rendelkezik törzsekkel, e tanulmányban elsősorban a szárazföldi haderőnem fejlődésén keresztül mutatom be a törzsek kialakulását.

2. A katonai törzsek kialakulása

A régi, történelem előtti korok kis létszámú haderői esetén, mikor a hadászat és harcászat között nem volt éles választóvonal, egy személy talán elég is lehetett a vezetői és szervezői feladatok ellátására. A hadviselés komplexebbé válásával, illetve a hadseregek létszámának növekedésével viszont olyan kihívások és mindennapi problémák jelentek meg a vezetésben, amelyeket az egyszemélyi vezetőnél hatékonyabban oldhattak meg feladatok delegálásával. A hadvezér és/vagy uralkodó mellett megjelentek a tanácsadók, akik tapasztalataikkal és ötleteikkel segítették munkáját, illetve megjelent egy végrehajtói testület, amelynek tagjai a kapott részfeladatok megszervezéséért és végrehajtásáért voltak felelősek.

A katonai műveletek hatékonyságát és szervezettségét fokozó első nagy újítás az írás megjelenése volt. Az egyik első fennmaradt részletes leírás, amely egy hadjárat lefolyását mutatja be, az egyiptomi III. Thotmész fáraó által a karnaki Ámon-templom falába a Kr. e. 15. században vésetett felirat, amelyben a Megiddó elleni hadjáratának eseményeit örökítik meg. A fáraó hadjáratát írnokai folyamatosan dokumentálták, mai szóhasználattal élve hadműveleti naplót vezettek, és ebből született a templom falára vésett szöveg. Nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy ez előtt a hadjárat előtt vezettek-e már hadműveleti naplót, de valószínűsíthető, hogy ez bevett szokás volt az írnokok intenzív alkalmazásáról ismert egyiptomi kultúrában. Az Újbirodalom korában (Kr. e. 16–11. század) az egyiptomi hadsereg már hadtestekre, hadosztályokra és zászlóaljakra tagolódott, és minden nagyobb egység rendelkezett írnokokkal, akik a felszerelés, a fegyverzet, az ellátmány, a sebesültek, a foglyok és a zsákmány nyilvántartását végezték, ezenfelül a hadosztályok írnokai és hadsegédei a hadjárat adminisztrációjáért feleltek.⁴

A haditanácsok intézménye olyan régi, hogy az ősi egyiptomi⁵ és asszír⁶ szövegekben is szerepeltek már. A haditanácsok alatt általában a fővezérnek alárendelt alvezérek, tanácsadók és szakértők tanácskozáását értjük, amelynek során megvitatják a lehetséges cselekvési változatokat, és kialakítják a hadjárat vagy az aktuális csata tervét. Az ókori görög–római világ ideális hadvezéreivel szemben támasztott követelményeket, a szükséges emberi tulajdonságokat és szakmai kvalitásokat a görög Onaszandrosz *A hadvezér* című, a Kr. u. 1. században írt munkájában fogalmazta meg.

⁴ Ian Shaw: *Egyptian warfare and weapons*. Princes Risborough, Shire Publications Ltd, 1991. 28.

⁵ Shaw (1991): i. m. 47.

⁶ Dezső Tamás: *The Assyrian Army I*. Budapest, Eötvös University, 2012. 208.

Szerinte a hadvezér „vagy tanácsadó testületet válasszon magának, amelynek tagjai minden tanácskozásán részt vesznek, vele együtt hozzák meg a döntést s ebből a célból kísérik; vagy pedig úgy tartson tanácsot, hogy kiszemeli a parancsnokok közül a legtekintélyesebbeket. Nem fogadható el ugyanis megbízhatónak, amit valaki egyedül sajátjaként gondolt ki”.⁷ Ezek alapján a korabeli haditanács egy mai értelemben vett törzsértekezletnek feleltethető meg, ahol a törzs szakbeosztottjai jogot és lehetőséget kapnak a szervezet előtt álló feladat megoldása közben saját szakmai szempontjaik megvilágítására, illetve az alárendelt parancsnokok saját tapasztalataik és lehetőségeik fényében tehetnek javaslatokat. Onaszandrosz nem határozza meg a résztvevők konkrét vagy szokásos körét, mint a mai hatályos műveleti eljárások teszik, de egy körültekintő vezető a támogatóin és a tekintélyes alárendeltjein kívül nyilvánvalóan a különböző szakterületek specialistáit válogatta be haditanácsába. Nem jelenthető ki, hogy ezt az úgymond ajánlást minden hadvezér ismerte és meg is fogadta, de Onaszandrosz vélelmezhetően a kor egy bevett, idealizált gyakorlatát rögzítette.

Az írásos kimutatások és a haditanácsok intézménye mellett a meghatározott feladatkörrel rendelkező, szabványosított szakbeosztásokat ellátó személyek megjelenése az, ami a modern törzs születésének újabb állomása volt. A középkori Európa fegyveres erőinek fejlődésére és szervezésére két latin nyelvű mű volt a legnagyobb hatással, amelyek századokra meghatározták az államszervezetek és a hadsereg-szervezetek alakulását. Az egyik ilyen a *Notitia Dignitatum* elnevezésű hivatali jegyzék, amely a római birodalom keleti és nyugati része szerinti bontásban mutatja be az állam felső vezetésének, a tartományoknak és a fegyveres erőknek a felépítését. A műben szereplő tisztségek, mint például a lovasság parancsnoka és a gyalogság parancsnoka a középkori/kora újkori államok hadseregeiben ugyanúgy megjelennek.⁸ Nagyobb hatású volt azonban a Publius Flavius Vegetius Renatus által írt *Epitoma rei militaris* című munka (magyarul *A hadtudomány foglalata*). Keletkezésének oka annak felismerése volt, hogy a késői köztársaság és a kora császárkor ütőképes római hadigépezetének dicsőségét a szerző korának, a késő 4. századnak légiói nem képesek elérni, ezért Vegetius a rendelkezésre álló források alapján számba veszi a régi szervezet, fegyverzet, kiválasztás, kiképzés és alkalmazás ismereteit, és összehasonlítja korának megfelelő gyakorlatával, illetve ajánlásokat tesz, hogy miként lehetne a régi-ekhez hasonló sikereket elérni.⁹ A légiók alapszervezetében több funkcionális tiszt is megjelent. A táborprefektus (*praefectus castrorum*) tevékenységi körét tekintve a táborhelyek kijelöléséért és felderítéséért, a tábor berendezéséért, az egészségügyi ellátás megszervezéséért, a szállítás és ellátás alapvető feladataiért, illetve harcban a tábor őrzéséért volt felelős. A kézművesek elöljárója (*praefectus fabrorum/fabrum*) a légiók létszámába nem tartozó, de azok működését biztosító mesteremberek (például ácsok, bognárok, kovácok) tevékenységéért felelt, azaz a harcképesség fenntartását célzó karbantartási, javítási feladatokért, illetve a hadigépek és ostromlétesítmények elkészítéséért.¹⁰

⁷ Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1963. 674.

⁸ Bernát Péter: *Stratégia és taktika a Kárpát-medence erődéjítésében a késő római korban*. Budapest, ZMNE, 2011. 19.

⁹ Hahn (1963): i. m. 751–752.

¹⁰ Hahn (1963): i. m. 782–784.

Vegetius műve, mint az egyik legteljesebb átfogó katonai mű, a Római Birodalom hanyatlása után is töretlen népszerűségnek örvendett, a 12–13. században már nemzeti nyelvekre (többek között franciára és olaszra) is lefordították, hogy minél elérhetőbb legyen. A középkor reneszánsz műveltséggel rendelkező katonai szakemberei bizonyíthatóan forgatták, ily módon a római légiók szervezési, vezetési és kiképzési elvei hatással voltak a középkori katonai szakirodalomra, és nyilvánvalóan a hadviselésre és a hadseregszervezésre is.¹¹ A 14. századra a zsoldoseregek kialakulásával egy vezetés-irányítási forradalom indult el a katonai szervezetek vonatkozásában. Kezdetben ezek a fennmaradt latin és görög nyelvű katonai szakirodalomra építettek, és fokozatosan kialakultak a zsoldoscsapatok törzsei és kulcsbeosztásai. A 16. században, illetve a 17. század első éveiben az európai hadseregek törzsei, vezérkarai hasonló elvek alapján szerveződtek, hol több, hol kevesebb törzsbeosztott alkalmazásával, így végül elég vegyes kép alakult ki törzsek tekintetében.¹² Nem jelenthető ki az, hogy szabványosított, jól tisztázott hatáskörökkel rendelkező beosztások azonosíthatók minden szervezetnél. Az sem bizonyos, hogy megfelelő katonai oktatás nélkül a különböző szakbeosztásokra mindig találtak megfelelő embereket, ezáltal valószínűleg a nem megfelelően betöltött beosztások hatásköreinek egy része átkerült más beosztásokhoz, olyanokhoz, akik el tudták látni az adott feladatot, vagyis a felmerülő feladatok elosztása emberre szabottan történt.

Az európai országok szervezett katonai törzseinek felépítését döntően befolyásolta az 1618–1648 között zajló harmincéves háború, és az abban fényes csillagként felragyogó svéd királyi haderő sikere. A svéd hadsereg törzse nem volt unikális, nem jelentett forradalmi újítást. Amiben viszont jobbnak bizonyult a kortársak által alkalmazott törzseknél, az a szervezési hatékonyság, illetve a feladatok végrehajtásának színvonala volt. A svéd rendszer előnye az volt, hogy a hadsereg törzsének mintájára szerveződött az ezredek törzse, és a különböző felső törzsfunkcióknak voltak megfelelői az alárendelt szinteken, így például a főszállásmesternek tartoztak elszámolással a gyalogezredek szállásmesterei, a csendőrség parancsnokának feleltek az ezredek csendőrei.¹³ A svédek hadjáratai elsősorban a körültekintő logisztikai tervezőmunka miatt lehettek sikeresek, ami főként a törzsek szállásmestereinek volt a felelőssége. A hadseregtörzs főszállásmestere részére a felderítési információkat a lovasság főnöke biztosíthatta, ezredsinten azonban nem volt felderítésért felelős személy – részben azért, mert a hadseregek ekkoriban még nem váltak szét hadtestekre, amely utóbbiak nem meneteltek egymástól nagy távolságokra elszakadva. Mivel az ellátás megszervezésekor fontos volt a végrehajtandó műveletek ismerete, illetve a megfelelő felderítés és hírszerzés, egy idő után ezek a műveleti feladatok is a szállásmester kötelességei közé kerültek. Ez a szervezés és munkamódszer – a sikerei okán – hamarosan Európaszerte elterjedt, sorra másolták a korabeli államok hadseregei.¹⁴

¹¹ Kákóczy Balázs: *Vegetius: Epitoma rei militaris – Az „Epitoma” hatása a középkori (had)tudományos irodalomra*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 134–190.

¹² James Donald Hittle: *The Military Staff. It's History and Development*. Harrisburg PA., The Telegraph Press, 1961. 32–49.

¹³ H. R. Kurz: *A katonai törzs és vezérkar története, formája és ténykedése* (ford.: Windisch Aladárné). *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957), 1–2. 274.

¹⁴ Hittle (1961): i. m. 45–47.

A következő nagy lépés a katonai törzsek fejlődésében a 18. századi Francia Királyságban történt meg. Az 1756–1763 között dúló hétéves háború minden hadviselő félnek értékes tapasztalatokat jelentett, és lehetőséget biztosított a hadseregek felépítésének és belső munkafolyamatainak átszervezésére. 1766-ban Franciaországban a kor egyik legelismertebb francia törzstisztje, Pierre de Bourcet javaslatára Európában elsőként speciális törzstiszti képzés indult, ahol a leendő törzstiszteket megfelelő válogatás után magasabb képzésben részesítették, felkészítve őket a háborús feladataikra. Mindezek mellett a francia hadsereg törzsét is megreformálták: csak megfelelően képzett tiszteket vettek fel, bevezették az időszakonkénti vizsgák rendszerét és a próbaidőt. Ezek a változtatások ugyan nem voltak hosszú életűek és maradandók, de arra irányultak, hogy a hadseregben kialakuljon egy olyan tiszti réteg, amely képes és alkalmas alaprendeltetéséből adódó feladatai ellátására háborús időszakban is.¹⁵

A francia forradalom idejére mind a törzstiszti iskola, mind a kiválasztási rendszer megbukott – elsősorban anyagi okokból –, így a változások forradalmisága tükrözte Franciaország forradalmi hangulatát, és a katonai törzsek háborúban tapasztalt törzstisztek gyakorlatias szervezési elvei alapján keltek új életre. Közülük az egyik legjelentősebb Berthier, a későbbi marsall. Szervezési alapelvei a következők voltak: a törzsnek legyen egy főnöke, aki mindenről tud, minden információ keresztülmegy rajta. A törzsbeosztottak legyenek felkészültek, körültekintők, és legfőképpen a munkavégzés tekintetében gyorsak. Kiemelten fontosnak találta, hogy a törzs kommunikációja az előljárával és az alárendeltekkel mindig írásban történjen, a dokumentálhatóság, követhetőség és a félreértések elkerülése érdekében. Az egyszerűség és átláthatóság miatt az előjáró és az alárendelt törzsek hasonló mintára szerveződtek, a feladatkörök és funkciókat szabványosították. A francia vezérkar/hadseregtörzs szervezete négy irodából (*bureau*) állt, mindegyik specifikus feladatokkal foglalkozott.¹⁶

A francia hadsereg 1806-ban olyan megsemmisítő vereséget mért a porosz hadseregre, amekkorára egyetlen porosz katona sem számított. A porosz hadseregben volt speciális tisztképzés, már 1765-ben létrehozták a francia iskola mintájára egy intézményt, amely a francia tananyag alapján, részben francia oktatókkal képezte a porosz nemesség ifjait, azonban az ismeretek gyakorlati alkalmazása nem volt megfelelő szintű. A nemzeti tragédia viszont beindította azokat a folyamatokat, amelyek a hatékonyság eléréséhez szükségesek voltak. Gerhard von Scharnhorst tábornok vezető szerepet játszott abban, hogy 1807-től kezdve újrászerveződött a tisztek többszintű képzése, és hogy 1808-ban egy átfogó szabállyal határozták meg a törzstisztek feladatrendszerét. Az új formában szerveződő porosz vezérkart, az úgynevezett főszállásmesteri törzset francia mintára négy osztályra bontották, bár a feladatrendszer nem képezte le a francia irodák feladatrendszerét. 1821-ben a porosz vezérkar függetlenedett a hadügyminisztérium szervezetétől, majd kettévált felsővezetői és csapatszintre. A felső szintet nagyvezérkarnak (*Grosser Generalstab*), míg az alsó szintet a csapatvezérkarnak (*Truppengeneralstab*) hívták.

A porosz vezérkarban elsősorban – bár nem kizárólagosan – vezérkari képesítésű tisztek dolgoztak. A porosz tisztképzés elit jelleggel ruházta fel a vezérkari tanfolyamot

¹⁵ Hittle (1961): i. m. 91–92. és Eman M. Vovsi (szerk.): *An Explanation of the Duties of the Several États-majors in the French Army*. West Chester, The Nafziger Collection, 2010. viii–ix.

¹⁶ Hittle (1961): i. m. 93–111.

végzettek, őket a többi tiszt fölé rangsorolta. Ezzel indult el az a későbbi porosz-német vezérkarokra és törzsekre jellemző folyamat, amely a vezérkari főnököt, de még az egyszerű vezérkari tisztet is más hadseregekben szolgáló társainál magasabb hatáskörrel ruházta fel. A porosz hadseregben a vezérkarfőnök/rangidős vezérkari tiszt már kezdetben sem csak beosztottja, hanem kvázi társa volt a parancsnoknak a vezetésben. Bár a parancsnok szava volt a döntő, a törzsfőnök írásos panasszal élhetett a parancsnok döntései ellen. 1809-től a hadseregek, 1813-tól pedig a hadtestek és a dandárok is rendszeresített vezérkari tiszteket kaptak a törzstiszteik mellé. A poroszok vívmánya az, hogy a vezérkari tiszt nem a parancsnok személyéhez volt rendelve, hanem az alakulathoz, azaz, ha a parancsnokok gyorsan változhattak is, a szakértő, képzett vezérkari tiszt viszonylagos állandóságot vihetett a szervezet működésébe.¹⁷

A porosz nagyvezérkar szervezetének, kissé nehezen áttekinthető struktúrájának és vezetési viszonyainak tárgyalása meghaladja mostani munkánk kereteit. Feltétlenül beszélni kell még azonban a porosz vezérkari főnök és vezérkari tiszt funkciójának eltéréséről a kor többi vezérkarához/törzséhez képest. A porosz vezérkart, az egész porosz szemléletmód militáns jellegéből fakadóan a hadműveletek elsősége, és ezért a hadművelési szakemberek felsőbbrendűsége jellemezte. Ez addig fokozódott, hogy egy idő után a képzettségéből adódó tisztelet és felelősség miatt egy vezérkari főnök akár a parancsnokát is felülbírálhatta művelési kérdésekben, illetve egy, a felsőbb vezérkar által delegált tiszt utasíthatta az alakulatok parancsnokait művelési kérdésekben.¹⁸

Amíg a porosz vezérkar fejlődésnek indult, addig a francia katonai törzsek visszafejlődésének jeleit a krími háború (1854–1856) tapasztalatai világosan megmutatták. A törzsek hatékonyságának fokozására tett kísérletek nem jártak sikerrel, ami nem kis mértékben járult hozzá a francia–porosz háború (1870) francia vereségeihez. A vereség okát a katonai szakértők főleg a porosz vezérkar hatékonyságában látták, illetve a franciák lemaradásában. 1872 után fokozatosan bár, de nagy előrelépést lehetett tapasztalni a francia törzstisztek kiválogatása, felkészítése és alkalmazása területén. Ekkor alakult ki a jellemző, a feladatokat tudományosan egymástól elkülönítve kezelő francia törzsszerkezet: a törzsfőnök alárendeltségében három iroda állt, az első az adminisztratív és logisztikai, a második a felderítési és térképészeti, a harmadik pedig a hadművelési ügyekkel foglalkozott. Az I. világháború kitörése után bebizonyosodott az, hogy a modern, nagy veszteségekkel és nagy anyagi készletek alkalmazásával járó háború igényeinek ez a hármas rendszer nem felel meg, így az adminisztratív és logisztikai feladatok szétválasztásával 1917 elejére alakult ki a négy irodás rendszer.¹⁹

Az Egyesült Államok I. világháborúba való belépését követően az Amerikai Expedíciós Erők (AEF) parancsnoka és törzsének egyes tagjai Franciaországba érkeztek, hogy tanulmányozzák a helyzetet, illetve a szövetséges erőkkel való együttműködés követelményeit és lehetőségeit. Hamar döntés született arról, hogy az amerikai expedíciós haderő törzseit szövetséges mintára át kell szervezni, és a beosztott törzstiszteket tanfolyamokon kell felkészíteni beosztásuk ellátására. Az amerikaiak célszerűnek látták a francia rendszer átvételét – egyrészt mert jobb volt a sajátjuknál, másrészt interoperabilitást (azaz együttműködési képességet) biztosított a legnagyobb

¹⁷ Christian Millotat: *Understanding the Prussian-German General Staff System*. H. n., US Army War College, 1992. 32.

¹⁸ Millotat (1992): i. m. 38–43.

¹⁹ Hittle (1961): i. m. 122.

szövetséggel. Az I. világháború után a háborús tapasztalatok feldolgozásának részeként az Egyesült Államok teljes fegyveres erejét átszervezték, és a törzseket az expedíciós erők törzsének mintájára alakították ki. Innentől, 1921-től datálható a mai funkcionális törzsszervezet alapja, amely ettől kezdve az amerikai haderő alakulástörténetével szoros kapcsolatban fejlődött tovább.²⁰

3. A NATO tipikus törzsszervezete

A NATO szövetségi rendszerének egyik alappillére a kölcsönös védelem, amelynek gyakorlati megvalósításához a különböző nemzetek katonai erőinek magas szintű, hatékony együttműködése szükséges, ezt nevezi a NATO interoperabilitásnak. Ennek egyik fontos összetevője a jól megértett, kölcsönösen elfogadott és alkalmazott eljárásrendszer. A szabványosított eljárások hatékony alkalmazásához azonban szükséges a közel hasonló alkalmazói struktúra is, hogy a különböző nemzetek közös feladatokban részt vevő felei könnyen megtalálják azt, kivel is kell együttműködniük. Ez az együttműködési szükségesség kezdetben leginkább a NATO és a tagnemzetek felső szintű katonai szervezeteinek törzsei tekintetében vált nyilvánvalóvá, de idővel a hadművelési és harcászati kötelékek között is szükségessé vált.

A különböző nemzetek kötelekeinek eltérő szervezeti felépítéséből fakadó együttműködési nehézségek leginkább a NATO Német Szövetségi Köztársaság területén állomásozó erőinek viszonylatában jelentek meg. 1981-ben az Egyesült Államokban heves nemzetközi reakciókat is kiváltó cikk jelent meg egy, az európai szolgálatának tapasztalatait leíró amerikai százados, Edward J. Menard tollából. Menard rávilágít arra, hogy az egyes tagállamok és a NATO terminológiai különbözőségei mellett az eltérő felépítésű és funkcionális törzsekkel való közös munka is embert próbáló feladat, kiemelve itt a briteket.²¹ A brit haderő – a többi vezető NATO-hadseregtől eltérően – nem vette át az amerikai típusú törzsrendszert, az angolszász szakirodalom által csak kontinentális törzsrendszerként emlegetett sémát. A fent említett Menard-cikk által is megvilágított együttműködési problémák azonban arra ösztönözték a brit hadvezetést, hogy 1981-től próbajelleggel a Brit Rajnai Hadseregénél, 1982 elejétől pedig a teljes brit haderőnél átvegyék és bevezessék a többi NATO állam által használt törzsszerkezetet és nomenklatúráját.²²

A NATO tipikus törzsstruktúrája a francia I. világháborús struktúra továbbélése, annak a változó helyzetekhez való aktualizálása. A törzs mint szervezet különböző alcsoportokra van osztva, amelyeket vezetési szinttől, országtól, haderőnemtől függően különbözőképpen nevezhetnek – Magyarországon jelenleg elsősorban a csoportfőnökség, főnökség és részleg elnevezések használatosak a hadművelési és a harcászati szintek különböző szabványos törzselemeinek megjelöléseként. Bár nem az elnevezések sokszínűségéből fakad a különböző vezetési szintek betűkódokkal való jelölése, ez mindenképpen megkönnyíti a NATO-n belüli együttműködést és a szintek azonosítását. Az eredeti amerikai felosztás szerint az összhaderőnemi

²⁰ Hittle (1961): i. m. 208.

²¹ Edward J. Menard: NATO Interoperability at the Tactical Unit Level. *Military Intelligence*, 7. (1981), 3. 18–23.

²² Sz.n.: British Army adopts NATO staff titles. *Armed Forces*, 1982. May. 125–126.

szint törzselemei J, a tábornokok által vezetett szárazföldi kötelékek (hadosztály, önálló dandár) elemei G, míg az alárendelt, nem tábornokok által irányított szárazföldi kötelékek elemei S betűjelzést kapnak, és ezt a rendszert átvették a NATO-tagállamok is. Ami a betűjelzések mellett lehetővé teszi és megkönnyíti a törzselemek azonosítását, az a számozás, amely azonos funkciójú részekhez azonos számot rendel, szinttől függetlenül. A II. világháború végére kialakult rendszer szerint az 1 a személyügyi, a 2 a felderítés/hírszerzés, a 3 a hadművelet, a 4 pedig a logisztika szakterületeinek azonosítására szolgált. A hadviselés és a technológia fejlődése azonban nem állt meg, és így folyamatosan újabb funkciók kerültek a rendszerbe, jellemzően következtlenül, azaz a következő számjelölés nem minden szinten ugyanazt a funkciót takarta. Kiváló példa erre az, hogy a vietnámi háború idején a csapatok G-5 főnöksége a civil-katonai kapcsolatokkal foglalkozott, míg a vezérkar J-5 főnöksége a hadászati tervek elkészítésével. A NATO által szabványosított és doktrinális szinten megjelent funkciók a 2000-es évekre így alakultak: 5 a tervezés, 6 a híradás és informatika, 7 a kiképzés, 8 a pénzügy és 9 a civil-katonai kapcsolatok. A szabványosítási próbálkozások ellenére természetesen nemzeti hatáskörben van, hogy melyik számkódnak milyen funkciót feleltetnek meg a tagországok, az Egyesült Államok például a 7 számmal a műszaki szakterületet azonosítja, a kiképzést nem veszi külön törzsfunkciónak.²³

A NATO-szabályozás megengedő, és nem előíró. Mivel minden tag más nemzeti sajátosságokkal és eljárásrendszerekkel rendelkezik, ezért nincs szabályozva az, hogy melyik szintű törzs hogyan épüljön fel, illetve az sem, melyik részlege mivel foglalkozzon. A NATO doktrinális szabályozása arra ad irányutatást, hogy a NATO vezetés-irányítási rendszer elemei hogyan épüljenek fel, és a hatékony együttműködés érdekében a tagnemzetek nemzeti haderőinek miként célszerű kialakítaniuk a saját maguk rendszerét. A betű-szám kombinációk tekintetében nagy a mozgástér, több szám is alkalmazható egymás után a fő funkciókon belüli alfunkciók, esetlegesen összevont funkciók jelölésére. Példa lehet erre az egykori J-37, amely a MH Összhaderőnemi Parancsnokság Hadműveleti és Kiképzési Főnökségének megfelelő kódokkal történő megjelenítése volt.

Vannak olyan feladatkörök, amelyek nem feltétlenül férnek be a már felsorolt, elismert törzsfunkciók körébe. Ezeket külön rövidítéssel jelölt, a számozással jelzett törzsfunkciókkal megegyező vagy azok fölött álló különböző főnökségekbe/részlegekbe tagolják. Erre példa lehet a jog és igazgatás, a repülésbiztonság vagy éppen a belső ellenőrzés szakterülete. Akadnak olyan speciális funkciók is, amelyek nem igényelnek nagy létszámokkal járó adminisztrációt, azaz nem kell külön főnökséget szervezni körük, viszont részvételük a döntéshozatalban lényegessé válhat, különösen nemzetközi színtereken végzett műveletek esetében. Ilyen funkció lehet a politikai tanácsadó, a kulturális tanácsadó vagy a *gender*-szakértő feladatköre.

Minél magasabb szintű parancsnokságról beszélünk, annál sokoldalúbb a tevékenységének rendszere, annál több külső szereplővel kell egyeztetnie, annál inkább szerteágazó számára a tervezés. Alacsonyabb, kötelékszálalaj és -dandár szinten általában még nem, vagy csak korlátozott számban jelennek meg a speciális funkciók

²³ Tomolya János: *A NATO új kihívásainak hatása a MH szárazföldi csapatainak vezetésére, irányítására és a törzsek kialakítására*. Budapest, ZMNE, 2009. 45–46.

és a különböző tanácsadók. A vezetési szinteken felfelé haladva azonban mind szélességben, mind mélységben nő a törzs létszáma: ez a végrehajtandó és koordinálandó feladatok egyre bővülő körével van összefüggésben. Az is belátható, hogy minél magasabb vezetési szinten van a törzs, annál több eltérő jellegű feladatot kell átlátnia a vezetőjének, így a törzsfőnököknek több esetben törzsfőnök-helyettesek segítségét kell igénybe venniük ahhoz, hogy biztosan minden feladat a megfelelő szinten legyen előkészítve és végrehajtva.

A jelenlegi katonai törzsek kialakulásának folyamatában, mint az látható volt, kiemelt szerepet kaptak a technológiai vívmányok. Az írás megjelenése után azt katonai nyilvántartások vezetésére, utasítások továbbítására is elkezdtek használni az ókori civilizációk. A puskapor elterjedését, a tűzérés megjelenését követően a katonai szervezetek vezetésébe azonnal bevonódtak az új, speciális eszközök alkalmazásának szakemberei. Ugyanígy a híradó eszközök térnyerése híradó szakemberek, az informatikai eszközök elterjedése informatikusok integrálásával járt. Az új technológiák mellett az új megközelítések is formálták a katonai törzset. Maga az eredeti funkcionális felépítés egy tudományos, logikai alapú felosztás eredménye volt, amelyet a civil–katonai kapcsolatok új alapra helyezése, a tervezési feladatok külön szintre emelése, a pénzügyi és jogi eszközrendszer alkalmazásának megváltozása új szerepkörökkel bővített.

4. A fejlődés perspektívái

A fentiekben vázolt evolúció folyamán végbement funkcióbővítések mindig létszám-növekedéssel jártak, ami növekvő bürokratikus terhet, anyag- és helyigényt jelentett. Telepíthető, azaz a katonai kötelekkel a művelési területen működő parancsnokságok esetén ez a növekmény nem csupán költségvetési vonzatot jelent, hanem az erők telepítésének, ellátásának és megóvásának problémáit is növeli.

A funkciókkal járó feladatok jobb végrehajtásának, a lehetőségek jobb kihasználásának és a munka meggyorsításának érdekében az élet minden területén, így a törzsek viszonylatában is elterjedtek a számítógépes megoldások. A számítógépek eredetileg a munkát hivatottak megkönnyíteni, a hálózatközpontú megközelítés lényegének értelmében pedig a különböző szenzorok, érzékelő és ellenőrző rendszerek, valamint a végrehajtók fegyverrendszerei közötti kapcsolatot kell megteremteniük. A gyakorlati tapasztalatok – az élet számos területén, így a törzsek munkavégzését tekintve is – azt mutatják, hogy a számítógépek nem gyorsítottak a folyamatokon, sőt inkább újabb folyamatokat generáltak, az újabb folyamatok új feladatrendszereket, az új feladatrendszerek pedig extra személyi állományt követeltek. Ez az ördögi spirál összességében mind a feladatvétel, mind a döntéshozatal sebességét csökkentette: mind a bemeneti, mind a kimeneti dokumentumok mérete exponenciálisan megnőtt, már-már az érthetelenség és feldolgozhatatlanság határáig elmenően. A katonai törzsek lényegében túlbürokratizálódtak.²⁴

Ahhoz, hogy a fent vázolt problémákat érdemileg kezelni lehessen, a technológiai vívmányok hatékony integrálása és alkalmazása, illetve a törzs összetételének

²⁴ Jim Storr: Ten Years Observing Command and Control. *Military Operations*, 3. (2015), 1. 28–31.

és a törzsen belüli folyamatoknak a racionalizálása tűnik a legkézenfekvőbb megoldásnak. A racionalizálás az a megoldás, amely kis anyagi ráfordítással nagy hasznot tud elérni, és alapvetően a folyamatrendszer, a telepíthetőség és alkalmazhatóság oldaláról közelíthet meg.

A folyamatrendszer felől közelítve a folyamatok összehangolásának, a felesleges, redundáns folyamatok kiiktatásának fontos előfeltétele a tisztán és egyértelműen meghatározott követelményrendszer, amely a haderő doktrínáin és szabályzatain alapul. Ha ezek az egymásra épülő dokumentumok összhangban vannak, akkor rájuk építve a folyamatok elemző áttekintésével kiszűrhetők azok a részfolyamatok, amelyek nem feltétlenül szükségesek a cél eléréséhez, továbbá azonosíthatók azok a rövidítések, amelyek segítségével bizonyos folyamatrészek átugorhatók.

Az alkalmazhatóság oldaláról nézve kívánatos cél az, hogy egy parancsnokság és törzs minél nehezebben felderíthető legyen, ennek pedig két fontos összetevője az, hogy minél kisebb kisugárással és minél kisebb helyigénnyel rendelkezzen. Az elfoglalt hely és a kibocsátott sugárzás arányban áll a törzs méretével, az alkalmazott technikai eszközök számával. Ezek tekintetében kívánatos a telepíthető törzsek technikai eszközrendszerének átvizsgálása és átszervezése, illetve a létszám csökkentése a megfelelő rejtés biztosítása érdekében. A csökkentett létszámú törzs munkavégzésének hatékonyságát a doktrínákon, szabályzatokon és hatályos műveleti eljárásokon alapuló különböző szintű célirányos képzések és felkészítések segíthetik. Egy kiképzett és magabiztos törzstiszt munkavégzési hatékonysága az összekovácsolt, közös érdekek és elvek mentén szerveződött törzs kötelékében megsokszorozódhat. Mindazonáltal a létszámbeli csökkenés is hozhat magával változást a folyamatrendszerben, hiszen rosszul felépített törzseknél akár olyan öngerjesztett folyamatok is létezhetnek, amelyek csak a törzs bizonyos tagjainak jelenléte miatt szükségesek.²⁵

A technológiai vívmányok integrálása és alkalmazása tekintetében a jövőt vizionáló civil és katonai kutatók a mesterséges intelligencia elterjedését tekintik a legmeghatározóbb tényezőnek. A mesterséges intelligencia kutatása és fejlesztése az 1950-es évek óta zajlik, kisebb-nagyobb hullámvölgyekkel. Az elérhető ígéretes megoldások – például a mélytanulási algoritmusok és a neurális hálózatok – már most lehetőséget biztosítanak számos olyan részfeladat hatékony és gyors megoldására, amely emberi elemzők számára munkaigényes és hosszadalmas lenne. Mindazonáltal a jelenleg rendelkezésre álló mesterségesintelligencia-alapú megoldások elsősorban racionális problémákra képesek megoldást találni, a valós problémák komplexitásának kezelése még nem teljes mértékben megoldott, ugyanakkor nagy erőforrásigényt jelentene.²⁶

A mesterséges intelligencia alkalmazásának további korlátját jelentheti az a számítástechnikai háttér, amely jelenlegi formájában egy hatékony megoldás kiszolgálásához kell. Az algoritmusok nagy számítási teljesítményt igényelnek, a harcászati törzsek által manapság használt számítógépek nem képesek futtatni őket. Ha alkalmazásukat telepített parancsnokságokon is tervezzük, akkor vagy olyan, nagy teljesítményű, de por- és cseppálló számítógépekre van szükség, amelyek erre képesek, vagy pedig stabil, zavarmentes hálózati kapcsolatra a mesterséges intelligenciát központilag futtató

²⁵ David Banks: Making the Big Headquarters Better. *Military Operations*, 3. (2016), 2. 6–9.

²⁶ Czeglédi Mihály: Gondolatok a vezetés-irányítás jelenéről, jövőjéről. *Honvédségi Szemle*, 146. (2018), 3. 74–91.

szervekkel. Ezek megvalósítása rendkívül nehéz és erőforrás-igényes feladat. Komoly előrelépést jelenthet a számítógépek és a mesterséges intelligencia kihasználásában a már kutatott ember–gép interfészek használata, vagy a hatékony, nagy teljesítményű, de kis méretű kvantumszámítógépek megjelenése. Egyelőre ezek még perspektivikus vagy nem kidolgozott technológiák. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy akár a kvantumszámítógép, akár az agyinterfész vagy akár a mesterséges intelligencia kutatása és megalkotása olyan infrastrukturális, oktatási és anyagi követelményekkel jár, hogy egyelőre csak a nagyhatalmak, illetve a velük együttműködésben álló tudományos intézmények és technológiai cégek tudnak komoly szinten foglalkozni a kérdéssel.

5. Összegzés

A katonai törzsek évezredes evolúciója előremutató folyamat, amely a különböző korok technológiai és társadalmi vívmányait feldolgozva próbálja hatékonyabbá tenni azt a szervezetet, amely a parancsnok döntéseinek előkészítését és támogatását végzi. Az írásunk első részében olvasható rövid bemutatásból látható, hogy a jelenleg általunk használt törzssztruktúra számos olyan sarokpontra épül, amelyek mind a gyakorlat, azaz a harcok közben alakultak ki. Tendenciaként figyelhető meg, hogy a forradalmi újítások, amelyek azután az adott korokban nagy hatékonyságról és alkalmazhatóságról tettek tanúbizonyságot, jellemzően egy katasztrofális vereséget követő újjáépítés utánra datálódnak. A jelen katonai gondolkodóinak és szakembereinek arra kell törekedniük, hogy a következő hatékonyságnövelő változás ne egy hasonló, a mostani rendszert alapjaiban megrázó konfliktus következtében történjen meg.

A katonai erők létszámának növekedése, a fegyvernemek és szakcsapatok, a különböző fegyverrendszerek együttes alkalmazásának követelménye szükségszerűen megnövelte a katonai törzsek létszámát, míg magasabb szinteken emellett a NATO átfogómegközelítés-alkalmazásának követelményei is nagy arányú növekedést okoztak. Ez az évtizedek óta tartó folyamatos létszámemelkedés a növekvő költségek és a műveleti alkalmazási követelmények miatt – főleg kisebb hadseregek esetében – hosszú távon nem lesz fenntartható, átszervezésre van szükség.

Az átszervezés, egyszerűsítés és egyértelműsítés feladatai létszámcsökkenésekkel kell járjanak ahhoz, hogy egy, már amúgy is nagyra duzzadt törzsszervezet hatékonyságát növelni lehessen. A létszámcsökkenésből fakadó munkaerő-kiesés a meglévő technikai eszközök hatékonyabb használatával, újabb technológiák beépítésével, illetve a megmaradó állomány munkavégzési hatékonyságának növelésével pótolható. Ez utóbbinak viszont komoly, az eddigieknél robusztusabb képzési, illetve felkészítési követelményei és feltételei vannak.

A mesterséges intelligencia fejlesztése, valamint meglévő lehetőségeinek használata már most megoldást jelent a hatékony adatfeldolgozás, a műveletek során történő mintakeresés és a megalapozott döntések meghozatalának problémaköreiben. Jelenlegi fejlettsége, infrastrukturális és technikai követelményei mentén a mesterséges intelligenciának elsősorban hadászati és hadműveleti szinten való alkalmazása és terjedése valószínűsíthető, teljes kihasználása a harcászati kötelek esetében még várat magára.

Megjósolni azt, hogy mi lesz a következő lépcsőfok a nyugati katonai törzsek szervezeti és működési fejlődésében, a számtalan változó miatt szinte lehetetlen feladat. Ahogy a neves kutató, Colin S. Gray írta: „a jövő még nem történt meg, és nincs az a technológiai vagy kutatómódszertani varázslat, amely felfedhetné, hogy mit hoz a holnap.”²⁷ Ezek tükrében, bár a távolabbi jövőben vizionálható egy ember–gép együttműködésen alapuló, mesterséges intelligencia által támogatott és/vagy felügyelt hatékony döntés-előkészítő és döntéstámogató rendszer, mégis, a hadseregtörzsek fejlődéstörténetének közeljövőre eső fejezete nagyobb valószínűséggel az új, kísérleti technológiák próbáival, lehetséges beépítésével, illetve a racionalizálás fent vázolt folyamataival fog telni.

Felhasznált irodalom

- Banks, David: Making the Big Headquarters Better. *Military Operations*, 3. (2016), 2. 6–9.
- Bernát Péter: *Stratégia és taktika a Kárpát-medence erődépítészetében a késő római korban*. Budapest, ZMNE, 2011.
- Branch, William A: *Artificial Intelligence and Operational-Level Planning. An Emergent Convergence*. US Army Command and General Staff College, 2018. Online: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1070958.pdf>
- Czeglédi Mihály: Gondolatok a vezetés-irányítás jelenéről, jövőjéről. *Honvédségi Szemle*, 146. (2018), 3. 74–91. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/378>
- David, Saul: Did Lords Lucan and Cardigan speak before the charge? *The RUSI Journal*, 143. (1998), 3. 65–69. Online: <https://doi.org/10.1080/03071849808446271>
- Dezső Tamás: *The Assyrian Army I*. Budapest, Eötvös University, 2012.
- Gray, Colin S.: *Strategy and History*. Abingdon, Routledge, 2006.
- Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1963.
- Hittle, James D.: *The Military Staff. It's History and Development*. Harrisburg PA., The Telegraph Press, 1961.
- Kákóczi Balázs: *Vegetius: Epitoma rei militaris – Az „Epitoma” hatása a középkori (had) tudományos irodalomra*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- Krajnc Zoltán (szerk.): *Hadtudományi Lexikon (Új Kötet)*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Kurz, H. R.: A katonai törzs és vezérkar története, formája és ténykedése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957), 1–2. 271–284.
- Menard, Edward J.: NATO Interoperability at the Tactical Unit Level. *Military Intelligence*, 7. (1981), 3. 18–23.
- Millotat, Christian: *Understanding the Prussian-German General Staff System*. US Army War College, 1992. Online: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a249255.pdf>
- Shaw, Ian: *Egyptian warfare and weapons*. Princes Risborough, Shire Publications Ltd, 1991.
- Storr, Jim: Ten Years Observing Command and Control. *Military Operations*, 3. (2015), 1. 28–31.

²⁷ Colin S. Gray: *Strategy and History*. Abingdon, Routledge, 2006. 1.

- Sz. n.: British Army adopts NATO staff titles. *Armed Forces*, 1982. May. 125–126. Online: <https://books.google.hu/books?id=nnlTAAAYAAJ&pg=PA125>
- Sz. n.: *Future Leadership*. Multinational Capability Development Campaign, 2020. Online: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/946243/20201210-MCDC_Future_Leadership-web.pdf
- Tomolya János: *A NATO új kihívásainak hatása a MH szárazföldi csapatainak vezetésére, irányítására és a törzsek kialakítására*. Budapest, ZMNE, 2009.
- Vovsi, Eman M. (szerk.): *An Explanation of the Duties of the Several États-majors in the French Army*. West Chester, The Nafziger Collection, 2010.

Molnár Zoltán¹

Karitatív tevékenység a Nagy Háború idején Magyarországon, valamint Nagy-Britanniában és Franciaországban

Charitable Activity during the Great War in Hungary as well as in Great Britain and France

Absztrakt

Tanulmányomban a nők karitatív munkában és a jótékonyági szervezetekben vállalt szerepét vizsgálom. Bemutatom az egyik legismertebb jótékonyági egyesület, az Augusztina-alap tevékenységét és jelentősebb akcióit. Emellett megvizsgálom a jószolgálat terén működő egyik legkiemelkedőbb arisztokrata hölgy, Apponyi Franciska fői aktivitását. A megannyi karitatív szervezet és személy kezdeményezései közül kiemelek néhány fontosnak tűnőt. Végül két Antant-állam, Nagy-Britannia és Franciaország jelentősebb karitatív akcióit mutatom be.

Kulcsszavak: Nagy Háború, nők, jótékonyág

Abstract

In my study, I examine the role of women in charitable activities and charity organisations. I present the activities and significant actions of one of the best-known charity associations, the Augusta Foundation. I will also examine the work of Franciska Apponyi from Fót, one of the most prominent aristocratic ladies in the field of good service. Of the actions of many charities and individuals, I will highlight some of the more significant

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: molnarzoltan910211@gmail.com

ones. *I present finally a major charitable action of two Entente States, Great Britain and France.*

Keywords: *Great War, women, charity*

1. A Nagy Háború és a hazai jótékonykodás

Az 1914–1918 között zajló Nagy Háború küzdelmeinek elhúzódása miatt a kormányzat egyre inkább megkövetelte a nőktől is a háborús célok melletti kiállást, és az egyre növekvő ellátási hiány ellenére a kitartást.² Mindezt a propaganda eszközeivel is igyekeztek megjeleníteni és népszerűsíteni. A tipikus nőideálnak az a hölgy volt tekinthető, aki elkötelezett honleányként, nem csupán részt vett a társadalmi gyűjtéseken, hanem személyes példamutatással is erősítette a nemzeti összefogást. Sebesülteket ápolt, erőn felül adakozott és hadikölcsönt jegyzett. Mindemellett a ruházati igényeket vissza kellett fogni, a konyhában pedig takarékoskodni.

Elmondható, hogy az arisztokrata hölgyek nagy számban kezdtek el jótékonykodni vagy vonultak be valamely kórház önkéntes ápolónői közé. A napi szinten jelen lévő halállal való közvetlen találkozás hatására sokan ábrándultak ki a háborúból. Az Osztrák–Magyar Monarchia már az első háborús év őszén olyan súlyos veszteségeket szenvedett, amelyeket a viláégés végéig már nem is tudott pótolni.³ A gyász mellett jelentős anyagi nehézségekkel kellett szembesülniük azoknak a családoknak, amelyek a harctéren veszítették el hozzátartozójukat. Mindezt a jótékonyági akciók fókuszába a hadiözvegyek és a hadiárva kerültek, továbbá jelentős figyelmet fordítottak a harctereken küzdő katonák ellátásának segítésére is. A háborús jótékonyág során számos karitatív szervezet végzett emberfeletti munkát.⁴

1.2. Augusztia főhercegnő és az általa létrehozott alap

A szervezet névadója, Augusztia Mária Lujza főhercegnő 1875-ben született Münchenben, Wittelsbach Lipót bajor herceg és Habsburg Gizella főhercegnő lányaként. Ferenc József unokája, József Ágost osztrák főherceg és magyar királyi herceg felesége, így a magyar nádori ág tagja volt. A világháború alatt Zita császárnéhez hasonlóan ő is a Vöröskereszthez csatlakozott és segített a sebesültek ápolásában. Jelentős pénzadományokat ajánlott fel a segítségnyújtó szervezeteknek. Számos jótékonyági egyesület és akció fővédője volt. Férje kistapolcsányi birtokán élt a viláégés éve alatt. A háborút követően is nagyon népszerű maradt, számos karitatív szervezet munkáját segítette. József Ágost kezdettől fogva a fronton harcolt, így a főhercegnő osztolni tudott a lakosság sorsában. 1944-ben Amerikába emigráltak, majd a háborút követően Regensburgban

² Balla Tibor: *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Scolar, 2019. 108.

³ A Monarchia fegyveres ereje 1914 őszén mintegy 600 ezer fős veszteséget (elhunytak, eltűntek, fogságba esettek, sebesültek, betegek) szenvedett. Vö. Balla Tibor: *A militarista birodalom mítosza. Az osztrák-magyar haderő az első világháború előestéjén. Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 3. 643.

⁴ Bödök Gergely: „A munka frontján.” *A nők változó társadalmi szerepe a Nagy Háború hátszínjében*. In Glässer Norbert – Mód László (szerk.): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2018. 409–410.

telepedtek le, Augusztia főhercegnő sógornőjénél. 1964. június 25-én ott hunyt el.⁵ A főhercegnő megnyerő modora s tettei miatt hamar közkedvelté vált. Rendkívül céltudatosan és folyamatosan lépett fel a háborús karitatív mozgalmak érdekében, közben pedig egyre több jómódú családot sikerült megnyernie a jótékonyág ügyének. Tevékenysége kiterjedt a kórházak felszerelésének fejlesztésére, a sebesültek pálya-udvari és kórházi fogadására, a frontkatonák és családjaik segélyezésére, a harctéren küzdők segítésére.⁶ A *Világháború képes krónikája* így ír személyéről: „Míg férje a katona kötelességét teljesítette a déli határon, a hercegasszony éjt és napot egybevetve tett, fáradt, agitált a társadalmi mozgalmak érdekében. A kórházak fölszerelése, a sebesültek fogadása és ápolása, családok ellátása, katonák megvendéglése egyképpen beletartozott nemes gondoskodásának körébe és e napokban alig volt órája a napnak, hogy itt vagy ott, kórházban, pályaudvaron, vagy akár a kávéházban is feltűnni ne láttuk volna fejedelmi alakját.”⁷

1914. augusztus 1-jén egy fővárosi hölgybizottság kezdeményezésére, majd Augusztia főhercegnő újságokban megjelent felhívása után megindult a spontán pénzgyűjtés a rászorulókat megsegítésére. Az első támogató maga a főhercegnő volt, emellett ő vállalta a szervezet fővédnöki feladatait is. Az augusztus 6-án megalakult szervezet legfontosabb célja volt hozzájárulni a háborús terhekhez, ehhez kérték a civil lakosság felajánlásait. Az alap fővédnöke maga a főhercegasszony volt, ügyvezető igazgatója pedig Lónyay Sándorné, leánykori nevén Becsky Ida, aki szépirodalmi munkáival vált ismertté. (1899-ben jelent meg a *Jóslás a kézből* című munkája, amely meghozta számára az elismertséget.) Az alap díszelnöke Csernoch János esztergomi érsek és hercegprímás, elnökei pedig Bárczy István (1906 és 1917 között Budapest polgármestere, 1917–1918-ban a főváros főpolgármestere), valamint Lánchy Leó (1881-től a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, a háború alatt a hadigazdálkodás megszervezésének egyik jelentős személyisége) voltak. A szervezet a hangsúlyt a segítségnyújtás gyorsaságára helyezte. Hamar nagy népszerűsége tett szert, az arisztokrácia tagjain kívül a középosztályból is sokan csatlakoztak hozzá. Képviselőik piros karszalagot viseltek, amelynek feliratán a „bánat és nyomor enyhítésére” felirat állt. Támogatták a frontkatonákat, a sebesülteket, a hadbavonultak családtagjait, a hajléktalanokat, az özvegyeket, az árvákat, a rokkantakat. A legkülönbözőbb módon segítettek: készpénzzel, ruhával, étellel, fűtőanyaggal és természetesen segélyezéssel. Az alap a sajtóban már az első évben komoly elismerésre tett szert. Tevékenysége mind szélesebb körre kiterjedt, ezért a szervezetnek osztályai jöttek létre különböző helyszíneken. Budapesten például a Kossuth Lajos utca 1. szám alatt alakították át a „Ferenciek bazárát”. A felújított üzlethelyiségben kapható volt vasékszer, szerencsetű, árvácskajelvény, legyező és az elesett hőskatonák plakettje, Augusztia-naptár, gyűszű, valamint emlékpapír is. Emellett az 1914-es kraszniki csata után (ahol az 1. osztrák–magyar hadsereg legyőzte az orosz 4. hadsereget) elérhetőek voltak az oroszoktól zsákmányolt ágyúkból készített hadi emlékérmék, győzelmi éremékszerek.⁸

⁵ Szijj Jolán – Ravasz István. (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Petit Real, 2000. 47.

⁶ Szoleczky Emese – Kreutzer Andrea: Az Augusztia Gyorssegély-alap tevékenységéről. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, (2011), 12. 17–18.

⁷ A társadalom munkája. *A világháború képes krónikája*, (1914), 4. 125.

⁸ Szoleczky–Kreutzer (2011): i. m. 18–20.

1.2.1. Az Augusztá-alap jelentősebb kezdeményezései

Ebben a részfejezetben az Augusztá-alap kezdeményezésével vagy részvételével létrejövő fontosabb jótékonyági akciókat mutatom be.

Az Augusztá-alap megalakulása után rögtön meghirdette az „aranyat vásért” mozgalmat. A begyűjtött aranytárgyakért „Pro Patria” feliratú vasgyűrűt vagy vaskarkötőt, esetenként vasórát adtak cserébe. A *Pesti Hírlap* külön rovatban számolt be az eredményekről, kezdetben név szerint sorolták fel az adományozókat. Volt, aki pénzért váltotta meg a gyűrűt, így tett maga Ferenc József is, aki 5000 koronát fizetett érte, egyre inkább divatot is teremtve ezzel. 1915. január 14-től melltűt, nyakkendőűt, óraláncot adtak cserébe. Emellett népszerűek voltak a karperecek, amelyeket a forradalomban elterjedt rabláncokhoz hasonlítottak. A begyűjtött ékszerekből rendszeresen aukciókat rendeztek. Az egyik legismertebb az 1917. június 12-én megtartott drágakőárverés volt.

1914. augusztus 15-től Budapest összes éttermében és boltjában a számlához Tuszkai Márton plakáttervező által készített kétfilléres segélybélyeget mellékeltek. Ez félmillió nagyságú példányszámban készült el, amelyet az alapnak ingyen bocsátott rendelkezésére a Pester Lloyd és az Athenaeum Nyomda, valamint a Fővárosi Nyomda. Ezt váltotta fel később az Augusztá-garas. Ezt a különféle üzletekben és kávéházakban hozzászámították a számlákhoz.

Sok állástalan nőnek adott munkát az alap által életre keltett Augusztá-virág, amelyet 1914. október 10-től árultak 2 koronáért. A központi hatalmak zászlószíneiből összeállított ötszínű árvácska közepén „A” felirat volt olvasható. Ez is divattá vált, a szervezet céljaival egyetértők nagy számban viselték. 1914 októberétől éves rendszerességgel „Téli ruhát a szegényeknek” címen ruhákat gyűjtöttek. „Halottak az élőkért” címmel segítettek a halottak napi megemlékezésekben. Augusztá-szalagot tűztek a koszorúkra és a kegyelet adója néven segítettek a rászorulókat. 1914 végére elkészült az Augusztá-plakett a hősök emlékére. A feliratán Horatius idézete volt olvasható: *Dulce et decorum est pro patria mori* („édes és dicső a hazáért meghalni”). A Hadsegélyező Hivatallal közös volt az akció, és hamarosan a plakettek viselése is divattá vált.

Jelentős kezdeményezés volt a német mintára 1914. november 2-től évente folyamatosan megrendezésre kerülő Katonák karácsonya. Ennek célja az volt, hogy a frontra a Hadsegélyező Hivatal segítségével három-négyfajta láda kerüljön, amelyeknek fedelét fenyőgally, valamint a német és az osztrák uralkodó képe díszítette s nemzeti színű szalaggal kötötték át. Mindegyik láda tartalmazott mézeskalácsot, cigarettát, szivart, kétszersültet, ceruzát, tábori levelezőlapot, szappant és csokoládét. Az elesett katonák árvái és a sebesültek hozzátartozói – mintegy 1500 család – az alap központi helyén felállított karácsonyfa alatt vették át ajándékukat. A ruházati ajándékokat például a kereskedők szövetadományaiból azok feleségei varrták. 1915. január 9-én a középosztály segítése céljából került sor az Augusztá-tombola megszervezésére, amely festményekből, szobrokból rendezett tárgynyermény-játék volt. Augusztá lánya, Zsófia hercegnő szervezésében rendezték meg a babakiállítás (maga Zsófia is felajánlotta játékait), továbbá tucatnyi mesedélután és hangversenyt is tartottak.

A jótékonyáshoz csatlakozott a Zeneakadémia is. Az 1914–1915-ös évadban például világhírű zenészek léptek fel. A bevételből többek között a Vöröskereszt és az orosz betörésektől szenvedő északi vármegyék részesültek. A Hadi emlékérem a kraszniki

ütközetben zsákmányolt orosz ágyúk fémjéből készült, ezt az uralkodó adományozta a szervezetnek. Bronz változatai 10, illetve 5, a vasból készültek 2, illetve 1 koronáért voltak kaphatók. Aranyba és ezüstbe foglalt „háborús ékszerek” is készültek belőle, amelyeket Murányi Gyula szobrász tervezett.

Az 1915 májusában megrendezett „Füsttelen nap” is jól illett az alap tevékenységébe. A város forgalmas helyein (a Margitsziget, a Városliget, a Korzó, továbbá a kávéházak és a trafikok) különböző kitűzőket árultak, eltérő árakon, hogy minél többen vehessék meg azokat. A megvásárolt jelvények viselője egy napi dohányköltségét váltotta meg. A hadirokkantak támogatására szánták. A tarka „füsttelen jelvények” ára 20 fillértől 10 koronáig terjedt. Az akcióban segítettek a házmesterek, akik „füstadó” vetettek ki. A „Füsttelen napot” egyébként országsszerte megtartották: a budapesti rendezvényhez aznap még 75 település csatlakozott, majd a többi helység július és augusztus hónap folyamán. Ennek a kezdeményezésnek a bevételéből hozták létre az Augusztus-rokkantalapot. A középfokú végzettséggel rendelkező, családtalan, teljes rokkantaknak 100 ágyas szanatóriumot akartak létrehozni a rokkantalap pénzéből. A szakirodalomban csak a Nemzet Háza-ként emlegetett intézményt azonban forráshiány miatt végül nem sikerült megvalósítani.

1915. május 7-én indult első útjára 109 rokkant katonával a fedélzetén az Augusztus-hajó, amelyet a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. bocsátott rendelkezésre jótékonyági célra az alap részére. A hajó naponta háromszor, kétórás sétautat tett a Dunán az Eötvös-téri kikötőből indulva. A budapesti hadikórházak sebesült katonáit hétfőnként kirándulni vitték, délelőtt 150, délután pedig 250 főt tudtak a hajón utaztatni. A hét többi napján a hajót a budapesti közönség vehette igénybe 3 koronáért, mindez tartalmazta az uzsonnát is. Szombatonként még hangverseny és kabaré is várta az érdeklődőket. Vasárnap délelőtt pedig a gyerekeknek biztosítottak tartalmas programot.

Német mintára a segélyszervezet 1916 elején a hadibiztosítás bevezetését kezdeményezte. A biztosításokat előbb a Phönix Biztosító Rt. végezte, majd a Rokkantügyi Hivatal előírásait teljesítve az alap létrehozta az Augusztus Általános Biztosító Rt-t. A Hadibiztosítási Osztály vállalta a biztosítások propagálását és annak felügyeletét, cserébe a nyereségből részesedtek. A fronton harcoló katonák családtagjai, továbbá a települések egyaránt megköthették a harcoló nevére, haláleset, rokkantság esetére, havi díjfizetéssel. 1917 áprilisáig a statisztikai adatok szerint közel 100 ezer család vált biztosítottá.

Fontos fővárosi látványosság volt a Pasaréti Lövészárok, amely tulajdonképpen egy háborús skanzenként működött. 1915. augusztus 11-én nyitotta meg kapuit. A keleti fronton, Tomaszów Lubelski közelében 1915-ben az oroszok ellen vívott harc tér lövészárok-rendszeréhez hasonlót készítettek el Pasaréten. Külön figyeltek a minél könnyebb megközelíthetőségre, a Hűvösvölgyi villamos, nagyjából a mai Nagyajtai utca megállóhelyénél, a Lövészárok bejáratánál külön megállóhelyet kapott.

Mindennap 10–22 óráig tartott nyitva, délelőtt a középiskolások végeztek benne harcászati gyakorlatokat, délután látogathatta a közönség. Katonazene, hadi pékműhely, gulyáságyú is várta az érdeklődőket. Csütörtök este tűzijátékot és fényszóró gyakorlatokat tartottak, bemutatták a háborús újdonságok – mint például a világítóbombák, jelzőrakéták, gépfegyverek, periszkópok – szerepét és használatát. Villanylámpákkal világították meg a területet. A fegyverek mellett hidak, tábori kórházi berendezés,

valamint nyolc sátorban elhelyezett alkalmi hadi felszerelési kiállítás is hozzátartozott. Teljes bevételét a Nemzet Háza felállítására fordították, azonban ismeretlen időpontban, még a háború vége előtt felszámolták.⁹

Az adakozás előremozdítását segítette a Nemzeti Áldozatkészség szobra, amely Sidló Ferenc szobrászművész alkotása volt. Korábbi bécsi kezdeményezés mintájára a magyar kormány 1915 elején döntött arról, hogy a Hadsegélyező Hivatal állítson fel egy fából készült, Mátyás-kori lovas szobrot. 1915. szeptember 12-én Tisza István miniszterelnök Csernoch János hercegprímás jelenlétében avatta fel az Anker Biztosító Társaság székháza előtt, a Deák-téren. A beszédet az esztergomi érsek tartotta. Két korona értékében névvel ellátott fémpikkelyeket lehetett vásárolni és azokat a szoborra szegelni. (1919. május 1-jén a kommunisták pavilont emeltek a szobor elé, amelyet Szabó Ervin nagyméretű gipsz portréja díszített. 1924 novemberében a szobrot a Ludovikára szállították, a II. világháborút követően szétbontották, darabjai a Kiscelli Múzeumba, illetve a Hadtörténeti Múzeum raktárába kerültek.) Kicsinyített szobrok is készültek, a talapzat két oldalán a *Hadsegélyező Hivatal* és *Az Augusztá-alap* felirat volt olvasható. Hasonló szobrok felállítására került sor Székesfehérváron, Nagyváradon, Kolozsváron és Szegeden is.¹⁰ A szoborállítási mozgalom tehát 1915. március 6-án Bécsből indult, majd a Monarchia és a Német Császárság teljes területén emeltek hasonló alkotásokat. Mi több, világszerte elterjedtek, Európa más országain túl, még az Egyesült Államokban és Argentínában is születtek hasonló kezdeményezések.¹¹

Kiemelkedő szerepe volt a 41. számú, 264 méter hosszú Augusztá-mentővonatnak, amely 1915. február 18-tól a Monarchia fennállásának végéig szállította a sérült katonákat. A Budapesti Önkéntes Mentőegylet számára Alexander Krobotin közös hadügyminiszter bocsátotta rendelkezésre. A mentőegylet fővédnöke József Ágost főherceg volt. Kezdetben a harcterekhez közeli báziskórházakból a fővárosba szállították rajta a sérülteket. Később a frontvonalak között is közlekedett, még a Német Császárság területére is eljutott. Akár 10-15 pótkocsit is hozzá lehetett csatolni, egyszerre 800 sérültet szállíthatott, elsősegélyt nyújtott és műszaki mentést is tudott végezni. Személyzetéhez két egészségügyi tiszt, valamint 34 fő tartozott. Egészségügyi és műszaki mentőszemélyzetre tagolódt. A háború időszakában összesen 69 763 utast szállított. A magyar mentőtörténelem egyik kiemelkedő alakja és a mentőszolgálat második vezetője, Kovách Aladár megvalósította a műszaki mentés, a betegszállítás és az elsősegély-nyújtás együttes alkalmazását, elsőként a világon.¹²

1.3. Gróf Apponyi Franciska fóti jószolgálat

Apponyi Franciska 1879-ben született Bécsben, a nagy múltú arisztokrata család sarjaként. Már 18 évesen férjhez ment a szintén előkelő családból származó Károlyi

⁹ Szoleczky-Kreutzer (2011): i. m. 20–28.

¹⁰ Sziij-Ravasz (2000): i. m. 494.

¹¹ Vizi László Tamás: „Felállítottuk ezen emlékművet...” – A nemzeti áldozatkészség székesfehérvári szobra a terv megvalósításától, az 1915-ös megvalósításig. In Szakály Sándor (szerk.): *Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború*. Budapest, L'Harmattan, 2015. 78.

¹² Debródi Gábor: *Vasúti mentés az első világháborúban. A 41. számú Augusztá-mentővonat története*.

Lászlóhoz, akinek fői kastélyába költöztek a világháborút megelőzően. A Nagy Háború gyökeresen felforgatta a társadalmi viszonyokat. Mivel nagyon sok családban a harc-terekre kerülő férfiak voltak a családfenntartók és a keresők, az asszonyok tömegével maradtak egyedül és bevétel nélkül. Mindezért sokan munkavállalásra kényszerültek, azonban gondot jelentett a kisgyermek elhelyezése. Apponyi Franciska hozta létre az első ingyenes orvosi ellátást és gyógyszereket biztosító anya- és csecsemővédő intézményt Fóton, illetve Tanácsadó Irodát is alapított. A Tanácsadó Iroda előbb a fői kastélyban, majd annak parkjában, különálló épületben működött 1915 januárjától. Segélyezték a frontszolgálatosok családtagjait, élelemmel, ruházattal igyekeztek ellátni a katonákat. Az intézmény legfőbb feladata az eltűnt harcosok felkutatása, a kérvények és levelek megírásában történő segítségnyújtás volt. Egy 60 ágyasra tervezett csecsemőotthont is létesítettek. Az intézménybe a munkába induló anyák féléves kortól hároméves korig bevihették gyermekeiket, akik ott teljes körű ellátásban részesültek. Havonta kétszer, vasárnap délutánonként a fiatal anyáknak előadásokat tartottak. Szakképzett ápolónők foglalkoztak a gyermekekkel.

Az újpesti kórház nem kapott közvetlen betegátvételt engedélyt, mivel az 300 betegágyhoz volt kötve, míg az intézményben csak 260 állt rendelkezésre. A grófnő felkereste az összes magyar hatóságot, és 1916 decemberében Bécsben, a hadügyminiszternél sikerült elérnie, hogy a távolabbi kórházakban ápolt betegeket átszállítsák Újpestre. Fóton megalapította a családlátogatók intézményét is. Hetente látogattak meg tíz-tíz szegény sorsú családot, amelyeknek rászorultság alapján javasolták a természetbeni segély mértékét. Fótot 17 körzetre osztották fel, mindegyik élén egy-egy családlátogató asszony állt. Feladatuk környezettanulmányok készítése, továbbá a megsegítés módjára történő javaslattevés volt. A munkaképteleneket, ha nem rendelkeztek az eltartásukhoz szükséges hozzátartozóval, a település szegényházába vették fel. A grófnő a Nagy-tó alatti területet felszántatta és 400 négyszögöl nagyságú telkeket osztottak ki 76 rászoruló családnak. Még a vetőmagot is ők adták. A népkonyha számára a burgonyatermés felét be kellett szolgáltatniuk, ahol napi 100 adag ételt osztottak szét. A többi termés és vetőmag azonban az új tulajdonosoknál maradt. Emellett még varrodát is alapított, amelynek célja az volt, hogy a nők maguk is el tudják végezni a ruhák varrását.¹³

1.4. A magyar karitatív szervezetek áldozatos munkája

A háború alatt óriási mértékben csökkent a születések száma, ezért rendkívül lényegessé vált a csecsemő- és anyavédelem. Rendkívül fontos szervezet volt a Rudolf trónörökös özvegye nevét viselő Stefánia-szövetség, amelyet gróf Apponyi Albert vezetett. Az ismeretek terjesztésére tanfolyamokat is szerveztek. 1916-ban a kormányzat anyagilag is támogatta a szervezet tanfolyamait. (A 135.840/1917. számú belügyminiszteri rendelet rendelkezett a szövetség támogatásáról.) Felemelték a gyermekágyi

¹³ Völgyesi Zoltán: *Harcértől a hátorszáig. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében.* Budapest, L'Harmattan, 2016. 189–200.

segély összegét és azt a korábbi 6-ról 8 hétre terjesztették ki. Bevezették továbbá a szoptatási segélyeket is.¹⁴

A szövetség szervezése 1914 szeptemberében kezdődött meg, 1915. június 13-án tartották alakuló ülését. Ma is ezt az időpontot tartjuk számon a védőnői szolgálat létrejöttének időpontjaként. Az alapszabály tervezetét és a szervezet programját dr. Madzsar József orvos, szociálpolitikus készítette el. A szövetség együttműködött a Munkásbiztosító Pénztárral is. A Budapesten 1917 óta működő Népjóléti Központ is csatlakozott a kezdeményezéshez. A budapesti üzemek és villamos társaságok figyelmét arra hívták fel, hogy alakítsanak ki szoptatós szobákat, ahol a munkásnők napközben elhelyezhetik gyermekeiket.¹⁵

A Magyarországi Nőegyesület Szövetsége Tanácsának döntéséről a *Pesti Hírlap* is beszámolt. Nevezetesen arról, hogy a tanítók számára a Vöröskereszt segédápolói tanfolyamot szervezzen legalább a fővárosban, s kérték a nők abban való részvételét. Azt is fontosnak tartották, hogy a képzettek és kellő szabadidővel rendelkezők vállaljanak munkát: lehetőség szerint a lakóhelyükön, de segédkezzenek a hadseregnél, illetve lássanak el ápolási feladatokat a kórházakban is. Az egyesület tagszervezeteit munkaközvetítő irodák felállítására ösztönözte. Magyar Nők Országos Segélyalapja néven gyűjtést rendeztek a szegények számára. A tehetősebb családokat arra kérték, hogy legalább délben biztosítsanak étkezési lehetőséget a behívott katonák gyermekeinek. A nőegyesület felhívta tagjai figyelmét arra is, a népkonyhák megnyitása után mennyire fontos ebédjegyek osztásával támogatni a kereset nélkül maradt rászorulókat. A dolgozó anyák gyermekeit lehetőség szerint napközibe gyűjtsék, a tehetősebb lánygyermekeket pedig ösztönözzék a szegény gyermekekkel való foglalkozásra. Valamint azt is szerették volna elérni, hogy gyűjtsenek fehérneműt, ruhákat a Vöröskereszt számára.¹⁶

A Magyar Úrinők Egyesülete Szentendrén a „Magános Úrinők Otthonában” berendezett három Augusztá- és Erzsébet-szobát felajánlotta a Honvédelmi Minisztérium részére. Elsősorban az idősebb nők számára biztosították a szolgáltatást ingyenesen, azoknak, akik csupán kegydíjban részesültek.¹⁷ Balatonszabadiban a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület 225 ágyas szálláshelyet létesített az elesett katonák árvái számára. Az avatásra a Déli Vasút különvonatot indított. A beteg gyermekek ott korszerű körülmények között gyógyulhattak.¹⁸

Jelentős szerepet vállaltak a jótékonyágban a különféle egyházi szervezetek is. A Katolikus Karitasz meleg ruhával, élelemmel látta el a katonákat. Gyermekeiknek elhelyezést biztosított napközben, feleségeiket, özvegyeiket munkához segítette. Élelmiszerral látta el a munkanélküli nőket.¹⁹ Szintén kiemelkedő szervezet volt a Magyar Nők Korona Alapja, az egyik legelső jótékonyági kezdeményezés a háború kitörését követően. Tagsági díja 1 korona volt, a hozzájuk befolyt adományokat a hadiözvegyeknek és -árváknak ajánlották fel. Együttműködtek Budapesten a Hadsegélyző Hivatallal,

¹⁴ Völgyesi (2016): i. m. 189.

¹⁵ Zalai Katalin: Háborús nőügyek. In Kaba Eszter (szerk.): *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja*. Budapest, Napvilág, 2017. 241–242.

¹⁶ A magyar nők akciója. *Pesti Hírlap*, (1914), 181. 7.

¹⁷ Otthon az elesett katonák hozzátartozóinak. *Pesti Hírlap*, (1914), 296. 13.

¹⁸ A balatonszabadi gyermekszanatórium felavatása. *Az Est*, (1917), 214. 7.

¹⁹ Szijj-Ravasz (2000): i. m. 335.

vidéken a Hadsegélyző Hölgybizottságokkal, amelyek hivatalos emlékszelvényeket állítottak ki az adományokról.²⁰

Andrássy Klára grófnő felhívására a Gyermekszívek Karácsonya elnevezésű jótékonyági esemény fővédnökségét Zsófia főhercegnő vállalta el. Az Uránia Országos Nővédő Egyesület hatalmas összeggel támogatta az akciót. 1000 szegény gyermeket juttatott ruhához, s mintegy 3000-4000 gyermeket könyvhöz, valamint játékhoz. Azonkívül Rónay Jenő császári és királyi tengerész-hadbíró kérésére a tengerészek számára könyveket is küldtek.²¹

2. Háborús karitatív tevékenység Nagy-Britanniában és Franciaországban

A nyugat-európai államokban is – hasonlóan Magyarországhoz – a nők hoztak létre civil szervezeteket. A katonák ellátásán túl alapítottak egyesületeket a menekültek és a sebesültek gondozására is. A worcesteri egyetemen például leginkább belga menekülteket láttak el. Nők töltötték be az ápolónői, nevelő és gondozó szerepköröket is. A királyi család alkalmazott például szakácsnőket vagy éppen gyógyfűkereskedőket is. Anglia gyógyszerészeti ipari annyira visszaesett, hogy a Monarchiából importáltak gyógynövényeket. A worcesteri egyetem a háború alatt kórházként és menekülttáborként működött.²²

A háború kitörése után Angliában az arisztokrácia és a jobb módú emberek jelentkeztek önkéntesnek a Háborús Hivatal szolgálatába. A háború idején közel 18 ezer karitatív szervezetet hoztak létre, tevékenységük kiterjedt a ruházatra, az élelemre, a könyvek szállítására a hadseregnek, az orvosi szolgáltatásokra, a hadifoglyoknak nyújtott segítségre, a háború utáni megemlékezésekre. Edward walesi herceg vezetésével Nemzeti Segélyalapot hoztak létre. Egy hét alatt a befolyt adományok összege elérte az egymillió fontot. A belga menekültek segítésére a Millicent Fawcett által vezetett Női Szavazati Társaságok Országos Szövetsége²³ 150 tolmácsot biztosított. 265 ezer menekült érkezett az első tíz hónapban a szigetországba. Létrehozták a jótékonyági szervezetek helyi hálózatát is. Az újságokban folyamatosan felhívások jelentek meg, gyűjtéseket szerveztek. Az egyik legnagyobb jótékonyági szervezet, a Füst a Sebesült Katonák és a Tengerészek Társadalma Számára²⁴ volt. Fag Day elnevezésű rendezvényeket tartottak, ahol több mint egymilliárd cigarettát osztottak ki a sebesült férfiaknak. A királyi család tagjai megjelenésükkel, védnökségükkel támogatták a rendezvényeket. A háború elején számos nő veszítette el állását, leginkább a textiliparban, amikor bezártak az exportpiacok. A Háborús Sürgősségi Dolgozók Nemzeti Bizottsága, aminek tagjai voltak a szakszervezetek vezetői is, segítette a helyzetükön. Létrehozták továbbá a Queen's Work for Women Fundot. Az iskolákban úgynevezett Tojás Napokat tartottak, a sebesülteknek gyűjtötték őket a gyerekek. Kiemelkedő eseménynek

²⁰ Szijj-Ravaszi (2000): i. m. 449.

²¹ Andrássy Klára grófnő felhívása. *Pesti Hírlap*, (1914), 318. 9.

²² Czeferner Dóra: *Hátországok szerepe a háborús konfliktusokban*.

²³ The National Union of Women's Suffrage Societies.

²⁴ The Smokes for Wounded Soldiers and Sailors Society.

számítottak az 1914 szeptemberétől indult, úgynevezett Zászló Napok, amelyeken a háborús özvegyeknek, katonáknak, hadifoglyoknak gyűjtöttek. A támogatókat arra buzdították, hogy zászlótűket vásároljanak, amelyeket nemzeti ruhát viselő nők értékesítettek. 1917 decemberében India-napot tartottak. A Mezopotámiában meg Indiában szolgáló katonáknak és azok családtagjainak gyűjtöttek. A háború végére az egy napi adomány értéke elérte a 25 millió fontot, amely ma 1,75 milliárd fontnak felel meg. A *Times* újság által létrehozott Times Alapítvány a brit Vöröskereszt és a Szent János Mentőszolgálat égisze alatt működő közös háborús bizottságnak gyűjtött. Elsie Inglis, az egyik első diplomás női orvos volt Angliában. Megszervezte a Skót Női Kórházak Külügyi Szolgálatát,²⁵ helyi kórházakat hozott létre a szövetséges erők számára. A skót női kórházak 14 orvosi egységet hoztak létre Szerbiában, Franciaországban, Korzikán, Szalonikiben, Romániában, Oroszországban és Máltán. Inglis számos kórházat vezetett, védőoltásokkal küzdött a tífusz és a kolera ellen. Egészen a rákos betegség által okozott haláláig dolgozott. 1917-ben hunyt el, 53 évesen.²⁶

A franciák megalapították az Apa Nélkül Maradt Gyermekek Jótékonyági Szervezetét.²⁷ Arra kérték az amerikaiakat, hogy legalább tíz napra fogadják be a gyermekeket. Úgy vélték, hogy az apjuk vallása szerint kell nevelni őket, az anyjukkal és a testvéreikkel együtt, ha ez lehetséges. Családtag híján képzett gyámot neveztek ki. Országszerte megalakultak a szervezet bizottságai.

Franciaországban az adománygyűjtés a háború kezdetétől folyt, egészen addig, amíg az USA belépett a világháborúba. A Testvériség Szervezete a Francia Gyerekekért²⁸ 1917 novemberében újrászervezésre került, Joffre tábornok lett az elnöke. 1918. május 21-én 58 árvákat támogató intézmény működött alárendeltségében, illetve az Egyesült Államokban 180 társult bizottsága jött létre. Kuponokat küldtek a rászoruló özvegyeknek. Fontos szervezet volt az 1914. augusztus 2-án megalakult Árvák Háborús Egyesülete is.²⁹ Jótékonyági Zászlós napokat tartottak például 1916. július 14-én (a Bastille Napján vagy Párizs Napja).³⁰

Az I. világháború idején északkelet-Franciaországban 350 önkéntes amerikai nő tevékenykedett. Közülük is kiemelkedett Anne Morgan, J. P. Morgan lánya, aki megalapította az Amerikai Bizottságot az Elpusztított Franciaországért.³¹ Az amerikai nők Château de Blérancourt kastélyában éltek, Ford teherautókon szállították őket. Irányították a mezőgazdasági termelést és az épületek helyreállítását. Életre hívták a vendég ápolónők hálózatát, könyvtárakat, szociális központokat, óvodákat hoztak létre, olyan közéleti eseményeket szerveztek, amelyek erősítették a társadalmi kapcsolatokat. Az I. világháború után hozta létre Anne Morgan a Francia–Amerikai Múzeumot, amely manapság az Egyesült Államok és Franciaország barátságának és együttműködésének előmozdítására szolgál.

Anne 1914 nyarát Franciaországban töltötte. A szörnyű Marne-i csataterén történt látogatása után úgy döntött, hogy a szövetséges ügynek szenteli tevékenységét. 1917-ben

²⁵ *Scottish Women's Hospitals for Foreign Service Committee.*

²⁶ Carol Harris: 1914–1918. *How charities helped to win WW1.*

²⁷ *Fatherless Children of France.*

²⁸ Fraternal League for the Children of France. Eredetileg 1896-ban alakult meg.

²⁹ *The Association of Orphans of War.*

³⁰ Madame Guérin: *Chapter 4: Lecturing and WW1 Charity Fundraising in USA.*

³¹ *American Committee for Devastated France.*

hozta létre a már említett Amerikai Bizottságot az Elpusztított Franciaországért, New York-i irodákkal. Hetente jelentetett meg kiadványt *Két zászló alatt* címmel, és fényképeket készített a szervezet tevékenységének bemutatására. A bizottság 1918 márciusáig 800 családnak segített önellátóvá válni, továbbá anyagilag és képzésekkel is támogatta a rászorulókat.³²

A külügyminisztérium főtitkárának (Jules Cambon) védnöksége alatt állt a Marguerite De Lens által 1915 januárjában létrehozott a „Katonák családja”³³ elnevezésű jótékonyági szervezet, amelynek célja az volt, hogy erkölcsi támogatást nyújtson azoknak a katonáknak, akik Franciaország északi és keleti részéről, az idegen fennhatóság alá került területekről származtak, s nem tudtak levelet kapni családjuktól. Összesen 25 ezer katona vett részt a programban.

Még több hasonló, a katonák és családtagjaik támogatását előtérbe helyező szervezet is létezett, mint például az 1915-ben az Alexandre Millerand hadügyminiszter támogatásával létrejövő „Katonáim”.³⁴ 1915-ben hivatalos intézménnyé vált a háborús levelezőtársak szervezete, a „Keresztanyák”,³⁵ amelynek keretében a magányos katonáknak lehetőségük volt levelezni női levelezőtársakkal, sőt anyagi támogatást is nyújtottak a katonáknak. Később azonban felmerült a kémkedés vádja a szervezettel szemben. Az intézmény népszerűség körében való sikerének és ellentmondásos értelmezésének bizonyítéka megtalálható olyan regényekben, színdarabokban és dalokban, amelyek vagy dicsőítik a női tollbarátokat és katonákat, akiknek írtak, hangsúlyozva az érintett nők hazafias aspektusát és jóságát, vagy pedig azon gúnyolódnak, hogy a levélírási gyakorlatok végső soron az udvarlásra és az álnokságra irányultak, ami távol állt a rendszer alkotói által elképzelttől. A női levélírók és férfi társaik olyan figurákká váltak, akiket az irodalom vagy az Union Sacrée emblémájaként, vagy a nemzet erkölcstelenségének és elfajulásának képviselőiként ábrázol. Minden gyanakvás ellenére azonban 1939-ben újjáéledt a Nagy Háború idején létrejött tollbarátok intézménye.³⁶

3. Összegzés

Összefoglalva elmondható, hogy az első világháború folyamán a karitatív szervezetek, az arisztokráciához, valamint a középosztályhoz tartozó hölgyek erőn felül támogatták a frontkatonákat és családtagjaikat, a társadalom esendőbb tagjait, kiegészítve az állami intézmények segélyezését. Jelentős munkát végeztek a férfiak által alapított jótékonyági szervezetekben is. A mai kor embere számára is példaértékű jószolgálati munkát teljesítettek. Mindezt az egyre fokozódó háborús áruhiány és a növekvő veszteségek közepette tették. Úgy vélem, hogy a Nagy Háború harcai és főbb eseményei mellett e szervezetek és emberek munkájáról is méltó módon kell megemlékezni.

³² *American women rebuilding France.*

³³ *La Famille du Soldat.*

³⁴ *Mon Soldat.*

³⁵ *Marraines.*

³⁶ Clémentine Vidal-Naquet: *Marraines de Guerre.*

Felhasznált irodalom

- A balatonszabadi gyermekszanatórium felavatása. *Az Est*, (1917), 214. 7.
- A magyar nők akciója. *Pesti Hírlap*, (1914), 181. 7.
- American women rebuilding France*. Online: www.theworldwar.org/explore/exhibitions/past-exhibitions/american-women-rebuilding-france
- Andrássy Klára grófnő felhívása. *Pesti Hírlap*, (1914), 318. 9.
- A társadalom munkája. *A világháború képes krónikája*, (1914), 4. 125.
- Balla Tibor: A militarista birodalom mítosza. Az osztrák-magyar haderő az első világháború előestéjén. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 3. 628–645.
- Balla Tibor: *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Scolar, 2019.
- Bödök Gergely: „A munka frontján.” A nők változó társadalmi szerepe a Nagy Háború hátszágában. In Glässer Norbert – Mód László (szerk.): *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2018. 409–419.
- Czeferner Dóra: *Hátországok szerepe a háborús konfliktusokban*. Online: <http://ujkor.hu/content/hatorszagok-szerepe-a-haborus-konfliktusokban>
- Debrődi Gábor: *Vasúti mentés az első világháborúban. A 41. számú Augusztia mentővonat története*. Online: www.mentomuzeum.hu/hun/images/letoltesek/debrodi_augusztia_mentovonat.pdf
- Harris, Carol: *1914–1918. How charities helped to win WW1*. Online: www.thirdsector.co.uk/1914-1918-charities-helped-win-ww1/volunteering/article/1299786
- Madame Guérin: *Chapter 4. Lecturing and WW1 Charity Fundraising in USA*. Online: <https://poppyladymadameguerin.wordpress.com/chapter-4-lecturing-and-ww1-charity-fundraising-in-usa/>
- Otthon az elesett katonák hozzátartozóinak. *Pesti Hírlap*, (1914), 296. 13.
- Szijj Jolán – Ravasz István. (szerk.) *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Petit Real, 2000.
- Szoleczky Emese – Kreutzer Andrea: Az Augusztia Gyorssegély-alap tevékenységéről. *A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője*, (2011), 12. 17–27.
- Vidal-Naquet, Clémentine: *Marraines de Guerre*. Online: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/marraines_de_guerre
- Vizi László Tamás: „Felállítottuk ezen emlékművet...” – A nemzeti áldozatkészség székesfehérvári szobra a terv megszületésétől az 1915-ös megvalósításig. In Szakály Sándor (szerk.): *Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború*. Budapest, L'Harmattan, 2015. 78–107.
- Völgyesi Zoltán: *Harctértől a hátszágig. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében*. Budapest, L'Harmattan, 2016.
- Zalai Katalin: *Háborús nőügyek*. In Kaba Eszter (szerk.): *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja*. Budapest, Napvilág, 2017. 225–251.

Szilágyi-Kiss Hajnalka¹

Az Iszlám Állam visszatérésének veszélye az iraki kisebbségekre nézve

Risks of Return of the Islamic State and Its Effect on Iraqi Minorities

Absztrakt

A veszélyeztetés egy nem kívánt történés bekövetkezésének lehetősége, azaz olyan helyzet, amelyben nem biztosan, de valamikorra eséllyel kialakulhat bizonyos károkozás, s ez félelemhez, a biztonságérzés megszűnéséhez vezet. Sajnos, Irakban még ma is sokan veszélyben érzik magukat, mert az Iszlám Állam mint kalifátus ugyan megszűnt, de sejtekben tovább él tulajdonképpen bárhol a világon, s ezek tagjainak radikális nézeteiből adódóan kiújulhat a tevékenysége. A veszélyérzet szubjektív, hiszen az is érzékelhet fenyegetettséget, aki objektíven nincs veszélyben. Fontos, hogy az egyéni mellett létezik közösségi érzékelés is. Fontos tehát megkülönböztetnünk az egyén vagy csoport által érzékelt valós vagy vélt veszélyeket, különösen, amikor kockázatelemzéssel foglalkozunk. Ha felmerül valamilyen kihívás vagy veszélyérzet egy embercsoport részéről, a legtöbb esetben annak valós alapja van, s foglalkozni kell az okával és a megoldás keresésével. Az alábbiakban az elméleti keretek áttekintését követően az Iszlám Állam újjáéledésének kockázatait vizsgálom meg különösen azokra a kisebbségekre nézve, amelyek korábban fő célpontot jelentettek harcosai számára.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, Irak, biztonság, kockázat, veszély

Abstract

A threat is the possibility of an unwanted event occurring, such a situation in which some damage may not occur for sure, but at some point it could lead to fear and the loss of a sense of security. Unfortunately, many people in Iraq still feel in danger today,

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: kisshaj@gmail.com

because the Islamic State, as a caliphate, has disappeared, but it lives in cells virtually anywhere in the world, and their activities may recur due to their radical views. The issue of a sense of danger is subjective, as one who is not objectively in danger can also perceive a threat. Importantly, in addition to the individual, there is also a community perception when talking about a group of people. It is therefore important to distinguish between real or perceived danger, perceived by an individual or group, especially when dealing with risk analysis. When a challenge or sense of danger arises by a group of people, in most cases there is a real basis for it and the cause and solution must be addressed. Following a review of the theoretical framework, I examine the risks of a resurgence of the Islamic State, particularly in the case of minorities that have previously been a major target for them.

Keywords: Middle East, Iraq, security, risk, danger

1. Bevezetés

A biztonság szavunk arra utal, hogy aki félelem nélkül él, vagyis nincs veszélyben, az van biztonságban. A latinból eredő szóösszetétel úgy áll össze, hogy a „cura” szótő az aggodalomra, félelemre utal, míg a „se” fosztóképző jelentése: nélkül.² Irakban sajnos ez még ma is kevésbé jellemző. Főleg a valamelyik kisebbséghez tartozó egyének, családok érzik magukat veszélyben, mert tartanak attól, hogy ugyan a 2014–2016 között az Iszlám Állam (IÁ) által birtokolt területek nagy része már nem a terrorcsoport kezében van, a kalifátus legyőzött, viszont sejtekben tovább is jelen lehetnek Irakban és tulajdonképpen bárhol a világon, radikális nézeteikből adódóan pedig kiújulhat a tevékenységük. Mert a filozófia, a nézeteik, ami összetartja harcosaikat, tovább él. A veszélyérzet kérdése szubjektív, hiszen az is érzékelhet fenyegetettséget, aki tulajdonképpen nincs veszélyben. Fontos, hogy az egyéni mellett létezik közösségi érzékelés is: embercsoportról beszélve. Fontos tehát megkülönböztetnünk az egyén vagy csoport által érzékelt valós vagy vélt veszélyeket, különösen, amikor kockázatelemzéssel foglalkozunk. Amennyiben felmerül valamilyen kihívás, veszélyérzet egy embercsoport részéről, a legtöbb esetben annak valós alapja van, s foglalkozni kell az okával és a megoldáskereséssel akkor is, ha a probléma rejtett.³ Irakban az emberek megtanultak együtt élni a veszéllyel.

Az alábbiakban az elméleti keretek áttekintését követően a terroristacsoportok tovább élésének kockázataira utaló tényezőket vizsgálom, különösen azokra a kisebbségekre nézve, amelyek célpontot jelentettek számukra. A jezidiek vagy néha még a hozzájuk képest is más vallási meggyőződéssel rendelkező szunniták mellett ilyenek voltak az iraki keresztények is. Jelen írás az irakiak, de elsősorban az ottani keresztények terroristacsoportoktól való veszélyeztetettségével foglalkozik, s azzal, mekkora a kockázata annak, hogy az IÁ tevékenysége esetleg újjáéled? Továbbá, hogy ehhez a kérdéskörhöz hogyan kapcsolódik Magyarország, amely keresztény országgént foglalkozik a többi keresztény nép sorsával a világban? A magyar kormány elindította

² Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

³ Szilágyi-Kiss Hajnalka: Irakban Magyarország segít. In *Budapest-Jelentés a Keresztényüldözésről 2020*. Vác, Mondat, 2020. 321–334.

a Hungary Helps Programot (HHP): ez egy misszió, amelynek szintén van kockázata, hiszen ha azokat a csoportokat segítjük, akik alapvetően az IÁ célpontjai, akkor mi magunk is célponttá válhatunk. De ez már külön elemzés témája lehet.

2. Általában: biztonság, veszélyeztetettség és kockázat

A veszélyeztetés egy nem kívánt történés bekövetkezésének lehetősége, azaz olyan helyzet, amelyben ugyan nem biztosan, de valamekkora eséllyel kialakulhat károkozás, s ez félelemhez, a biztonságérzés megszűnéséhez vezet.

Fontosnak tartom a kockázat fogalmának közelebbi bemutatását annak jobb átgondolásához, hogy a terroristacsoportok hogyan, miért és pontosan milyen eszközöket alkalmaznak a hatalomgyakorlás érdekében. A kézikönyv így nyilatkozik a kérdésben: „A kockázat a negatív hatással fenyegető események (lehetséges következmények) bekövetkeztének esélye, az egyes jövőbeni események kedvezőtlen következményeinek lehetősége. A veszélyt előidéző okokat veszélyforrásnak nevezzük. A katonai szervezeteknél valamennyi tevékenység valamilyen szintű kockázattal jár.¹⁴ Az alább ismertetett fogalommeghatározások szinte mindegyikében a biztonsággal összefüggésben határozzák meg a kockázatot. Renn (1992) szerint a kockázat fennállásának előfeltétele a bizonytalanság, a jövő függ a jelenleg zajló tevékenységektől, ahol a kockázat a valóság jövőbeni állapotaként jelenik meg. Ha a bekövetkezés valószínűsége meghatározható, akkor a kockázat nagysága is mérhető. Bernstein (1998) szerint azért nem lehetünk soha, semmiben biztosak, mert a rendelkezésre álló információ sem pontos vagy teljes soha. Még ha nem vagyunk fenyegetettségnek kitéve, akkor is alapvetően a bizonytalanság jellemző mindenre, mert a történéseket nem tudjuk előre. „Knight (1921/1964) szerint a kockázat a mérhető bizonytalanság, és csak ellenkező esetben használja magát a »bizonytalanság« kifejezést. Vagyis a kockázat nem más, mint a valószínűsíthető bizonytalanság, ezért a kockázat egyik leíró tényezője a bekövetkezés valószínűsége.¹⁵ Fontos a kockázat és a veszélyeztetés között különbséget tenni. Az utóbbi a bekövetkezés lehetőségére utal, míg a kockázatban benne foglaltatik a bekövetkezés valószínűsége is. Minden veszélyeztetéshez kapcsolódik egy bizonyos kockázat, amely függ az esemény megtörténésének valószínűségétől és következményeinek súlyosságától.

A terrorcselekmények kockázatának kiszámítására, sajnos még megbecsülésére sem alkalmasak a hagyományos kockázatértékelési eljárások, mert nem ismert, hogy tulajdonképpen kivel és mivel állunk szemben. Az ellenség mindent megtesz azért, hogy elrejtőzzön, s olyan nem szokványos eszközöket alkalmaz, amelyeket általában házilag készít el, vagy olyan alternatív módszereket vet be, mint az öngyilkos merénylők, felforgató csoportok. A fegyvert és lőszert többnyire illegális úton szerzik be. Az általuk végrehajtott aszimmetrikus műveletekben sajnos egyre terjed a vegyi eszközök alkalmazása, és megjelent a kiberterrorizmus is. Ágh Attila rendszere alapján is azt mondhatjuk: a Közel-Keleten zajló történések mára leginkább a nem konvencionális

⁴ Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 611.

⁵ Vasvári Tamás: Kockázat, kockázatészlelés, kockázatkezelés – szakirodalmi áttekintés. *Pénzügyi Szemle*, (2015), 1. 31.

háború jeleit mutatják, hiszen mind a hatalmon levő s a hatalom ellen lázadó politikai csoportokra, mind a különböző etnikai-vallási közösségek közötti küzdelmekre az jellemző, hogy azok nem folyamatosak, hanem egyre inkább elhúzódozó jellegűek. S az események ráadásul az anómias konfliktus irányába mutatnak, ahol meghatározó a vallási fanatizmus és a különböző etnikumok milíciáinak küzdelme.⁶

A biztonságot veszélyeztető kihívások, kockázatok és fenyegetések azok a veszélyt magukban hordozó helyzetek, amelyek negatívan befolyásolják az adott országban az átfogó biztonságot, annak egyes összetevőit, és gyengítik a belső és külső stabilitást.⁷ A kihívások a legalacsonyabb, a kockázatok a közepes, a fenyegetések pedig a veszély legmagasabb fokú megnyilvánulási formái. Ezek a külső és belső biztonsági helyzetre negatívan hatnak.⁸

Barry Buzan és kutatócsoportja elméletük kifejtése során megkülönböztetik a katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és a környezeti biztonsági vonatkozásokat. A katonai szektorban az államok fegyveres támadó és védelmi képességeit és szándékaikat elemzik. Politikai szempontból a szuverenitás áll a középpontban. Minden olyan kihívás létfenyegetést jelenthet, ami egy kormány legitimitását, állandóságát és nemzetközi elismerését megkérdőjelezi. Társadalmi vonatkozásban az a vizsgálat tárgya, miként tartható fenn a nyelvi, kulturális, vallási és nemzeti identitás és szokásrend olyan szinten, hogy a közösségek önazonossága megmaradjon. Környezeti szempontból a környezetszennyezés, a klímaváltozás és a természeti erőforrások kizsákmányolása jelentenek biztonsági kihívást. A 21. század elején az államok és a társadalmak működése egyre inkább a számítástechnikára épül, s emiatt az információs vagy kiberbiztonság (*cyber security*) kulcskérdés. A tudományos és technológiai fejlődés szinte mindenki számára elérhető eredményei veszélyt jelenthetnek, ha felelőtlen vagy rossz szándékú (akár terrorista) csoportok arra használják őket, hogy megzavarják a kommunikációs rendszerek rendeltetészerű működését.⁹

A biztonság iránti igény és a kockázat csökkentésére való törekvés hozta létre a biztonságstudományt és a kockázatelemzést. A fogalom a hétköznapi nyelvhasználatban nehezen különíthető el a „veszély” szó jelentésétől, és magában hordja egy nem kívánt esemény súlyosságának jelentését is. A Larousse értelmezése szerint például a kockázat „valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége”.¹⁰ A modern valószínűségelméletben a valószínűség lehet objektív vagy szubjektív, ennek megfelelően megkülönböztethetünk objektív vagy szubjektív kockázatot is. Szubjektív valószínűségről van szó, ha valószínűségi becslésünket csak kevés megfigyelésre vagy sejtésre alapozzuk. A szintetikus valószínűség pedig a két szélsőség között helyezkedik el. Mindez lecsapódik a következményeken, amelyek akkor, ha közvetlenül megfigyelhetők és mérhetők, objektívek, ha egy személy számára saját értékrendszerétől és a helyzettől függenek, úgy szubjektívnek számítanak. E két véglet között helyezkednek el a megfigyelhető következmények, amelyekre valamilyen viselkedési

⁶ Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Budapest, Zrínyi, 1989. 182–183.

⁷ Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. 42.

⁸ Resperger István: *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során*. Doktori értekezés. ZMNE, 2002. 45.

⁹ Gazdag-Remek (2018): i. m. 21–25.

¹⁰ A fentiek matematikai képlettel az alábbi módon foglalhatók össze: kockázat = kárnagság x bekövetkezési valószínűség. Forrás: Havas Ádám: *Kockázatelemzés – mágia vagy tudomány?* 1994.

válasz érkezik. A kockázatot tehát a valószínűség és a következmény kombinációja határozza meg.¹¹ A múltban megtörtént események alapján mérhető a kockázat. A társadalomra és az egyes emberekre nézve a hasonló események alapján a jövőre vonatkozó kockázat megbecsülhető.

A PRA- (*Probabilistic Risk Assessment*) és PSA- (*Probabilistic Safety Assessment*) vizsgálatokkal tényleges valószínűségi adatok összehasonlítása és bármilyen rendszerben lévő esetleges „gyenge pontok” feltárása válik lehetségessé, ami fejlesztésekhez vezethet, s így hatékonyan növelhető a biztonság és megbízhatóság az adott területen.¹² A kis valószínűségű események modellezése vitathatóbb, mert nehezebb a rájuk vonatkozó adatok gyűjtése, értékelése. A nagyon ritkán bekövetkező események valószínűségének megfelelő pontosságú megállapításához hosszú időre van szükség. Ilyen például a terrorcsoportok működése is.

3. A biztonság és kockázat összefüggései a Közel-Keleten

A Közel-Kelet a zsidó-keresztény vallás és az iszlám bölcsője, de ezek szembenállásának fő színtere is. A régiónak mindig is óriási stratégiai jelentősége volt, hiszen Európa, Ázsia és Afrika találkozásánál fekszik, határos a Földközi-tengerrel és a Föld legnagyobb olajkészletével rendelkezik. A Közel-Kelet az arab változásokat követően még megosztottabbá vált, etnikai törésvonalakkal, mesterségesen létrehozott nemzetállamokkal, különféle közösségekkel, törzsi társadalmakkal és vallásokkal. Ennek megfelelően katonai területen nemzeti haderőkkel, milíciákkal, nem állami tényezőkkel és a legkülönbözőbb eredetű és típusú fegyverekkel találkozhatunk. A szuperhatalmakat nem számítva a térség országai a világ legnagyobb fegyverbeszerzői. A katonai erő nagyságát az összeütkezések jellege, a katonai doktrínák, a különféle szereplők rendelkezésére álló források, a nemzetközi fegyverszállítók és a lassan kialakulóban lévő, de csak kevés országot érintő saját hadiipari képességek határozzák meg.¹³ Ebben a térségben a katonai erő az érdekérvényesítés és konfliktuskezelés fontos eszköze, nemzetállamok ellentétének, etnikai és vallási összeütkezések megnyilvánulása. A megoldatlan vallási konfliktusok pedig a vallási szélsőségek kialakulásához vezethetnek.¹⁴ Inkább a „fegyveres béke jellemezi az arabközi kapcsolatokat” is. Egyetlen arab állam sem tételezi fel, hogy határai biztonságosak, állandó gyanakvás jellemző a régióban. Mindez hátráltatja bármilyen regionális biztonsági együttműködés kialakítását.¹⁵

A mai hadviselésben – különös tekintettel a vizsgált térségre – fontos sajátosság, hogy egyre gyakoribb a nem állami szereplők megjelenése, amelyek harcolhatnak országon belül vagy kívül, a kormányerők és a rivális milíciák ellen, akár a befogadó ország aktív vagy hallgatólagos támogatásával, illetve a nélkül. Egyszerű fegyvereket és eszközöket alkalmaznak, módszerük lehet gerilla- vagy terroristajellegű.

¹¹ Havas (1994): i. m. 23.

¹² Havas (1994): i. m. 25.

¹³ Kis-Benedek József: *A katonai biztonság összefüggései az észak-afrikai és közel-keleti térségben az arab tavasz tükrében*. Értekezés az MTA doktora cím elnyeréséért. 2019b. 10; 16.

¹⁴ Zoya V. Silayeva: *Religious Risks as a Threat to State Security in Interconfessional Regions*. *Journal of History, Culture and Art Research*, 6. (2017), 5. 403–408.

¹⁵ Kis-Benedek (2019b): i. m. 16; 36.

A Közel-Keleten zajló konfliktusok helyi és regionális következményei nemzetközi szinten is megmutatkoznak. Ebbe a hibrid háborúba Magyarország is bekapcsolódik oly módon, hogy kormányzati, állami szinten a világon elsőként jelentette ki, hogy a kiszolgáltatott irakiakat felkarolja, s a probléma megoldásához annak gócpontjában humanitárius segítségnyújtással, ösztöndíjrendszerrel, önkéntes programmal kíván hozzájárulni. Ily módon szociális, gazdasági, humanitárius eszközökkel avatkozik be a Közel-Keleten zajló hibrid háborúba.

4. Az irakiak veszélyeztetettsége

Az Irakban élők fenyegetettsége kihat Európára, azon belül Magyarországra. Szükség van az összefogásra és az együttműködésre a terrorizmussal szembeni fellépés kapcsán. A veszélyeztetettség és a kockázat felmérése céljából kérdéses terület folyamatos megfigyelése és elemzése szükséges mind a társadalom, mind az állami és egyházi vezetés részéről, s mivel a béke fenntartása nemzetközi érdek, ezért az Irak határain kívüli összefogás is elengedhetetlen.

Buzan szektorelmélete alapján Irakban leginkább a társadalmi és katonai szektorban jelentkeznek kihívások, mert az ottani etnikai közösségek, vallási csoportok és törzsek közötti feszültségek jelentősek. Az arabok szellemi életét törzsi együvé tartozásuk tudata határozza meg, amely a hagyományok és az ősök erényeinek megbecsülésében, a közös érdekek ápolásában, az idegenekkel szembeni erős elzárkózásban, az összefogásban és a vérbosszú kötelezettségében nyilvánul meg. A vallás ezekhez a népi erkölcsi értékekhez képest csak másodlagos szerepet játszik.¹⁶ A jelenleg iszlám vallású államok mai határai az első világháborút követően brit és francia érdekek és döntések alapján alakultak ki. Ezek nem tükrözik a vallási, kulturális és etnikai megosztottságot, sőt a lakosság nem is tud azonosulni a kerettel, amit rájuk kényszerítettek, hiszen alapvetően törzsi szövetségekben él. Felszínre törtek olyan, eddig elfojtott kulturális különbségek miatti viszályok, amelyeket joggal nevez Huntington a „civilizációk háborújának”.¹⁷ A cél mindig a csoportot összetartó identitás megőrzése, amely, ha veszélybe kerül, akkor azt a csoport alapvető biztonsági fenyegetésként éli meg. A társadalmi biztonság a közös identitás megőrzésére vonatkozik, ahogyan az a kultúrában, vallásban, nyelvben, politikai és társadalmi értékekben kifejeződik.¹⁸ A katonai terület vizsgálatakor a muszlimok, jelen esetben az iraki muszlimok erőszakos konfliktusok iránti vonzalmáról árulkodik az iszlám társadalmak militarista jellege. Az 1980-as években a katonai arányszámok (vagyis az 1000 főre eső katonák száma) és a katonai ráfordítások indexei (az országvagyonhoz igazított katonai arányszámok) jóval magasabbak (durván a kétszeresei) voltak erre felé, mint más, különösen a keresztény országok hasonló mutatói. Általánosan elmondható, hogy a világon minden ötödik fegyveres katona iszlámhívó.¹⁹

¹⁶ Resperger István: *Az iszlám világ és hatása a biztonságra*. Kézirat. ZNME, 2003. 13.

¹⁷ Resperger (2003): i. m. 7.

¹⁸ Gazdag-Remek (2018): i. m. 23.

¹⁹ Resperger (2003): i. m. 43.

5. Az iszlám vallási és politikai vonatkozásai

Ali Abd ar-Raziq *Az iszlám és az uralom alapjai* című írásában fejti ki, hogy az iszlám vallásnak a kalifátus azon formájához, amit a muszlimok általában ismernek, nem sok köze van.²⁰ Mohamed tanításai által az iszlám vallás indult el, a kalifátusok csak a későbbi évek folyamán alakult ki. A kezdetekkor Mohamed szembe került a pogány törzsi vezetőkkel, akik nem akarták elfogadni az egyistenhitet, amelyet ő hirdetett, ezért kényszerült Mekkából Medinába, a követőivel együtt. A diplomáciai, politikai és katonai utat választotta, hogy az „isteni kinyilatkoztatásnak” érvényt szerezzen és a vallási üzenetet is elterjessze.²¹

Halála után a törvények közösségi betartására és ez által az üdvösségre törekvés „világi szankciókkal összekötött normákká” alakult az évszázadok alatt.²² Abu Bakr, Mohamed utódja sokat tett azért, hogy a vallásból mozgalom legyen. Ő az állam irányítását és az ezzel járó politikai szerepet is vállalta. Bassam Tibi politológus állítása szerint a kalifátus nem vallási fundamentum, hanem egy történelmi folyamat eredménye, ahol a vezető személyében a vallási és állami irányítás egyre jobban összekapcsolódik, s a törvények kollektív betartatása fokozatosan erősödik. Az Omajjád-kalifák már „Allah képviselőinek” nevezték magukat.²³ Tilman Nagel munkássága nyomán érthetjük meg, hogy az iszlám legfontosabb tétele – miszerint a hívek Allah akaratát valósítsák meg – a közösségben gyökerezik,²⁴ és ennek a törvénynek a betartása akár harc útján is szükségszerű (szemben a kereszténységgel, ahol a hit személyes elköteleződés kérdése).

Amikor ma politikai iszlámról beszélünk, vagy arról, hogy az iszlám hogyan képes tömegeket manipulálni, látnunk kell: ez a vallás hogyan alakult hosszú évszázadok folyamán azzá, amit ma jelent. Ehhez különösen hozzájárult, hogy az 1950-es évektől elkezdődött az iszlám ébredés, amely az iszlám összetartozás-tudatot hangsúlyozta. A „világi” ideológiák (arab szocializmus, nacionalizmus) helyét az iszlám vette át, amely a nyugati szekuláris ideológiákkal szemben visszanyúlt az alapokhoz, s termőtalajt nyújtott az olyan radikális ideológiát követő csoportoknak, mint amilyen az Iszlám Állam.

A hagyományos iszlám gondolkodás a világot a béke házára (*dár al-iszlám*) és a háború házára (*dár al-harb*) osztja. Az utóbbi azokat a területeket foglalja magában, ahol az iszlám nem hivatalos államvallás. A „szent háború”, amelyet a köznyelv dzsihádként ismer, minden hithű muszlim számára kötelező a „háború házaként” nevezett területek ellen. A történelem folyamán, mielőtt a muszlimok bevonultak egy meghódítandó ország területére, felajánlották az ott élőknek a választás lehetőségét a béke (*szalám-iszlám*), valamint a háború (*harb*) között. Ennek a rendszernek a következtében

²⁰ Hegedős Soma: Iszlám: vallás és állam – Az iszlám politikai dimenziójának problémája. *Polgári Szemle*, 14. (2018), 4–6. 425–444; Hans-Georg Ebert – Assem Hefny: *Der Islam und die Grundlagen der Herrschaft. Übersetzung und Kommentar des Werkes von Ali Abd ar-Raziq*. Frankfurt a. M., Peter Lang Verlag, 2010. 114–115.

²¹ Az iszlámmal szemben a kereszténységben Jézus, amikor szembe került a zsidókkal, nem a katonai, politikai és diplomáciai utat választotta, hanem a mártírhalált, mert így tudott győzni s megmenteni az emberiséget. Forrás: Hegedős (2018): i. m. 5; Jonathan E. Shaw: *The Role of Religion in National Security Policy since September 11, 2001*. In *Carlisle Papers*. Carlisle, PA., Strategic Studies Institute, 2011.

²² Hegedős (2018): i. m. 6.

²³ Hegedős (2018): i. m. 3.

²⁴ Még az „iszlám” szó is az „arc istenhez való fordítását”, odafordulást jelent. Az iszlámban a közösséghez tartozás az Allahal és Mohameddel szembeni engedelmesség útján volt lehetséges. Így alakulhatott ki az iszlámban tapasztalható vallási kollektívizmus. Forrás: Hegedős (2018): i. m. 7.

a területi hódításokkal együtt az iszlám is könnyen teret hódított. A „szent háború” kötelezettség, Allah akaratából a hitetlenek ellen folytatott háború, amely a Próféta vallásának terjesztését szolgálja. A dzsihád szó nemcsak a háborús küzdelemre utal, hanem Allah útján való lelki küzdelmeket is jelent.²⁵ Mindennek szélsőséges formája az IÁ létrejötte és az általa okozott pusztítás, ami az egyik legkomolyabb biztonságpolitikai kihívás napjainkban. Ha meg akarjuk érteni az iszlámot mint a hatalmat, amely hatással van az emberi viselkedésre vagy a politikai következményekre, akkor meg kell ismerünk az iszlámot minden megosztottságával együtt.²⁶

Irakban az egyik fő veszélyt azok a társadalmi csoportok, NGO-k (*non-governmental organizations*, nem kormányzati szervezetek) jelentik, amelyek elégedetlenek a jelenlegi helyzetükkel, és ezért céljaik eléréséhez erőszakos eszközöket használnak fel.²⁷ Az, hogy az irakiak, de az ottani keresztények is, különösen bizalmatlanok és nem barátkoznak, csak azonos hiten lévőekkel, arra utal, hogy már hozzászórtak a kockázathoz, és védekeznek. Inkább nem beszélnek vallásról, mert az IÁ beépült a lakosságba is. Inkább nem osztanak meg bizalmas információt senkivel, nehogy utolérje őket az elszámoltatás.²⁸

6. Az IÁ mint fő kockázati tényező

Az Iszlám Állam tevékenységének (bár 2016 nyarán a legtöbb terület felszabadult) az elmúlt öt évben súlyos következményei voltak az ott élőkre nézve. Mind az iraki síita lakossággal, mind a nézeteiket nem osztó szunnita lakossággal szemben erőszakosan lépett fel az IÁ. A kezdetben az al-Káida részeként működő szervezet a szíriai polgárháborúban való részvétel során erősödött meg.²⁹ Keresztény és egyéb kisebbséghez tartozó nőket szexuálisan bántalmaztak, sokan emberkereskedelemnek voltak kitéve. A szerverkereskedelem szintén komoly méreteket öltött. Halállal fenyegették meg azokat is, akik nem viselték a kendőt, s nem osztották szélsőséges nézeteiket. Az erőszakos események „2010. október 31-én, a bagdadi katolikus katedrális elleni támadás során kulminálódtak... A támadásban 52 keresztény veszítette életét. Ezt követően nagyon sokan közülük nem mertek részt venni istentiszteleten, mert féltek a támadásoktól.”³⁰

7. Az IÁ újjáéledésének kockázata

Az IÁ ott tud terjedni, ahol nem működő, gyenge állam jellemző. A terület birtoklása fontos a számukra. Ha nem birtokolnak saját területeket, kisebb a kockázat, mert nincs lehetőség a szervezkedésre, az infrastruktúra kiépítésére, különösen akkor, ha egy országot erősebb központi hatalom jellemez. Irakban a terrorcsoportot megfosztották

²⁵ Resperger (2003): i. m. 53.

²⁶ Shaw (2011): i. m. 11.

²⁷ Kis-Benedek (2019): i. m. 16.

²⁸ A *Critical Rethinking of Public Administration* c. konferencián az egyik előadó részéről 2021. 04. 10-én elhangzott állásfoglalás.

²⁹ Kis-Benedek József: Az Iszlám Kalifátus és a globális dzsihád új tendenciái. *Hadtudomány*, (2014), 3–4. 22–33.

³⁰ Kis-Benedek József: Keresztények helyzete a MENA térségben. *Hadtudomány*, (2018), Esz. 211–227.

az elfoglalt területekről, s csak az eszme élhet tovább a támogatóik tudatában, ami azonban szintén veszélyes. A veszély az iraki területeken kívül abban rejlik, hogy a szervezet körülbelül egyharmada külföldi, körülbelül 80 különböző országból származó dzsihádistából áll. Soraiban több volt al-Káida tag is megtalálható (csecsenek, észak-afrikaiak, jordánok, szaúdiak).³¹ Ezek a személyek a világban elszórtan, de egymással kapcsolatot tartva tevékenykednek.

A kockázatelemzésnél nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy mindenkivel minden előfordulhat. Annak, hogy az ikertornyokat lerombolják, csekély volt a valószínűsége, mégis megtörtént. Nem vagyunk biztonságban. A kockázat meghatározására számos definíció született, amelyekben közös elem egyrészt az eltérés lehetősége a tervezetthez vagy elvárthoz képest, másfelől a bizonytalanság, a valószínűség.³² A kockázatkezelésnek (*risk management*) különösen az üzleti életben van jelentősége, mert a kockázatok tudatos ismerete és kontrollja a vállalat zavartalan működését, üzleti célok elérését teszi lehetővé. A kockázatkezelés nem azonos azzal, hogy leírjuk, mit tegyünk, ha esetleg bekövetkezik valamilyen kár. Célja nem szükségszerűen a kockázatok számának csökkentése vagy elkerülése, hanem a minél magasabb szintű kockázati tudatosság elérésével és fenntartásával a lehetséges negatív hatások minimalizálása, a döntések eredményének optimalizálása.³³ Ez a szemlélet átültetendő bármilyen egyéb, kockázattal járó folyamat vizsgálatára. A *push-* és *pull-*tényezők nagyon aktuálisak konkrétan a szélsőséges terroristacsoportokhoz való csatlakozáskor. „A nyomó tényezők közé tartozik az írástudatlanság, a szegénység, a gyenge jogállamiság, a nem megfelelő szociális szolgáltatások és a korlátozott gazdasági lehetőségek. A radikalizálódásban szokatlanul erős szerepet játszó húzó tényezők közé tartoznak a pénzügyi ösztönzők, az online propaganda és a személyes toborzó hálózatok. A RAND³⁴ korábbi kutatásai részletesen megvizsgálták e tényezők működését. A CVE-programok megpróbálják kezelni ezeket a tényezőket, hogy megakadályozzák az egyének radikalizálódását.”

8. A kockázatértékelés folyamatáról

A kockázatkezelést mindig megelőzi a kockázatok azonosítása, értékelése. Azért lenne fontos a felkészülés a kockázatelemzés eszközeivel, hogy ne léphessen fel válság, ami rossz döntési helyzetbe taszíthat a körülmények hiányos ismerete következtében. Ahhoz, hogy a biztonság megvalósulhasson, szükséges a kockázatok és az ellenintézkedések hatásai között kialakított egyensúlyi állapot megteremtése.

³¹ Kis-Benedek József: Az Iszlám Állam által támasztott kihívások a terrorizmus elleni küzdelemben. In Resperger István – Ujházi Loránd (szerk.): *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest, Dialóg Campus, 2019a.

³² Vértessy László: Kockázatkezelés és biztosítás. *Gazdaság és társadalom*, 5. (2013), 1. 27–43.

³³ Hornai Gábor: Kockázat és kockázatkezelés. *A Magyar Villamos Művek Közleményei*, (2001), 4. 40–46.

³⁴ A RAND a világ számos pontján működő kutató-elemző szervezet, amely a politikai döntéshozatal fejlesztését segíti 70 éve. Fő célja, hogy a világ biztonságosabbá tételéhez járuljon hozzá. CVE: *Countering Violent Extremism* = erőszakos szélsőségek elleni küzdelem. Todd C. Helmus et al.: *RAND Program Evaluation Toolkit for Countering Violent Extremism*. 2017.

Az alábbiakban a (valószínűségi) kockázatértékelés általános folyamatát tekintem át, ezt követően pedig az Irakra jellemző kockázati tényezőket sorakoztatom fel.³⁵

A legfontosabb, hogy a kockázat meghatározása, azonosítása, felmérése történjen meg először. Ezt követi a célok körülhatárolása, megismerése, s mindig ennek megfelelően szükséges a kockázatok részletes elemzése a prioritások meghatározása alapján. Az elemzéshez, értékeléshez olyan módszerek használhatók fel, mint az előzetes veszélyelemzés, „*Mi van, ha*”, HAZOP-, eseményfa- vagy MOSAR-elemzés. Az elemzés eredményeképpen összeállítható a kockázatlista, átgondolható, hogy a kockázatokról tudunk-e eleget, elfogadjuk-e a fennállásukat, s hogyan reagálunk rájuk. Az is lehetséges, hogy kiderül: elkerülhető, csökkenthető a bekövetkezés valószínűsége, vagy kezelhető kockázatok mutatkoznak. Sokszor az is elég, ha fel tudunk készülni a bekövetkezésére, mert a kár óvintézkedéssel csökkenthető.

Az elemzést a biztonsági követelmények meghatározása követi, s megtörténik az esetleg elfogadható kockázati szint értékelése, majd a lehetséges reakciók, a kockázatkezelés költségének és egyéb feltételeknek a megállapítása. A kockázatok kezelésére vonatkozó javaslatokat maga a döntés követi, ami már az alkalmazáshoz, végrehajtáshoz vezet. A teljes kockázatértékelési folyamatban fontos a folyamatos felülvizsgálat és ellenőrzés, hogy az esetleges hibák kiküszöbölhetőek legyenek.

Az Irakra jellemző kockázati tényezőket az áttekinthetőség kedvéért pontokba szedve csoportosítom aszerint, hogy az ország határain belül vagy kívül mutatkoznak:

Etnikai, vallási, belső kockázatok:

- síiták, szunniták és a különböző vallási felekezetek közötti megosztottság;³⁶
- szunnita táboron belüli megosztottság, különös tekintettel a radikálisok és a nem radikálisok közötti ellentétekre;
- megosztottság az arab társadalmon belül azon fiatalok között, akik a változások kezdeményezői voltak, és akik elleneztek a változásokat;
- etnikai kisebbségek harca (például a kurdok, palesztinok), akik a függetlenségükért harcolnak;
- az arab–izraeli konfliktus;
- az iszlám szélsőségesek tevékenysége, különös tekintettel az Iszlám Államra, erősödik az iszlám fundamentalizmus;
- a lakosság mozgásával, belső és külső migrációjával, valamint annak ellenőrzésével kapcsolatos felfogásbeli különbségek, az egyének nyomom követésének gyakorlata;
- közel-keleti hatalmas politikai, gazdasági, demográfiai változások;
- nem történtek gyors és sikeres változások, megoldás nem körvonalazódik az arab változásokat követően;
- a baathista, szovjet rendszerű katonai kultúra még hosszú ideig érezteti hatását;
- korrupció magas aránya;
- szakmai képzetlenség, gazdasági fejletlenség;
- destabilizáló tényező a fiatalok magas aránya, folyamatosan nő a munkaerőpiacra belépni szándékozók száma;

³⁵ Kis-Benedek (2019b): i. m. 8, 16.

³⁶ Kis-Benedek (2019b): i. m. 34.

- vallási megosztottság a sorállomány és a katonai középvezetők között nehezíti az együttműködést;
- nehezen szavakba önthető alapérzés: leszakadás a civilizációról (nyugathoz képest).

Külső, nemzetközi kockázatok:

- az Egyesült Államok katonai intervenciójának hatása;
- 2001. szeptember 11. hatása;
- feszültségek az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia és a Nyugat és az iszlám világ közt;
- Európába irányuló migráció;
- a terrorizmus okainak eltérő felfogása és a jelenség kezelése;
- a jótékonyági intézmények, pénzügyi intézmények, pénztutalások kezelésének (ellenőrzésének) kérdése, a tevékenység felfogásában jelentkező nézetkülönbségek;
- nyersanyagok és a termékeny földek kiaknázásának kérdése;
- politikai vezetők hatalmának megdöntése, ha nem szolgálták a Nyugat érdekeit;
- olajforrások feletti uralom megszerzésének kérdése;
- transznacionális szervezett bűnöző hálózatok és a dzsihádisták szervezeteinek együttműködésének kérdése;
- a nagyhatalmak és a regionális szereplők igyekeztek érdekeiknek megfelelően, saját céljaikra kihasználni a rendszerváltásokat, útkereséseket;
- eltérő a nemzetközi szervezetek befolyásoló képessége, nem működnek saját érdekérvényesítő szereppel rendelkező nemzetközi szervezetek.

A terrorizmus kockázatát azzal csökkenthetjük, ha kevésbé provokáljuk a terrorista-csoportokat látványos szembenállással, persze, behódolni sem lehet. Az általuk okozott pusztítást mérsékelhetjük mind az érintetteknek történő segítségnyújtással, mind pedig a konfliktuszónákból hazatérő harcosok társadalomba való integrálásával.³⁷

9. A Hungary Helps Program (HHP) szerepe az IÁ elleni küzdelemben

A Ninivei-fennsík már a Bibliából is ismert helyszín. Az itt élők csupán 4%-a definiálja magát „nem vallásosként”. Kétezer éve keresztények lakják ezt a vidéket, 70%-uk hetente vagy gyakrabban jár vallásos szertartásokra. Sajnos, számuk az IÁ 2014-es előretörését megelőző 102 ezerhez képest mára 36 ezerre csökkent. Ez a szám 2024-re 23 ezerre eshet. A Ninivei-fennsíkon élő iraki keresztények 57%-a már mérlegelte az emigrációt, 35%-uk arra számít, hogy öt éven belül már nem fog Irakban élni. 64%-uknak van olyan közvetlen családtagja, aki egy másik országban él. 24%-ukat negatívan érintette a különböző milíciák vagy egyéb ellenségesen viselkedő csoportok tevékenysége. 87%-uk nem érzi magát biztonságban, 67%-uk úgy gondolja, „valószínű” vagy „nagyon valószínű” az, hogy az IÁ vagy egy hasonló terroristacsoport

³⁷ FRONTEX: *Operationalisation of Common Risk Indicators*. Warsaw, 2021. 11.

az elkövetkező öt éven belül visszatér. A válaszadók fele úgy látja, hogy „a kereszténységnek nincsen jövője Irakban”.³⁸ A magyar kormány elkötelezte magát az Iszlám Állam által Irakban megkínzott kisebbségek ügye mellett. A helyi keresztény közösségeken keresztül igyekszik támogatni és könnyebbé tenni az ottani kisebbségek létfeltételeit, és erősíteni biztonságukat, ezzel is hozzájárulva, hogy a migráció ne fokozódjon tovább Európában s a világban. Még akkor sem, ha többen tartanak az Iszlám Állam Irakba való visszatérésétől annak ellenére, hogy jelenleg csak sejtékben él tovább. A HHP azért egyedülálló, mert egyelőre nincs még egy ország, amely a keresztényüldözéssel és a vallási megkülönböztetéssel szemben kormányzati szinten emelte volna fel a szavát.

„Az emberiség minden új intézményt és struktúrát azért hozott létre, hogy az az évezredek alatt békéssé nem vált emberi természetet, vagyis az emberben rejlő erőszakosságot kordában tartsa.”³⁹ – hangzik fel Farkas Ádám *Világrend vagy amit akartok?* című írásában a gondolat, amely a nemzetközi szervezetek, missziók szerepére is vonatkozhat a globális biztonság megteremtésekor. A magyar kormány által indított jótékonyági küldetéshez egyre több nemzetközi partner kapcsolódik. A nagy nemzetközi humanitárius és segélyező szervezetekhez képest a HHP rugalmas, sokkal kisebb logisztikával dolgozik, s emiatt a dokumentációs költsége is jóval alacsonyabb, valamint közvetlen, személyes kapcsolatokat ápol partnereivel. Humanitárius tevékenysége a békeépítéshez olyan kooperatív együttműködésekben keresztül járul hozzá, amelyek a támogatottakkal való szoros, bizalmi kapcsolatokon alapulnak, a posztmodern biztonságfelfogás ismertetőjegyeit hordozva. A magyar kormány Irak esetében egy premodern országgal szemben posztmodern eszközöket alkalmaz. Irak gyengén működő állam. „Biztonságának a kezelése a legproblémásabb, mert csak régi módon (gyarmatosítás, hegemonia) lehetne a káoszt megszüntetni, ami viszont idegen a posztmodern államoktól.”⁴⁰ A fejlett országoknak, így hazánknak is, tudnia kell segíteni a konfliktusból éppen kilábaló országoknak, térségeknek, és hozzájárulni a lakosság visszatéréséhez a hétköznapi világához, állami létük fenntartásához, működőképessé tételéhez. A békeműveletek (preventív diplomácia, béketeremtés, békefenntartás, békeépítés, békekikényszerítés)⁴¹ közül Magyarország a Hungary Helps Program elindításával a békeépítésben közvetlen és egyre nagyobb szerepet

³⁸ Szilágyi-Kiss (2020): i. m. 331.

³⁹ Farkas Ádám: *Világrend vagy amit akartok? Gondolatok a világrend alapkérdéseiről. Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 6. 120–135.

⁴⁰ Robert Cooper (2000) nemzetközileg elfogadott tipológiája szerint a 21. századot, az új világrendet a modern, a posztmodern és a premodern kombinációja jellemzi. A premodern a gyengén működő országok világa, ahol a fejlett országok beavatkozása híján káoszszónák jönnek létre. A modern világ a klasszikus államrendszer működési területe, ahol a hatalmi egyensúly és az államérdek dominál. A posztmodern világ elutasítja a katonai erő alkalmazását, inkább tárgyalásos úton zajlik benne a nemzetközi béketeremtés. A premodern világ (Szomália, Afganisztán, ma Líbia, Irak, Szíria, Szudán stb.) biztonságának a kezelése problémás, mert csak a régi módon (gyarmatosítás, hegemonia) lehetne a káoszt megszüntetni, ami viszont idegen a posztmodern államtól. A premodern világ fenyegetéseinek kezelése összefonódik a sikertelenség lehetőségével. A fejlett Nyugatnak egyfajta „rehabilitációs központként” kellene funkcionálnia, segíteni a válság sújtotta ország/térség lakosságát, javítani a helyzetet, és visszaállítani az állami működést. Az ilyen intervenciók nem látványosak, az eredmények szerények, sok kockázattal járnak, továbbá a premodern világ is veszélyeztetheti a posztmodern államokat, mert egy sikertelen beavatkozás esetén kénytelenek „belépni” a modern államok a hagyományos megoldásaikkal, mint amilyen a hatalomszerzés, ami szintén veszélyt jelenthet a posztmodern térség számára. Forrás: Szenes (2017): i. m. 87–88.

⁴¹ Boutros Ghali a második generációs válságkezelési műveletek ezen fajtáit különböztette meg. (Forrás: *A nemzetközi biztonsági és védelmi szervezetek típusai, a globális biztonsági szervezet: Az ENSZ Biztonsági Tanácsa és az ENSZ válságkezelési műveletei.* 4–5.)

vállal. A program szerves része, hogy a kisebbségeket segítsük visszatérni a működő hétköznapi életbe, hogy az életfeltételek egyre inkább elérhetővé váljanak számukra, és megerősödjön a tartós és kiegyensúlyozott vallásközi párbeszéd. Azért is jelentős a magyar segítség, mert bár az ENSZ békefenntartó tevékenysége egyre javul, mégis, a gyorsan kirobbanó válságokban az ENSZ Biztonsági Tanácsa – a nagyhatalmak érdeklődésének miatt – nem tud gyorsan dönteni, s fontos kihívásokra nehéz nemzetközi megoldást találni, mert az európai biztonság kérdései túl sok nemzetközi szereplőhöz (EU, NATO, EBESZ, Európa Tanács) tartoznak.

A magyar kormány Irakban a közösségeket oly módon segíti, hogy anyagi támogatást nyújt a káld katolikus, az asszír keleti, a szír katolikus és a szír ortodox közösségeknek. Templomok, közösségi helyek és teljes települések újjáépítésében segít hazánk. Tell-Aszkuf települést hálából a helyiek el is nevezték „Magyarország leányának”, s mára sokan visszatértek oda az IÁ által kiűzött családok közül. A gyors és hatékony segítségnyújtásról a Magyar Országgyűlés gondoskodott, amikor megalkotta a 2018. évi CXX. törvényt a Hungary Helps Programról. Ez megteremtette azokat a kereteket, amelyekkel a magyar humanitárius politika meg tud felelni a migráció visszaszorítása szempontjából is fontos három alapfeltételnek:

1. üldözött keresztények és más közösségek megsegítése, helyben történő segítségnyújtás;
2. a magyar emberek biztonságának szolgálata humanitárius segítségnyújtáson keresztül;
3. közvetlen támogatást biztosító programokon keresztül.

2016. december 19-én a Magyar Országgyűlésben együtt mondta ki minden politikai oldal,⁴² hogy nem megoldás a migráció támogatása, mert tovább destabilizálja a krízisben érintett országokat az a folyamat, ha a fiatalok elvándorolnak, és más országokban próbálnak szerencsét, miközben saját országukat kellene erősíteniük.⁴³

10. Következtetések

A magyar kormány az Iszlám Állammal szemben komoly segítséget nyújt azoknak, akiket a szervezet korábban támadott, s akiket jelentős kár ért, s ennek következményeit még ma is viselik. A jövőben remélhetőleg nem kerül sor újabb rajtaütésekre, mert a terrorszervezet Irakban és Szíriában már egyre kevésbé tevékeny, különösen, hogy a 2014 után általa birtokba vett területek nagy részét a helyi erők visszafoglalták. Az IÁ katonai megsemmisítésével a terrorszervezet visszatérésének kockázata nagymértékben csökkent. Addig, amíg a terrorszervezet nem rendelkezik területekkel, s a támogató bázisa csekély, újjáéledésétől nem kell tartanunk, különösen, ha a nemzetközi közösség összefog, de bármilyen konkrét cselekedet esetén alapos

⁴² Egyes politikai szereplők ezt megelőzően és követően is eltértek ettől, de 2016. december 19-én a Magyar Országgyűlésben együtt mondta ki minden oldal, hogy nem megoldás a probléma importálása és a migráció támogatása, s megszülethetett a 36/2016. (XII. 19.) OGY határozat a keresztényüldözés és a közel-keleti és afrikai népirtás elítéléséről és az üldözöttek támogatásáról.

⁴³ Erdő Péter: „100 millió keresztény él veszélyben a hite miatt...” Forrás: Resperger–Ujházi (2019): i. m.

kockázatelemzést kell végezni a tevékenység biztonságos végrehajtása érdekében.⁴⁴ A Magyar humanitárius modellt sikerült ötvözni a nemzetközi gyakorlat jól működő elemeivel, amiből következően hazánk utat mutathat mások számára is a közel-keleti vallási kisebbségek közösségeiben végzett munkát illetően. Ennek gyümölcse legtöbbször a közösségépítés, aminek eredményeként a vallási közösségek visszatérhetnek újjáépített városaikba, felújított templomaikba, iskoláikba, megerősödhetnek, új munkahelyeket tudnak teremteni, miáltal fenntarthatóvá válhat létük, s a bevételeik hozzájárulhatnak a gazdaság fejlesztéséhez. Mindezzel együtt esély lehet a különböző vallási közösségek Közel-Keleten való helyben maradására, ami hozzájárul az Euro-Mediterrán régió biztonságához. Utóbbi pedig a globális biztonságra van hatással.

Felhasznált irodalom

- Abu Rumman, Mohammad (szerk.): *Post Islamism – A new phase or Ideological Delusions?* Amman, Friedrich Ebert Stiftung, 2018.
- Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Budapest, Zrínyi, 1989.
- Az ENSZ Biztonsági Tanácsa és az ENSZ válságkezelési műveletei (é. n.). Online: <http://eta.bibl.u-szeged.hu/1938/6/EFOP343%20Biztons%C3%A1gpolitika%20a%2021.%20sz%C3%A1zadban%206.%20lecke%20Juh%C3%A1sz%20Krisztina%202019.02.01.pdf>
- Ebert, Hans-Georg – Assem Hefny: *Der Islam und die Grundlagen der Herrschaft. Übersetzung und Kommentar des Werkes von Ali Abd ar-Raziq*. Frankfurt a. M., Peter Lang Verlag, 2010.
- Farkas Ádám: Világrend vagy amit akartok? Gondolatok a világrend alapkérdéseiről. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 6. 120–135. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/4019/3284>
- FRONTEX: *Operationalisation of Common Risk Indicators*. Warsaw, 2021.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12604/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf?sequence=1
- Havas Ádám: Kockázatelemzés – mágia vagy tudomány? *Iskolakultúra*, (1994). Online: www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/29277/28995
- Hegedős Soma: Iszlám: vallás és állam – Az iszlám politikai dimenziójának problémája. *Polgári Szemle*, 14. (2018), 4–6. 425–444. Online: <https://doi.org/10.24307/psz.2018.1234>
- Helmus, Todd C. – Miriam Matthews – Rajeev Ramchand – Sina Beaghley – David Stebbins – Amanda Kadlec – Michael A. Brown – Aaron Kofner – Joie D. Acosta: *RAND Program Evaluation Toolkit for Countering Violent Extremism*. 2017. Online: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/tools/TL200/TL243/RAND_TL243.pdf
- Hornai Gábor: Kockázat és kockázatkezelés. *A Magyar Villamos Művek közleményei*, (2001), 4. 40–46. Online: <http://docplayer.hu/5845540-Kockazat-es-kockazatkezes.html>
- Kis-Benedek József: Az Iszlám Kalifátus és a globális dzsihád új tendenciái. *Hadtudomány*, (2014), 3–4. Online: http://mhtt.eu/hadtudomany/2014/3_4/2014_3_4_2.pdf

⁴⁴ Kis-Benedek (2021): i. m.

- Kis-Benedek József: Keresztények helyzete a MENA térségben. *Hadtudomány*, (2018), Elektronikus sz. 211–227. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.E.211>
- Kis-Benedek József: Az Iszlám Állam által támasztott kihívások a terrorizmus elleni küzdelemben. In Resperger István – Ujházi Loránd (szerk.): *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest, Dialóg Campus, 2019a. 31–41. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12765/web_PDF_Vallasi_elemek_jelentosege.pdf?sequence=2
- Kis-Benedek József: *A katonai biztonság összefüggései az észak-afrikai és közel-keleti térségben az arab tavasz tükrében*. Értekezés az MTA doktora cím elnyeréséért. Budapest, 2019b.
- Kis-Benedek József: Vallási szélsőségek a MENA-országokban. *Hadtudomány*, (2019c), 1–2. 61–74. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.61>
- Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Resperger István: *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során*. Doktori értekezés. ZMNE, 2002.
- Resperger István: *Az iszlám világ és hatása a biztonságra*. Kézirat. ZNME, 2003.
- Resperger István – Ujházi Lóránd (szerk.): *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12765/web_PDF_Vallasi_elemek_jelentosege.pdf?sequence=2
- Shaw, Jonathan E.: The Role of Religion in National Security Policy since September 11, 2001. In *Carlisle Papers*. Carlisle, PA., Strategic Studies Institute, 2011.
- Silayeva, Zoya V.: Religious Risks as a Threat to State Security in Interconfessional Regions. *Journal of History Culture and Art Research*, 6. (2017), 5. 403–408. Online: <https://doi.org/10.7596/taksad.v6i5.1240>
- Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- Szenes Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. In Finszter Géza–Sabjanics István *Biztonsági kihívások a XXI. században*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 87–88. Online: www.bm-tt.hu/assets/letolt/BM-konyv_1.pdf
- Szilágyi-Kiss Hajnalka: Irakban Magyarország segít. In Ujházi Loránd *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2020*. Vác, Mondat, 2020. 321–334.
- Vasvári Tamás: Kockázat, kockázatezlelés, kockázatkezelés – szakirodalmi áttekintés. *Pénzügyi Szemle*, (2015), 1. 29–48. Online: www.penzugyiszemle.hu/documents/vasvarir-2015-1-mpdf_20170819224245_48.pdf
- Vértessy László: Kockázatkezelés és biztosítás. *Gazdaság és Társadalom*, 5. (2013), 1. 27–43. Online: <https://doi.org/10.21637/GT.2013.1.02>

Jogi forrás

- 36/2016. (XII. 19.) OGY határozat a keresztényüldözés és a közel-keleti és afrikai népirtás elítéléséről és az üldözöttek támogatásáról. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16H0036.OGY>

Jobbágy Zoltán¹ – Bakos Csaba Attila² – Molnár Ádám³

A felkelések és a rákkutatás interdiszciplináris megközelítésben

Insurgencies and Cancer Research: An Interdisciplinary Approach

Absztrakt

Az elmúlt évtizedekben jelentős hangsúlyeltolódás tapasztalható a háború megvívására és a hadviselésre vonatkozó ismeretekben. A nem 5. cikkely szerinti válságkezelő műveletekkel, azon belül is a felkeléssel kapcsolatos katonai ismeretek fontossága megnőtt. Jelen cikk szerzői a vonatkozó szakirodalomban meghatározó szerepet játszó David Galula francia katonai gondolkodót alapul véve azt vizsgálják, hogy a felkelések létrejötte és a daganatos betegségek kialakulásának menete milyen mértékben mutat hasonlóságot. Mivel mindkét esetben változó intenzitású, elhúzódó folyamatról van szó, a vizsgálat jobban értelmezhetővé teszi e műveletek sajátosságait, továbbá biztosítja azok árnyaltabb vizsgálatát. A fő pontokon megtalálható egyezés egyértelműsíti, hogy a felkelések és a rák kialakulása különböző szinteken elhelyezkedő, hasonló jellegű folyamatok kölcsönhatásának eredménye.

Kulcsszavak: felkelések, Galula, összhaderőnemi kiadványok, daganatok, rák

Abstract

In the last decades there was a significant shift in how war should be waged and warfare conducted. The importance of knowledge of non-article 5 crisis response operations and

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, nemzetközi dékánhelyettes – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Vice Dean for International Affairs, e-mail: jobbagy.zoltan@uni-nke.hu

² Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Doctoral School of Military Science, PhD student, e-mail: bakos.csaba.attila@gmail.com

³ Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Kar, hallgató – University of Debrecen, Faculty of Medicine, student, e-mail: moopunyam@gmail.com

counterinsurgency operations increased. In this study the authors depart from David Galula's thoughts, who is a prominent classic of the mainstream reference literature, and examine to what extent are the dynamics of insurgency and the development of cancer similar. Since in both cases the process is protracted and of differing intensity, the examination provides a better understanding of certain characteristics of insurgencies and a more accentuated examination. The authors conclude that there is much similarity for both are the result of similar processes found on various levels.

Keywords: *insurgencies, Galula, joint publications, tumors, cancer*

1. Bevezetés

A folyamatosan változó biztonsági környezet összetett kihívások elé állítja az államot és benne a haderőt. A globalizált világ állandóvá vált társadalmi és gazdasági megrázkódtatásai, a növekvő biztonsági kockázatok és egyéb bizonytalanságok az államot, a kormányzatot és a fegyveres erőket rendkívüli feladatokkal szembesítik.⁴ A formálódó, több pólusúvá váló globalizáció, a nemzetközi szereplők kapcsolatait befolyásoló szabályok átalakítására való törekvés, a biztonsági kihívások összetettsége növekvő bizonytalanságot eredményez.⁵ A biztonsági környezet sajátosságai olyan töréspontok mentén foghatók meg a legjobban, mint a szimmetria/aszimmetria, alacsony/magas intenzitás, állami/nem állami szereplők, reguláris/irreguláris szembenállás, vagy hagyományos/nem hagyományos hadviselés, amelyekben megjelenik a katonai és nem katonai eszközök vegyes/hibrid alkalmazásának változatos kombinációja. A töréspontokon nehezen áttekinthető, háborús küszöb alatti, szürkezónás átmeneti állapotok jöhetnek létre. Ez különösen veszélyes, mivel a válságok tér- és időbeli kirobbanásának előrejelezhetősége lecsökken.⁶

A töréspontokon a hangsúly az intézményi térből a társadalmi és az egyéni tér felé mozdulhat el. Megjelenhet bennük a terror és az ellenterror, valamint az ellenség teljes megsemmisítése. Az erőszak korlátlan jelleget ölthet, ami a katonai tevékenységek olyan hagyományos, statikus alapját kérdőjelezi meg, mint a háború és a béke különválasztása, a katona és a civil megkülönböztetése, az ellenség és a bűnöző elhatárolása, valamint az államok közötti és az államon belüli háború szétválasztása. Az eredmény a tér-idő hagyományos hadviseléstől eltérő értelmezése, a meglévő társadalmi szerkezet szétzúzása, a bel- és a külpolitikai környezet összemosása, valamint a hadviselést támogató technikai-ipari háttér átalakítása.⁷ Az ilyen válságok nem feltétlenül zárják

⁴ Nemzeti Közszolgálati Egyetem: *Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Stratégia 2016–2020*. 2016. 34.

⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”.

⁶ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”; Jobbágy Zoltán: A felkelők elleni műveletekről. Egy elfeledett klasszikus: Bernardo de Vargas Machuca. *Honvédségi Szemle*, 141. (2013), 2. 15; Porkoláb Imre: Szervezeti adaptáció a Magyar Honvédségben. Küldetésalapú vezetés 2.0 a digitális transzformáció korában. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 1. 3–12.

⁷ Carl Schmitt: *The Theory of the Partisan. A Commentary/Remark on the Concept of the Political*. Berlin, Duncker & Humblot, 1963. 32–38.

ki a hagyományos hadműveleti elvek és megfontolások érvényesülését, azonban azok közvetett vagy ellentmondásos módon való megjelenését eredményezhetik.⁸

2. Biológusok és katonák

Az elmúlt években megfigyelhető a hadtudomány által vizsgált területek részleges vagy teljes összekapcsolása olyan tudományágakkal, mint az elméleti biológia és az evolúciobiológia. A NATO különböző hivatalos összhaderőnemi kiadványai is tartalmazznak olyan kifejezéseket, mint evolúció és alkalmazkodás.⁹ A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság már Darwinnak is feltűnt. *A fajok eredete* és *Az ember származása* című műveiben olyan kifejezéseket használt, mint harc, háború, ütközet és csata.¹⁰

Georg Friedrich Nicolai *A háború biológiája, egy német természettudós megfigyelései* című könyvében külön fejezetekben foglalkozott a háborús ösztönnel, a háború és a létért folyó küzdelem, valamint a háború és a természetes kiválasztódás összehasonlításával. A hazafiasság eltérő formáit a fajok különbözősége mentén közelítette meg, egybevetette az önzetlenség szerepét a háborúban és a biológiai evolúcióban, a világot pedig élő szervezetként értelmezte.¹¹ Hugh Cott *Az állatok alkalmazkodó színezete* című művében a biológiai evolúciót, a létért folyó küzdelmet, a benne alkalmazott módszerek változatosságát fajok között dúló háborúként értelmezte.¹² Más biológusok a biológiai evolúcióból levonható tanulságokat közvetlenül felhasználhatónak vélték a nemzetbiztonság minden területén, beleértve a terrorizmus elleni harcot, a természeti katasztrófák, valamint a különböző járványok leküzdését.¹³ A háború és a biológiai evolúció között meglévő hasonlóság vizsgálata lehetővé teszi a napjaink alacsony intenzitású és aszimmetrikus fegyveres konfliktusai során előtérbe került irreguláris hadviselésben központi szerepet játszó hadműveleti alkalmazkodás, valamint a különböző ellenálló csoportok létrejötte és eltűnése dinamikájának jobb megértését is.¹⁴ A biológusok mellett a katonák is felfigyeltek a háború és a biológiai evolúció között meglévő hasonlóságra. Thomas E. Lawrence *A Bölcsesség hét pillére* című művében arra a következtetésre jutott, hogy a háború és a biológiai evolúció

⁸ Friedrich August Freiherr von der Heydte: *Modern Irregular Warfare in Defense Policy and as a Military Phenomenon*. New York, New Benjamin Franklin House, 1986. 16–22; Jobbágy Zoltán: David Galula és a felkelés ellenes műveletek elmélete és gyakorlata francia megközelítésben. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 4. 20–24; Bakos Csaba Attila: Hagyományostól eltérő hadviselés, hagyományostól eltérő vezetés szemlélet. *Társadalom és Honvédelem*, 19. (2015), 3. 41–44; AJP-3.4.4 (A): *Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency*. Brussels, NATO Standardization Agency, 2016. A-1 – A3.

⁹ AJP-01(D): *Allied Joint Doctrine*. Brussels, NATO Standardization Agency, 2010. 2-9, 2-14; AJP-3.2: *Allied Joint Doctrine for Land Operations*. Brussels, NATO Standardization Agency, 2009. 1-5, 6-11; AJP-3.4.4: *Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN)*. Brussels, NATO Standardization Agency, 2011. 4-10, 5-17, 5-18. A-6.

¹⁰ Charles Darwin: *A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján*. Budapest, Neumann Kht., 2004. 24, 78, 80, 81, 87, 112, 124, 126, 189, 251, 319, 332.

¹¹ Georg Friedrich Nicolai: *The Biology of War*. New York, The Century Co., 1918.

¹² Hugh B. Cott: *Adaptive Coloration in Animals*. London, Methuen & Co. Ltd., 1957. xi–xii.

¹³ Raphael D. Sagarin – Terence Taylor: *Natural Security. A Darwinian Approach to a Dangerous World*. Oakland, University of California Press, 2008; Rafe Sagarin: *Learning From the Octopus. How Secrets from Nature Can Help Us Fight Terrorist Attacks, Natural Disasters, and Disease*. New York, Basic Books, 2012.

¹⁴ Dominic Johnson: *Evolutionary Models of Irregular Warfare*. Final Report (AFRL-AFOSR-UK-TR-2013-0001). The University of Edinburgh, March 2013.

összevethető. Szerinte a háborúnak van egy biológiai eleme, ami nem fejezhető ki matematikai képletekkel és nem számszerűsíthető. A biológiai evolúcióhoz hasonlóan a háború is tele van ismeretlen változókkal, rögzítetlen körülményekkel, rendezetlen kapcsolatokkal, érzékeny kölcsönhatásokkal, illogikus eseményekkel, különböző bal-esetekkel és tervezhetetlen véletlenekkel.¹⁵ John Boyd amerikai katonai gondolkodó azt emelte ki, hogy bármely háborúra vonatkozó kérdés természetes módon kapcsolódik a biológiai evolúcióhoz, mivel mind a háború, mind a biológiai evolúció alapvetően konfliktusról, túlélésről és hódításról szól.¹⁶

A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság, valamint a biológiai mozzanat jobb megértéséhez Barry D. Watts egyenesen az evolúcióbiológiát hozta fel példának. Szerinte az evolúcióbiológia messzemenően alkalmas mind a Clausewitz által használt súrlódás, mind a Thomas E. Lawrence által megfogalmazott biológiai elem belső dinamikájának jobb megértéséhez.¹⁷ Hasonló módon bizonyult hasznosnak a háború és a hadműveletek belső dinamikájának, az oksági kapcsolatok fellazulásának, a kauzalitás – korreláció – kovariancia viszonyrendszerének jobb megértéséhez a biológiai evolúcióra, azon belül is a populációgenetikára és a populációökológiára vonatkozó ismeretek alkalmazása.¹⁸ A biológiai elem Clausewitz esetében is értelmezhető. *A háborúról* című művében központi szerepet kap az erőszak és az erőszakos magatartás, amely a kedély szülte érzületből fakad. Véleménye alapján a kedély szülte érzület és az értelem eredményezte szándék, a szereplők egymás elleni tevékenysége, valamint a rendelkezésre álló erők és eszközök egymásnak feszülése között meglévő kapcsolat az erőszak végtelenségig való fokozását eredményezi.¹⁹ Megfigyelte, hogy a háborúban az események nem folyamatosak, hanem lökészerűek. A heves összecsapásokat megszakítják a megfigyelés szakaszai, amikor mindkét fél védelemben van. Clausewitz erre a háború dinamikus törvénye kifejezést használta, amelyben a tétlenségi periódusok cselekményekben dús periódusokkal váltakoznak. A háború szerinte két végpont, a stabilitás és a káosz között mozog. A mai hadtudomány a háború ezen sajátosságának leírására az összetett alkalmazkodó rendszer kifejezést használja.²⁰

3. Hangsúlyeltolódás

A bipoláris világrend megszűnését követő három évtized biztonságpolitikai eseményei következtében jelentős hangsúlyeltolódás következett be a háború megvívására és a hadviselésre vonatkozó ismeretekben.²¹ A már jelzett töréspontok mentén kirobbanó konfliktusokban végrehajtásra kerülő műveleteket a NATO szövetségi

¹⁵ T. E. Lawrence: *Seven Pillars of Wisdom*. Ware, Wordsworth Classic of World Literature, 1997. 101.

¹⁶ John Boyd: *Patterns of Conflict*. January, 2007.

¹⁷ Barry D. Watts: *Clausewitzian Friction and Future War*. Washington, National Defense University, 2004. 3–4, 22, 37, 43–48, 49–55, 60–61.

¹⁸ Zoltán Jobbágy: *From Effects-based Operations to Effects-based Force: On Causality, Complex Adaptive System, and the Biology of War*. Doktori értekezés. Leiden, 2009.

¹⁹ Clausewitz Károly: *A háborúról*. Veszprém, Göttingen, 1999. 14–15, 33–34.

²⁰ Clausewitz, Carl v.: *On War*. Princeton, Princeton University Press, 1989. 257–262; Angolul Complex Adaptive System (CAS).

²¹ Ujházy László: Felkészítés a NATO összhaderőnemi kötelékeinek parancsnokságain rendszeresített beosztásokra. *Honvédségi Szemle*, 62. (2008), 1. 30.

összhaderőnemi kiadványai nem 5. cikkely szerinti válságkezelő műveletekként, azon belül is felkeléssel szembeni műveletekként határozzák meg.²² Az ilyen jellegű műveletek sajátosságainak jobb megértése érdekében az Amerikai Egyesült Államok hadereje 2006-ban kiadta az FM 3-24 Counterinsurgency elnevezésű táborigazgató kézikönyvet, amelyet 2014-ben kicsit más címmel és megújított tartalommal ismét kiadtak.²³ Némi késéssel a NATO is kiadta 2011-ben az AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN) szövetséges összhaderőnemi doktrínát, amelyet 2016-ban szintén követett egy átdolgozott változat.²⁴ Mindezen kézikönyvek tanúsága szerint felkelések kirobbanásához különféle külső és belső okok vezetnek. Nem feltétlenül csak elszegényedett társadalmakban robbannak ki, mivel ezekben a társadalmakban az emberek sok esetben a fizikai túléléssel vannak elfoglalva. A közös politikai fellépés iránti érdeklődés elapadhat, és bármilyen felkelés bekövetkezésének valószínűsége alacsony. A jólét az elvárások növekedését és esetenként társadalmi frusztrációt eredményez, amely válsághelyzeteket idézhet elő. A válsághelyzetek félelmet szülhetnek, mivel az emberek a megszerzett javukat elveszíthetik. Az elvárások és a ténylegesen megszerzett javak közötti rés nagysága a felkelések kialakulásában kiemelt szerepet játszik. Felkelésekre leginkább akkor lehet számítani, amikor egy bizonyos ideig tartó jóléti időszakot hirtelen válsághelyzet vált fel. A J-görbe elmélet szerint a szükségletek kielégítéséhez kapcsolódó elvárások és azok tényleges szintje közötti eltérés idővel felkelést eredményezhet.²⁵ A felkeléseket tárgyaló katonai szakirodalomban meghatározó szerepet tölt be az indokínai és algériai háborúk tapasztalatait feldolgozó David Galula (1919–1967), akinek munkássága nemcsak a J-görbe elmélet egyes elemeiben, de a fent említett FM- és AJP-kiadványokban is visszaköszön.²⁶ Az alacsony intenzitású, aszimmetrikus és irreguláris jellegű felkeléseket Galula olyan belső konfliktusként értelmezi, amely a meglévő hatalmi viszonyokat megkérdőjelezve helyezi nyomás alá a közigazgatási, rendőri és katonai szerveket. A felkelők meg akarják szerezni a hatalmat, és ennek érdekében változó intenzitású, elhúzódó harcokat folytatnak. Lépésről lépésre, közbülső célok elérésén keresztül akarják a meglévő rendet megdőnteni, emiatt lényegében polgárháború alakul ki.²⁷

A felkelések nem hadüzenettel kezdődnek, az átmenet elhúzódó, annak sebességét pedig mindig a felkelők diktálják.²⁸ Amennyiben a felkelők az ügyükhöz találnak egy okot és azt ügyes propagandával terjesztik, komoly ellenféllel válhatnak.²⁹ Az oknak egyszerűnek, közérthetőnek és tartósnak kell lenni. Megfogalmazásakor a felkelőknek okosan kell összekapcsolni a különböző politikai, társadalmi, gazdasági, vallási

²² AJP-3.4.4: Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN). Brussels, NATO Standardization Agency, 2011; AJP-3.4.4 (A): Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency. Brussels, NATO Standardization Agency, 2016.

²³ Lt. Col. John Nagl: The U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual; FM 3-24/MCWP 3-33.5: Counterinsurgency. Washington, Headquarters – Department of the Army, 2006; FM 3-24/MCWP 3-33.5: Insurgencies and Countering Insurgencies. Washington, Headquarters – Department of the Army, 2014.

²⁴ AJP-3.4.4 (A) Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN); AJP-3.4.4 (A) Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency.

²⁵ James C. Davies: Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*, 27. (1962), 1. 5–8.

²⁶ Terence Peterson: Myth-Busting French Counterinsurgency. *War on the Rocks*, 2015. december 3. Geoff Demarest: Let's Take the French Experience in Algeria Out of U.S. Counterinsurgency Doctrine. *Military Review*, 88. (2010), 4. 19–21.

²⁷ David Galula: *Counterinsurgency. Theory and Practice*. Praeger Security International, 2006. 13.

²⁸ Galula (2006): i. m. 6; T. E. Lawrence (1997): i. m. 363.

²⁹ Galula (2006): i. m. 7–10; Schmitt (1963): i. m. 47.

és egyéb problémákat. Az alapvetően negatív okot össze kell párosítaniuk bizonyos alkotó, építő elemekkel. Ezzel bizonyítják, hogy nemcsak problémákat fogalmaznak meg, hanem a megoldást is tudják.³⁰ A felkelők sikeréhez szükséges olyan kedvező körülmények megléte is, mint a politikai struktúrák instabilitása, az államigazgatás/bürokrácia alacsony színvonala, a rendőri erők rossz állapota, valamint a haderő alacsony kiképzettsége és gyenge felszereltsége.³¹ A felkelő erőket kívülről támogathatják erkölcsileg, politikailag, technikailag, pénzügyileg, valamint katonailag is.³² Galula szerint a felkeléseket legjobban a kínai kommunista modell tanulmányozásával lehet megérteni, amely nemcsak a meglévő rend megdöntését tűzi ki célul, hanem teljes körű politikai átalakítást is eredményez.³³ Az első lépés egy párt, a kommunista párt megalapítása, amely a legfontosabb eszköz a felkelők kezében. Nagyon fontos, hogy tagsága erős és fegyelmezett legyen. A második lépés egy egységfront létrehozása. Tekintettel arra, hogy a párt önmagában nem képes megdönteni a fennálló rendet, kell egy széles szövetségi hálózat. Az egységfront létrehozásában, amely akár az első lépéssel párhuzamosan is történhet, a titkos szervezeti elemeknek fontos szerepük van. Feladatuk felforgató tevékenység folytatása a felkeléssel szembeni erők, a szövetségesek és a tömegek irányába. Amennyiben az első és a második lépés nem elegendő, harmadik lépésként a felkelők választhatják a gerilla-hadviselést. Ez szükségszerű és nélkülözhetetlen, mivel a felkelők győzelme nem lehet kiegyezés, vagy megállapodás eredménye. Gerilla-hadviselésre akkor kerül sor, amikor a felkelők mind a belső, mind a külső körülményeket kedvezőnek ítélik meg.³⁴

Negyedik lépés a mozgó hadviselés, amely során a gerillaerőknek képessé kell válniuk arra, hogy reguláris erőkké alakuljanak át. Kedvező belső és külső körülmények esetén a legjobb gerillaerőkből reguláris erők hozhatók létre. Ehhez nincs szükség nehéz fegyverzetre, mivel az alapvető cél rövid távú sokkhatások elérése. Ezeket a felkelők reguláris katonai szervezetei olyan területeken hajtják végre, ahol a pártszervezetek erősek és megvan a lakosság támogatása.³⁵ Az ötödik lépés a negyedik logikus következménye, és lényegében megsemmisítő hadjáratot jelent. A felkelő erők befolyása folyamatosan növekszik, és egy adott pillanatban bekövetkezik az erők egyensúlya. Innentől kezdve a felkelők minden szempontból előnyben vannak. A felkelők az ellenség megsemmisítése helyett kezdeményezhetnek tárgyalásokat is, amennyiben ezzel többet nyernek.³⁶ Galula szerint a felkelések alapvetően hideg és meleg szakaszra oszthatók. A két szakasz közötti határ az, amikor a felkeléssel szembeni erők bevetik a saját fegyveres erejüket a meglévő rend megőrzése céljából.³⁷ A forradalmi háború meleg szakaszában a felkelőket könnyebb észrevenni és ellenük fizikailag fellépni. Már folytathatják

³⁰ Galula (2006): i. m. 11–16.

³¹ Galula (2006): i. m. 17–24; Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje. *Honvédségi Szemle*, 67. (2013), 3. 28–31; Farkas Sándor: Az ISIL hadviselése Mao Ce-Tung tanainak tükrében. A kifárasztó gerilla hadviselési forma. *Honvédségi Szemle*, 145. (2017), 2. 41.

³² Farkas (2017): i. m. 15–28.

³³ Farkas (2017): i. m. 29–30.

³⁴ Farkas (2017): i. m. 31–36.

³⁵ Farkas (2017): i. m. 37–39; B. H. Liddell Hart: The Ratio of Troops to Space. *Military Review*, 38. (1960), 4. 3–14; Farkas (2017): i. m. 40.

³⁶ Galula (2006): i. m. 39.

³⁷ Galula (2006): i. m. 43–44.

a gerilla-hadviselést, birtokolhatnak egyes területeket, esetleg veszélyeztethetnek más területeket vagy tervezhetik azok elfoglalását.³⁸

4. Daganatos megbetegedések

A rákkal kapcsolatban az orvostudomány alapvetően kétfajta daganatos elváltozást különböztet meg, a jó- és a rosszindulatú daganatokat. A jóindulatú daganatok körülhatárolhatók, mivel általában egy kötőszövetes tok veszi körül őket. A rosszindulatú daganatok esetében a sejtek korlátlanul képesek osztódni, ezért elnyomhatják vagy károsíthatják a környező szöveteket és sejteket. A rosszindulatú sejtek képesek az eredeti daganatról leszakadva a vérrel vagy nyirokkeringéssel utazni, és más szövetekben vagy szervekben megtapadva további daganatokat létrehozni.³⁹

A kiváltó okok alapján az orvostudomány környezeti és örökletes tényezők miatt létrejövő daganatos elváltozásokat különböztet meg. Az előbbiek külső tényezők miatt – úgymint dohányzás, UV-sugárzás, Béta-, Alfa-, és Gamma-sugárzás, nem megfelelő táplálkozás, mozgáshiányos életmód vagy alkoholfogyasztás – alakulnak ki, de társulhat hozzájuk genetikai hajlam is. Az utóbbiak kialakulásában meghatározó szerepet játszanak az örökletes defektusok. Tanulmányok szerint a környezeti tényezők a daganatos esetek körülbelül egyharmadát – kétötödét okozzák.⁴⁰ Környezeti és örökletes okoktól függetlenül minden daganatos elváltozás az emberi örökítőanyag sérülésére és meghibásodására vezethető vissza. Az emberi szervezeten belüli meghibásodás eredményeként létrejövő elváltozásokat több mechanizmus is hivatott orvosolni, a legegyszerűbb eset a károsodott sejtek elpusztítása (apoptózis). Kizárólag azok az elváltozások válnak veszélyessé, amelyek bizonyos fehérjéket kódolnak az örökítőanyagban, esetleg a sejteken belüli védekező és javító mechanizmust iktatják ki. A létfontosságú fehérjéket és közti-termékeket kódoló gének esetében kialakuló elváltozások oda vezethetnek, hogy a sejt viselkedése eltolódik a rosszindulatú sejtosztódás felé, és eredeti funkcióját többé nem tudja ellátni. Amennyiben a szervezet képtelen ezeket a sejteket elpusztítani, az örökítőanyagban olyan elváltozás következhet be, amely során a sejtciklus-szabályozók nem ellenőrzik az osztódást. A rosszindulatú elváltozáshoz több, egyidejű kedvezőtlen változás szükséges az örökítőanyagban belül. A korlátlan sejtosztódás során a sejtek osztódási folyamata hibásodik meg, mivel felborul a sejtnövekedést serkentő és fékező jelek egyensúlya. A sejt osztódása vagy folyamatosan gyorsul, vagy teljes mértékben leáll. A folyamatos gyorsulás rosszindulatú és korlátlan sejtburjánzáshoz vezet.⁴¹ Rosszindulatú daganatok kialakulása során a sejtek nem fejlődnek olyan mértékben, hogy megfelelően elláthassák a sejtípusukra jellemző feladatokat. Funkciójuk sérülhet vagy teljesen kieshet, ezért ellenőrizetlen formában osztódnak. A korlátlanul szaporodó sejtöteg egy idő után

³⁸ AJP-01(D) Allied Joint Doctrine, December 2010. 1–6 – 1–8.

³⁹ Isaiah J. Fidler: The pathogenesis of cancer metastasis. The 'seed and soil' hypothesis revisited. *Nature Reviews Cancer*, 3. (2003), 6. 453–458; Gaorav P. Gupta – Joan Massagué: Cancer Metastasis. Building a Framework. *Cell*, 127. (2006), 4. 679–690.

⁴⁰ Freddie Bray et. al.: Global cancer statistics 2018. GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA. Cancer Journal for Clinicians*, 68. (2018), 6. 394–424.

⁴¹ Ádám Veronika: *Orvosi biokémia*. Budapest, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió, 2016. 545–549.

kiszorítja az egészséges sejteket. Az így növekvő, sejtekből álló csomó neve elsődleges daganat. Növekedése során ez a daganat elveszi a helyet és a táplálékot az egészséges sejtek elől, ezért a beteg elkezd gyengülni. Hiába vesz magához megfelelő mennyiségű és minőségű táplálékot, annak nagy részét a daganatos sejtek veszik fel közvetve az egészséges sejtek elől. Jóindulatú daganat is növekedhet ellenőrizetlenül, de nem tör be a környező szövetekbe és nem pusztítja el azokat. Az ilyen típusú daganatok gond nélkül eltávolíthatók sebészi úton és nem jellemző rájuk a kiújulás. A határoló tok miatt nem képeznek áttétet és így nem veszélyeztetik a szervezet létét. A gyors növekedésre képes rosszindulatú daganatokat azonban nem borítja semmiféle hártya, és két csoportba lehet sorolni őket az alapján, hogy milyen szövetből származnak. Vannak hámszöveti eredetű és kötőszöveti eredetű daganatok.⁴²

Fontos megjegyezni, hogy nem minden elváltozás eredményeként alakul ki daganat. Különböző változások percről percre lejátszódnak a sejtekben, ám nagy részüket a szervezet képes felismerni és javítani. Az elváltozások összetorlódását a szervezet ugyanakkor már képtelen korigálni. A sejtekben az örökítőanyagot ért elváltozások kijavításáért és/vagy a sejt elpusztításáért a protoonkogének, a tumorszuppresszorok, a DNS-repair mechanizmusok, valamint a sejthalált szabályozó folyamatok felelősek. Az ezeket érő elváltozások funkciókiesést és daganatok kialakulását eredményezhetik. Az összetorlódott elváltozások után kifejlődik egy gyorsan szaporodó sejtpopuláció, melynek minden tagja hordozza a hibát, és fokozott eséllyel szerez be további hibákat. A kettős vagy több hibával keletkező sejtekben még nagyobb eséllyel jönnek létre további elváltozások és alakulnak ki daganatok.⁴³

5. Meglepő hasonlóságok

A szerzők véleménye szerint a felkelések létrejötte és kifejlődése szembetűnő hasonlóságot mutat a daganatos betegségek kialakulásával, mivel a rák is felfogható egy szervezet belső konfliktusaként. Mindkét esetben változó intenzitású, gyakran elhúzódozó folyamatról van szó. Egy párt létrehozása, a különböző programok ügyes propagandával való terjesztése hasonló ahhoz, ahogyan a rák esetén felhalmozódnak az örökítőanyagban meglévő elváltozások. Külső és belső okok, különböző körülmények bekövetkezése miatt a sejtekben lévő dezoxiribonukleinsav (DNS) másfajta programot kezd el kódolni.⁴⁴

Egy egészséges szervezet és egy egészséges társadalom jól és stabilan működik. Eljőhet azonban a pillanat, amikor valaki változást szeretne. Az új gondolatokat tükröző program megfeleltethető egy mutációnak az örökítőanyagban, amely azonban még nem elég a többiek meggyőzéséhez és a meglévő rend megdöntéséhez. A társadalom kisebb-nagyobb problémái erősíthetik a felkelésre való hajlandóságot, és lehetőség nyílik mások érdeklődését is felébreszteni. Amikor egyre többen vallanak hasonló gondolatokat, pártot hoznak létre. Elkezdenek egyfajta daganatot képezni

⁴² Douglas Hanahan – Robert A. Weinberg: The Hallmarks of Cancer. *Cell*, 100. (2000), 1. 57–70.

⁴³ Ádám (2016): i. m. 545–549.

⁴⁴ D. Filippini et. al.: DNA Damage Signaling-Induced Cancer Cell Reprogramming as a Driver of Tumor Relapse. *Molecular Cell*, 74. (2019), 4. 651–663.

a társadalomban, amely a kezdeti szakaszban még rejtve van a hatalom elől, ezért nem feltűnő. Addig maradnak észrevétlenül, amíg olyan területeken vagy olyan kis számban vannak jelen, hogy az immunrendszerként működő különböző biztonsági és fegyveres szervezeteknek nem kerülnek a látókörébe. A rák esetében kezdetben az immunrendszer is sajátjaként azonosítja a daganatos sejtet, annak a szervezetben található összes többi sejt örökítő anyagával való hasonlósága miatt. A meglévő rend képviselői is csak annyit látnak a felkelőkből, hogy közülük valók és semmi gyanúsat nem mutatnak.⁴⁵ A következő lépés az egységfront kialakítása, amellyel egy szövetségesi hálózat hozható létre. A párt elkezd a semleges és/vagy nem megbízható elemeket magába olvasztani. Egy rosszindulatú daganat esetében a daganatos sejtek ellenőrizetlen osztódásba kezdenek, és minden körülöttük lévő sejtet magukba olvasztanak. A daganatos megbetegedések ezen szakaszában továbbra sem lehet feltétlenül a beteg sejtet egy egészségestől megkülönböztetni, mivel kinézetre ugyanolyan és a viselkedése is látszólag hasonló. A daganat egyre növekszik, területileg jól behatárolható, azonban a nyirokrendszeren keresztül már el tud jutni a szervezet más részeire. A párt nézetét képviselők is elindulhatnak más városokba a programot terjesztani és beszervezni, így képezve egyfajta áttétet.⁴⁶ Amikor a szervezetben a daganatos sejtek mindenhol eljutottak és áttétet képeztek, akkor kezdődik a szervezettel szembeni gerillahadjárattal. A felkelők is rendelkeznek helyi csoportokkal, amelyek megindíthatják hadjáratukat a meglévő renddel szemben. Ez sok esetben sikerrel kecsegtethet, mivel a csoportok nem ritkán már létszámfölényben vannak. A tumorsejtek esetében nem alakulhat ki létszámfölény, azonban a daganatos sejtek sokkal gyorsabban osztódnak és ezért sokkal több oxigénre és tápanyagra van szükségük. Egy bizonyos idő után már annyi energiát szívnak el az egészséges sejtektől, hogy azok elpusztulnak.⁴⁷ A felkelésekhez hasonlóan a ráknak is van egyfajta hideg időszaka, amely a felismerést követő orvosi kezelés megkezdéséig tart. A szervezet is érzékeli, hogy egy sejt örökítő anyaga elváltozott, ezért mindent meg fog tenni a beteg sejt eltávolítása vagy az örökítőanyag mentése érdekében. A szervezet felismeri, hogy rossz irányt vett a sejt fejlődése. Amennyiben a DNS repair-mechanizmusa nem működik, a sejtet halálra kényszeríti (apoptózis/nekrózis), és így lényegében megszünteti a fenyegetést. A hideg időszak ezért a felkelésekhez hasonlóan egyfajta nyugalmi szakasznak is tekinthető a tumorsejtek élete során. Az örökítőanyagban néha elváltozások következnek be, de a DNS repair-mechanizmusa a hibás szakaszokat ki tudja javítani. Eljön azonban az a pont, amikor már nem képes a nagyszámú mutációt javítani, viszont a szervezet még nem érzékeli a veszélyt. A sejt egy idő után eléri az olyan mérvű és irányú örökítőanyag-defektust, amely előidézi a sejt korlátlan osztódását, és ezzel elkezdődik a daganat kialakulása.⁴⁸

A felkelések során a figyelmet lekötik a kisebb csoportokkal való esetleges összetűzések, más csoportok viszont szabadon tevékenykedhetnek és megteremthetik a feltételeket a megsemmisítő hadjáratához. Az emberi szervezet esetében a kezelő

⁴⁵ University of Bonn: How tumor cells evade the immune defense: Study led by the University of Bonn might help to improve modern therapeutic approaches. *Science Daily*, (2020. augusztus 5.)

⁴⁶ Fidler (2003): i. m. 690–695.

⁴⁷ Christiane M. Brahimi-Horn et al.: Hypoxia signalling controls metabolic demand. *Current Opinion in Cell Biology*, 19. (2007), 2. 223–229.

⁴⁸ Ádám (2016): i. m. 403–408.

orvos figyelmét is elkerülheti valamilyen áttét. Egy májban keletkezett daganat áttéte a szervezet más részein is okozhat rendbehozhatatlan károkat. Az agydaganat veszélye, hogy a koponyán belül igen nehéz hozzáférni és kezelni. Nagysága miatt létfenntartó agyi részeket nyomhat el, amivel akár le is béníthatja a kognitív és motoros funkciókat. Amennyiben a felkelések egy tagja eljut a meglévő rend képviselőinek belsőbb köreibbe, és ott kezd el bomlasztó tevékenységet folytatni, úgy az agydaganathoz hasonló káros hatást fejthet ki.⁴⁹ A felkelések hideg, lényegében erőszakmentes részét nagyon nehéz megszervezni és életben tartani. A rák esetében a daganatos sejteknek, mivel megkülönböztetés és korlát nélkül osztódnak, hatalmas tápanyagigényük van. Módosult a tápanyag iránti igényük, annak felvétele és a mitokondriális energiatermelésük. Amennyiben nem tudnak elég tápanyagot termelni, a szervezet minden lehetséges energiaraktárból energiát szabadít fel, hogy el tudja látni elegendő energiával a sejteket, amelyeknek a kimerülése folyamatos gyengüléséhez, esetleg halálához vezet.⁵⁰

Felkelések során a vezető nem feltétlenül ismer minden tagot, nem tud mindenre és mindenre odafigyelni. Nagyobb létszámú csoportoknál a fegyelmezettség szintje sem állandó, ami nehezíti az irányítást. A daganatok esetében az áttétek miatt kialakul egyfajta hierarchia, de az nem egyenlő a társadalmi értelemben vett hierarchiával. Nem egyértelmű az sem, hogy pontosan melyik sejtől indul el egy daganat. Amennyiben azonban elég nagyra nő, olyan további elváltozásokat eredményezhet, amelyet a DNS repair-mechanizmusa és a sejt DNS-javító funkciói már egyáltalán nem tudnak követni. Nagy létszámú felkelőcsoportok esetében a vezető is csak egy szűk réteget lát, és nem feltétlenül tudja, hogy mi történik a tagok sorában.⁵¹ A daganatos betegségek számos módon fenyegetik a szervezetet, a felkelések pedig a meglévő rendet. A daganat fizikai hatást gyakorolhat a környezetében lévő szervekre, a vezetékekre és a véredényekre, valamint fájdalmat és egyéb tüneteket okozhat. Hasonló módon a felkelők is fizikai hatást gyakorolhatnak a fennálló rend környezetükben lévő képviselőire, fájdalmat, egyéb tüneteket vagy akár halált eredményezve. Amikor a daganatos sejtek betörnek a környező szövetekbe, a megsérült véredények miatt vérzések alakulhatnak ki, a megtámadott szervek működésében pedig rendellenességek léphetnek fel.⁵² A szervek működésének helyi zavara a fennálló rend képviselői által ellátott helyi feladatok sérüléséhez hasonló. Áttétek képződésénél a vér- vagy nyirokkeringésbe bekerült tumorsejtek változatlan formában képeznek daganatokat távoli szervekben. Amikor a pártból valaki más földrajzi területre megy, akkor a nézetei nem változnak meg, ugyanazon program alapján próbál támogatókat szerezni. A megváltozott örökítőanyagú tumorsejtek esetében a program továbbadása hasonló, mivel egy májban keletkezett daganat más szervben képzett áttétje nem a szervre és szövetre specifikus elváltozás lesz, hanem ugyanúgy az elsődleges tumorra

⁴⁹ Anne E. Kayl – Christina A. Meyers: Does brain tumor histology influence cognitive function? *Neuro-Oncology*, 5. (2003), 4. 255–260.

⁵⁰ Guido Kroemer – Jacques Pouyssegur: Tumor Cell Metabolism. Cancer's Achilles' Heel. *Cancer Cell*, 13. (2008), 6. 472–482.

⁵¹ Samantha R. Oakes et. al.: The mammary cellular hierarchy and breast cancer. *Cellular and Molecular Life Sciences*, 71. (2014), 22. 4301–4324.

⁵² Candice Johnstone – Shayna E. Rich: Bleeding in cancer patients and its treatment: a review. *Annals of Palliative Medicine*, 7. (2018), 2. 265–273; Jose Pereira – Tien Phan: Management of Bleeding in Patients with Advanced Cancer. *The Oncologist*, 9. (2004), 5. 561–570.

jellemző sejtípusú daganat. Az elsődleges daganat sokszor anélkül növekedhet, hogy a szervezet bármilyen tudomást venne róla vagy tüneteket mutatna. A kezdetben jelentkező tünetek nagyon enyhék és könnyű őket összetéveszteni, ezért a kezelőorvos is először másra gondol, és nem arra, hogy a szervezetben valamilyen daganatos elváltozás van.⁵³ Ez a felkelések szerveződésében is látszik. Amennyiben a felkelők titokban tudnak maradni, a meglévő rend képviselői vagy csak az utolsó pillanatban vesznek róluk tudomást, vagy amikor már elkezdték a tevékenységüket. A meleg szakaszban mind a felkelések, mind a rák elleni küzdelem egyértelmű, mivel a rákos sejtek és a felkelők is folyamatos mozgásban és növekedésben vannak. A diagnózis azonban nem azonnali, mivel a daganatos elváltozások tünetei nagyon szerteágazók, ezért a kezelőorvos gyakran csak komolyabb tünet esetén ismeri fel a problémát. A felkelések felismerése és legyőzésük megszervezése ugyanúgy időbe telik, mint egy pontos diagnózis felállítása. Fegyveres felkelés esetén mozgósítani kell a hadsereget vagy egyéb rendfenntartó erőket, a fegyveres szervezeteknek pedig készíteni kell egy tervet, valamint rendelkezniük kell bizonyos képességekkel a felkelők legyőzésére.⁵⁴

A daganatos megbetegedések gyógyítása és a felkelések legyőzése nagyfokú hasonlóságot mutat. Mindkét esetben információt kell gyűjteni, és csak utána lehet érdemi lépéseket tenni. A rák gyógyítására sokkal nagyobb az esély, amennyiben a kezelése időben elkezdődnek, és azokat még az áttételek kialakulása előtt jól választja meg a kezelőorvos, és a megfelelő protokoll szerint jár el. A korai szakaszban sokkal könnyebb a felkelések létrejöttét megakadályozni, azokat belülről bomlasztani vagy elnyomni.⁵⁵ A felkeléseknél fontos a beavatkozás mértékét jól meghatározni, mivel a túlzott erőszak alkalmazása rossz irányba terelheti a folyamatokat. A rák esetében is kulcsfontosságú a helyesen megválasztott kezelés. Amennyiben egy hatástalan gyógyszer adagolunk bármilyen dózisban, akkor a daganat változatlan formában növekedhet tovább. Rossz gyógyszer a külső sejtvonalon gyorsíthatja mind a daganat kialakulásának folyamatát, mind az áttétképződést. Helyesen megválasztott sebészi, kemo- vagy sugárterápiás kezeléssel nagyban csökkenthető a daganat mérete, és akár teljes mértékben meg is szüntethető. A legsikertelenebb, de alapjában jól kiválasztott módszer is lassíthatja a rák terjedését. Amennyiben a sejtek egyszer már hajlamosak voltak örökítőanyag-elváltozás miatt sejtburjánzás kialakítására, akkor a beteget a felépülése után továbbra is figyelni kell, nehogy visszaesés következzen be a páciens állapotában, és a daganat kiújuljon. Aránytalan erőszak alkalmazása mindkét esetben nem várt következményeket okozhat.⁵⁶ A felkelések hideg szakasza inkább a jóindulatú daganatokhoz hasonló, mivel itt még nem tör a szervezet életére. Jól körülhatárolható, ezért a daganat könnyen kezelhető és szövődmény nélkül, minimális kockázattal eltávolítható. A sejtekben dolgozó javítómechanizmusok, valamint a sejtciklust szabályozó molekulák és fehérjék a sejtciklust csak egy irányba engedik végbemenni. Minden lépést felügyelnek és a helyén tartanak, ellenkező esetben sejtthálát indukálnak.

⁵³ Charles S. Cleeland: Cancer-related symptoms. *Seminars in Radiation Oncology*, 10. (2000), 3. 175–190.

⁵⁴ Jinghua Shi et. al.: A survey of optimization models on cancer chemotherapy treatment planning. *Annals of Operations Research*, 221. (2014), 331–356

⁵⁵ Jane Wardle et. al.: Screening for prevention and early diagnosis of cancer. *American Psychologist*, 70. (2015), 2. 119–133.

⁵⁶ David A. Mahvi et. al.: Local Cancer Recurrence. The Realities, Challenges, and Opportunities for New Therapies. *CA. A Cancer Journal for Clinicians*, 68. (2018), 6. 488–505.

Ez a folyamat a felkelők vezetősége tevékenységéhez hasonlítható, mivel a felkelések szerveződésében sem cserélhető fel a lépések sorrendje. A felkelések kialakulása a lényegét tekintve a sejtciklushoz hasonló. Előbb-utóbb eldől, hogy milyen irányba halad tovább a szerveződés: elpusztul vagy kóros elváltozásokat okoz.⁵⁷

A felkelésekhez hasonlóan a rák kialakulása is szakaszolható. Az első szakaszban még kicsi az elsődleges daganat, és nem kezdett el terjedni. A második szakaszban a daganat már kissé nagyobb, és áttért a környező nyirokcsomókra, illetve a környező szervekre. A harmadik szakaszban a daganat mérete tovább nő, és áttérhet távolabbi nyirokcsomókra, szervekre vagy szövetekre. A negyedik szakaszban a daganat a szervezet egészében, akár távolabbi szervekben is áttétet képezhet. A szakaszok alakulása nagyon sok külső és belső tényezőtől függ, amelyek fenntarthatják vagy súlyosbíthatják a helyzetet. A nem megfelelő kormányzat ugyanolyan káros a társadalomra, mint a dohányzás vagy a nem megfelelő életmód és táplálkozás egy szervezet esetében. A rák minden társadalmi osztályban közel azonos mértékben fordul elő, a túlélési különbségek aránya a társadalmi-gazdasági állapotoktól függetlenül a két nemet illetően hasonló.⁵⁸

6. Összefoglalás

Inter-, transz- és multidiszciplináris megközelítésekben a metaforák fontos szerepet játszanak a tudományos megismerés eszközeiként. Segítenek bonyolult összefüggések megértésében, szemléletessé és közérthetővé tesznek elvont dolgokat, valamint megkönnyítik azok leírását. A metaforák fő haszna, hogy az ismeretlen dolgot az ismert dologba helyezve, tömören és szemléletesen magyarázva teszik lehetővé a forrás és a cél összekapcsolását, azok közös értelmezését.⁵⁹ A hadtudomány, a katonai szakirodalom és a katonai szaknyelv mindig is használt metaforákat, amelyek hivatkozásként, célzásokként, utalásokként lehetővé tették különböző eszmék, gondolatok, elképzelések és ötletek közlését vagy összehasonlítását.⁶⁰

A metaforák alapvetően paradox kijelentések. Elvont értelemben általában hibásak, de mint elképzelések elősegítik a tudományos megismerést. Értelmezési hálót képezve lehetővé teszik a vizsgálat tárgyának mélyebb megismerését, valamint a régi ismeretekkel való részletesebb összevetést. A metaforáknak különböző szintjei léteznek, úgymint az átvitel, a szerkesztés, az egyesítés, valamint az összeolvadás. Az átvitel egy adott kifejezés vagy szó más összefüggésben való használatát jelenti, amelynek eredményeként új értelmezés jön létre. A szerkesztés hasonlóságok megalkotását jelenti, aminek során egy sajátos elmélet vagy vizsgálat keretében lehetővé válik ismeretlen jelenségek eredeti megvilágítása. Az egyesítés egy olyan új paradigma kialakulásának

⁵⁷ Ádám (2016): i. m. 535–536.

⁵⁸ F. Bray et. al. (2018): i. m. 394–424.

⁵⁹ John H. Holland: *Emergence, From Chaos To Order*. Oxford, Oxford University Press, 1998. 202–210; Alvin M. Saperstein: Complexity, Chaos, and National Security Policy. Metaphors or Tools? In David S. Alberts – Thomas J. Czerwinski (szerk.): *Complexity, Global Politics, and National Security*. National Defence University, June 1997.

⁶⁰ Andrew Ilachinski: *Land Warfare and Complexity, Part I*. Mathematical Background and Technical Sourcebook. Arlington, Center for Naval Analyses, CIM 461, July 1996. 44–45; Susanne E. Durham: *Chaos Theory For The Practical Military Mind*. Montgomery, Air Command and Staff College, March 1997. 38–40.

irányába mutat, amely átfogó keretet biztosít a megértéshez. Az összeolvadás, mint legátfogóbb szint, új és érvényes tudományos elméletet hoz létre.⁶¹ A háború biológiai evolúcióval vagy általános és biológiai folyamatokkal való részleges összevetése jobban értelmezhetővé teszi a bevezetőben említett töréspontokban végrehajtandó műveletek sajátosságait, valamint biztosítja azok árnyaltabb vizsgálatát.⁶² A felkelések kirobbanása és a rák kialakulása olyan kölcsönhatások eredménye, amelyek különböző szinteken található tevékenységek egybeesését jelentik. Az alakulást meghatározó mechanizmusok csekély mértékben vannak központi ellenőrzés alatt, és összekapcsolódásuk inkább a különböző szintek egymást keresztező kapcsolataiból fakad. Az újdonságok és meglepetések, az egyensúlytól távoli állapot folyamatos alkalmazkodást követelnek meg, ennek során meghatározó a visszacsatolás.⁶³

A szerzők szándéka az volt, hogy részletezzék és bemutassák a felkelések kirobbanása és a daganatos betegségek kialakulása közötti hasonlóságot. Megállapították, hogy folyamatában a rák a szervezetben hasonló módon, szakaszokra bontva és lépésekben zajlik le, mint a felkelések szerveződése a társadalomban. A fő pontokban a két folyamat tökéletes egyezést mutat, ezért a tanulmány szerkezeti szinten adott használható metaforát mind a hadtudománynak, mind az orvostudománynak. Egy követő cikkben a szerzők azt vizsgálják majd, hogy a felkelés elleni hadműveletek megvívása és a daganatos megbetegedések kezelése milyen mértékben mutat hasonlóságot, ezáltal mennyire enged teret az általánosításnak. Ez azért is fontos, mivel mind a felkelések kirobbanása, mind a daganatos betegségek kialakulása különböző szinteken található, ám hasonló jellegű folyamatok kölcsönhatásának eredménye.

Felhasznált irodalom

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Ádám Veronika: *Orvosi biokémia*. Budapest, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió, 2016.
- AJP-01(D) Allied Joint Doctrine. Brussels, NATO Standardization Agency, 2010.
- AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations. Brussels, NATO Standardization Agency, 2009.
- AJP-3.4.4 (A) Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency. Brussels, NATO Standardization Agency, 2016.
- AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN). Brussels, NATO Standardization Agency, 2011.
- Bakos Csaba Attila: Hagymányostól eltérő hadviselés, hagymányostól eltérő vezetés szemlélet. *Társadalom és Honvédelem*, 19. (2015), 3. 41–52.

⁶¹ Alan D. Beyerchen: Clausewitz, Nonlinearity, and the Importance of Imagery. In Alberts – Czerwinski (1997): i. m.; Thomas J. Czerwinski: *Coping with the Bounds. Speculations on Nonlinearity in Military Affairs*. CCRP Publication Series, May 1998. 63–70.

⁶² Jobbágy Zoltán: Háború, hadviselés és a biológiai antropológia. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 2. 176–192; J. Goldstein: Emergence as a Construct. History and Issues. *Emergence*, 1. (1999), 1. 49–72.

⁶³ S. A. Levin: Ecosystems and the Biosphere as Complex Adaptive Systems. *Ecosystems*, 1. (1998), 5. 431–436.

- Beyerchen, Alan D.: Clausewitz, Nonlinearity, and the Importance of Imagery. In Thomas J. Czerwinski: *Coping with the Bounds, Speculations on Nonlinearity in Military Affairs*. CCRP Publication Series, May 1998. 63–70.
- Boyd, John: *Patterns of Conflict*. January, 2007. Online: www.projectwhitehorse.com/pdfs/boyd/patterns%20of%20conflict.pdf
- Brahimi-Horn, Christiane M. – Johanna Chiche – Jacques Pouysségur: Hypoxia signalling controls metabolic demand. *Current Opinion in Cell Biology*, 19. (2007), 2. 223–229. Online: <https://doi.org/10.1016/j.ceb.2007.02.003>
- Bray, Freddie – Jacques Ferlay – Isabelle Soerjomataram – Rebecca L. Siegel – Lindsey A. Torre – Ahmedin Jemal: Global cancer statistics 2018. GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA. Cancer Journal for Clinicians*, 68. (2018), 6. 394–424. Online: <https://doi.org/10.3322/caac.21492>
- Clausewitz, Carl von: *On War*. Princeton, Princeton University Press, 1989.
- Clausewitz Károly: *A háborúról*. Veszprém, Göttinger, [1832] 1999.
- Cleeland, Charles S.: Cancer-related symptoms. *Seminars in Radiation Oncology*, 10. (2000), 3. 175–190. Online: <https://doi.org/10.1053/srao.2000.6590>
- Cott, Hugh B.: *Adaptive Coloration in Animals*. London, Methuen & Co. Ltd., 1957.
- Darwin, Charles: *A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján*. Budapest, Neumann Kht., 2004. Online: <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>
- Davies, James C.: Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*, 27. (1962), 1. 5–8. Online: <https://doi.org/10.2307/2089714>
- Demarest, Geoff: Let's Take the French Experience in Algeria Out of U.S. Counterinsurgency Doctrine. *Military Review*, 88. (2010), 4. 19–21.
- Durham, Susanne E.: *Chaos Theory For The Practical Military Mind*. Montgomery, Air Command and Staff College, 1997. március.
- Farkas Sándor: Az ISIL hadviselése Mao Ce-Tung tanainak tükrében. A kifárasztó gerilla hadviselési forma. *Honvédségi Szemle*, (2017), 2. 38–46.
- Fidler, Isaiah J.: The pathogenesis of cancer metastasis. The 'seed and soil' hypothesis revisited. *Nature Reviews Cancer*, 3. (2003), 6. 453–458. Online: <https://doi.org/10.1038/nrc1098>
- Filipponi, Doria – Alexander Emelyanov – Julis Muller – Clement Molina – Jennifer Nichols – Dmitry V. Bulavin: DNA Damage Signaling-Induced Cancer Cell Reprogramming as a Driver of Tumor Relapse. *Molecular Cell*, 74. (2019), 4. 651–663. Online: <https://doi.org/10.1016/j.molcel.2019.03.002>
- FM 3-24/MCWP 3-33.5: Counterinsurgency. Washington, Headquarters – Department of the Army, 2006.
- FM 3-24/MCWP 3-33.5: Insurgencies and Countering Insurgencies. Washington, Headquarters – Department of the Army, 2014.
- Galula, David: *Counterinsurgency. Theory and Practice*. Praeger Security International, 2006.
- Goldstein, J.: Emergence as a Construct. History and Issues. *Emergence*, 1. (1999), 1. 49–72. Online: https://doi.org/10.1207/s15327000em0101_4
- Gupta, Gaorav P. – Joan Massagué: Cancer Metastasis. Building a Framework. *Cell*, 127. (2006), 4. 679–690. Online: <https://doi.org/10.1016/j.cell.2006.11.001>

- Hanahan, Douglas – Robert A. Weinberg: The Hallmarks of Cancer. *Cell*, 100. (2000), 1. 57–70. Online: [https://doi.org/10.1016/S0092-8674\(00\)81683-9](https://doi.org/10.1016/S0092-8674(00)81683-9)
- Heydte, Friedrich August Freiherr von der: *Modern Irregular Warfare in Defense Policy and as a Military Phenomenon*. New York, New Benjamin Franklin House, 1986.
- Holland, John H.: *Emergence. From Chaos To Order*. Oxford, Oxford University Press, 1998.
- Ilachinski, Andrew: *Land Warfare and Complexity*. Part I. Mathematical Background and Technical Sourcebook. Arlington, Center for Naval Analyses, CIM 461, July 1996.
- Jobbágy Zoltán: A felkelők elleni műveletekről. Egy elfeledett klasszikus: Bernardo de Vargas Machuca. *Honvédségi Szemle*, 141. (2013), 2. 15.
- Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a felkelők. A háború csodálatos háromsága és a felgyverzett nép ereje. *Honvédségi Szemle*, 67. (2013), 3. 28–31.
- Jobbágy Zoltán: David Galula és a felkelésellenes műveletek elmélete és gyakorlata francia megközelítésben. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 4. 20–24.
- Jobbágy Zoltán: Háború, hadviselés és a biológiai antropológia. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 2. 176–192.
- Jobbágy, Zoltán: *From Effects-based Operations to Effects-based Force. On Causality, Complex Adaptive System, and the Biology of War*. Doktori értekezés. Leiden, 2009.
- Johnson, Dominic: *Evolutionary Models of Irregular Warfare*. Final Report (AFRL-AFOSR-UK-TR-2013-0001). Edinburgh, University of Edinburgh, March 2013.
- Johnstone, Candice – Shayna E. Rich: Bleeding in Cancer Patients and its Treatment. A Review. *Annals of Palliative Medicine*, 7. (2018), 2. 265–273. Online: <https://doi.org/10.21037/apm.2017.11.01>
- Kayl, Anne E. – Christina A. Meyers: Does Brain Tumor Histology Influence Cognitive Function? *Neuro-Oncology*, 5. (2003), 4. 255–260. Online: <https://doi.org/10.1215/S1152851703000012>
- Kroemer, Guido – Jacques Pouyssegur: Tumor Cell Metabolism. Cancer's Achilles' Heel. *Cancer Cell*, 13. (2008), 6. 472–482. Online: <https://doi.org/10.1016/j.ccr.2008.05.005>
- Lawrence, T. E.: *Seven Pillars of Wisdom*. Ware, Wordsworth Classic of World Literature, 1997.
- Levin, S. A.: Ecosystems and the Biosphere as Complex Adaptive Systems. *Ecosystems*, 1. (1998), 5. 431–436. Online: <https://doi.org/10.1007/s100219900037>
- Liddell Hart, B. H.: The Ratio of Troops to Space. *Military Review*, 38. (1960), 4. 3–14. Online: <https://doi.org/10.1080/03071846009421103>
- Lt. Col. John Nagl: The U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual. Online: www.youtube.com/watch?v=QuDlrrDfUw
- Mahvi, David A. – Rong Liu – Mark W. Grinstaff – Yolonda L. Colson – Chandrajit R. Raut: Local Cancer Recurrence. The Realities, Challenges, and Opportunities for New Therapies. *CA. A Cancer Journal for Clinicians*, 68. (2018), 6. 488–505. Online: <https://doi.org/10.3322/caac.21498>
- Nemzeti Közzolgálati Egyetem: *Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Stratégia 2016–2020*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2016.

- Nicolai, Georg Friedrich: *The Biology of War*. New York, The Century Co., 1918. Online: <https://ia801406.us.archive.org/14/items/biologyofwar00nicouoft/biologyofwar-00nicouoft.pdf>
- Oakes, Samantha R. et. al.: The Mammary Cellular Hierarchy and the Breast Cancer. *Cellular and Molecular Life Sciences*, 71. (2014), 22. 4301–4324. Online: <https://doi.org/10.1007/s00018-014-1674-4>
- Pereira, Jose – Tien Phan: Management of Bleeding in Patients with Advanced Cancer. *The Oncologist*, 9. (2004), 5. 561-570. Online: <https://doi.org/10.1634/theoncologist.9-5-561>
- Peterson, Terence: Myth-Busting French Counterinsurgency. *War on the Rocks*, 2015. december 3. Online: <https://warontherocks.com/2015/12/myth-busting-french-counterinsurgency/>
- Porkoláb Imre: Szervezeti adaptáció a Magyar Honvédségben. Küldetésalapú vezetés 2.0 a digitális transzformáció korában. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019), 1. 3–12.
- Sagarin, Rafe: *Learning From the Octopus. How Secrets from Nature Can Help Us Fight Terrorist Attacks, Natural Disasters, and Diseases*. New York, Basic Books, 2012.
- Sagarin, Raphael D. – Terence Taylor: *Natural Security. A Darwinian Approach to a Dangerous World*. Oakland, University of California Press, 2008. Online: <https://doi.org/10.1525/9780520934313>
- Saperstein, Alvin M.: Complexity, Chaos, and National Security Policy. Metaphors or Tools? In Alberts, David S. – Czerwinski, Thomas J. (szerk.): *Complexity, Global Politics, and National Security*. H. n., National Defence University, (é. n.). Online: www.dodccrp.org/comindex.html
- Schmitt, Carl: *The Theory of the Partisan. A Commentary/Remark on the Concept of the Political*. Berlin, Duncker & Humblot, 1963. Angol fordítás: A. C. Goodson. East Lansing, Michigan State University, 2004. Online: <http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf>
- Shi, Jinghua – Oguzhan Alagoz – Fatih Safa Erenay – Qiang Su: A Survey of Optimization Models on Cancer Chemotherapy Treatment Planning. *Annals of Operations Research*, 221. (2014), 331–356. Online: <https://doi.org/10.1007/s10479-011-0869-4>
- Ujházy László: Felkészítés a NATO összhaderőnemi kötelékei parancsnokságain rendszeresített beosztásokra. *Honvédségi Szemle*, 62. (2008), 1. 30–31.
- University of Bonn: How Tumor Cells Evade the Immune Defense. Study led by the University of Bonn might help to improve Modern Therapeutic Approaches. *Science Daily*, (2020. augusztus 5.). Online: www.sciencedaily.com/releases/2020/08/200805102038.htm
- Wardle, Jane et. al.: Screening for Prevention and Early Diagnosis of Cancer. *American Psychologist*, 70. (2015), 2. 119–133. Online: <https://doi.org/10.1037/a0037357>
- Watts, Barry D.: *Clausewitzian Friction and Future War*. Washington, National Defense University, 2004

Fehér András Tibor¹ – Négyesi Imre²

A gépi érzelmek a fegyveres erőknél és az autonóm rendszerekben

Mechanical Emotions in the Armed Forces and Autonomous Systems

Absztrakt

A mesterséges intelligencia terjedésével egyre nagyobb az igény olyan gépekre, amelyek a mostaniaknál „emberibben” képesek működni. Ehhez elengedhetetlen az érzelmek gépi érzékelése és utánzása. Az alábbiakban először bemutatjuk, hogy egy gép mennyiben képes kezelni az érzelmeket, valamint a terület fejlődését és többféle felhasználási lehetőséget a különféle fegyveres erők számára. A szélesebb áttekintést végül a gépi autonómiára szűkítjük, ahol bizonyítani igyekszünk hipotéziseinket, miszerint a mesterséges érzelmek alkalmazása lehetővé tenné a gépek erkölcsi érzékének kialakítását, valamint növelné az autonóm rendszerek hatékonyságát.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, gépi érzelemkezelés, gépi etika, gépi autonómia, haditechnika

Abstract

With the rise of artificial intelligence, there is a growing demand for machines that are able to operate 'more humanly' than they do today. For these, machine sensing and imitation of emotions is essential. Below, we first show the extent to which a machine can handle emotions, as well as the development of the area and its multiple uses for different armed forces. Finally, we narrow the broader review to machine autonomy,

¹ Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, gyakorlati oktató – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Information Technology, Assistant Lecturer, e-mail: feher.andras@uni-nke.hu

² Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Information Technology, Associate Professor, e-mail: negyesi.imre@uni-nke.hu

where we prove our hypotheses that the application of artificial emotions would allow the development of a moral sense of machines as well as increase the efficiency of autonomous systems.

Keywords: *artificial intelligence, machine emotion management, machine ethics, machine autonomy, military technology*

1. Bevezető

Bár technológiáról írunk, mégis emberi dolgok állnak kutatásunk középpontjában. Érzéseink, döntéseink, erkölcsi érzékünk vizsgálatával hagyományosan inkább a humán tudományok művelői foglalkoztak. Ám eredményeiket jó ideje felhasználják a mérnökök és programozók is. Rég közismertté vált, hogy a megfelelő emberi élethez szükség van érzelmi intelligenciára is, nem csupán IQ-ra. A mesterséges intelligencia (MI) „implementációja”, azaz a kivitelezésére, megvalósítására és modellezésére irányuló munkálatok³ csaknem 80 éve képezik részét a tudományos kutatásnak, e mellett a gépi érzelmemmel kutatása is már majdnem 50 éve tart.

Mindennek ellenére a terület, főleg annak fontossága alig ismert, pontosabban eredményeit nem különböztetik meg az MI-fejlesztések eredményeitől. Például a személy felismerése arc alapján az MI-funkciók körébe tartozik, ám egy arcon a harag jeleinek észrevétele az érzelmet kutató számítástechnika eredménye. Az érzelmi és az értelmi funkciók azonos alapelven működnek mind az emberi agyban, mind a gépi neuronháló implementációban, kutatási szempontból azonban lényegileg térnek el. Az intellektuális és az érzelmi terület távoldása a humán tudományokban az 1980-as években kezdődött meg, elsősorban a többszörösintelligencia-elméletre alapozva.⁴ Az 1990-es évektől, az érzelmi intelligencia elkülönített kutatása óta⁵ a különböző pedagógiai és pszichológiai modellek az emberek intellektuális és érzelmi képességeit eltérően kutadják, kezelik és mérik. Ebből következik, hogy az érzelmek gépi reprezentációját sem célszerű az MI részeként kezelni. A technológia fejlődésével egyre jobban szét is válik ez a két terület, a gépi érzelmek kutatása fokozatosan új tudományággá válik.

Jelen tanulmány egy nagyobb kutatás részeként több célt is kitűzött maga elé. Forráselemzéssel áttekintjük a területet, annak eddigi fejlődését, azokra az eredményekre koncentrálva, amelyeknek katonai, rendészeti vagy nemzetbiztonsági felhasználása elképzelhető. Az így összegyűjtött információkból különféle diszkurzív következtetéseket tudunk levonni. Egyfelől a technológiák képességeiből az államvédelem területein való felhasználási lehetőségek következnek, így röviden be tudjuk ezeket is mutatni. Másrészt ezekre alapozva tudjuk levezetni hipotéziseink bizonyítását, amelyekre majd kutatásunk további részében támaszkodhatunk.

³ Az első MI jellegű eredményt 1943-ban publikálták, az első neuronhálós számítógép 1951-ben épült, az MI fogalmát 1956-tól használják. Lásd Stuart Russell – Peter Norvig: *Mesterséges Intelligencia modern megközelítésben*. Budapest, Panem, 2005. 13.

⁴ Howard Gardner: *Frames of Mind – The Theory of Multiple Intelligences*. New York, Basic Books, 1983.

⁵ Kun Bernadette: *Az érzelmi intelligencia és az emocionális és szociális kompetenciák szerepe a pszichoaktív szer-használatban*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE, 2011. 36.

2. A mesterséges érzelem kutatása napjainkig

A kutatás és a technológia története maga egy külön tanulmányt érdemelne, ezúttal csak rövid összefoglalást adhatunk, amelynek célja csupán világossá tenni a fogalmakat és a technológia lehetőségeit.

2.1. Előzmények

A számítógépes kutatások célja kezdetben olyan gépek megalkotása volt, amelyek a lehető legjobban leutánozzák az emberi következtetési képességet. Az érzelmek „gépesítése” jóval később merült fel, elméleti gyökerei azonban hasonlóan messzire nyúlnak vissza. A tudományos világ „humán” felén az 1960-as évekre érett be egy hosszú fejlődés: olyan paradigmaváltás történt az érzelmek kutatásában, amelyet később az elektronika felhasználhatott. Sylvan S. Tomkins amerikai pszichológus és teoretikus affektuselmélete⁶ nem csupán a pszichológiának adott lökést, hanem pár évtizeddel később az informatikának is. Megközelítése szerint az affektus fogalma az érzelme- ket kapcsolja össze az érzelmek fizikálisan észlelhető megjelenésével (például öröm a mosolyban). Ennek lényege, hogy nem tudjuk műszeresen mérni vagy erre szolgáló receptorainkkal közvetlenül érzékelni mások érzelmeit. Csak érzékszerveinken keresztül észleljük azokat, és valójában ezekre az észlelésekre reagálunk (Tomkins kilenc ilyen affektust különböztetett meg). Később a pszichológiában az affektív jelenségek átfedéseiként jelennek meg az „érzelmek” (*emotion*) és annak konkrét, szubjektív esetei: az érzés (*feeling*), a hangulat (*mood*) és az attitűd (*attitude*).⁷ Az alábbiakban azonban az „érzelmek” kifejezéssel vagyunk kénytelenek „összefoglalni”, megjeleníteni mindezt, mivel nem célunk az érzelmek, érzések, attitűdök gépi szimulációját külön vizsgálni.

Témánk szempontjából két okból is jelentős Tomkins munkássága. Egyrészt az említett affektuselmélete adta meg a kulcsot a gépi érzelemkezeléshez, hiszen a gépeknek elegendő csupán felismerni az érzelmet kifejező affektust, illetve szimulálni azt az affektust, amelyet egy ember érzéskifejezésnek érzékel. Másrészt ő a *script*-elmélet megalkotója is,⁸ amely szerint az emberi viselkedés leírható minták és érzelmmintázatok segítségével is. Ebből adódik a gondolkodásminták létezése az emberi megismerésben, és ezek a minták alapvető fontosságúvá váltak az MI-kutatásokban is. Míg a számítástechnika racionalitást hangsúlyozó őskorszakában még úgy vélték, hogy a gépi logika döntéseinek tökéletesítéséhez nagy mennyiségű „alapvető adat” szükséges, az 1980-as éveket követően rájöttek a fejlesztők, hogy a *script*-elmélet gondolkodásmintáinak segítségével sokkal hatékonyabb MI-modell tervezhető. Ez a mintaalapú matematikai modell mára jól bevált technológiának bizonyult, sőt a jövőre nézve is joggal fűzhetünk hozzá nagy reményeket. Például épp jelen cikk írása

⁶ Magyarul a „hatáselmélet” kifejezést is használják. Itt az idegen szó megtartása a később bemutatandó affektív számítástechnikával való kapcsolat miatt indokolt. Vö. Silvan S. Tomkins: *Affect, imagery, consciousness*. New York, Springer, 1962–1963.

⁷ Lásd Csépe Valéria – Győri Miklós – Ragó Anett: *Általános pszichológia*. Budapest, Osiris, 2008. Különösen a kötet *Nyelv, tudat, gondolkodás* c. részfejezete. 290.

⁸ Bár ezen terület alapműve tanítványa nevéhez fűződik: Donald L. Nathanson: *Shame and pride – Affect, Sex, and the Birth of the Self*. New York – London, Norton, 1992.

közben jelentették be a Facebook önfelügyeleten tanuló SEER-algoritmusát,⁹ amely már 84%-nál is nagyobb pontossággal képes azonosítani képeken látható dolgokat. Az alábbiakban azonban csak az affektuselméletnek a számítástechnikára gyakorolt hatására koncentrálunk.

2.2. Az affektív számítástechnika fogalma és kezdetei

Az *affective computing* szakkifejezés Rosalind W. Picard 1995-ben megjelent cikkéhez kötődik.¹⁰ Ebben például a Turing-tesztet is elképzelhetetlennek tartja az érzelmek gépi érzékelése és szimulálása nélkül,¹¹ továbbá számos később megvalósuló technológiát megjósol, a hordozható számítógépektől (nála *affective wearable computers*) kezdve egészen a médiafelhasználásokig. A cikk fontosságát leginkább az a szemlélet adja, amely rámutat az érzelmek figyelembevételének fontosságára és figyelembe vehetőségének akkoriban csírázó minden, például fejlesztési, gyártási lehetőségére. Azonban nem ő volt az első, aki ezzel foglalkozott. A korábbi kutatók közül elsősorban Paul Ekman nevét kell kiemelni, aki már 1972-es könyvében tárgyalta szerzőtársaival az érzelmek felismerhetőségét az arcon, feltérképezte az arc izmait, így képes volt ezek mozgásait figyelni és dekódolni, a valódi örömet az álmosolytól megkülönböztetni.¹² Az 1990-es évek elején pedig már szóbeli intonáció¹³ vagy kézmozdulat-felismerő¹⁴ modellekre irányuló kutatások is folytak.

Az *affective computing* egyik rövid magyar meghatározása szerint „érzelmekkel operáló számítástechnika”,¹⁵ mi azonban inkább az „affektív számítástechnika”, a „gépi érzelem” vagy „mesterséges érzelem” (MÉ) terminusokat használjuk, hiszen főleg az MI-vel összefüggésben, annak bővítményeként vizsgáljuk az MÉ-t. Arra, amikor a két technológiát együtt használjuk, a magyar MÉZ (esetleg MÉÉ, Mesterséges Értelem és Érzelem) vagy az angol AIAC (*Artificial Intelligence and Affective Computing*) rövidítést javasoljuk és használjuk, ami rámutat arra, hogy a két oldal külön kezelendő.

Szükséges azonban tovább pontosítani az *affective computing* (affektív számítástechnika) fogalmat. Az *affect* (hatás) szó jelen kontextusa egyik nyelvben sem kétirányú kifejezés, pedig az általunk vizsgált szóösszetételben egy oda-vissza hatás jelenik meg. Picard egyaránt affektív számítástechnikának hívja azt, amikor a számítógép emberi érzéseket (input affektusokat) ismer fel, és azt is, amikor érzések (output affektusok) szimulálására képes a komputer. Az affektus tehát egyszerre jelenti az érzékelést

⁹ A SELF-supERvised = „önfelügyeleten tanuló”, de az angolul „látnok” jelentésű szó feltűnése is tudatos nyelvi játék. A rendszer nem emberek által címkézett képekből, hanem az Instagram publikus képei alapján fejlesztette magát ilyen képességűvé. Vö. Priya Goyal et. al.: *Self-supervised Pretraining of Visual Features in the Wild*. 2021.

¹⁰ Rosalind W. Picard: *Affective Computing*. M.I.T. Media Laboratory Perceptual Computing Section Technical Report, No. 321. 1995.

¹¹ Az eredeti tesztben nem szerepelt ilyen aspektus. Lásd Alan M. Turing: *Computing machinery and intelligence*. *Mind*, 59. (1950), 236. 433–460.

¹² Újabb kiadásban lásd Paul Ekman: *Emotion in the Human Face*. Los Altos (California), Malor Books, 2013.

¹³ Iain R. Murray – John L. Arnott: *Toward the Simulation of Emotion in Synthetic Speech. A Review of the Literature on Human Vocal Emotion*. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 93. (1993), 2. 1097–1108.

¹⁴ Lee Jintae – Tosiyasu L. Kunii: *Model-based Analysis of Hand Posture*. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 15. (1995), 5. 77–86.

¹⁵ Online kézikönyvekben felbukkan az „érzelmi számítások” és az „affektív számítások” kifejezés is.

és az érzelm kifejezést, így négy géposztály létezhet: csak input (1), csak output (2), mindkettő (3), egyik sem (4). Ezt példázzák napjaink jelentősebb eredményei is: az arc mimikában, a hangban, a kéz- és testmozdulatokban megnyilvánuló érzelmek felismerése és előállítása (3), a szív-, vér-, bőrreakciók fiziológiai formájában megnyilvánuló érzelmek felismerése (1) vagy gépi esztétikai képességek előállítása (2). Jelen tanulmányban is külön kell kezelnünk az input és az output oldalt, mivel jelentősen eltér a hozzájuk szükséges technológia.¹⁶

Még tovább árnyalva a fogalmat: az affektív számítástechnika olyan, interdiszciplináris fogalom, amely a számítástechnikától a pszichológián át a kognitív tudományokig sok mindent magában foglal. Olyan rendszerek és eszközök tanulmányozását és fejlesztését jelenti, amelyek képesek felismerni, értelmezni, feldolgozni és szimulálni az emberi affektusokat.¹⁷ A gépi érzelm tehát éppen annyira nem valóságos érzelm, mint amennyire a mesterséges intelligencia nem bölcsesség. Napjainkban az affektív számítástechnika jelentésének szűkülése figyelhető meg, néhol csak az MI-t használó technológiára értik, vagy az input oldalra korlátozzák.

2.3. Az érzelm motortól a mesterséges empátiáig

Az affektív számítástechnika egyik első reprezentánsa egy output-osztályú gép volt a kétezres évek elején: a PlayStation-2 játékkonzol chipjében „érzelm motor”-nak (*Emotion Engine*, EE) nevezték el azt a technológiát, amely a 3D játékgrafikát megvalósította.¹⁸ Nem pontos a szóhasználat, hiszen a technológia lényege a gyorsabb és jobb grafikai ábrázolás volt, nem kifejezetten az érzelmek kifejezése – igaz, a szereplők arcán ez által vált lehetővé érzelmek ábrázolása is. A neuronhálós megközelítés helyett akkoriban egy speciális skalárvektor-architektúra is elegendő volt a korábbinál szebb grafikára, egészen 2012-ig gyártották a különféle EE-chipeket. (Jogos lenne ennek mintájára a mai, még finomabb érzelm kifejezésre alkalmas szoftvereket, sokmagos videokártyákat és egyéb eszközöket is az affektív számítástechnikához sorolni, hiszen az affektusokra irányuló kutatásokat használják fel.) Ezzel párhuzamosan az évezred elejétől számos ígéretes projekt zajlott az érzések gépi analizálására vagy előállítására (például a mimika, kézmozdulatok, testbeszéd vagy a hang felismerésére, vagy érzelmes hang, érzelmeket kifejező arcok megjelenítésére), amint arról egy 2005-ös nemzetközi konferencia is tanúskodik.¹⁹

Sok kutató használt már MI-modelleket ilyen célokra. Ám a megfelelő affektus-adatbázisok hiánya és az MI-modelleket támogató hardverek elégtelensége ekkor még sok ötletet a szakmán belül tartott, illetve csak felhő alapon volt lehetőség az MI elfogadható minőségű használatára. A 2005-ös, főleg MI-alapú Google Talk még kicsit géphangon beszélt. Lassan csiszolódott ki olyan MÉ-felhő, amelynek angol nyelvű

¹⁶ Felmerült ezen fogalmak magyarosítási lehetősége, ám pl. a „bemeneti érzés kifejeződése” nehézkes, az „inputthatás” pedig pontatlan. Ezért az angol szó fonetikus átírása tűnik a legcélravezetőbbnek.

¹⁷ Pat Research: *What is Affective computing? Top 15 Affective Computing Companies*. 2020.

¹⁸ Atsushi Kunimatsu et al.: Vector unit architecture for emotion synthesis. *IEEE Micro*, 20. (2000), 2. 40–47.

¹⁹ Jianhua Tao – Tieniu Tan – Rosalind W. Picard (szerk.): *Affective Computing and Intelligent Interaction*. 1st international conference. Peking, 2005.

beszéde élethűnek mondható (például az Amazon Echo/ Alexa 2014, a WaveNet 2016), és még a kortárs megoldások sem tökéletesek ezen a téren.

A beszélő gépek példáján egyben rávilágíthatunk arra a sajátosságra, amelyet fontos kiemelni az MÉ fejlődésének áttekintésekor: sok esetben elmosódnak az affektív számítástechnika határai. Ha beszédet fejlesztenek, annak kifejezőképességéért és nyelvhelyességéért az MI-modulok felelősek, de az élethű, érzelmes hangleadésért az MÉ. Ezek együtt, egyszerre teszik értelmi és érzelmi szempontból valóságosá a gépi érzelmet (itt a hangelőállítás). A 2005 utáni korszakra jellemző még, hogy az audio- vagy videószenzorok megújulásán túl teljesen újszerű érzékelők sora jelenik meg: kezdve a Nintendo cég Wii mozgásérzékelő játékkonzoljától (2006),²⁰ a fizikailag kapcsolódó szenzorokkal végrehajtott érzelmefelismerésen át (szemkövető szemüvegek, EEG-távírányítók²¹) egészen a mikrohullámú testradarokig (lásd 2.4.).

A játékok mellett az érzelmefelismerők húzóágazatává kezd válni például az autópálya is,²² de a katonai kutatások szintén segítik a terület fejlődését. Ezek közül azt a török katonai kutatást szeretnénk röviden bemutatni,²³ amely már 2009-ben a hagyományos neuronháló érzelmi bővítését vetette fel. A modellbe a célpontfelismerési képességek javítására két érzelmet is felvettek: a szorongást és a magabiztosságot. Dr. Khashman kutatócsoportja abból az emberekre jellemző tényből indult ki, hogy amikor új feladatot tanulunk, szorongásunk szintje magas, a magabiztosságunk pedig a tanulás kezdetén alacsony, ám idővel, a tanulás és pozitív visszajelzések által a szorongásszintünk csökken, míg a magabiztossági szintünk nő. Így hozhatunk a tanulás révén jobb döntéseket, mégpedig rövidebb idő alatt. A modell beváltotta a reményeket, a tesztek alapján a szorongási és magabiztossági együttható beépítése a rendszert hatékonyabbá tette a katonai célok azonosításában, egyben gyorsabbá a tanulás és a döntéshozatali idők szempontjából. Ez a modell példa arra is, hogy az egyes érzelmemodellek nem emberibbé teszik a rendszert, csupán hatékonyabbá válik alkalmazásukkal a hagyományos MI.

Végül Minoru Asada nevét szeretnénk kiemelni, aki már 2001-től a gépi érzellemmel kapcsolatos témákkal foglalkozott, és egy 2012-es tanulmányában vezette be a *mesterséges empátia* kifejezést,²⁴ amely azóta igen széles vizsgálati területté nőtte ki magát. A szerteágazó kutatások középpontjában az áll, hogy egy gép (robot) egy adott emberi érzelmre a megfelelő érzellemmel válaszoljon (input-output modell).²⁵

²⁰ Ez egy kézben tartható, de vezeték nélküli alkatrész (*remote*) mozgását detektálta infravörös érzékelővel.

²¹ Elektro-enkefalográfiás fejérzékelő: nem hagyományos effektust érzékel, hanem elektrofiziológiai változásokat, idegsejtek elektromos aktivitását méri valós időben.

²² Ez már 2005-ben prognosztizálható volt olyan ötletekkel együtt, mint a csoportdöntési segédeszközként való használat vezetők számára, hogy feltérképezhessék a beosztott állományuk hangulatát. Lásd Joseph Bullington: 'Affective' Computing and Emotion Recognition Systems. Information Security Curriculum Development Conference, Kennesaw, 2005. 97.

²³ Adnan Khashman: *Emotional System for Military Target Identification Prof.* NATO Research and Technology Organisation Symposium on Information Management-Exploitation, Stockholm, 2009.

²⁴ Minoru Asada: Development of artificial empathy. *Neuroscience Research*, 90. (2015), 41–50.

²⁵ Erre külön tanulmányban tervezünk majd kitérni.

2.4. Jelen és közeljövő: érzelmchip és affektusradar

Az EmoShape nevű kis cég innovációja messze nagyobb távlatokat nyit meg, mint az affektív számítástechnikai piac más, akár sokkal nagyobb cégeinek tevékenysége. 2015-ben jelentettek meg egy EPU-chipet, vagyis egy Érzelmi Feldolgozó Egység²⁶ névre hallgató technológiát, ennek ma kapható EPU-III (2017) verzióját ismertetjük. Több szempontból rugalmas technológiáról van szó, mivel egyrészt többféle kiadása létezik,²⁷ egy felhőalapú szolgáltatás, és egy beszerelhető mikrochip, amit eMCU-nak²⁸ hív a cég. Másrészt forgalmazzák USB-csatlakozású perifériaként is, sőt mivel a hozzá tartozó szoftverfejlesztő készlet és dokumentáció megvásárolható, ezáltal bárki kibővítheti saját szolgáltatásait érzelmi összetevőkkel. Rugalmassága mellett az érzelmek kezelés eddigieknél sokkal nagyobb pontossága, valamint az input- és outputképeségeket együttes jelenléte teszi diszruptívá a fejlesztést.²⁹

Az EPU egyrészt képessé tesz egy gépet arra, hogy érzelmileg megértse, amit olvasnak neki vagy amit lát, másrészt érzelmi állapotokat és szintetikus érzelmeket hoz létre az intelligens gépekben. A projekt a 2.2 fejezetben tárgyalt Ekman-féle kutatásokat viszi tovább. Számtalan elmélet létezik az alapérzelmek csoportosítására,³⁰ ezek közül az EPU a következő 12 alapérzelmre redukált sémával működik: a düh, félelem, szomorúság, undor, közöny, megbánás, meglepetés, előérzet, bizalom (remény), önbizalom, vágy és öröm.³¹ Ezen érzelmek különböző intenzitású összeadódásaiból áll elő az a mátrix, amely az EPU érzelmi spektrumát képezi. Így kell érteni a 64 billió érzelmet, amit a rendszer azonosítani képes és amelyekből reakcióját előállítja,³² ezáltal biztosítva nagy teljesítményű érzelm tudatot a számítógépek vagy robotok számára. Ráadásul, mivel kommunikálni is képes más mesterségesintelligencia-technológiákkal, így 98%-os pontosságot képes elérni egy beszélgetés során, sőt lehetővé teszi az MI és a robotok spontán (nem programozott) nevetését vagy sírását és ezek megértését. A jövőben az élethűen beszélgető gépek létrehozása a cél, amihez NLG-algoritmusokat³³ és az említett WaveNet technológiát kombinálnák saját termékükkel.

Mivel a pusztán vizuális alapú érzelmeket felismerő rendszerek becaphatók (hiszen az álmimikát könnyebb megtanulni, mint a szív- és légzésrendszer rezdüléseit uralni), a cég kifejlesztett egy aRadar (affektus-Radar) névre hallgató szenzort is, amely vezeték nélküli (mikrohullámú) technológiával érzékeli az ember légzésének

²⁶ *Emotion Processing Unit* – fordításunkkal az eszköz kettős (érzelmi input és output) funkcióját is érzékeltetni akartuk.

²⁷ EmoShape Confidential: *Emotion Processing Unit III Brochure*.

²⁸ Emotional Micro Controller Unit (érzelmi mikrovezérlő), ami a számítástechnika azon korszakára utal, amikor még különböző mikrovezérlők (MCU-k) voltak szükségesek a CPU mellé, különböző vezérlési feladatok ellátására, amelyek később beleolvadtak a CPU-ba.

²⁹ A „diszruptív technológia” (értsd: az addigi megoldásokat „felforgató” innováció) kifejezés hazánkban inkább csak gazdasági vonatkozásban ismert, pedig egy 1995-ös cikk már bevezette. Lásd Joseph Bower – Clayton Christensen: *Disruptive technologies. Catching the Wave. Long Range Planning*, 28. (1995), 2. 155.

³⁰ A szakirodalom szerint a félelmet, a dühöt, az undort, a szomorúságot, az örömet, a meglepődést és az érdeklődést a legtöbben alapérzelmek tekintik. Ezek közül hat szerepel az EPU-ben. További csoportosítások: Csépe–Györi–Ragó (2008): i. m. 293.

³¹ Az angol kifejezések: *anger, fear, sadness, disgust, indifference, regret, surprise, anticipation, trust, confidence, desire, joy*.

³² EmoShape Confidential i. m.

³³ *Natural language generation* = természetes nyelv generálása. Az adatok értelmes szöveggé alakításának kérdéséhez lásd Dan Woods: *Why Big Data Needs Natural Language Generation to Work. Forbes*, 2015. július 9.

és szívverésének pontos hullámformáit (egy EKG-készülékhez hasonlóan). Ez a szenzor kiegészítheti, pontosíthatja az EPU-chip által vizuális affektusok segítségével felismert érzelmek meghatározását. Az aRadar és az EPU-technológiát együttes használatát az okosautók következő generációjában (ExoCar néven) és számítógépes játékokban vélik hasznosíthatónak, de kézenfekvő a rendészeti felhasználása is, amire alább rátérünk. Magát az EPU-t pedig az következő fejezetben található lista szinte minden részében hasznosítani lehet.

3. A gépi érzelmek katonai alkalmazási lehetőségei röviden

Számos olyan MÉ-fejlesztés zajlik, amelynek terjedése inkább céges környezetben várható³⁴ – az ügyfélkezelés érzelmet kifejező chatbotjaitól³⁵ a szórakoztatóipari és kényelmi felhasználási módokig. Ezeket a civil alkalmazásokat is megvásárolhatják a fegyveres erők – például a számítógépes játékok érzelmi képességei jól szolgálhatják a komfortérzet növelését a pihenőidő eltöltése során –, ám ez nem nevezhető sajátosan katonai vagy rendészeti alkalmazásnak. Sokféle sajátos alkalmazási lehetősége kínálkozik az MÉ képességeinek kiaknázására a fegyveres erők és az állami hivatalok számára. Ahogyan az MI katonai alkalmazása a technológia megjelenése után nem sokkal kutatások tárgya lett, úgy az MÉ katonai felhasználása is már akkor felmerült, amikor még kevésbé volt ismert a technológia. 2004-ben a DARPA már „nem invazív érzelmefelismerő rendszer [...] kifejlesztésére szólít fel, amely alkalmas katonai / operatív környezetben vagy olyan környezetben történő telepítésre, amelyben az ellenség lehetséges fenyegetéseinek diszkrét megfigyelése kívánatos”.³⁶ Ez az érdeklődés napjainkig kíséri a fejlesztéseket, megjelenik a NATO 2020-as fejlesztési tervében is,³⁷ de még ekkor is csak az érzéleminput kerül fókuszba, érdekes módon az érzelemoutput alkalmazhatóságának vizsgálatát nem említi a DARPA 2020-as költségvetése sem.³⁸ Konkrét felhasználási módok az idézett forrásokban nem találhatóak, ezért magunk állítottunk össze néhány példát, amelyek sorrendje a kevésbé lényegesek felől a fontosabbak irányába halad. A lista célja nem a felhasználási paletta teljességének bemutatása, csupán a lehetőségek sokszínűségének felvillantása (ezeket az olvasó továbbgondolhatja):

1. A kiképzés területén főleg a már meglévő MI-alapú, esetleg VR-technológiával megoldott szimulációknak adhat szárnyakat. Ha a szimulátor érzékeli a résztvevők érzelmeit, az egyrészt felhívhatja a kiképző figyelmét olyan lappangó, enyhe főbiákra, vagy problémakezelési zavarokra, amelyek éles helyzetben nagy

³⁴ Egy rövid, tömör felsorolást ad pl. Dilmegani Cem: *24 Affective Computing (Emotion AI) Applications / Use Cases*.

³⁵ Stephan Diederich et al.: *Emulating Empathetic Behavior in Online Service Encounters with Sentiment-Adaptive Responses. Insights from an Experiment with a Conversational Agent*. ICIS 2019 Proceedings, 2019.

³⁶ DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency – Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynöksége) SB032-038, 2004. Számos publikációban idézik ezt a helyet, de az azokban megadott forrás már nem él, a dokumentum nem fellelhető. Az idézet forrása: Bullington (2005): i. m. 96.

³⁷ Dale. F. Reding – Jacqueline Eaton: *NATO ST Trends Report 2020–2040, Exploring the S&T Edge*. Brussels, NATO Science & Technology Organization, 2020. 52, 58.

³⁸ Defense Advanced Research Projects Agency: *Department of Defense Fiscal Year (FY) 2020 Budget Estimates*. Washington, Defense Advanced Research Projects Agency, 2019.

kárt okozva, váratlanul jelennének meg. Másrészt, egy output MÉ-vel is ellátott program képes lehet figyelembe venni a rossz beidegződéseket és félelmeket, így azoknak megfelelően tudja folytatni a szimulációt (akár úgy, hogy ezeket elkerüli, akár úgy, hogy kifejezetten hasonló problémákat és félelmeket generál). Harmadrészt, ha a szimulált arcok, emberi hangok, elhangzó megfogalmazások érzelmeket közvetítenének, úgy bizonyos pszichológiai műveletekre is hatékonyabb (átértett) felkészülést tesz lehetővé. Végül megemlíthető, hogy akár a napjainkban felértékelődött távoktatási feladatoknál is hasznos, ha az oktató automatikus visszajelzést kaphat az MÉ-szenzor által arról, hogy a hallgatók mennyire követik az anyagot, azt mennyire tartják megfelelőnek.

2. Az *egészségügyi* gyakorlatban számos területen fontosak a tünetek kifejeződései (affektusai): az arckifejezések, az izomfeszültség, a testtartás, a kéz- és vállmozdulatok, a beszédminták, a szívverés, légzés, a pupilla kitágulása, a testhőmérséklet.³⁹ Bevetés támogatásához egy szemüvegbe integrált szenzor és például egy EPU-stick segítheti a diagnózist orvos nélküli helyzetben is, de ilyen helyzetekben egy testszenzoros rendszer elemző moduljaként is hatékonyan alkalmazható MÉ. E mellett kifejezetten katonai lelki betegségek (poszttraumás stressz, szerzett fóbiák) kezelésére jó ideje alkalmazzák a hagyományos MI-t – ami MÉ-vel bővítve, pontosan érzékelni képes a páciens érzelmi reakcióját, vagy készülő pánikrohamát kezelés során. A kezelés elsősorban a virtuális világok előállítására épül – itt a rendszer reakcióját is meghatározhatja az MÉ, az előző pontban leírt szimulációhoz hasonlóan.
3. *Nemzetbiztonsági* használatában a csoportos hangulatmérés-elemzés során alkalmazható az MÉ. Hasznos lehet mind a saját állomány hangulatának (kimerültségének vagy lelkeségének) elemzésére, mind pedig a civil lakosság reflexiómérése. Ez utóbbira egy megvalósult példa az Arab Emírségek egy érdekes fejlesztése. Egy érzésemelő térfigyelő rendszer telepítésétől és használatától várják állampolgáraik hangulatának jobb megértését, amit az állam döntéseinél figyelembe vehetnek.⁴⁰ (Jogi aggályok kezelési módjáról nem szól hír.)
4. *Rendészeti* területen kihallgatások során egészen bizonyos, hogy tíz éven belül (beszerzési ártól függően) felválthatja a hagyományos hazugságvizsgáló berendezéseket az MÉ-alapú kikérdezéstámogatás. Akár a vizuális érzélemelemzési módszerek, vagy például az említett aRadar évről évre árnyaltabb képet ad a kihallgatott személyről (szorong, dühös, titkol valamit stb.). További előnye, hogy a vizsgálat rejtve is elvégezhető – miután leküzdötték ennek nyilvánvaló jogi problémáit.
5. *Titkosszolgálati vagy terrorelhárítási* célú használatnál az automatikus célpontazonosítás eddiginél hatékonyabb megoldásait valósíthatja meg az MÉ. Például fokozottan biztosítandó helyszínen (fontos állami hivatal, bank) vagy kiemelt rendezvényeken segíthet kiszűrni a gyanús viselkedést a már említett

³⁹ Shaundra B. Daily et al.: Chapter 9 – Affective Computing. Historical Foundations, Current Applications, and Future Trends. In Myounghoon Jeon (szerk.): *Emotions and Affect in Human Factors and Human-Computer Interaction*. Cambridge, Academic Press, 2017. 213–231.

⁴⁰ Index Holding: *Empath in UAE to Measure Happiness*. 2018.

videójel- (arc-, testbeszéd-) elemzés és egyéb szenzoradatok segítségével. Mivel a rendszer sok érzékelő adatait egyszerre, összefüggést keresve tudja analizálni, képes lehet olyan csoportos összehangolt tevékenységre következtetni, amit ember nem vehet észre.⁴¹

6. A kibervédelmi és kibertéri támadó számítógéprendszerek is hatékonyan használhatnak input és output MÉ-t egyaránt, elsősorban olyan sérülékenységvizsgálatnál, ahol az emberi gyengeséget szeretnék támadásra kihasználni vagy a védelemnél figyelembe venni. Az érzelemanalízist az említett emberi gyengeségek szimulációi során tudja egy rendszer jól alkalmazni, így az emberi tényezőből eredő kibertéri kockázatokat képes veszélyességi sorrendbe rendezni. Kibervédelmi oldalról ez azt jelenti, hogy az ilyen kockázatelemzés alapján sokkal árnyaltabban szabhatók meg az alkalmazandó ellenlépések. A kibertámadások oldaláról pedig hozzásegít a célrendszer legérzékenyebb biztonsági réseinek megtalálásához.⁴²
7. *Döntéstámogató és döntéshozó rendszerekben* az MÉ alkalmazása elkerülhetetlen lesz, mivel csak ez által lehetnek a rendszernek erkölcsi képességei. Ennek részleges kifejtését jelen tanulmányunk következő fejezetében végezzük el.

4. A mesterséges érzelm jelentősége a gépi döntésekben

Itt érkezünk el az absztraktban említett hipotéziseinkhez, amelyeket nem technológiai, inkább filozófiai oldalról lehet bizonyítani. Annak igazolását, hogy „a mesterséges érzelmek alkalmazása lehetővé tenné a gépek erkölcsi érzékének kialakítását” arra a felismerésre alapozzuk, hogy az emberek a döntéseiket nem a rideg logika alapján hozzák meg, hanem az értelmi-érzelmi képességeik egésze vesz részt a döntésben.⁴³ Sőt, az emberek nem csupán a konkrét döntéseket, hanem az elvont elvi megközelítéseiket sem kizárólag értelmi síkon alakítják ki, vagyis az életszemlélet kialakulásában is részt vesz az érzelmi oldalunk (valakinél meghatározó mértékben, másoknál kevésbé, adottságoiktól függően). Így az érzelmek közvetlenül és közvetetten is szerepet kapnak abban, amikor erkölcsi alapon kell lehetőségeket mérlegelni, prioritásokat összevetni, a legkisebb rosszat megtalálni és döntést hozni. Más szóval az érzelmi intelligenciától is nagyban függ, hogy képes-e valaki erkölcsösen dönteni.⁴⁴

Abból a felfogásból indulunk ki, hogy az érzelmi oldalunk is része annak, ami az állatok fölé emel minket. Nem csupán intellektualitásunk fejlettebb nagyságrendekkel az állatvilágban fellelhető problémamegoldó képességeknél, de érzelmeink is sokkal árnyaltabbak. A kettő együttléte és ennek eredője az, ami az emberi mivoltunk (emberségünk vagy inkább emberségességünk) alapja. Hiába szeretnénk egy MI-t megtanítani arra, hogy bonyolult és emberileg átláthatatlan döntéseket hozhasson,

⁴¹ Ezzel kapcsolatban a megfigyelhetőség jogszerűségén túl a rendszer tévedésének esetei is felvetnek jogi problémákat.

⁴² Fehér András – Négyesi Imre: Artificial Intelligence in Cyberspace I. AI based Cyber-attack Capabilities. *RED – American Journal Of Research Education And Development*, 2. (2019), 31–45.

⁴³ Alapos összefoglaló mű e tárgyban: Keith Oatley – Jennifer M. Jenkins: *Érzelmeink*. Budapest, Osiris, 2001.

⁴⁴ Nisha Agarwal – Nidhi Chaudhary: Role of Emotional Intelligence in Ethical Decision Making. *International Journal of Management & Business Studies*, 1. (2013), 3. 28–30.

mivel a tényezők bonyolultsága erkölcsileg is egyre nagyobb összetettséget jelent. Az előbbiek szerint viszont az erkölcsi szinthez nem elegendő a pusztán logika. Hiába szimuláljuk az emberi értelmet, a csak az alapján hozott döntés nem lesz „emberséges”, a rendszernek szüksége lesz az emberi érzelmek gépi leképezésére is.

Ráadásul, így a gép döntései nem csupán közelebb állnak majd az emberi döntésekhez, hanem még a rendszer hatékonysága (a döntés gyorsasága) is javul, amint azt második hipotézisünk elővételzi. Ennek igazolását az érzelmek döntéshozatali fontosságára alapozzuk. Jelenleg ugyanis az egyik legnagyobb gondot az okozza a mesterséges döntések meghozatalában, hogy a rendszer hajlamos túl hosszú ideig „gondolkodni” a döntésen, és ez a döntéshozatal tragédiához is vezethet.⁴⁵ Ilyen esetekben egy emberi elme sem lenne képes tökéletes és egyben villámgyors döntésre, viszont egy ember, ha szükséges, képes önmagában felülmúlni a tökéletes döntésre való törekvést. Egy katona vagy rendőr egy bevetésen, vagy egy sofőr egy hirtelen forgalmi szituációban képes gyors döntést hozni, „ráérezve”, hogy mit kell tenni, és hogy a halogatás a legrosszabb, amit tehet. Az emberek is gyakorlási-tanulási folyamatok során sajátítják el, azt a középútat, hogy ne hamarkodják el a döntést, ha van idejük átgondolni a helyzetet, de ne halogassanak, ha a másodpercek életbe kerülhetnek. Az emberi döntések érzelmi paramétereinek egy része az illető aktuális érzelmi kiegyensúlyozottságának is függvénye. Ezt a hátráltató tényezőt egy gépi döntés érzelmi moduljából ki lehet és ki kell hagyni. (Hasznosan lehet azonban alkalmazni például eseményszimulátorokban, hogy a fáradékonyságot [és az ebből adódó türelmetlenséget, agressziót stb.] élethűen tudjuk figyelembe venni]. Tehát, ha a döntéshozó gépek mindig egy kiegyensúlyozott személy érzelmi állapotát szimulálják, úgy hátrányok nélküli hatékonyságjavulást érhetünk el. Ugyanis az MÉ segítségével sokkal jobban skálázhatók a váratlan helyzetekre adandó automatikus reakciók, például a „meglepetés” érzésének beiktatásával: ha a gép „nagy meglepetést érez” akkor egy erősen leszűkített döntéshalmazból villámgyorsan dönthet.

Hipotéziseink igazolása után azonban nem mehetünk el szó nélkül emberi mivoltunk negatív oldalai mellett sem (mint például az önzés, a hatalomvágy, kapzsiság, gőg, düh, bosszúvágy stb.). Nem azt hívjuk „emberség”-nek, ami ilyen tulajdonságokból táplálkozik,⁴⁶ és hogy az ember igazából nem az érzelmei miatt választja a rosszat, hanem az ego-alapú ösztönei miatt (könnyen „maga felé hajlik a keze”). Emberi nagyságnak azt tartjuk, amikor valaki képes saját, ösztönös érdekei és szempontjai fölé emelkedni. Miközben az MI az értelmünkkel, az MÉ érzelmvilágunkkal hozható analógiába, ösztöneinknek is van gépi megfelelője: az a hagyományos program, ami nem tanulás által alakul ki, hívjuk most alapprogramnak. Mi emberek, „állati” ösztöneinket értelmi-érzelmi képességeink által haladhatjuk meg, ezek segítségével uralkodhatunk rajtuk. Tanulással fejlesztjük őket olyan szintre, hogy képesek legyenek egyes ösztöneink ellen, erkölcsösen vagy hősiiesen cselekedni. Mennyivel könnyebb olyan biztonságos, erkölcsös érzelmeket szimulálni, amiben a gép „érzelmeinek” nem is kell saját önző alapösztönei ellen dolgoznia, mivel alapprogramjukat („ösztöneiket”) eleve önzetlenségre terveztük! Vagyis az említett negatív oldalak egy okosan

⁴⁵ Fülöp Norbert Attila: Az önzetű autók első gyalogos áldozata. *Alapjártat*, 2018. március 20.

⁴⁶ A klasszikus meghatározás a megértés, jóindulat, tisztesség stb. szavakhoz kapcsolja. Lásd Bárczi Géza – Ország László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai, 1959–1962.

tervezett és tanított gépnél eleve kihagyhatók, megtartva az értelem-érezem kettős hatékonyságát.

Ezzel még számos probléma nyitva maradt, itt csupán a téma megértéséhez is elkerülhetetlen elveket akartuk felvetni, de a kiegyensúlyozottságon és önzetlenségen túl szükséges egy sor új alapelvvel kiegészíteni az MI-fejlesztések eddigi szabályozását.⁴⁷ Ezekre az államilag vagy nemzetközileg betartatandó, az MÉ2 biztonságos fejlesztéséhez és használatához szükséges szabályokra összeállított javaslatunk egy másik tanulmány részét képezik majd.

Végül tanulságos megvizsgálunk, hogy milyen arányban lesz szükséges keverni az MI- és MÉ-képességeket egy döntéshozó rendszerben. Mivel ez az arány az emberi döntéshozatalban sem világos, sőt műszerekkel nem is mérhető, a válasz csak hosszúságú kísérletek eredményeképpen adható meg. Ezen a ponton azonban eljátszhatunk a gondolattal, hogy ha végre meghatározható lesz ez az ismeretlen arány, valószínűleg pozitívan fog majd visszahatni az emberi viselkedésünkre és az erkölcs elméleteire. Tehát nem csupán kényelmet növelő technológiát fejlesztünk, hanem ezzel együtt emberségességünk fejlesztéséhez is fogódzókat kaphatunk, amelyek az önismereti tréningektől az új pedagógiai metodológiáig használhatók lesznek.

5. Következtetések

A fenti elemzéssel remélhetőleg sikerült világossá tenni, hogy az MÉ2 előretörésével paradigmaváltás áll a küszöbön. Az ilyen gépek hatékony munkatársaink lehetnek, de mint minden dolog, felhasználhatók rossz célokra vagy felelőtlenül is. A hangsúlyt most a gépi erkölcsi érzék és az MÉ szoros kapcsolatának kimutatására kívántuk helyezni, hiszen az azokra épülő gépi autonómia lehetőségei lehetnek a jövő legdiszruptívabb (lásd 30. lábjegyzet) innovációi. Kirajzolódott, hogy az MÉ inputképességeinek kutatása és fejlesztése jóval előbbre jár, de a katonai és rendészeti felhasználás szempontjából inkább az outputképességekkel is rendelkező fejlesztések érdekesebbek. Összességében tehát az MÉ-technológiának számos előnyös hozadéka várható. Az MÉ a már meglévő MI-felhasználásokat hatékonyabbá teheti és adaptálható katonai-rendészeti felhasználásokra is, valamint ez lehet a kulcsa az autonóm fegyverrendszerek elfogadásának is, ami ellen erős nemzetközi tiltakozás tapasztalható, mivel az MÉ által ezek erkölcsösebben működhetnek. A leírtak persze számos jogi problémát is felvetnek azokon túl, amit említettünk – ezek megfelelő tisztázása nélkül a technológia veszélyessé vagy használhatatlanná válik.

Felhasznált irodalom

Adnan Khashman: *Emotional System for Military Target Identification Prof*, NATO Research and Technology Organisation Symposium on Information Management-Exploitation,

⁴⁷ Az eddigi szabályozásról lásd Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának társadalmi kérdései. *Honvédségi Szemle*, 149. (2021), 1. 133–144.

- Stockholm, 2009. Online: www.semanticscholar.org/paper/Emotional-System-for-Military-Target-Identification-Khashman/598e392add0580da30ae50559e8361d-f27e34d0d
- Agarwal, Nisha – Nidhi Chaudhary: Role of Emotional Intelligence in Ethical Decision Making. *International Journal of Management & Business Studies*, 1. (2013), 3. 28–30. Online: www.ijmbs.com/31/nisha.pdf
- Asada, Minoru: Development of Artificial Empathy. *Neuroscience Research*, 90. (2015), 41–50. Online: <https://doi.org/10.1016/j.neures.2014.12.002>
- Bárczi Géza – Országh László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai, 1959–1962.
- Bower, Joseph – Clayton Christensen: Disruptive Technologies. Catching the wave. *Long Range Planning*, 28. (1995), 2. 155. Online: [https://doi.org/10.1016/0024-6301\(95\)91075-1](https://doi.org/10.1016/0024-6301(95)91075-1)
- Bullington, Joseph: 'Affective' computing and emotion recognition systems. Kennesaw, Information Security Curriculum Development Conference, 2005. 95–99. Online: <https://doi.org/10.1145/1107622.1107644>
- Cem, Dilmegani: *24 Affective Computing (Emotion AI) Applications / Use Cases*. Online: <https://research.aimultiple.com/affective-computing-applications/>
- Csépe Valéria – Györi Miklós – Ragó Anett: *Általános pszichológia 3. Nyelv, tudat, gondolkodás*. Budapest, Osiris, 2008.
- Daily, Shaundra B. – Melva T. James – David Cherry – John J. Porter – Shelby S. Darnell – Joseph Isaac – Tania Roy: Chapter 9 – Affective Computing. Historical Foundations, Current Applications, and Future Trends. In Myoungsoon Jeon (szerk.): *Emotions and Affect in Human Factors and Human-Computer Interaction*. Cambridge, Academic Press, 2017. 213–231. Online: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801851-4.00009-4>
- Defense Advanced Research Projects Agency: *Department of Defense Fiscal Year (FY) 2020 Budget Estimates*. Washington, Defense Advanced Research Projects Agency, 2019.
- Diederich, Stephan – Max Janssen-Müller – Alfred Benedikt Brendel – Stefan Morana: *Emulating Empathetic Behavior in Online Service Encounters with Sentiment-Adaptive Responses. Insights from an Experiment with a Conversational Agent*. ICIS 2019 Proceedings, 2019. Online: https://aisel.aisnet.org/icis2019/smart_service_science/smart_service_science/2
- Ekman, Paul: *Emotion in the Human Face*. Los Altos, California, Malor Books, 2013.
- EmoShape Confidential: *Emotion Processing Unit III Brochure*. EmoShape Inc., 2018. Online: <https://emoshape.com/wp-content/uploads/2019/04/EPU-III-Brochure.pdf>
- Fehér András Tibor – Négyesi Imre: Artificial intelligence in cyberspace I-AI based cyber-attack capabilities. *RED – American Journal Of Research Education And Development*, 2. (2019), 31–46. Online: <https://pubhtml5.com/lwrb/xykg>
- Fülöp Norbert Attila: Az önzetű autók első gyalogos áldozata. *Alapjártat*, 2018. március 20. Online: <https://alapjarat.hu/nagyvilag-bulvar/nagyvilag/az-onvezeto-autok-első-gyalogos-aldozata>
- Gardner, Howard: *Frames of Mind – The Theory of Multiple Intelligences*. New York, Basic Books, 1983.

- Goyal, Priya et. al.: *Self-supervised Pretraining of Visual Features in the Wild*. H. n., 2021. Online: <http://arxiv.org/pdf/2103.01988v2>
- Index Holding: *Empath in UAE to Measure Happiness*. 2018. Online: <https://indexholding.ae/empath-in-uae-to-measure-happiness/>
- Jianhua Tao – Tieniu Tan – Rosalind W. Picard (szerk.): *Affective computing and intelligent interaction*. Affective computing and intelligent interaction. 1st international conference. Peking, 2005. Online: <https://link.springer.com/book/10.1007/11573548>
- Kunimatsu, Atsushi. et al.: Vector unit architecture for emotion synthesis. *IEEE Micro*, 20. (2000), 2. 40–47. Online: <https://doi.org/10.1109/40.848471>
- Lee, Jintae – Toshiyasu L. Kunii: Model-based analysis of Hand Posture, *IEEE Computer Graphics and Applications*, 15. (1995), 5. 77–86. Online: <https://doi.org/10.1109/38.403831>
- Murray, Iain R. – John L. Arnett: Toward the Simulation of Emotion in Synthetic Speech. A Review of the Literature on Human Vocal Emotion. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 93. (1993), 2. 1097–1108. Online: <https://doi.org/10.1121/1.405558>
- Nathanson, Donald L.: *Shame and Pride – Affect, Sex, and the Birth of the Self*. New York – London, Norton, 1992.
- Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának társadalmi kérdései. *Honvédségi Szemle*, 149. (2021), 1. 133–144. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.1.10>
- Oatley, Keith – Jennifer M. Jenkins: *Érzelmek*. Budapest, Osiris, 2001.
- Pat Research: *What is Affective computing? Top 15 Affective Computing Companies*. 2020. Online: www.predictiveanalyticstoday.com/what-is-affective-computing/
- Picard, Rosalind W.: *Affective Computing*. M.I.T. Media Laboratory Perceptual Computing Section Technical Report. No. 321., 1995. Online: <https://affect.media.mit.edu/pdfs/95.picard.pdf>
- Reding, Dale. F. – Jacqueline Eaton: *NATO ST Trends Report 2020-2040, Exploring the S&T Edge*. Brussels, NATO Science & Technology Organization, 2020.
- Russell, Stuart – Peter Norvig: *Mesterséges Intelligencia modern megközelítésben*. Budapest, Panem, 2005.
- Tomkins, Silvan S.: *Affect, imagery, consciousness*. New York, Springer, 1962–1963.
- Turing, Alan M.: Computing machinery and intelligence. *Mind*, LIX. (1950), 236. 433–460. Online: <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>
- Woods, Dan: Why Big Data Needs Natural Language Generation to Work. *Forbes*, 2015. július 9. Online: www.forbes.com/sites/danwoods/2015/07/09/why-big-data-needs-natural-language-generation-to-work/?sh=7604e07b156c

Tartalom

JÓZSEF LAJOS NÉMETH – GÁBOR BOLDIZSÁR: <i>The Importance of Statebuilding: Additional Contributions from a Military Perspective</i>	5
HARKA ÖDÖN: <i>A gyorsfegyvernem hivatalos létrejötte Magyarországon</i>	17
LESTÁK TAMÁS: <i>A koalíciós haderők által alkalmazott fegyverrendszerek a jemeni konfliktusban – avagy erőltetett beszerzések, kétséges eredmények?</i>	25
BIHALY BARBARA: <i>A kibervédelem szerepe az Európai Unió közös biztonsági és védelmi politikájában</i>	43
GORAN BOROŠ: <i>Building NATO Collective Defence Capabilities in Northeastern Europe I</i>	55
JÁNOS GYULA KOCSI – FERENC VUKICS: <i>Internal Security Challenges in China</i>	67
BODA MIHÁLY: <i>A katonai erények változása a 19. században Nyugat-Európában és Magyarországon</i>	87
FAZEKAS FERENC: <i>A katonai törzs evolúciója és fejlődési perspektívái</i>	103
MOLNÁR ZOLTÁN: <i>Karitatív tevékenység a Nagy Háború idején Magyarországon, valamint Nagy-Britanniában és Franciaországban</i>	117
SZILÁGYI-KISS HAJNALKA: <i>Az Iszlám Állam visszatérésének veszélye az iraki kisebbségekre nézve</i>	129
JOBBÁGY ZOLTÁN – BAKOS CSABA ATTILA – MOLNÁR ÁDÁM: <i>A felkelések és a rákkutatás interdiszciplináris megközelítésben</i>	145
FEHÉR ANDRÁS TIBOR – NÉGYESI IMRE: <i>A gépi érzelmek a fegyveres erőknél és az autonóm rendszerekben</i>	161